

T. C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI
RUSYA' NIN KAFKASYA POLİTİKASI

Fatih YOLDAŞ
Yüksek Lisans Tezi
STRATEJİ BİLİMİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Cevat GERNİ

GEBZE

2010

T. C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI
RUSYA' NIN KAFKASYA POLİTİKASI

Fatih YOLDAŞ
Yüksek Lisans Tezi
STRATEJİ BİLİMİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Cevat GERNİ

GEBZE

2010

 <p>GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ</p>	<p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p> <p>JÜRİ ONAY FORMU</p>
--	---

JÜRİ

ÜYE (BAŞKAN) :

ÜYE :

ÜYE :

Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ....../..... tarih ve ....../.... sayılı kararı ile yukarıdaki öğretim elemanlarından oluşmuş jüri tarafından düzenlenen ....../..... tarihli Tez Savunma Tutanağı neticesinde Yüksek Lisans öğrencisi Fatih YOLDAŞ'ın çalışması GYTE Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu ....../..... tarih ve ....../..... sayılı kararıyla Strateji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak onaylanmıştır.

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: SOĞUK SAVAŞ SONRSI RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKASI

YAZAR ADI : Fatih YOLDAŞ

Sovyetler Birliğinin çöküşü Kafkasya'da bir güç boşluğu oluşturmuştur. Uluslar arası politikada Kafkasya stratejik önemini hiç kaybetmeden sürdürmektedir. Hazar havzasındaki yeraltı kaynaklarının keşfi ile birlikte önemi daha da artmıştır. Batılı devletlerin alternatif enerji hatları aradığı bir dönemde Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının tamamlanması bölgede Rusya'nın etkinliğini azaltmıştır; ancak kaldırmamıştır.

Sovyet İmparatorluğunun süper güç olmasından kaynaklanan özel durumunu korumaya gayret gösteren Rusya, Avrasya'nın geçiş yolları üzerindeki geleneksel hâkimiyetini sürdürme ve orta dönemde küresel bir stratejiye temel olarak kullanma çabası içindedir.

Kafkasya bölgesinde Rusya'nın jeopolitik amacı şöyle formüle edilebilir. Rusya'nın hedefi, merkezci eğilimlerin tahkim edilmesi, tüm bu alanın Moskova'nın stratejik denetimi altında tutulması, esnek kontrol sistemi ve çok faktörlü metodlar sayesinde daima kendi nüfuzunu ve stratejik varlığını koruma ve kuvvetlendirme imkânı bulan Çarlık Rusyası'nın ve Sovyet Rusya'nın jeopolitik geleneklerini sürdüren sağlam bir yapının kurulmasıdır.

Bu bölge; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların (özellikle etnik ve dini çatışmalar başta olmak üzere) ortaya çıktığı, Türkiye'nin yanı sıra başında ve onun milli menfaatleri ile milli güvenliğini etkileyen bir bölgedir.

SUMMARY

TITLE: RUSSIAN POLICY ON CAUCASUS AFTER THE COLD WAR

AUTHOR: Fatih YOLDAŞ

The collapse of the Sovyet Union created power gap in Caucasia. Caucasia never lost its stratejic importance in international policy and still has. It also gained more importance after discovery of underground sources in Hazar region. The construction of Bakü-Tiflis-Ceylan line in the priod which west countries are searching alternative energy routes has diminished Russian influence in the region but not abolished.

Russia, which tries to maintain the special occasion that result from being super power of Sovyet Union, has the effort of maintainig traditional control over passing ways to Eurasia and in middle term It is tying to use this control power as a basement for a global strategy.

In Caucasia region Russian jeopolitic aim can be formulated like this: The target of Russia is to fortify central tendencies to maintain strategical observation of Russia over the whole area, and to establish concrete structure which maintains Czardom Russian and Sovyet Russia's jeopolitical traditions.

This region has power gap after collapsing of Sovyet Union. Due to this, it has power struggles, important instabilities (especially ethnic and region clashes at most). And it is near to Turkiye and affects its nationals interests and national security.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardım ve desteklerini her zaman yakından hissettiğim eşim, ailem ve mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum. GYTE’de verdikleri derslerle ufukumuzu açan ve olaylara bakış açımızı genişleten, engin bilgi ve tecrübelerini bizden esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN’e, Prof. Dr. Salih AYNURAL’a, Prof. Dr. Azmi ÖZCAN’a, tez danışmanım Prof. Dr. Cevat GERNİ’ye ve tüm GYTE personeline şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. KISACA RUS TARİHİ VE KAFKASYA’NIN ÖNEMİ	2
2. KAFKASYA’DA MEKÂN, TARİH, DİL VE DİN	10
2.1. Kafkasya’nın Mekân Yönünden Değerlendirilmesi	10
2.1.1. Genel Coğrafi Konumu	10
2.1.1.1. Kafkasya Adı	11
2.1.1.2. Kafkas Dağları	12
2.1.2. Siyasi Yapı	13
2.1.3. Ekonomik Yapı	14
2.1.4. Enerji Kaynakları	15
2.1.5. Stratejik Noktalar	15
2.1.6. Kafkasya’nın Jeopolitik Konumu	17
2.1.7. Kafkasya’nın Jeostratejik Önemi	18
2.1.7.1. Kuzey Kafkasya’nın Stratejik Önemi	19
2.1.7.2. Kafkasya’nın Dünya İçin Önemi	20
2.1.7.3. Rusya İçin Önemi	20
2.1.7.3.1. Kuzey Kafkasya’nın Rusya İçin Önemi	21
2.1.7.3.2. Milli Güvenlik ve Askeri Açından RF için Kafkasya’nın Önemi	22
2.1.7.4. Türkiye İçin Önemi	23
2.2. Kafkasya Tarihi	23
2.2.1. Türk Devletlerinden Önceki Dönem	23
2.2.2. Kafkasya’da Türk Hâkimiyeti	24
2.2.3. Osmanlı Dönemi	25
2.2.4. Rus Hâkimiyeti	26

2.2.4.1. Çarlık Dönemi	26
2.2.4.1.1. Kafkasya'nın Ele Geçirilmesi	27
2.2.4.1.2. Petro Dönemi	29
2.2.4.1.3. II. Katerina Dönemi	30
2.2.4.1.4. I. Aleksandr Dönemi	30
2.2.4.1.5. Büyük Oyunun Başlangıcı	31
2.2.4.1.6. Kafkas Direnişi	31
2.2.4.1.6.1. Kuzey Kafkas Birliğinin Kurulması	32
2.2.4.2. Sovyet Dönemi	33
2.3. Kafkasya'da Dil ve Etnik Yapı	34
2.3.1. Genel	34
2.3.2. Etnik Yapı	36
2.3.2.1. Türkler	37
2.3.2.1.1. Kumuklar	38
2.3.2.1.2. Karaçaylar	38
2.3.2.1.3. Balkarlar	38
2.3.2.1.4. Nogaylar	38
2.3.2.1.5. Kafkasya Türkmen'i	39
2.3.2.2. Ruslar	39
2.3.3. Kuzey Kafkasya'da Etnik Durum	40
2.3.3.1. Dağlılık	41
2.3.4. Konuşulan Diller	41
2.3.5. Rusların Etnik Yer Değiştirme Politikası	43
2.3.5.1. Çarlık Rusya Dönemi Yer Değiştirme Politikası	43
2.3.5.2. Sovyet Dönemi Yer Değiştirme Politikası	44
2.3.6. Değerlendirme	45
2.4. Kafkasya'da Din	46
2.4.1. Genel	46
2.4.2. Hıristiyanlar	47
2.4.3. Müslümanlar	48
2.4.4. Rusların Din Politikası	50
2.4.5. Değerlendirme	50
3. KAFKASYA'DA AKTÖRLER	52
3.1. Küresel Güçler	52

3.1.1 ABD	52
3.1.1.1. Genel	53
3.1.1.2. Azerbaycan Politikası	54
3.1.1.3. Gürcistan Politikası	56
3.1.1.4. Ermanistan Politikası	57
3.1.1.5. Enerji Politikası	58
3.1.1.6. Jeopolitik Çekişme	59
3.1.1.6.1. Rus Gözüyle ABD'nin Kafkasya Politikası	59
3.1.1.7. Askeri Varlığı	60
3.1.2. Rusya Federasyonu	61
3.1.2.1. Genel	62
3.1.2.2. Enerji Politikası	63
3.1.2.3. Rusya'nın Kafkasya Önceliği	66
3.1.2.4. Rusya'nın Kafkasya'daki Varlığı	66
3.1.2.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasındaki Temel Unsur	68
3.1.2.6. Rusya'nın AKKA Politikası	68
3.1.2.7. BDT	68
3.1.2.8. Askeri Varlığı	70
3.1.3. Avrupa Birliği	71
3.2. Bölgesel Güçler	73
3.2.1. Türkiye	73
3.2.1.1. Türkiye'nin Kafkasya İçin Coğrafi Önemi	74
3.2.2. İran	74
3.2.2.1. Genel	74
3.2.2.2. İran'ın "Türklük" Çekincesi	76
3.2.2.3. İran'ın Jeopolitik Tutumu	78
3.2.2.4. Azerbaycan Politikası	79
3.2.2.5. Ermenistan Politikası	80
3.2.2.6. Gürcistan Politikası	80
3.2.2.7. Kuzey Kafkasya Politikası	80
3.3. Değerlendirme	81
4. RUSYA FEDERASYONU'NUN KUZEY KAFKASYA POLİTİKASI	82
4.1. Genel	82
4.2. Sovyet Dönemi Kuzey Kafkasya Politikası	83

4.2.1. Kuzey Kafkasya Siyasi Yapısının Temeli	86
4.3. Rusya'nın Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Politikası	87
4.3.1. Adıge Cumhuriyeti	87
4.3.1.1. Genel	87
4.3.1.2. Adıge Cumhuriyeti'nin Geçmişi	88
4.3.1.3. Rusya Federsyonu'nun Adıge Politikası	88
4.3.2. Çeçenistan	89
4.3.2.1. Genel	89
4.3.2.1.1. Çeçenler	90
4.3.2.2. Çeçenistan'ın Stratejik Önemi	91
4.3.2.3. Çeçenistan'ın Bağımsızlık Talebi	92
4.3.2.4. Çeçenistan İçin Dağıstan'ın Önemi(Dağılık Düşüncesi)	93
4.3.2.5. Çeçen Savaşları	93
4.3.2.5.1. I. Çeçen Savaşı	93
4.3.2.5.2. II. Çeçen Savaşı	94
4.3.2.6. "11 Eylül"ün Çeçenistan'da Kullanılması	96
4.3.2.7. Çeçen Sorunu'nun Rus İç Politikasına Yansıması	98
4.3.2.8. Rus Politikasının Avrasyacı Boyutu	98
4.3.2.9. Rusya'nın Çatışmaları Kullanması	99
4.3.3. İnguşetya	100
4.3.3.1. Genel	100
4.3.3.2. İnguşetya'nın Geçmişi	100
4.3.3.3. İnguşetya'da Ayrılıkçı Hareketler	101
4.3.3.4. İnguş-Çeçen Ayrımı	102
4.3.3.5. İnguş-Oset Çatışması	102
4.3.4. Dağıstan	103
4.3.4.1. Genel	103
4.3.4.2. Dağıstan'ın Geçmişi	104
4.3.4.3. Dağıstan'ın Rusya İçin Önemi	104
4.3.4.4. Dağıstan'da Rus Politikası	105
4.3.4.5. Dağıstan'da Ayrılıkçı Hareket	106
4.3.5. Kuzey Osetya	106
4.3.5.1. Genel	106
4.3.5.2. Kuzey Osetya'da Rus Politikası	106

4.3.6. Kabarday-Balkar Cumhuriyeti	107
4.3.6.1. Kabarday-Balkar'ın Geçmişi	107
4.3.6.2. Balkar Ayrılıkçı Hareketi	108
4.3.6.3. Kabarday-Balkar'da Rus Politikası	109
4.3.7. Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti	109
4.3.7.1. Genel	109
4.3.7.2. Karaçay-Çerkezya'nın Geçmişi	109
4.3.7.3. Karaçay-Çerkezya'da Ayrılıkçı Hareket	110
4.3.7.4. Karaçay-Çerkezya'da Rus Politikası	110
5. RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI	111
5.1 Genel	111
5.1.1. BDT	114
5.1.2. Etnik Çatışmalar	115
5.1.3. Askeri Üsler	116
5.1.4. Boru Hatları	117
5.1.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasının Ticari Yönü	118
5.2. Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan Politikası	119
5.2.1. Azerbaycan	119
5.2.1.1. Genel	119
5.2.1.2. Azerbaycan'ın Geçmişi	121
5.2.1.2.1. Türklerin Azerbaycan'a Yerleşmeleri	121
5.2.1.2.2. Çarlık Dönemi	121
5.2.1.2.3. Sovyet Dönemi	122
5.2.1.2.3.1. Sovyetlerin Azınlık Politikası	124
5.2.1.2.4. Sovyet Sonrası Dönem (Elçibey'in Devrilmesi)	125
5.2.1.2.5. Aliyev'in Başa Geçmesi	126
5.2.1.2.6. Azerbaycan'ın BDT'ye Girmesi	127
5.2.1.3. Azerbaycan Coğrafyası	127
5.2.1.3.1. Genel	127
5.2.1.3.2. Azerbaycan'ın Stratejik Önemi	128
5.2.1.3.2.1. Azerbaycan'ın Rusya İçin Önemi	129
5.2.1.3.2.2. Azerbaycan'ın Türkiye İçin Önemi	129
5.2.1.3.3. Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları	151

5.2.1.3.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı	130
5.2.1.3.3.1.1. Rusya'nın BTC Politikası	132
5.2.1.3.3.1.2. Boru Hattı Güzergâhında Rusya- Türkiye Rekabeti	132
5.2.1.3.3.2. Hazar Denizi	133
5.2.1.3.3.3. Rusya'nın Enerji Politikası	134
5.2.1.4. Azerbaycan'ın Siyasi Yapısı	135
5.2.1.5. Azerbaycan-Rusya İlişkileri	136
5.2.1.5.1. Rusya'nın Çeçen Savaşlarını Kullanması	138
5.2.1.5.2. Rusya'nın Askeri Varlığı	139
5.2.1.5.3. Ekonomik İlişkiler	140
5.2.1.5.4. Putin Dönemi	140
5.2.1.5.5. Rusya'nın Azerbaycan'da Jeopolitik Hedefi	141
5.2.2. Karabağ Sorunu	141
5.2.2.1. Karabağ'ın Önemi	143
5.2.2.2. Tarafların İddiaları ve Çözüm Önerileri	143
5.2.2.2.1. Azerbaycan'ın İddiası ve Çözüm Önerisi	143
5.2.2.2.2. Ermenistan'ın İddiası ve Çözüm Önerisi	144
5.2.2.3. Sorun Hakkında Son Durum	144
5.2.2.3.1. Minsk Grubu'nun Tavrı	145
5.2.2.3.2. İKÖ'nün Tavrı	146
5.2.2.4. Sorunun Geleceği	147
5.2.2.5. Rusya'nın Karabağ Politikası	148
5.2.3. Değerlendirme	150
5.3. Rusya Federasyonu'nun Ermenistan Politikası	151
5.3.1. Ermenistan	151
5.3.1.1. Genel	151
5.3.1.2. Ermenistan'ın Rusya İçin Stratejik Önemi	152
5.3.1.3. Ermenistan Tarihi	153
5.3.1.4. Ermenistan'ın Ekonomik Durumu	154
5.3.1.5. Komşularıyla İlişkileri	155

5.3.2. Ermenistan-Rusya İlişkileri	156
5.3.2.1. Genel	156
5.3.2.2. Ekonomik İlişkiler	158
5.3.2.3. Eğitim ve Kültür Alanında İlişkiler	160
5.3.2.4. Askeri İlişkiler	161
5.3.2.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasında Ermenistanı Kullanması	165
5.3.2.5.1. Karabağ Sorunu	168
5.3.3. Değerlendirme	169
5.4. Rusya Federasyonu'nun Gürcistan Politikası	171
5.4.1. Gürcistan	171
5.4.1.1. Genel	171
5.4.1.2. Gürcistan Coğrafyası	171
5.4.1.2.1. Gürcistan'ın Stratejik Önemi	172
5.4.1.2.2. Gürcistan'ın Coğrafi Kısıtları	173
5.4.2. Gürcistan-Rusya İlişkileri	173
5.4.2.1. Gürcistan'ın BDT'ye Girişi	175
5.4.2.2. Askeri İlişkiler	176
5.4.2.3. Ekonomik İlişkiler	179
5.4.2.3.1. Gürcistan'ın Ekonomik Durumu	179
5.4.2.4. Rusya'nın Gürcistan'a Karşı Çeçen Savaşları'nı Kullanması	180
5.4.2.5. Rusya'nın Gürcistan'a Baskı Araçları	181
5.4.2.6. Rusya'nın Gürcistan'a Müdahalesi	183
5.4.2.7. Gürcistan'da Rusya-ABD Çekişmesi	183
5.4.3. Çatışma Bölgeleri	184
5.4.3.1. Güney Osetya Sorunu	186
5.4.3.1.1. Rusya'nın Güney Osetya Politikası	188
5.4.3.2. Abhazya Sorunu	188
5.4.3.2.1. Abhazya	189
5.4.3.2.2. Sorunun Geçmişi	189
5.4.3.2.3. Rusya İçin Abhazya'nın Önemi	191
5.4.3.2.4. Rusya'nın Abhazya Politikası	192
5.4.3.3. Acaristan Sorunu	192
5.4.3.4. Cevaheti Sorunu	193
5.4.3.5. Rusya'nın Ayrılıkçı Bölgeler Politikası	195

5.4.3.6. Ahıska Türkleri	197
5.4.3.6.1. Ahıska'nın Geçmişı	197
5.4.3.6.2. Ahıskalıların Sürgünü	199
5.4.3.6.3. Ahıskalıların Dönüşü	199
5.4.3.6.4. Rusların Ahıska Türkleri Politikası	200
6. TÜRKİYE'NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ	201
6.1. Genel	201
6.2. Kafkasya'nın Türkiye İçin Anlamı	202
6.2.1. Kafkasya'nın Türkiye İçin Stratejik Önemi	203
6.2.2. Küresel Güçlerin "Türk" Politikası	204
6.2.3. Kafkasya'da Türkiye'nin Avantajları	205
6.3. Türkiye-Rusya İlişkileri	205
6.3.1. Ekonomik İlişkiler	206
6.3.2. Sorunlu Alanlar	207
6.3.3. İzlenmesi Gereken Politikalar	207
6.4. Türkiye'nin Kafkasya Stratejisi ve Politikaları	208
6.4.1. Türkiye'nin Kafkaslar İle İlgili Politikalarının Hedefleri	208
6.4.2. Ekonomi Politikaları	209
6.4.3. Eğitim ve Kültür Politikası	210
6.5. Türkiye'nin Kafkas Cumhuriyetleri Stratejisi	211
6.5.1. Türkiye'nin Azerbaycan Stratejisi	211
6.5.2. Türkiye'nin Gürcistan Stratejisi	212
6.5.2.1. Türkiye'nin Ahıska Türkleri Stratejisi	213
6.5.3. Türkiye'nin Ermenistan Stratejisi	213
6.5.4. Türkiye'nin Kuzey Kafkasya Stratejisi	215
6.6. Değerlendirme	215
SONUÇ	217
KAYNAKLAR DİZİNİ	221
ÖZGEÇMİŞ	232

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	: Birleşmiş Milletler
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
RF	: Rusya Federasyonu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
OATC	: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri
ŞİÖ	: Şanghay İş Birliği Örgütü
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
AB	: Avrupa Birliği
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
OİA	: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
YKP	: Yakın Komşuluk Politikası
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ÜYP	: Üyelik Eylem Planı
TSFSC	: Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
s.	: Sayfa

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı küresel bir güç olma hedefiyle ilerleyen Türkiye'nin bu hedef doğrultusundaki dış politikaları arasında en önemli yerlerden birini tutan Kafkasya'ı incelemek ve bu bölgedeki kuşkusuz en belirleyici güç olan Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasındaki politikalarını analiz etmektir. Türkiye'nin kuzeydoğusunu oluşturan Kafkasya ile Türkiye arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş dönemi sonrasında yeniden başlamıştır. Kıbrıs, AB ve Irak gündemiyle yorgun düşen Türkiye'nin Kafkasya coğrafyasındaki tarihsel mirasa ve sorumluluğuna sahip çıkması, bu sebeple Kafkasya'daki çıkar ve hedeflerini yeniden gözden geçirmesi gereği her zamankinden daha çok önem arz etmektedir. Çünkü aynı zamanda bir Kafkasya ülkesi olan Türkiye'nin Kafkasya halkları ile tarih, din, dil, etnik ve kültürel bağlara dayanan akrabalığı bulunmaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında literatür taramasına dayalı bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konu ile ilgili olarak yazılmış kitaplar ve makaleler, yazılı basın, süreli-süresiz yayınlar, benzer konularda daha önce hazırlanmış tezler incelenmiştir. Bu verilerin elde edilmesinde Türkçe kaynaklar olduğu kadar yabancı kaynaklar da incelenmiş veri farklılığı yaratılmıştır. Tez hazırlanırken konu “aktör-zaman-mekân” ana ekseninde sınırlandırılmıştır.

Tez yedi bölümden oluşmaktadır. Girişin ardından 1. Bölüm'de Rusların tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar Rusya'nın kısaca tarihinden ve Kafkasya'nın öneminden bahsedilmiştir. 2. Bölüm'de Kafkasya mekân, tarih, etnik ve din yönünden değerlendirilmiştir. 3. Bölüm'de Kafkasya'da etkisi olan bölgesel ve küresel aktörlerin Kafkasya ile ilgili politikaları irdelenmiştir. 4. Bölüm'de Rusya'nın Kuzey Kafkasya politikası, 5. Bölüm'de ise Güney Kafkasya politikası analiz edilmiş, üç bağımsız devletin yer aldığı Güney Kafkasya üzerindeki Rusya'nın politikası geniş ölçekte incelenmiştir. 6. Bölüm'de Türkiye'nin Kafkasya ile ilgili politikaları değerlendirilmiş ve Türkiye'nin izlemesi gereken “Milli Güvenlik Stratejileri” yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise, genel bir özetle birlikte Rusya'nın önümüzdeki dönemdeki olası politikaları değerlendirilmiştir.

2. KISACA RUS TARİHİ VE KAFKASYA'NIN ÖNEMİ

Rus stratejik zihniyetini anlayabilmek için Rusların tarihini, stratejik yönelimini, jeopolitiğini ve bunların temelindeki gelişmeleri anlamak zorundayız. Ruslar, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren Doğu-Batı ve Güney yönünde genişleyerek Dünya kara hâkimiyetinin önemli bir bölümünü ellerinde tutmuşlardır.

Bugünkü Rusya topraklarında tarih öncesi devirlerden bu yana Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Antlar ve daha başka bir dizi uygarlık yaşamıştır. Ruslar Slav ırkına mensup bir millettir. Slavlar, Doğu Slavlar (Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar), Batı Slavları (Polonyalılar, Çekler, Slovaklar), Güney Slavları (Bulgarlar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler ve Makedonlar) olarak ayrılmaktadırlar (Özbay, 2006, s.13). Slavların tarih sahnesine çıkışları M.Ö. 2. bin yılının ortalarında olmuştur. Çıkış merkezleri Orta ve Doğu Avrupa'dır ve daha sonra Balkanlar'a, Dnyep Nehri civarına ve kuzeye doğru ilerlemişlerdir.

Rus adının (Slavcası-Rus, Rusi) menşei mahiyeti hakkında ileri sürülen birçok görüşün en doğrusu "Norman Mektebi" tarafından kabul edilendir (Kurat, 1999, s.16). Bu görüş Rus isminin Finedeki "Ruotsi" kelimesinden geldiğine inanan görüştür. Ruotsi, Stockholm yakınındaki Maeller Gölü etrafında yaşayan İsveçlilere verilmiş bir isimdir ve bu kelimenin "kayıkçılar, kürekçiler" anlamına geldiği iddia edilmektedir.

862 yılında bir Varyag prensi olan Rurik, kardeşleri Sinues ve Truvor'u yanına alarak askerleriyle birlikte İlmensk Gölü kıyısındaki Novgorod'a gelir. Rurik Novgorod'da, Sinues Beloozero'da, Truvor ise İzorsk'ta şehirlerin başına geçerler. 862 tarihinde Sinues ve Truvor'un öldürülmesinden sonra Rurik, kardeşlerinin idare ettiği bölgeleri de kendi bölgesiyle birleştirerek Novgorod merkezli kuzeydeki ilk Rus devletinin temellerini atar (Özbay, 2006, s.14). Bu birleşme Rurik'in Rus devletinin kurucusu olarak kabul edilmesine sebep olmuştur (Kurat, 1999, s.19). 862 yılı Rus Devletinin başladığı tarih olarak kabul edilmiştir (Kurat, 1999, s.21).

Kuzeyde İskandinavya ve güneyde Bizans ticaret yolları ile deniz ulaşım hatlarının kesişim noktasında Uralların eteklerinde yer alan Novgorod kenti, zamanla Rus Knezliklerinin zenginlik merkezi olmuştur (Caşın, 2002, s.31).

879 yılında ilk Rus Devletinin başı Knez Rürük ölür ve yerine Knez Oleg (880–912) Rus devletinin başına geçer. 882 yılında Novgorod ve Kiev şehirleri birleşir ve Rus tarihindeki “Kiev Rusya’sı” (Kiyevskaya Rus) dönemi başlar. Devletin başkenti Novgorod’dan Kiev’e nakledilir (Özbay, 2006, s.15).

Kiev şehrinin bulunduğu yer birçok bakımdan önemlidir İskandinavya–Bizans ticaret yolunda bulunduğu gibi Hazar hâkimiyeti zamanında burası mühim bir ticaret ve idare merkezi olmuştur (Kurat, 1999, s.21). Kiev’in şehrinin coğrafi yapısının şehrin müdafaası için elverişli olması, Oleg’i devletin merkezini kuzeyden güneye nakletmesinde etken olmuştur.

Vladimir (veya Volodimer) Kiev Rusların en tanınmış knezlerinden biridir. Hıristiyanlığın Rusya’da resmen kabulü bu knezin döneminde olmuştur. Vladimir, 989 da Hıristiyanlığı kabul edince, Rus kilisesi İstanbul patriğine tâbi bir “metropolitlik” olmuştur (Kurat, 1999, s.31). Hıristiyanlığın Kiev Rusyası’nda kabulü, Rus milletinin teşekkülünde tamamlayıcı bir amil olmuştur (Kurat, 1999, s.32).

1097’de Rus toprakları prenslikler (beylikler) halinde bölünmeğe başlamıştır. Rus topraklarında şehir devletleri dönemi başlar. En önemli merkezler, Novgorod, Kiev, Ver, Yazan, Vladimir ve Suzdal şehirleridir.

Rusların şehir devletleri şeklinde yaşadıkları bu dönemde bütün dünyayı kasıp kavuran Cengiz Han idaresindeki Moğol tehlikesi başlar. 1237–1241 yılları Batı Han emrindeki Moğol ordularının Rus topraklarına ardı arkası kesilmez seferlerinin gerçekleştiği yıllardır.

1240’ta Batı Han Kiev’i ele geçirir. Moğolların başlattığı “Büyük Batı Seferi” 1242’de sona erer ve Rus topraklarının büyük bölümü Moğolların kontrolü altına

girer (Özby, 2006, s.17). Bu gelişmelerle beraber Rus tarihinde “Tatar-Moğol Egemenliği” dönemi başlamıştır.

1243’te “Altın Ordu” devleti kurulur ve Rus şehirleri Altın Ordu hükümrânlığı altında bu devlete vergi ödemeğe başlamıştır. Altın Ordu Devleti, alınacak verginin tespit edilmesi amacıyla 1257 yılında Rus topraklarında ilk kez nüfus sayımı yapmıştır. İki buçuk yüzyıl Altınordu Devleti hâkimiyeti altında kalan Ruslar, Türklerden devlet ve ordu teşkilatı yapısı ve kültürel yönlerden önemli ölçüde etkilenmiştir (Caşın, 2002, s.39).

14. Yüzyıl’ın başından itibaren Moskova’nın siyasi, askeri ve ekonomik önemi artmaya başlamıştır. Moskova Prensiği diğer Rus şehir devletlerini bünyesine katmaya başlamıştır.

1328 yılında “Büyük Knez” ünvanını alan İvan Daniloviç, Rusların başkentini Vladimir’den Moskova’ya taşımıştır (Özby, 2006, s.18). Moskova Prensiğinin liderliğinde bazen Tatarlara karşı zaferler kazanılmaktadır, ancak bunlar Ruslar üzerindeki Altın Ordu hâkimiyetini kaldıracak güçle değildir. Rus knezlikleri arasında Rus birliğini sağlamaya en yakın aday, en kalabalık ve en zengin eyalet olan Novgorod idi fakat Rus birliğini sağlayan knezlik Moskova olmuştur (Acar, 2004, s.51).

1462’de III. İvan, Rusya’nın önemli şehir devletleri olan prenslikleri Moskova’ya ilhak etmiş ve böylece ilk Rus birliğini gerçekleştirmiştir (Özby, 2006, s.18). Bundan sonra Moskova Prensiği giderek güçlenmiş ve doğuya doğru genişlemeye başlamıştır. 1487’de Kazan Hanlığı Rusların vesayetini kabul etmiştir.

Temelleri Vasiliy II döneminde atılan Rusya devleti, İvan III döneminde bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Bu dönemde İvan III, sadece topraklarını genişletmekle kalmamış; aynı zamanda Rusya’yı merkezi bir devlet haline getirecek bir takım kurumların temellerini atmıştır (Acar, 2004, s.61).

Kendi haline bırakılan ve rahatça büyüme imkanı sağlanan Rusya, III. İvan (1462-1505)’dan sonra ve bilhassa IV. İvan (Korkunç İvan, 1533-1584) zamanında

Batı Avrupa'dan aldığı ateşli silahlarla kuvvetli bir ordu sahibi olmuştur (Saydam, 1997, s.27).

1533'te IV. İvan Grozniy (Korkunç İvan) Rus devletinin başına geçmiştir. IV İvan 1547'den itibaren Rus tarihinde ilk kez "Çar" (Tsar) unvanını kullanmaya başlamıştır (Kurat, 1999, s.145). 1552'de Kazan Hanlığı'nın ele geçirilmesiyle birlikte, Ruslar üzerindeki "Tatar-Moğol Egemenliği" dönemi sona ermiştir. Rusya, Kazan'ı ele geçirdikten sonra doğuya, Hazar Denizi ve Sibiryaya taraflarına doğru ilerlemeğe başladı. Kısa sürede bütün Volga çevresi Rusların hâkimiyetine girdi. 1556'da Astrahan Hanlığı ele geçirildi. Rusya böylece Hazar Denizi'ne ulaşmış oluyordu.

16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Moskova Knezliği, bölge siyasi dengesini değiştirebilecek bir konuma ulaşmıştır (Saydam, 1997, s.27).

Mikhail Fedorovic'in 2 Mayıs 1613 Tarihinde, merasimle taç giymesiyle (Kurat, 1999, s.213) Rus tarihinde 300 yıl devam edecek olan "Ramanovlar Hanedanlığı" dönemi başlamıştır.

1682'de Çar I. Petro (Deli Petro) dönemi başlamıştır. Rus tarihinde I. Petro "Velikiy" yani "Büyük Petro" olarak geçer. Petro döneminin Rusya tarihinde önemlidir, çünkü bu dönemde Rusya yaşadığı topraklar üzerinde kalıcı olmak için gerekli temelleri atmıştır. Bunun yanında, Petro dönemini önemli kılan diğer gelişmeler, batıya dönük modernleşme süreci ve bu süreç boyunca merkeziyetçiliğin giderek artmasıdır (Acar, 2004, s.123).

I. Petro'nun emriyle, 1703'te İsveçlilerden ele geçirilen Neva nehri deltasında, Rusya'nın "Avrupa'ya açılan pencere"si olacak olan Saint Petersburg şehri kurulmağa başlandı (Özbay, 2006, s.20). Bataklık üzerinde inşa edilen S. Petersburg, 1712'de Rus İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur.

Petro'nun ardından tahta çıkan Katerina'nın "Türk siyaseti" sayesinde, Rusya, daha Kiev Rusyası devrinde ulaşmak istediği Karadeniz'e inmek amacını

gerçekleştirmiş, yüzyıllar boyunca Rusya'nın güney muntikaları için daimi bir tehlike teşkil eden Kırım Hanlığı da ortadan kaldırılmıştır (Kurat, 1999, s.292). Osmanlı tarihindeki en ağır anlaşmalardan olan Küçük Kaynarca ve Yaş Anlaşmaları II. Katerina dönemlerinde yapılmıştır.

Aleksandr Döneminde 1810 yıllarına doğru Kafkasların büyük bir kısmı (Dağıstan ve Kuzey Kafkasların bazı muntikaları müstesna) tamamıyla Rusların eline geçmişti (Kurat, 1999, s.300). Böylece Rusya'nın sınırları, Doğu Anadolu'ya dayanmış, Anadolu'da Rus tehlikesi başlamış bulunuyordu.

Nikolay döneminde Rusların doğudaki genişleme politikasının bir uzantısı da Kafkasya politikası idi. Bu alanda ilerlemek için Rusya, bazen İran bazen de Osmanlı Devleti ile savaştı. 1826'da karşı karşıya gelen Rusya ve İran arasındaki savaşın sonunda kazançlı çıkan Rusya oldu. İmzalanan "Türkmen Çayı Antlaşması"na (1828) göre Rusya, Erivan ve Nahçıvan bölgelerinin kontrolünü ele geçirdi. Antlaşmadan sonra Karakalpakların çoğu İran ve Osmanlı Devleti'ne göç etti. Bu antlaşma ile Rusya, Kafkasya'nın bir parçasını aldı fakat tamamını fethetmesi için 1813 tarihli "Gülistan Antlaşması" ile topraklarına kattığı Çeçenistan ve Dağıstan'a boyun eğdirmesi gerekiyordu ve bu hiç de kolay olmadı (Acar, 2004, s.195). Rusya'nın bu bölgede genişlemesine ve tam olarak kontrolü sağlamasına en büyük engel Şeyh Şamil hareketiydi.

19. Yüzyılda geniş bir alana yayılan Rusya yüzyılın sonlarına doğru karışmıştır. 1898'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurulmuştur. Parti, 1903'te Bolşevikler ve Menşevikler olarak ikiye bölünmüştür. Bolşeviklerin liderliğini V. İ. Ulyanov (Lenin) yapıyordu. Bu dönemde, Rusya İmparatorluğu savaşlardan ve baskıcı Çar idaresinden bezmiş halk yığınlarının olduğu bir devlet haline gelmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da sanayileşme başlamıştır. Aynı dönemde sosyalistlerin propagandaları da artmıştır.

I. Dünya Savaşı İmparatorluktaki durumu daha da zorlaştırmıştır. Şubat 1917'de Rusya, geniş çaplı halk ayaklanmalarına ve ordu isyanlarına sahne olmuştur. Çar baskılarla tahttan inmeye zorlandı. Kontrolü ele geçiren geçici liberal hükümet, Ekim 1917'de gerçekleştirilen Bolşevik darbesiyle saf dışı edildi. Çar ve ailesi

tutulandı. Bolşevikler Rusya’da idareyi ellerine aldılar. Son Çar II. Nikola ve ailesi, Bolşevikler tarafından Sibiry’a da Yekaterinburg şehrinde 17 Temmuz 1918’de kurşuna dizilerek idam edildiler (Özby, 2006, s.21). Böylece “imparatorluk dönemi” sona ererken Rusya tarihinde “SSCB Dönemi” başlamıştır.

Bolşevikler idareyi ele alınca, ilk olarak 15 Kasım 1917 günü, Rusya’da yaşayan bütün milletlerin eşit ve egemen olduklarını, isterlerse Rusya’dan ayrılıp bağımsız hükümetler kurabileceklerini ilan ettiler. “Rus Halklarının Hakları Beyannamesi” adını taşıyan bu bildiri, 19 Kasım tarihinden itibaren çeşitli milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açacaktı (Gürün, 1991, s.1).

Kiev Rus Knezliği ile başlayan Rusya tarihi, Moskova etrafında birleşen Rus Knezlikleri ile devam etmiş; İdil-Ural, Sibiry ve Kafkasya topraklarının ele geçirilmesiyle Rusya, imparatorluğa dönüşmüştür. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) kuruluşu, Rusların ilerleme sürecinin son dönemi olmuştur.

II. Dünya savaşından zaferle çıkan SSCB ile ABD ve Batı dünyası arasında “Soğuk Savaş” dönemi başlamıştı (Özby, 2006, s.22). Sosyalizm ile Kapitalizm’in mücadelesinde çekişmenin bir tarafında SSCB’nin, diğer tarafında ABD’nin liderlik yaptığı iki kutuplu bir dünya sistemi ortaya çıkmıştı.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği, ABD ve NATO silahlı kuvvetlerinin gücüne denk bir silahlı güce sahip olabilmek için büyük ekonomik fedakârlıklar yapmak zorunda kalmıştır. Afganistan Harekâtının da başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında ülke ekonomisi 1980’lerin sonuna gelindiğinde tam anlamıyla büyük bir çöküntüye uğramıştır.

1985’te Çernenko’nun ölmesiyle SSCB’nin liderliğine Mihail Gorbaçov geçti. SSCB için 1980’li yılların sonu, cumhuriyetlerde şiddetli etnik çatışmaların yaşandığı yıllar olarak da tarihe geçmiştir. Ülkede yıllardır sürdürülen “Halkların Dostluğu” politikası çatırdamaya başlamıştı. Gorbaçov ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için “glasnost” (açıklık) ve “Perestroyka” (yeniden yapılanma) kelimeleriyle özdeşlenen yenilenme ve demokratikleşme politikalarına başladı.

Serbestlik, özel mülkiyeti canlandırma, dış ilişkileri ve yatırımları geliştirme, muhaliflerle barışma gibi politikalar başladı. Afganistan işgaline son verildi. Doğu Almanya'dan Rus askerleri geri çekildi, ABD ile silahsızlanma anlaşmaları imzalandı, Varşova Paktı dağılmaya başladı (Özbay, 2006, s.22). Fakat gelişmelere yönetim ayak uyduramıyordu. Artan tepkiler giderek sistemin iplerini elinde tutan Komünist Parti'yi hedef almaya başlamıştı.

Beyaz Rusya Yüksek Kurul Başkanı S. Şuşkeyeviç, Ukrayna Cumhurbaşkanı L. Kravçuk ve B. Yeltsin aralarında yaptıkları müzakereler sonucunda, 7 Aralık 1991'de, Beyaz Rusya toprakları içindeki Belovejsk Ormanı'nda Polit Büro'ya ait olan Avcılar Lokalinde, tam Sovyet usulü kapalı kapılar arkasında, SSCB'nin kaderi belirlenmişti. Yeltsin, SSCB'nin varlığının tamamlandığını açıklayacak olan belgenin hazırlanması halinde Şuşkeyeviç ve Kravçuk'un kendisine destek vereceğinin sözünü almış, SSCB'nin yerine de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması planlanmıştı. Bundan iki hafta sonra Almatı'da Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kuruluş anlaşması ve bildirgesi imzalanmıştır. 24 Aralık 1991'de SSCB'nin BM üyeliği kaldırıldı, ertesi gün M. Gorbaçov, SSCB Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etti (Hekimoğlu, 2007, s.58). Bu gelişmelerle beraber 1917–1991 yılları arasında hüküm sürmüş olan, Sovyet Birliği tarihe karışmıştır.

Yeltsin ve ekibi bağımsızlık ilan ettiklerinde aslında SSCB'yi başka bir formatta yaşatma düşüncesi taşıyorlardı. Ancak, gelişmeler istenildiği gibi gerçekleşmedi. SSCB'ye bağlı cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız devletlerden bir tanesi de Rusya Federasyonu idi ve B. N. Yeltsin kurulan bu bağımsız devletin ilk devlet başkanı oldu (Özbay, 2006, s.23). Rusya Federasyonu, kendisini her yönden Sovyetler Birliği'nin varisi ilan etti. Böylece Rusya tarihinde "Rusya Federasyonu" dönemi başlamıştır.

Bu tarihsel ve siyasal gelişim evresi içinde günümüz Rusya'sına baktığımızda, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri ile güçlü bir ülke karşımıza çıkmaktadır. Rusya topraklarının % 46'sı zengin orman alanları ile kaplı olup, Rusya aynı zamanda dünyanın en geniş ve çok önemli jeopolitik coğrafyasında

varlığını sürdürmektedir. Rusya'nın halen mevcut ana karasının yüzölçümü Avrupa kıtası ve ABD topraklarından 1,8 kat daha büyük; yine Hindistan ve Çin topraklarından daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Rusya toprakları toplam yeryüzü alanının yaklaşık 1/5'ini oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çift kutuplu yapıya dayalı Soğuk Savaş dengesinin ortadan kalkması, doğu-batı istikametindeki Rimland kuşağının kuzey-güney geçiş ve bağlantı yolları üzerinde dağılan geniş jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur ve bunlardan en önemlisi Kafkasya'dır.

Tarih boyunca Avrasya'nın değişik bölgelerine yayılan kavim göçlerinin en önemli kavşağından birini oluşturan ve bu nedenle de göreceli olarak küçük bir alanda son derece karmaşık bir etnik yapı barındıran Kafkaslar, Anadolu-Akdeniz ve Step-Karadeniz nitelikli siyasi güçler arasındaki en önemli rekabet alanlarından birini oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Kafkasya birçok konu açısından çok boyutlu bir mücadele alanı haline gelmiştir. Kafkasya'nın coğrafi konumu ve ekolojik önemi, ABD, Rusya Federasyonu, İran ve Türkiye'nin bölge üzerinde önemle durmalarına neden olmuştur.

Kafkasya; Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların ortaya çıktığı, Türkiye'nin hemen yanında ve onun milli güvenliği ile milli menfaatleri etkileyen bir bölgedir.

Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslardaki ekonomik ve siyasal gelişmeler Türkiye'de de takip edilmektedir. Kafkasya bölgesinde siyasi, ekonomik ve insani açıdan cereyan edecek olaylar Türkiye'yi etkilemektedir. Bu sebeple Türkiye, bölgede meydana gelen gelişmeleri çok iyi takip ederek buna uygun politikalar üretmek ve önlemler almak zorundadır.

2. KAFKASYA'DA MEKÂN, TARİH, DİL VE DİN

2.1. Kafkasya'nın Mekân Yönünden Değerlendirilmesi

2.1.1. Genel Coğrafi Konumu

Kafkaslar diye isimlendirilen coğrafya Taman Yarımadası'ndan başlayıp Bakü'nün doğusunda yer alan Apşeran Burnu'na kadar uzanan Kafkas Dağları'nın kuzey ve güneyindeki sahadır. Doğusunda Hazar Denizi, batısında Karadeniz, güneyinde Çoruh Arpaçay-Aras nehirleri yer almaktadır. Bölgenin kuzey sınırları olarak Don ile Volga nehirlerinin birbirine en çok yaklaştığı kısım yahut da çok sayıda gölün yer aldığı Maniç bölgesi kabul edilmektedir (Saray, 1988, s.7).

Kafkas coğrafyası, tarihin en eski dönemlerinden beri Asya kıtasından hareket ederek başka coğrafyalara gitmek için uzun yolları kat eden kavimlerin Anadolu'ya, İran'a ve Mezopotamya'ya geçişlerine engel teşkil eden tabii bir set olmuştur. Bu set, zor da olsa M.Ö.'ki asırlardan itibaren aşılıp, öncelikle Anadolu'ya daha sonra İran'a ve Mezopotamya'ya girilmiştir (Kalkan, 2007, s.47).

Kafkasya Avrupa-Asya sınır bölgesidir. Kafkasya Avrupa Rusya'sı ve Orta Asya ile Anadolu'yu ve Orta Doğu'yu bağlar. Doğu batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşması mümkün en kısa ve uygun istikametteki yolu üzerindedir.

Coğrafi konum ve tarihi gelişmeler Kafkasya'nın karmaşık beşeri yapısının oluşmasını hazırlamıştır. Bölge coğrafi bütünlüğe sahip olmadığı için tarih boyu Hazar İmparatorluğu hariç tek bir devletin anayurdu olmamıştır (Özgen, 1998, s.123).

Kafkasya'nın dört önemli komşusu vardır: Rusya, Türkiye, İran ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri veya kısaca Türkistan.

Güney Kafkasya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve İran gibi üç bölgesel güçle çevrelenmiş bir görünüm arz etmektedir. Tarihin önemli bir kesitini, söz konusu üç

bölgesel gücün sefeli olan imparatorlukların egemenliği altında geçiren Kafkasya, 1991 sonrası da bu üç ülke arasında rekabete sahne olmaya devam etmektedir (Ağacan, 2007, 36).

Bölgenin konumunu, üç özellik ile açıklamak mümkündür. İlk olarak, bölge, genellikle dağlık olup, birbirine geçit vermez çok sayıda vadiden oluşması, bölgenin sosyo-politik yapısını belirleyici en önemli özelliğidir. Bu husus, çeşitli kökenlerden gelen toplulukların, tarih boyunca yaşanan işgallerden, kendilerini koruyabilmelerini ve kültürlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır. Bölgenin coğrafi bağlamda başka bir özelliği, büyük devletler arasında bir tampon oluşturmasıdır. Komşu olan Araplar, İranlılar, Ruslar ve Türkler tarih boyunca, Transkafkasya ile ilgilenmişler ve bu nedenle bölge, zaman zaman çeşitli güçlerin egemenliğine girmiştir. Bölgenin coğrafi yapısına ilişkin son özellik ise ticaret ve ulaşımında büyük köprü teşkil etmesidir (Kantarcı, 2006, s.21). Bölge geçitler sayesinde kuzey ve güneyin bağlantısını sağlamakta hem de deniz yoluyla beraber Orta Asya-Anadolu bağlantısını en kısa yoldan yapmaktadır.

Tarihin her safhasında Asya'dan Avrupa'ya veya aksi yöndeki istila ve fetih hareketlerin Kafkasya'yla ilgisi olmuştur. Ruslar Kafkasya'yı ele geçirmeden doğuda ve batıda ciddi hareketlere girişmemişlerdir.

2.1.1.1. Kafkasya Adı

Eski İslam müellifleri gibi, 1856 yılına değin Türklerin ve bugünkü “Kafkas- Elleri” yerlilerinin bilmediği, 1856'dan önceki Türk kaynaklarında da hiç geçmeyen “Kafkas, Kafkasya” adı, ilk defa, Eski-Yunan müelliflerinden Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı bilinen “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” adlı romanında anılan “Kavkasos-Dağı” deyiminde görülür (Kırzioğlu, 1993, s.3). Kafkasya adını Ruslar Kafkasya'yı ele geçirmeleriyle beraber kullanmaya başlamışlardır.

Rusların 1767–1774'te ilk defa ve 1801'de son olarak Gürcistan'a sokulmasını müteakip, bu eski “Kavkasos/Kavkasus” coğrafya adını, iki gaye için kullanarak, genişletip, yaymaya ve yaygınlaştırmaya gayret etmiştir. “Dest-i-Kıpçak, Dağistan, Kumuk-Eli, Çeçenistan, Çerkez-Eli, Abhaz-Eli, Gürcistan, Şirvan, Aran/Karabağ,

Mugan” gibi milli-yerli ve tarihi-coğrafi etnik bölge/ülke adlarını unutturmak. Tiflis şehrinde oturan “Namestnik” (Çar Naibi) unvanlı Umumi Valilerin idaresine bağlı bulunup, kuzeyde Ulu-Batak/Maniç-Bataklığı'ndan, güneyde Aras ırmağına ve hatta Aras'ın sağındaki Lenkaran'a değin uzayan bölgeleri, toplayıcı bir ad altında anmak (Kırzioğlu, 1993, s.4).

Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsız olan ülkelerden üçü, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Güney Kafkasya'da yer almaktadır. Güney Kafkasya, Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için Çarlık ve Sovyetler Birliği dönemlerinde “Za Kavkaz” (Transkafkasya, Kafkas-ötesi) olarak adlandırılıyordu (Purtaş, 2005,s.225). Bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetler “Transkafkasya” teriminin Rus iradesiyle ilgili olduğundan dolayı, kendilerini “Güney Kafkasya” ülkeleri olarak tanıtmışlardır.

2.1.1.2. Kafkas Dağları

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nin 7. Cildinde Kafkas dağları hakkında şu ilginç bilgileri verir: “Berzi kavmi bu yüksek dağın eteklerinde oturduklarından Acem tarihçileri bu büyük dağa Berzi dağı (Küh-El-Berz ya da Elbruz Dağı) derler. Arap dilinde ise, dağların babası anlamında Ebu'l-Cibal'dir. Âlemleri yaratan Allah'ın bildirdiği Kafdağı budur. Berz dağının etrafında on bir adet ülke sahibi padişahlar oturur. Kendilerine mahsus yetmiş çeşit lehçeleriyle konuşurlar. Değişik lisanlı insanlardır. Birbirlerinin kelime ve tabirlerini tercümanlar vasıtasıyla güçlkle anırlar. Berz dağı (Kafkasya'nın en yüksek dağı 5642 m.) dünyanın göbeğidir. Öyle yüksek bir dağdır ki zirvesi yaz kış mavi bulutlar içindedir. Güzel, açık havada bile zirvesini gören yoktur. Öylesine yüksektir ki bulutlardan aşağıda görülen yerinde ağaçtan eser yoktur. Şiddetli fırtınalar ağaçları kökünden çıkarır. O yüksek yerlerinde kar da yoktur. Ama iki-üç günde çıkılan orta yerlerinde Nuh tufanından kalma kat kat sararmış karlar vardır” (Uslu, 2002, s.11).

Uzunluğu 1200 km.ye varan Kafkas Dağları, genel olarak, bölgeyi Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere ikiye bölmektedir. Esas itibariyle dağlık bir ülke olan Kafkasya'da yerleşim bölgeleri genellikle yüksek yaylalar ve derin vadilere yayılmıştır. Yüksekliği fazla olan bu dağ silsilesi, bölgedeki insanların tarihlerini,

kültür ve karakterlerini başkalarından farklı kılmıştır. Askeri açıdan büyük ölçüde savunma imkânı sağlayan dağlar, kültür ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın doğmasına sebep olmuştur (Saydam, 1997, s.14). Kendilerini düşmanlarına karşı koruyan engebeli ve yüksek dağlar, dik ve derin vadiler ve ilk çağlardan kalan gür ormanlar, aynı zamanda Kafkaslıların birleşmelerini önlemiştir (Baddaley, 1989, s.15).

Bu bölgenin sert kıvrımlarla yükselen dağları, yerleşim birimlerine doğru küçük ve geçit vermez dar geçitleri, tarihin en eski devirlerinden beri işgalci güçleri her an saldırıya uğrama ve sıkıştırılma korkusu ile tedirgin etmiştir. Kafkas geçitlerinin dar ve geçit vermez özelliklerinin yanı sıra bölgedeki gür orman örtüsü, askeri açıdan gizleme avantajını da beraberinde getirmiştir (Kalkan, 2007, s.46). Bölgenin sakinleri, sert iklim ve coğrafi yapıya uyum sağlamış, yerleşim düzenlerini ve sosyal hayatlarını ona göre kurmuşlardır.

Askeri açıdan, savunmaya büyük avantaj sağlayan dağlar; kültür, dil ve etnik bakımdan bölünmüş bir coğrafyanın oluşmasına sebep olmuştur. Kafkasya'nın coğrafi bütünlüğü olmadığı için, tarih boyunca Hazar İmparatorluğu hariç, hiçbir devletin anayurdu olmamıştır.

2.1.2. Siyasi Yapı

Yaklaşık olarak 324.000 km² alanı kapsayan Kafkasya bölgesinde, bugün 3 bağımsız cumhuriyet 7 özerk cumhuriyet ve 3 tane de özerk bölge bulunmaktadır. Bunlar; Bağımsız Cumhuriyetler; Azerbaycan Cumhuriyeti (Bakü) 86.600 km², Gürcistan Cumhuriyeti (Tiflis) 69.700 km², Ermenistan Cumhuriyeti (Erivan) 29.800 km²'dir. Özerk Cumhuriyetler: Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Nahçıvan) 5.500 km², Gürcistan'a bağlı Abaza Özerk Cumhuriyeti (Suhumi) 8.600 km² ve Acara Özerk Cumhuriyeti (Batum) 3.000 km², Rusya Federasyonu'na bağlı Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti (Grozni) 19.300 km², Dağıstan Özerk Cumhuriyeti (Mohaçkale) 50.300 km², Kabarday-Balkar Özerk Cumhuriyeti (Nalçik) 12.500 km², Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti (Orconikidze) 8.000 km²'dir. Özerk Bölgeler; Azerbaycan'a bağlı Karabağ Özerk Bölgesi (Stepanakerf/Hankenti) 4.400 km², Gürcistan'a bağlı Güney Osetya Özerk Bölgesi (Tskhinvali/Şikinvali) 3.900 km²,

Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkez zerk Bölgesi (erkesk) 14.100 km²'dir (Uslu, 2002, s.10).

Bölgedeki 7 zerk cumhuriyet RF' ye bağlı bulunmaktadır. Türkiye'nin de küçük bir bölümü Kafkasya sınırları içindedir. Bu duruma göre Rusya ve Türkiye, Kafkasya'ya hem komşu aynı zamanda bir bölümleri ile Kafkas lkeleridir.

2.1.3. Ekonomik Yapı

Güney Kafkasya cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Sovyetler Birliği döneminde, merkezî planlamanın ve cumhuriyetler arası bağımlılığa dayanan ekonomik bir sistemin mevcudiyetinin sonucu olarak SSCB'nin dağılması ile sistem işlevini yitirmiş oluyordu. Bu yüzden bağımsızlık süreciyle birlikte bölge ülkelerinin ekonomileri şiddetli bir düşüş yaşamıştır.

Bağımsızlığın kazanılmasıyla eski emir-kumanda sistemi ortadan kalkmış, liberal piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştı. Ekonomik dönüşümün getirdiği yapısal sorunlara bir de etnik çatışmalarla bunların doğurduğu istikrarsızlık ve belirsizlik eklenmişti. Savaşlar sonunda ekonomik altyapı tahrip olmuş, üretim adeta durmuştu (Ağacan, 2007, 39).

Azerbaycan zengin yer altı kaynakları ile ekonomisini ilerletmekte, Gürcistan bölge ülkeleri ile iş birliğini artırarak refah seviyesini artırmaya çalışmakta, Ermenistan ise ekonomisini tamamen Rusya'ya bağımlı hale getirmektedir.

Kuzey Kafkasya ise ekonomik olarak ve özellikle sanayi açısından oldukça geri kalmıştır. Bölgede yapılan tarım kayda değer nitelikte ve nicelikte değildir. Ekonomi büyük oranda Rusya'dan gelen yardımlarla dönmektedir. İşsizlik ciddi boyutlardadır.

2.1.4. Enerji Kaynakları

Kafkasya ile ilgili her devlet için enerji stratejik bir değerdir. Romanya'dan Japonya'ya kadar hemen her devlet enerji arama projelerinde pay sahibi olmak, boru hattı güzergâhlarını etkilemek ve bölge devletleri üzerinde manevra yapmak için rekabet etmektedirler. Yeterli ve güvenli enerji rezervi olmayan devletler, kendilerine daha çok enerji güvenliği aramaktadırlar (Bay, 2002, s.81). Ancak büyük devletler için, enerji güvenliğinin sağlanması önemli bir amaç olsa da, bölgede stratejik üstünlük sağlamak daha önemli ve derin bir amaçtır.

Kafkasya bir bütün olarak ele alındığında, dünyada çok az bölgede bulunan doğal zenginliklere sahiptir. Hem kendisi münhasıran zengin bir petrol havzasıdır ve hem de Basra Körfezini kontrol eden stratejik bir mevkiye sahiptir (Can, 1996, s.209).

18 inci yüzyılın başında Bakü'de petrolün bulunması bölgenin stratejik özelliğini ilk kez ortaya çıkarmıştır. Halen tespit edilebilen kadarıyla dünya petrol rezervlerinin % 16'sı bu bölgede bulunmaktadır (Canpolat, 2002, s.13). Petrolün yanı sıra bölgede zengin doğal gaz, kömür, uranyum, altın ve cıva gibi yeraltı kaynakları ile pirinç, pamuk, buğday gibi yerüstü kaynakları bulunmaktadır.

19. Yüzyılın sonlarında çıkarılmaya başlanmış olan Azeri petrolü, Sovyet döneminde Rus ekonomisinin büyük kısmını beslemiştir. 20. Yüzyılın başında Çeçenistan'ın Grozni şehri etrafındaki petrol sahaları üretime başlamıştır ve bu bölge eski Sovyetler Birliği'nin uçak yakıtı ihtiyacını büyük oranda karşılamıştır (Pamuk, 1995, s.133). Kafkasya'nın kendi kaynakları kendisine yetecek durumdadır.

2.1.5. Stratejik Noktalar

Kafkasya, Avrupa Rusyası, Orta Asya, Anadolu ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan önemli bir coğrafyadır. En önemli jeostratejik özelliği zengin yeraltı kaynaklarına sahip Orta Asya ve Hazar Bölgesini doğu-batı istikametinde Karadeniz'e bağlayan en kısa yol güzergâhının üzerinde olmasıdır. Bu bağlantı hem Türkiye açısından (Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Hazar Denizi'nden

Karadeniz'e çıkışını sağlayan en kısa yol güzergâhı olması açısından), hem de Avrupa açısından son derece önemlidir. Kafkaslar üzerinde üç geçit vardır: Hazar Denizi sahil yolu, Karadeniz sahil yolu ve Nalçik-Tiflis yolu. Hazar yolu üzerinde Çeçenistan, Karadeniz yolu üzerinde Abhazya, Nalçik-Tiflis yolu üzerinde Osetya sorunlu bölgeleri bulunmaktadır. Ayrıca Kafkasya'da en önemlileri Azerbaycan ve Çeçenistan'da olmak üzere büyük miktarda petrol, doğal gaz ve diğer yeraltı zenginlikleri mevcuttur (Şahinoğlu, 2002, s.70).

İki deniz arasında uzayan Kafkasya'yı kuzeybatı-kuzeydoğu istikametinde bölen sıradağlarda, birçok vadi ve geçitleri ihtiva etmesine rağmen kuzey-güney yönünde kullanılmaya elverişli pek az geçit vardır (Kantarıcı, 2006, s.21). Nitekim 19. yüzyıla gelinceye kadar geçişlere imkân tanıyan en önemli geçit Hazar Denizi kıyısındaki Derbend veya Demir Kapu idi. Deniz ile dağlar arasında kalan bu geçidi, kuzeyden gelecek saldırılara karşı kullanmak üzere Sasaniler surlarla örmüşlerdi. Yaklaşık 2 km uzunluğundaki bu geçide, öneminden dolayı, Araplar "Babü'l Ebvab" demektedirler (Saydam, 1997, s.15). Bütün tarih boyunca Hazar sahilindeki Derbend Geçidi, siyasi ve ekonomik öneminden bir şey kaybetmemiştir.

Kuzey-güney istikametindeki ikinci yol ise Orta Kafkasya'da bulunan Daryal Geçidi'dir. Vladikafkas-Tiflis arasında bulunan ve "Gürcü Askeri Yolu" diye anılan bu geçit, sarp ve dar olup çeşitli zamanlarda Romalılar, İranlılar, Gürcüler tarafından burada garnizon ve müstahkem kaleler inşa edilmiştir. Daryal Geçidi 18. Yüzyıl'ın sonlarında Rusların genişletme ve tesviye çalışmaları neticesinde askeri amaç dışında da kullanılmaya başlanmıştır (Saydam, 1997, s.15).

Bunların dışında aralarında Mamison ve Klukhor gibi geçitlerin de bulunduğu 70 kadar küçük yol ve patika mevcut ise de bazıları yalnız yük hayvanlarının, bazıları da ancak tek sıra halinde yürüyenlerin geçebileceği şekildedir (Saydam, 1997, s.15). Ancak bu geçitler yılın büyük bir kısmında kar altındadır.

Kafkasların dağlık coğrafi yapısı, bölgede çok az alternatif yolun ve ulaşım ağının bulunmasına imkân sağlamaktadır. Kafkas sıradağları, Kuzey Kafkasya ile Transkafkasya'yı, dolayısıyla Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırırken, birbiriyle ilişkili bölgeler arasında, doğrudan ulaşım imkân

vermemektedir. Örneğin birbirine komşu olan, Gürcistan'a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'na bağlı, Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti arasında doğrudan ulaşımı sağlayacak bir karayolu bulunmamaktadır (Kantarıcı, 2006, s.106).

2.1.6. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu

Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında geçiş bölgesi olan Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Soğuk savaş döneminde, SSCB egemenliğinde olarak uygulanan jeopolitik teorilerin duyarlı buluşma noktalarından birisiydi. Fakat bu jeopolitik, odak değildi. Soğuk savaş döneminin iki odaklı dünyasında taraflar oluşmuş, kurumları tamamlanmış, hukuku belirlenmiş, birçok faaliyet gelenekleşmişti. Kafkasya da, teşekkül etmiş olan evrensel eşitliklerin bir parçasıydı.

Kafkasya'nın jeopolitik konumu soğuk savaş döneminde ve soğuk savaş esnasında büyük ölçüde farklıdır (Özgen, 1998, s.124). 10 Kasım 1989'den itibaren iki güç odağından birisinin dağılması sonucu; kurulan güvenlik sistemi bozulmuş taraf düzeni ortadan kalkmıştır. Kafkaslar; soğuk savaş sonrasında jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden birisidir. Değişme jeopolitik konumunun güçlenmesi ve duyarlı hale gelmesi yönündedir.

Jeopolitik değer artışı politik etkisinin ve etkilenmesinin artması anlamı taşır. Politik etkinin artması güç verir, söz sahibi kılar; buna karşılık dış güçlerden etkilenmesinin artması duyarlılığı çoğaltır; dış politikaların hedefi haline getirerek tehdit yaratır, politik egemenliği zayıflatır. Kafkaslar jeopolitik açıdan güçlenme ve aynı zamanda tehdit altında olma çelişkileri yaşamaya başlamıştır (Özgen, 1998, s.129).

Kafkasya'nın güneyinde, SSCB'nin dağılmasından sonra jeopolitik ve ekonomik unsurların kullanıldığı, çok boyutlu ve çok taraflı bir mücadele alanı ve buna bağlı olarak, istikrarsızlıklardan oluşan bir coğrafyanın ortaya çıktığı görülmektedir (Erol, 2006, s.123).

Rus dış politikasında büyük etkisi olan Dugin'e göre Kafkasya temelde iki jeopolitik düzlemden ibarettir: Kuzey Kafkasya ve üç Kafkas Cumhuriyeti: Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan (Dugin, 2003, s.177). Sözü edilen bölgenin tamamı son derece önemli bir stratejik kavşaktır. Çünkü buranın ahali fevkalade sosyal hareketliliğe ve kadim jeopolitik geleneklere sahiptir. Bölge, Türkiye ile doğrudan sınırdaş olup, topografya açısından Kafkas Sıradağları alanına giren hudut bölgelerini de stratejik yönden kontrol etmektedir (Dugin, 2003, s.177).

Burası, Rus jeopolitik mekânının en kırılgan noktasıdır. Bu toprakların geleneksen olarak Rusya-Heartland ile Rimland ülkeleri (Türkiye ve İran) arasında şiddetli askeri harekâtlara sahne olması tesadüfi değildir. Kafkasların kontrol edilmesi ilk tahminde, "sıcak denizlere" çıkışın önünü açmaktadır. Sınırların güneye (veya kuzeye) doğru her nakledilişi ve kıtasal gücün hayati bir galebesi (veya hezimet) demektir (Dugin, 2003, s.177).

2.1.7. Kafkasya'nın Jeostratejik Önemi

Kafkasya; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasındaki menteşe ve bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve kilidi açan anahtar değeriindeki Anadolu'nun bir uzantısı ve bütünleyicisidir. Kıtaları kapsayan coğrafya bütününün Kuzey-Güney bağlantılarından biridir. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma olanağı verir (Uslu, 2002, s.12). Bu sayede yalnız Kuzey-Güney değil Doğu-Batı arasında da bir yol oluşturur.

Kafkaslar, Hazar Denizi-Karadeniz ve Azak Denizi arasında bulunan ve Avrupa kıtasının güney-doğu ucunu teşkil eden kara boğazı niteliğini taşır. Avrupa-Afrika-Asya kıtaları arasında ortalama 5000 km. uzunluğunda olan Akdeniz, Ege Denizi, Marmara, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizi su koridorunun ucunda bulunur. Hazar Denizi ile doğuya, Asya steplerine uzanır. Kafkasları, Hazar Denizi ve Karadeniz'e akan Volga, Don, Dinyeper, Dinyester, Tuna nehirleri Avrupa'nın, Akdeniz'e akan Nil nehri Afrika'nın kara kısımlarının derinliklerine bağlar (Uslu, 2002, s.12).

Kafkasya, öte yandan, Karadeniz ve Tuna suyuolu çerçevesinde hem Balkanlar, hem Boğazlar hem de genel Avrasya stratejisinin en önemli sütunlarından birini oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2001, s.129).

Bütün bu özellikleriyle Kafkaslar, açıklanan kıtaların birbirlerine bağlanmasını sağlayan ulaşım ve ilişkiler zincirinin en önemli halkasını teşkil eder. Kafkaslara hâkim olan güç, Avrasya'yı ve Ortadoğu'nun yanlarını kontrol eder, Asya'yı tecrit imkânına sahibe olur, Avrupa'yı etkiler. Kafkaslar, birbirini tamamlayan iki bölgeye ayrılır. Kafkas dağlarının kuzeyinde kalan bölgeye “Kuzey Kafkasya”, güneyinde yer alan bölgeye “Güney Kafkasya” denir (Uslu, 2002, s.12). Bu iki bölgede cereyan eden olaylar ve gelişmeler daima birbirlerini etkilemişlerdir. Diğer bir ifadeyle her iki bölgenin kaderi birbirlerine sıkı, sıkıya bağlıdır.

Kafkaslar; dünyanın, boyutundan daha fazla önemi olan bir bölgesidir. En çok etnik ve dinsel farklılıkları ve dağlık topografyası ile bilinen Kafkaslar; konumu, kaynakları ve komşuları sayesinde stratejik bir kavşak haline gelmiştir. Karadeniz ve Hazar Denizi ve aynı zamanda Rusya, Türkiye ve İran gibi tarihi büyük devletler arasında yerleşmiş olarak, Kafkasların küçük bölgeleri, Afganistan da dâhil olmak üzere Orta Asya ve NATO Bölgesi ile ilgili askeri nakillerde Rusya ve İran'a uğramadan yapılacak geçişlerdeki tek güvenilir köprü teşkil etmesi bakımından stratejik olarak çok önemlidir (Cornell, 2007, s.1).

Kafkasya, İran, Anadolu ve Mezopotamya'ya geçişi engelleyen bir set halindedir. Yani güneyin verimli “hilal”ine, ancak stratejik geçitler kontrol edilerek ulaşılabilir. Bölge coğrafyası üzerinde yapılan büyük mücadelenin temelinde, böyle bir “stratejik avantaj” sağlama düşüncesi yatmaktadır (Saydam, 1997, s.24). Kafkasya; coğrafi konumunun özelliği ve sahip olduğu stratejik kaynaklar tekeliyle evrensel güçlerinin de öncelikli ilgi alanı içerisinde bulunmaktadır.

2.1.7.1. Kuzey Kafkasya'nın Stratejik Önemi

Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda olan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek, aslı stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimi özelliğini taşır. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Transkafkasya üzerinde, kontrol

sağlamak için büyük avantaj sağlar (Can, 1996, s.209). Bu sebeple Rusya, Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurma gayreti içerisinde olmuştur.

2.1.7.2. Kafkasya'nın Dünya İçin Önemi

Kafkasya; Avrupa Rusya'sı, Orta Asya ve Anadolu'yu Orta Doğu'ya, Orta Asya'yı da Anadolu vasıtası ile Avrupa'ya bağlar. Doğu batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun istikametler üzerindedir. Rusya'nın sıcak denizlere inme yolu üzerindedir. Hazar denizi ve Hint Okyanusu'nu kuzeyden kontrol eder (Canpolat, 2002, s.13).

Bölge coğrafi konumu ve sahip olduğu stratejik kaynaklar nedeniyle evrensel güçlerin de öncelikli ilgi alanı içindedir. Kara Hâkimiyet Teorisinde; Avrupa Rusya'sına sahip olacak bir gücün Orta Asya'yı da kapsayan Kalpgaha egemen olacağı ve bu bölgeye egemen olanın dünya adasına, daha sonra da dünyaya hâkim olacağı belirtilmektedir (Canpolat, 2002, s.14). Kenar Kuşak teorisinde ise; dünyaya hâkim olmak için merkez bölgesini çeviren kenar kuşağa egemen olmak gerektiği görüşü savunulmaktadır.

Kafkasya'nın sosyal yapısı çok karmaşıktır. Bölge, Dünyadaki güç odaklarının hammadde paylaşımını kolaylaştırmak maksadıyla, bu karmaşık yapının etnik çatışmalara dönüştürülerek kışkırtılma ihtimali nedeniyle, potansiyel bir kriz alanıdır (Canpolat, 2002, s.14). Bu nedenle bölge ülkeleri ve bölgeye komşu ülkeler silahlanmaya devam etmektedirler.

2.1.7.3. Kafkasya'nın Rusya İçin Önemi

Rusya Federasyonu Kafkasya politikasını anlayabilmek için ilk önce Rusya için Kafkasya'nın neden önemli olduğuna bakmak lâzım. Birincisi, güneyin kontrolü, ayrıca güvenlik konusu onun için önemlidir. Karadeniz ve Hazar kıyıları yine Rusya için önemli yerlerdir. Dağılma sonrası Rusya için kuzeybatı Kafkasya kıyıları daha büyük önem kazanmıştır. Çünkü Rusya Karadeniz'de önemli limanlarını kaybetmiştir. Böylece eskiden Karadeniz Sovyet gölü iken, şimdi yavaş-yavaş bir

Avrupa gölü olmaya başlamıştır (Kanbolat, 2003, s.61). Ayrıca enerji kaynakları ve enerji boru hatları da Rusya için Kafkasya'daki en önemli konulardan biridir.

Kafkasya, Rusya için, Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısının olması sebebiyle, Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkân sağlamaktadır (Kantarıcı, 2006, s.99). Bu da Rusya'nın stratejik menfaatleri bakımından son derece önemli bir jeopolitik hedefdir.

Kafkasya'nın, Rusya için ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, Asya'daki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması, ikincisi de Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapı durumunda olmasıdır (Caşın, 2002, s.291). Kafkasya'nın ayrıca Ortadoğu yolu üzerinde bulunması önemli bir faktördür (Kantarıcı, 2006, s.99).

Rusya Federasyonu'nun 17. Yüzyıldan bu yana Kafkasya ve Türkistan üzerindeki stratejik hedefleri devam etmektedir. Kafkasları arka bahçesi olarak gören Rusya Federasyonu, Kafkaslarda gücünü yitirmesi durumunda, Karadeniz'de, Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da etkinliğini kaybedecektir (Doğan, 2002, s.57).

2.1.7.3.1. Kuzey Kafkasya'nın Rusya İçin Önemi

Kuzeybatı Kafkasya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonrasında, Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'e tek çıkış kapısı konumuna gelmiştir. Bölgenin Rusya Federasyonu açısından taşıdığı jeostratejik önemin, Çarlık Rusyası döneminden bu yana en yüksek seviyeye ulaştığını söylemek mümkündür (Kanbolat, 2006, s.13). Özellikle Ukrayna'nın dolayısıyla Kırım'ın kaybı Kuzey Kafkasya'yı Rusya için vazgeçilmez kılmıştır.

2.1.7.3.2. Ulusal Güvenlik Kapsamında Askeri Açıdan RF İçin Kafkasya'nın Önemi

Rusya Federasyonunu oluşturan haritaya yakından bakıldığında görülecektir ki Kafkas Dağları güneydeki en önemli coğrafi engeli oluşturmaktadır. Kuzey Kafkas Sıradağları RF'ye güneyden gelişebilecek saldırılara karşı stratejik savunma imkânı vermektedir. Kuzey Kafkasya'yı güneye bağlayan Daryal Geçidi de stratejik yaklaşma açısından en önemli geçitlerden biridir. RF'nin bu dağların kuzeyine itilmesi demek Rus topraklarının coğrafi engeller açısından çok önemli bir zafiyete uğraması demektir (Şahinoğlu, 2002, s.75). Yani Güneyden Rusya'ya doğru gelen bir tehditin Kafkaslarda durdurulamaması durumunda Moskova kendini güvende hissedemez.

Kuzey Kafkasya, Hazar Havzasını, dolayısıyla Orta Asya'yı Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya bağlayan transit yolların (aksi istikamet olarak da Avrupa'yı Orta Asya'ya bağlamaktadır) üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle askeri harekât açısından son derece önemli bir bölgedir (Şahinoğlu, 2002, s.75).

RF için Kafkasya'ya sahip olmak, askeri üsler ve büyük askeri birlikler bulundurmak, hem derinlemesine savunma imkânı sunmaktadır hem de bölgeye olası müdahaleler için büyük stratejik imkânlar ve caydırıcılık sağlamaktadır. RF konunun bilincinde olduğundan 1993 yılında ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini" ile bu bölgelere olan alakasını ortaya koymuş, hatta bu bölgeleri tarihsel olarak "arka bahçesi" olarak gördüğünü ilan etmiştir. Takiben Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) gereği yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini kabul etmemiş, Kafkasya'da yapması gereken kuvvet indirimlerini ve birliklerini geri çekme işlemlerini gerçekleştirilmemiştir (Şahinoğlu, 2002, s.76). RF bölgeye yönelik niyetini gizlememekte ve bölgedeki askeri varlığını devam ettirmenin bir yolunu bulmaktadır.

2.1.7.4. Kafkasya'nın Türkiye İçin Önemi

Türkiye açısından Kafkasya, Doğu Anadolu'nun uzaktan korunmasını sağlar. Savunulması kolay bir güvenlik alanı olup kuvvet tasarrufu sağlar. Elde bulundurulduğu sürece Orta Asya Türk Devletleriyle temas ve ilişkilerin sürdürülmesinde en ekonomik istikamettir. Halkıyla akrabalık, din ve kültür bağları olması nedeniyle sosyo-ekonomik ve politik yönden iyi münasebetler kurma imkânı vardır. Stratejik yeraltı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle uygun ekonomik hammadde kaynağı ve pazar imkânıdır (Açıksöz, 2002, s.40).

3.1. Kafkasya Tarihi

Kafkasya'nın bu günkü nüfus, dil, din dâhil bütün özellikleri ile kültür yapısını coğrafyası ve tarihi şekillendirmiştir.

Geçmişte Kafkasya ile Orta Asya'yı da içine alan Avrasya'yı M. Ö. birinci ve ikinci yüzyıllarda Hunlar kendi etki alanları altına almışlarsa da, bu coğrafyanın ikinci defa birleşmesi 13. yüzyılda Cengiz Han döneminde olmuştu. Bundan sonra 14. yüzyıl sonunda kısa bir dönem, Emir Timur bölgeyi kendi hükümranlığı altına aldı. Cengiz Han'ın oğul ve torunlarının kurduğu devletlerden, Sibiryaya ve RF bozkırlarına uzanan coğrafyayı, tek bir Altın Ordu Devleti 16. yüzyılın başına kadar kendi hâkimiyeti altında tutabildi. Bundan sonra bölgede yükselen güç ise Rusya İmparatorluğu oldu. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlattığı genişlemesini (SSCB olarak) 20. yüzyılın ilk yarısına kadar sürdürdü (Devlet, 2002, s.80). 1991 yılında ise SSCB ve dolayısıyla Ruslar Kafkasya'da büyük bir toprak kaybetmiş olsalarda bu bölgeden kolay kolay vazgeçmeyeceklerini son Gürcistan müdahalesiyle göstermişlerdir.

2.2.1. Türk Devletlerinden Önceki Dönem

Güney Kafkasya beşinci yüzyıla kadar siyasi bakımdan iki kısma ayrılmıştı. Doğuda bulunan yerleşim alanına Albanya (bugünkü Azerbaycan); batıdaki yerleşim alanına İberya (bugünkü Gürcistan) denilirdi. Bu tarihlerde Güney Kafkasya Roma

ve İran (Fars) İmparatorluklarının güç ve kültürlerinin temas noktasını teşkil ediyor ve her iki imparatorluğun devamlı mücadelelerine sahne oluyordu. Daha sonraları, bölge doğudan gelen kavimlerin; Arapların, kuzeyden inen akıncıların etkisinde kaldı (Uslu, 2002, s.13). Günümüzde etkilerini gördüğümüz hareketler 16. yüzyıldan itibaren 20. yüzyılın başına kadar olan ve 20. yüzyılda gelişen olaylardır.

Tarih boyunca bu bölge üzerinde büyük devletler arasındaki hâkimiyet mücadelesinin hiç eksilmediğini görüyoruz. İlk çağlarda Romalıların-Perslerin-İskitlerin yerini Ortaçağlarda Bizanslılar-Sasaniler-Hazarlar almışlardı. Bu mücadeleler sırasında genellikle Kafkas Dağlarının sınır teşkil ettiğini görüyoruz. Nitekim Hazarlar, Güney Kafkasya'da önemli bir sonuç elde edemezken, Sasaniler de benzer bir duruma Kuzey Kafkasya'da maruz kalıyorlardı. Hatta Sasanilerin yerine geçen Müslümanlar da başka coğrafi alanlarda kaydettikleri olağanüstü başarıyı burada gerçekleştiremediler. Emevi kumandanı Mervan b. Muhammed el-Cezire'nin, 737 yılında Hazarları mağlup edip başkent el-Beyda'ya kadar ilerlemesine rağmen burası, İslamiyet hâkimiyetine, mesela İran ölçüsünde sokulamadı. Bununla birlikte Güney Kafkasya'da İslam nüfuzu tesis edilmiş, buraya gönderilen Emevi ve sonra da Abbasi valileri zamanla kendi sülalelerine dayalı yönetimler kurmuşlardı. Bu sülaleler halifenin ruhani liderliğini tanımakla birlikte siyasi bakımdan tamamen bağımsız idiler (Saydam, 1997, s.25).

2.2.2. Kafkasya'da Türk Hâkimiyeti

Osmanlı imparatorluğundan önce Avrupa'da kurulan en uzun ömürlü devlet Göktürklerin teşkil ettiği Hazarlardır (468-965) (Özgen, 1998, s.132). Hazarlar aynı zamanda Kafkasya'yı tamamen kontrol altına alan ilk ülkedir.

13'üncü Yüzyıldaki Moğol istilasına kadar Kafkaslar; Selçuklu Türklerinin yönetiminde kalmıştır. Bu yüzyıldan itibaren bölge, önce Hülagü İmparatorluğunun ve daha sonra onların devamı olan, İlhanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur. Bölge, İlhanlılardan sonra, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerinin yönetimleri altına girmiştir (Kantarcı, 2006, s.49).

Gerek Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, gerekse Moğolların hâkimiyetleri Kafkasya üzerinde en fazla tesir yapan siyasi faaliyetlerdir. Özellikle Cengiz Han'ın büyük Oğlu Cuci Han'ın soyundan gelenlerin başında buldukları Altınordu Devleti, Kırım ile Kuzey Kafkasya'yı doğrudan yönetmiş, Güney Kafkasya ile de yakından alakadar olmuştur. Altınordu Devleti'nin gücü sayesinde Rusların güneye inmesi engellendiği gibi, üstelik onlar üzerinde hâkimiyet tesis edilmişti. Fakat Timur'un, Altınordu Han'ı Toktamış'ı Kundurça (1391) ve Terek (1395) muharebelerinde bozguna uğratması ve çok geçmeden de bu devletin Kırım, Kazan, Astrahan, Nogay ve Sibir hanlıklarına bölünmesine sebep olması, Türk dünyasından çok Rusya'nın işine yaramıştır (Saydam, 1997, s.26). Bu sayede Rus şehir devletleri derlenip toparlanma, hatta Tatar-Moğol saldırılarına karşı koyma ve nihayet mukabil taarruzlara geçebilme imkânını elde etmişlerdir.

2.2.3. Osmanlı Dönemi

Kafkasya ve özellikle Azerbaycan bölgesi, 16'ncı Yüzyıldan itibaren, Osmanlı ve İran Devletleri'nin mücadele alanı olmuş ve bu iki devlet arasında sürekli el değiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye açtığı seferler, Safevi Devleti'nin yıkılışına (1737) kadar sürmüştür. Bu seferlerin açılmasında, Safevilerin bölgede sürekli mezhep ayrımını kışkırtmaları ve Osmanlı aleyhtarlığını yaymaya çalışmaları ve yöre halkının, Osmanlı Devleti'ne yaptıkları şikâyetler etkili olmuştur (Kantarıcı, 2006, s.49).

1530'lu yıllara kadar Osmanlı Devleti için bir tehlike teşkil etmeyen Rusya'nın, Kafkasya'ya doğru ilerleyişinin en önemli iki adımı, 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan Türk Hanlıklarını ele geçirmesidir. Kafkasya'da ilk Rus varlığı ve etkileri, 1552'de Kazan Hanlığını ele geçirmesinin ardından başlamıştır. Başta Çeçenler olmak üzere, birçok bölge halkı Rusların gelmesini istememiştir. Rusya, Kafkasya ile arasında engel teşkil eden bu iki Türk Hanlığını ortadan kaldırınca, bölgede bir anda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya kalmıştır (Kantarıcı, 2006, s.50). Bu ilerlemenin sonucunda da Rusya, bölgedeki Osmanlı-İran çekişmesinin, üçüncü aktörü olarak sahne almıştır.

Osmanlı Devleti, 1774’de Kırım’ın kaybindan sonra, Kafkasya’ya daha fazla önem vermiştir. Çünkü Kırım Hanlığının elinden çıkmasından sonra, Osmanlı Devleti’nin doğu ve kuzey sınırlarının güvenliği, ancak Kafkasya’nın kontrolü ile mümkün olacaktı (Kantarıcı, 2006, s.50). Ancak gerileme döneminde olan Osmanlı Balkanlarda olduğu gibi Kafkaslarda da Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusların Anadolu’ya kadar gelmelerine engel olamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında Osmanlı Devleti Rusları durduramamış Doğu Anadolu’nun bir kısmı Rusların eline geçmiştir. Ancak 1917 Devrimi ile içerde karışan Rusya’nın durumundan faydalanmasını bilen Türk ordusunun Kuzey Kafkasya’daki harekâtı Birinci Dünya Harbinin son zaferidir. Türk ordularının kazandığı bu zaferler sonunda Kuzey Kafkasya’nın doğusunu teşkil eden Dağıstan kurtarılmış ve müstakil Kuzey Kafkas Cumhuriyeti Hükümetinin kuruluşu temin edilmişti (Bal, 1997, s.90). Fakat memleketin kuzey ve batı kısımları bu hükümetin kontrolüne alınamamıştı. Osmanlı ordusunun çekilmesi ile beraber Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan müstakil devlet olarak yaşamak imkânını kendi güçlerine dayanarak elde etmeye çalışmak zorunda kalmışlardır.

Kafkaslarda kurulan bu yeni düzenin sürdürülmesi, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nı kazanmasına bağlıydı. Fakat Birinci Dünya Savaşı müttefikler lehine sonuçlanınca, Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütarekenin, 11. ve 15. maddeleri gereği, Türkiye Azerbaycan’daki kuvvetleri geri çekmeyi kabullenmiştir (Kantarıcı, 2006, s.54). Nitekim Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İngilizler, Kafkasya’ya çıkarma yapmışlar ve bölgeyi ele geçirmişlerdir.

2.2.4. Kafkasya’da Rus Hâkimiyeti

2.2.4.1. Çarlık Rusya Dönemi

Korkunç İvan döneminde 1556’da Astrahan’ı alarak Terek Nehri kıyılarına ve Hazar Denizi’ne ulaşan, 18. Yüzyıl’dan itibaren de bölgeyi Karadeniz’in kuzeyinden kuşatan Rusya, 1864’ten itibaren Kafkasya’da tam hâkimiyet kurmuştur. Güney

Kafkasya'yı 1828 Türkmençay Anlaşması ile ele geçiren Rusya, 1830'larda Kuzey Kafkasya'da Çeçenler başta olmak üzere Kafkas dağlılarının direnişini 1864'te Şeyh Şamil'in esir alınmasıyla kırmış ve bölgenin tamamında hâkimiyeti sağlamlaştırmıştır. Ruslar Kafkasların tamamında denetimi sağladıktan sonra göçe zorlama politikası uygulayarak yerli halkları topraklarından çıkarmışlar ve Slav bölgelerinden gelen göçmenleri buralara yerleştirmişlerdir (Purtaş, 2005,s.226). Bu tarihten itibaren de Rusların işgal ettiği bölgelerde yaşayan Kafkasyalı Müslümanların büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye başlamıştır.

2.2.4.1.1. Kafkasya'nın Çarlık Rusya Tarafından Ele Geçirilmesi

Ruslar, Çarlık döneminde kurulan ilmi araştırma heyetleri ile 18. asırdan itibaren Kafkaslardaki halkların dilleri, etnik yapıları, dini yaşayışları, coğrafi özellikleri ile ilgili olarak çok sayıda neşriyat yapmışlardır. Bölge halkının, küçük grup, urug ve kavimlerden oluştuğu, aralarındaki müşterek noktalar, muhalif olan grupların siyasi mücadeleleri ile bağlantılı olarak, yüzlerce ilim adamı bu bölgede araştırma yapmak için görevlendirilmiştir. Toplanan bilgiler, Rusların Kafkaslara doğru askeri ilerleyişleri sırasında kullanılarak, fiili mücadele başlamadan muhtemel siyasi ittifakların gerçekleşmesini engellemek için, aynı coğrafyayı paylaşan kavimler arasında anlaşmazlıklar çıkarmıştır (Kalkan, 2007, s.47). Böylece bölgedeki birçok Türk boyu ile bölgenin yerli halkları arasında şiddetli mücadeleler gerçekleşmiş, bu da bölgenin askeri yönden güçsüz kalması ve Rus ilerlemesine karşı koyacak dirençlerinin olmamasına sebep olmuştur.

Ruslar, Çarlık Hükümeti döneminde bu bölgeye defaatle saldırı düzenlemiş fakat her seferinde ağır yenilgilere uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu yenilgilerin asıl sebebi, Kafkas halklarının askeri gücü değildir. Bölgenin coğrafi yapısı, dar geçitler ve hareketi zorlayıcı zemin, Rus ordularını elleri kolları bağlı bir halde bırakmış bazen ormanlık bölgelerde düzenlenen saldırılarla çok sayıda Rus askeri öldürülmüştür. Askerlik tarihinde düzenli orduların zorlandıkları en kötü durum, dağlık, ormanlık ve tehlike arz eden geçit bölgelerinde mücadele vermektir. Rus orduları, Çeçenlerin, Dağlıların, Karaçay-Balkarların, Karapapakların düzenledikleri gerilla saldırıları karşısında neye uğradıklarını şaşırılmışlardır. Öyle ki Rus orduları gerçekleştirilen bu düzen dışı saldırılar karşısında çoğu kez dağılarak

kaçmak zorunda kalmış, bu da istedikleri sonucu bekleyen Kafkas halkları için bulunmaz bir fırsat olmuş ve Çarlık askerleri büyük gruplar halinde yok edilmiştir (Kalkan, 2007, s.48). Kafkas boyları hem insan sayısı hem de askeri teçhizat bakımından Rus ordularından oldukça güçsüz olmaların rağmen uzun süre direnebilmişlerdir.

Kafkasya'da Rus, İran ve Türkiye'nin çıkarları çatışıyordu. Son ikisinin (İran ve Türkiye) Kafkasya'daki etkilerinin zayıflaması ile Rusya askeri harekâta girişmiştir. Ortaya çıkan çatışmalar sonucu Rusya, Kafkasya'daki stratejik konumunu güçlendirmeyi ve arazilerini genişletmeyi başardı (Tişkov-Filippova, 2000, s.73).

19. Yüzyılın başlarında Rusya, İran'la yapılan bir savaş sonunda Kuzey Kafkasya'nın bir kısmını ele geçirmiştir. Bu toprak kazanımları, İmam Şamil'in yönetiminde başlayan uzun Kafkas direnişinin de kökenini oluşturmuştur, gene bu toprak işgalleri günümüz Rusya'sında Çeçenler tarafından çıkarılan meselelerin de başlangıcını oluşturmaktadır (D'Encausse, 2003, s.139). Soljenitsin gibi kimi düşünürler güneye doğru olan bu toprak kazanımlarının tehlikeli ve faydasız olduğunu düşünmektedir ve 21. yüzyılda karşılaştıkları problemlerin kökenlerinde de bu gelişmenin olduğuna inanmaktadırlar.

Rusların, Kabartayları ele geçirerek merkezi Kafkasya'daki geçitler üzerinde sağladığı hâkimiyeti yok etmek için, Osmanlı Devleti'nin gösterdiği gayretler sonuç vermemiştir. Çerkesler ile Çeçenleri Kafkas hattına gönderme çabaları başarıya ulaşamadı. Ruslar, Daryal geçidini aşarak Gürcü İmareti Krallığı'nın başkenti olan Kutayis (Kutaisi)'i ele geçirdiler (Saydam, 1997, s.33).

1826 yılında Rus ordusu Kafkasya'ya taarruz ederek, Aras nehrini geçerek İran toprakları üzerinde ilerlemek suretiyle Tebriz'i almıştır. 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması gereğince, Erivan dâhil olmak üzere, Aras nehrinin sol sahili Ruslara bırakılmıştır. Böylece Ruslar, artık, Karadeniz'in yanı sıra Kafkaslar eksenine de inerek, Anadolu'ya yaklaşmışlardır (Caşın, 2002, s.90).

Rusya'nın, kendisini Kafkasya'dan atmak isteyen İran ile yaptığı savaşı kazanmasından ve bunu takiben iki devlet arasında, 1828 yılında, "Türkmençay Antlaşması"nın imzalanmasından sonra, bölgeye kesin olarak yerleşmiştir. Azerbaycan ve Gürcistan'a, bu şekilde yerleşen Rusya'nın, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan bölgelerinde, hâkimiyetini tam olarak sağlaması ise daha zor olmuştur. Tabiat şartlarının güçlüğü ve bu şartlarda yaşamaya alışık, dağlı Müslüman ahalinin direnci nedeniyle, kesin sonucu, ancak 19'uncu Yüzyılın ortalarına doğru alabilmişlerdir. Türkmençay Antlaşmasıyla, İranlılar Transkafkasya siyasetinde rol oynayan bir devlet olma özelliklerini kaybettiler (Kantarci, 2006, s.51). Üstelik bu antlaşma ile Dağıstanlıların dış dünya ile ilişkileri kesilmiştir. Yine bu anlaşma ile Ruslar elde ettikleri geçitler sayesinde, İran üzerinden Hint Okyanusu'na, Anadolu üzerinden Akdeniz'e ve Hazar Denizi üzerinden Asya'ya gidebilecekleri bir üs kazanmış oldular.

Çar Hükümeti'nin çeyrek asırlık bir mücadele neticesinde elde edebildiği Kafkasya'ya yönelik politikası, beraberinde, buradaki kabilelerin Rus hâkimiyetini kabul etmek ya da dışarıya göç etmek zorunda kalmasına yol açtı (Saydam, 1997, s.62).

Kafkasya'da Rus hâkimiyetinin kesin olarak sağlanması, bölgedeki hadiselere değişik bir nitelik kazandırdı. Rusya, siyasi ve askeri bakımdan hâkim olduğu bu coğrafya parçasında, gerçek anlamda yani demografik, ekonomik ve kültürel alanda da sahip olmak arzusundaydı (Saydam, 1997, s.62). Ele geçirilen Kafkas topraklarının, Rus etkisi altına alınma politikası yürürlüğe konuldu.

2.2.4.1.2. Petro Dönemi

Yıllar süren Osmanlı-İran mücadelesinin iki devlet üzerindeki tahribatından, yaptırdığı reformlarla Rusya'yı dünya çapında bir devlet haline getiren Çar I. Petro yararlanmak istedi. Çar, İran ve Orta Asya üzerinden Hindistan'a ulaşmak, ticari gelişmeyi sağlamak ve ipek, bakır, pamuk gibi hammadde kaynakları ile seyrek nüfuslu toprakları ele geçirmek arzusundaydı. Fakat onun için hepsinden önemlisi Transkafkasya geçitlerinin stratejik konumuydu. Ancak buralar alındıktan sonra diğer hedeflere ulaşılabilirdi (Saydam, 1997, s.31). Osmanlı Devleti'nin duraklama

döneminde olduğu, İran'ın iç karışıklıklarla uğraştığı bu dönemde Transkafkasya üzerinde Rusya'nın politikaları başlamıştır.

2.2.4.1.3. II. Katerina Dönemi

Ruslar II. Katerina zamanında Kafkasya'da ilerlemeyi bir milli politika haline getirmişlerdi. Bu sırada Osmanlı hâkimiyetinden uzaklaştırılan Kabartay bölgesi Rus ilerleyişine hedef olmuştu. Buralarda çok sayıda kaleler inşa edildi. Rus kaleleri ile müstahkem Kozok köyleri hattı Mozdok-Stavropol üzerinden Azak Denizi'ne kadar uzanıyordu. Ruslar ilerledikçe bu "kaleler hattı"nı da güneye doğru kaydırıyorlardı (Saydam, 1997, s.35). Ruslar, Kuzey Kafkasya'da ele geçirdikleri toprakları, Ukraynalılara ve Ruslara vermiş, onların buralara yerleşmelerini sağlayarak bölgenin etnik yapısını değiştirmeye çalışmışlardır.

2.2.4.1.4. Aleksandr Dönemi

Ruslar Deli Petro (I. Petro) ve Katerina II zamanlarında Kafkasya'ya sokulmaya başlamışlardır. Çar Aleksandr I, 1801'de Gürcü Kralı Heraklius II'nin vasiyetnamesine istinaden, Gürcistan'ı Rusya'ya ilhak etmiş ve Tiflis'e asker göndermiştir. İran ile Rusya arasında cereyan eden kanlı savaşlar neticesinde 1804–5 yıllarında Bakü, Nahçıvan ve Erivan Hanlıkları Rusya tarafından ele geçirilmiştir (Yıldırım, 1990, s.30).

19. Yüzyılın başlarından itibaren, Rusya, Kafkasya'ya tam olarak yerleşmeye başlamıştır. Azerbaycan ve Dağıstan Hanlıkları, Rus ilerleyişine karşı büyük bir dirençle karşı koymuşlar, ancak sonuçta, üstün Rus kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak, Ruslar; Bakü, Nahçıvan ve Erivan'ı ele geçirmiştir. Çar I. Aleksandr'ın döneminde, bu ilerlemeler sağlanarak, Kafkasya'da, Rusların nüfuzu oldukça artmıştır (Kantarcı, 2006, s.51).

2.2.4.1.5. Büyük Oyunun Başlangıcı

Rusya'nın Kafkasya'daki ilerleyişiyle İngiltere'nin Rusya ile oynayacağı "Büyük Oyun" başlıyordu. Rusya'nın hedefi, I. Petro'nun belirlediği, Hindistan'a ve ötesine kadar uzanan ticaret yollarını ele geçirmek idi. Bu hedefe ulaşmak isteyen Çar'ın Hükümeti önemli başarılar kazanarak Aras'a dayanmıştı. 19. yüzyılın hemen başında İngiltere, Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini engelleyebilmişti, (Saydam, 1997, s.45) ancak Kafkasya'da coğrafi yönden kendisinin dezavantajlı olduğu bir mücadeleye girmek durumundaydı.

Kafkasya, Ruslar ve Batı Avrupalıların jeopolitik çıkarlarının geleneksel olarak çatıştığı bir alandır. Kafkasya ve güney Kafkasya üzerinden denetim kurmak için Avrasya (Moskova) ve Batı Avrupa (bilhassa İngiltere) Kutupların arasında son üç yüz yıl boyunca savaşlar yapılmıştır. Jeopolitik mevzi savaşın mahiyeti şundan ibaretti: Rusya sıcak denizlere, güneye Hindistan'a ve Hint Okyanusu'na çıkmaya can atmaktaydı; İngiltere ise her vasıtayla buna karşı koymaya çalışıyordu. Kafkas savaşları, Kırım harbi, bütün Rus-Türk ve Rus-İran savaşlarını jeopolitik anlamı bundan ibaretti. Rusya'nın karşısında her zaman İngiltere vardı (Dugin, 2003, s.365). Osmanlı'nın Rusya ile olan savaşlarında İngiltere'nin Osmanlı'yı desteklemesi bu sebeple idi.

Bu bölgenin merkezi önemini kavrayan Çarlık ve Sovyet Rusya genellikle jeopolitik durumu kendi lehine çözmeyi başarabilmiş ve orta düzeyde stratejik bir zafer kazanmıştı. Bu anlamda, Karadeniz'in doğu kıyıları ve hazar denizinin büyük bir bölümü üzerinde kontrolü pekiştirmişti. Yinede okyanusa erişmek büyük hedefine ulaşamamıştı Bu yöndeki son stratejik operasyon Afganistan müdahalesi felaketle sonuçlanmıştı (Dugin, 2003, s.365).

2.2.4.1.6. Kafkas Direnişi

1783'ten sonraki yıllarda, İmam Mansur önderliğinde, Rus ilerleyişine direnen Kafkasyalılar, 1830'lardan sonra Osmanlı Devleti'nin direncinin kırılmasına ve meydanın Rusya'ya kalmasına rağmen, İmam Gazi Muhammet, Hamzat, 1834-1859

arasında, Şeyh Şamil ve Hacı Murat liderliğinde, Kafkas tarihinin en önemli direniş hareketlerini gerçekleştirmişlerdir. Kafkas ahalisinin, 1877–78 Osmanlı-Rus savaşında, Rusya'ya karşı ayaklanması, bu direniş hareketleri arasındadır. Osmanlı Devleti, Rus işlerleyişi ile birlikte vatanlarını terk etmek zorunda kalan, Müslüman halkı kabul etmiş ve ülkenin çeşitli bölgelerine yerleştirerek ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmıştır (Kantarcı, 2006, s.52). Şeyh Şamil, Dağıstan ve Çeçenistan'da örgütlendikten sonra, Orta Kafkasya'yı da savunarak, Kafkas birliğinin ilk adımlarını atmıştır.

Rusların ilerlemeleri sırasında en büyük problemlerle karşılaştıkları yer Kafkaslar olmuştur. Rus orduları, Çarlık döneminde ve Sovyet döneminde Kafkaslarda çok sayıda kayıp vermiştir. Kafkas halkları bağımsızlıklarını kolay kolay Rusya'ya teslim etmemişlerdir. Dağıstanlılar, Çeçenler, Balkar ve Karaçaylılar, Rus tarihinde hiçbir zaman kontrol altında tutulamayan azınlıklar olarak görülmüştür. Bunun için Ruslar, Kafkaslara ve Azerbaycan bölgesine büyük yatırım yapmamış, her zaman muhtemel isyanlar üzerinde titizlikle durmuşlardır (Kalkan, 2007, s.131). Rus politikaları doğru çıkmış rejimin çöküş sesleri duyulmaya başlamadan önce Kafkasya'dan bağımsızlık talepleri artmaya başlamıştır.

2.2.4.1.6.1. Kuzey Kafkas Birliği'nin Kurulması

Şubat 1917'de başlayan devrim üzerine, Rus ordusu Kafkasya'da, çözülmeye başlamıştır. Rusya'daki Devrim üzerine, 3 Mayıs 1917'de, Terekale (Vladikafkas)'de halk kurultayı toplanarak, bir icra organı (Birleşik Şimali Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi) kurulmuştur. 18 Eylül 1917'deki ikinci toplantıda, kurultay, "Kuzey Kafkasya Milli Müessesarı Meclisi" adını almıştır (Kantarcı, 2006, s.52). Böylece Kuzey Kafkasyalılar siyasi bir birlik teşkil etmiş oluyorlardı.

Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi, 20 Kasım 1917'de, Rusya'dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Bundan memnun olmayan Kazaklar ve Ruslarla çeşitli çatışmalar oldu. Transkafkasya'da ise, Gürcü Menşeviklerin liderliğinde; Gürcü, Ermeni ve Azerilerden oluşan, "Maveray-ı Kafkas Komiserliği"

Transkafkas Federasyonu, 28 Kasım 1917’de kuruldu (Kantarıcı, 2006, s.53). Bu federasyonun ortak bir gücü olmayıp üç ayrı askeri güçten meydana gelmekte idi.

“Bu gelişmeler sırasında, Kuzey Kafkasyalılar ise İstanbul’a yardım istemek için bir heyet gönderip, 11 Mayıs 1918’de Kuzey Kafkasya’nın bağımsızlığını, “Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti” adı ile ilan ederek, bunu Osmanlı Devleti ile diğer ülkelere bir nota ile duyurdular. Osmanlı Devleti, yeni devleti hemen tanıdı. Birleşik Kafkasya Cumhuriyetinin, İstanbul tarafından tanınması, Rusya’nın şiddetli tepkisine yol açtı (Kantarıcı, 2006, s.54). Çünkü bununla birlikte Türkiye’nin nüfuzu Kafkasya’da yayılmış oluyor ve bu da Rusya’nın menfaatlerine ters düşüyordu.

11 Mayıs 1918 yılında, Kafkasya’nın kuzeyinde yaşayan ve Dağıstan’daki Türk ve Müslüman unsurlar tarafından kurulan, “Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti” bir müddet sonra dağılmıştır. Ruslar, 1920 baharında, Kuzey Kafkasya’yı ele geçirirken çok güçlü ayaklanmayla karşılaşmıştır. Ayaklanma başladığında, Dağıstan ve Çeçenistan’ın büyük bölümü, Kızılordu’nun tam kontrolü altındaydı (Kantarıcı, 2006, s.55). Bu sebeple Kafkasyalılar teşkilatlanmaya ve hareket alanlarını genişletmeye zaman bulamamışlardır.

2.2.4.2. Sovyet Dönemi

1917 Bolşevik İhtilalini müteakip, Türk Ordusu’nun ileri harekâtı üzerine, barışa razı olan Bolşevik Rusya ile 3 Mart 1918’de, “Brest Litovsk Antlaşması” imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Rusya, Kars, Ardahan ve Batum’u halk oylaması yapma şartı ile boşalttığı gibi, (D’Encasse, 2002, s.344) savaşta işgal ettiği Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilayetlerini de iade etmiştir. Ayrıca Rusya, gerek ülkesinde ve gerekse işgal ettiği Türk eyaletlerinde, Osmanlı ve Rus tebaası Ermeni çetelerinin terhisini ve bu çetelerin tamamıyla feshini sağlamayı kabul etmiştir (Kantarıcı, 2006, s.53).

Kuzey Kafkasya’da 1918 başında, Dağ Cumhuriyeti kurulmuş, Bolşevik Devriminden sonra, 1921’de bu cumhuriyet, “özerk cumhuriyet” haline getirilmiştir. Onun resmi dili olan Kumuk dilinin mevcut statüsü kaldırılmış, halklara otonom haklar verilmiş, alfabesi olmayanlar için suni alfabe oluşturulmuştur. Böylece, kısa

süre içinde ortak ve tek siyasi, kültürel coğrafyanın yerini birçok özerk yapılar almıştır (İbrahimli, 2001, s.83). 1922’de; Adıgey, Çeçen, Karaçay-Çerkez ve Kabartay-Balkar Özerk Bölgeleri (oblast) kurularak, Dağ Özerk Cumhuriyeti küçültülmüş. 1924’de ise, bu özerk cumhuriyetin varlığına son verilmiştir (Kantarıcı, 2006, s.56). Böylece Kuzey Kafkasyalı liderlerinin Büyük ve Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti hedeflerine de son verilmiş olundu.

İlerleyen yıllarda Stalin, Sovyet sınırlarını öyle bir düzenlemiştir ki her bir cumhuriyetin içerisinde büyük etnik azınlıklar bırakmış ve etnik grupları iki veya daha fazla cumhuriyete bölmüştür (Alguire, 2007, s.3). Moskova, Kafkasya’nın çeşitli bölgelerini tek başına merkezden yönetmeye başladı. Bölge sınırları, bölge haklarını işbirliğine ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye yöneltecek biçimde değil, bilakis merkezin kontrolünü kolaylaştıracak şekilde çizildi (Pamuk, 1995, s.137). Bunun sonucunda da Kafkasya hakları arasında rekabet ve uyuşmazlık meydana gelmiştir.

Güneyde tam tersi gerçekleşmekte idi. Sayıca kuzey halklarına oranla çok fazla olan güney halkları Zagfederasyon (Transkafkas Federasyonu) isimli ortak bir yapı altında birleştirilmişlerdi. Bu örnekte, Sovyetlerin Kafkasya’ya karşı tutumu açıkça ortaya çıkmaktadır. Transkafkasya oluşturulmuş ve Kuzey Kafkasya bu kuruma dâhil edilmemiştir (İbrahimli, 2001, s.83). Bu da öncelikli hedefin Kafkasya’nın bütünlüğünün bozulması olduğunu göstermektedir.

1936 yılında ise, Zagfederasyon dağıtılmış bu üç cumhuriyet ayrı ayrı Sovyet cumhuriyetlerine dönüştürülerek, doğrudan SSCB’ne bağlanmıştır. Bu durum, SSCB’nin dağıldığı, 1991 yılına kadar devam etmiştir (Kantarıcı, 2006, s.55).

2.3. Kafkasya’da Dil ve Etnik Yapı

2.3.1. Genel

Coğrafi konum itibarıyla Kafkasya, her yönden gelen kavimlerin bir uğrak yeri olmuştur. Bu kavimlerden bir kısmı gelip geçerken, bir kısmı ise burada

yerleşmişlerdir. Bölgede kalan ve Kafkasya'nın coğrafi yapısına paralel; orijinal bir yerleşim tarzı gösteren kavimler birbirlerine karışmaksızın, ayrı ayrı bölgeleri yurt edinmişlerdir (Koçoğlu, 2001, s.8). Dolayısıyla, bölgedeki kavimler önce doğal, daha sonra da siyasi olarak, birbirlerinden izole edilmiş bir hale gelmişlerdir. Bu durum ise, bölge halklarının sorunlarının kendi aralarında çözülmesini engellemiştir (Kumkale, 1995, s.91). Ayrıca bölge dışından güçlerin bölge politikaları için de fırsat konusu olmuştur.

Asya'yı Avrupa'ya bağlayan yol üzerinde olduğu için gerek göçlerin, gerekse Avrupa, Anadolu veya Ortadoğu bölgesini ele geçirmek isteyen güçlerin istilasına uğraması da bu çeşitliliğe etken olmuştur (Koçoğlu, 2001, s.8). Bölgenin coğrafi yapısı etnik grupların birbirleri ile temasını kısıtlamıştır.

Stratejik savunma kolaylığı buraya dış kuvvetlerin girmesini engellemiştir. Öte yandan bu durum, tarihte Kafkasya'nın bütününe şamil bir milletin oluşmasını önlemiştir. Zira vadi boylarında, yüksek yaylalarda yerleşenler birer "kapalı topluluklar" halinde kalmışlardır. Bunun tipik örneğini Kuzeydoğu Gürcistan'daki Yukarı Svaneti, Tush ve Khesvur vadilerinde görürüz. Buradaki topluluklar bütün tarih boyunca tamamen tecrit edilmiş şekilde yaşamışlardır. Yine birkaç bin kişilik nüfusa sahip olan ve Stavropol bölgesinde yaşayan Türkmen grubunun kendi öz değerlerini muhafaza etmeleri dikkat çekicidir. Bu keyfiyet, Türkmenlerin muhafazakârlığı ile birlikte Kafkasya'nın coğrafi yapısının sağladığı ortamdan kaynaklanmaktadır. Demek ki, her farklı kültürün mensupları, kendi kendilerine yeterli saydıkları dünyalarıyla iktifa edince, dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak, adeta bir "kültür mozaiği" meydana gelmiştir. Böylece milletleşmenin ve devletleşmenin asgari şartları yok edilmiş, tarih boyunca burada karşılaşan muhtelif kültürler, uzun süre yaşama imkânına kavuşmuştur (Saydam, 1997, s.16).

Kafkasya'daki etnik ve kültürel çeşitliliğin bir sebebi de, ülkeleri işgal edilen mültecilerin sığınak yeri olmasıydı. Daha sonra da bu işgalciler, başka saldırılara karşı koyamayarak Kafkaslara sığınmışlardır. Müstevlilere karşı hayatlarını kurtarmak isteyenler kendilerini dağların koruyucu kanatlarına teslim etmişlerdir. Çok eski çağlarda Kafkasların ovalık bölgelerinde askeri birlikler kaynaşırken bu dağlar, şimdi tarih sahnesinden silinmiş olan ırklara sığınak olmuştu. Mısırlılar,

Medler, Alanlar ve İskitler; Grekler, Romalılar, İranlılar, Araplar; Moğollar, Türkler ve Slavlar; bütün bu ırklar birbirleri ardınca ve birçok defalar Kafkasya'ya hâkim oldular. Zamanla bu medeniyetlerin her biri kalıntılarını bırakarak çekildiler (Baddaley, 1989, s.23). Ancak Kafkasyalıların bu ırklardan hiçbirine dâhil olmadığı değerlendirilmektedir.

Bu etnik yapının coğrafyadaki dağılışı da, tarihi gelişmelere uygun mahiyettedir. Kafkasların asıl yerlileri daha ziyade dağlık kesimde, dış dünya ile irtibatın nispeten az olduğu bölgelerde yoğunlaşırken, dışarıdan gelen Türkler ve İranlılar gibi unsurlar, çoğunlukla güney ve kuzeydeki dış alanlarda yerleşmişlerdir (Saydam, 1997, s.18). Orta Kafkasya'da, ulaşılması güç, savunulması kolay bölgelerde yer alan Kafkasyalı yerlilerin nüfusları azdır.

2.3.2. Etnik Yapı

Birkaç tanesi istisna olmak üzere etnik farklılık ve dil içinden çıkılmaz surette birbirleriyle bağlantılıdır. Halkları ve dilleri sınıflandırmak için kullanılan kritere göre Kafkasya'da, her biri farklı bir dil veya diyalekte sahip olan elli kadar etnik grup gösterilebilir. Yerli milliyetlerin büyük çoğunluğu Azeri, Ermeni, Gürcü ve Çeçen'dir. Azeriler Türk'tür ve Anadolu Türkü'ne benzer bir dil konuşurlar. Ermeniler eski bir Hint-Avrupa dil ailesine ait olan halktır. Kafkasya'nın en eski halkları Gürcüler ve Çeçenlerdir. Ayrıca Kuzey Kafkasya'da eski zamanlardan beri yaşayan bir düzine kadar etnik grup vardır. Bu etnik gruba Abhazlar ve çeşitli Çerkez alt grupları, Çeçenlerin kuzenleri olan İnguşlar ve Avarlar, Lezgiler ve Dağıstan'daki diğer gruplar dâhildir (Pamuk, 1995, s.134). Kafkasya'daki etnik karışımı bu gruplar meydana getirir.

Kafkasya'da, dünyanın ilk bin yıllık döneminde ortaya çıkan Türkler arasında Azerilerden başka dört Kuzey Kafkasya Türk grubu daha vardır: Bunlar Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuklardır. Daha küçük Türk grupları da vardır bölgede. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda çeşitli Kuzey Kafkasya halklarıyla birlikte sürgün edilen ancak 1950'lerin sonunda diğer sürgün edilen halkların topraklarına geri dönmesine izin verilirken kendilerine izin verilmemiş olan Gürcistan'ın Mesket Türkleri gibi. Dağların kuzeydoğusundaki steplerde büyük bir alana sahip olan

Kalmuklar Moğol'dur ve Kuzey Kafkasya'nın merkezinde oturan Osetler ise İrani bir dil konuşurlar. Başka küçük İrani gruplar da vardır. Yunanlı gruplar da eski çağlardan beri Kafkasya'da yaşamıştır. Nihayet bölgede Kürtler, çeşitli Yahudi grupları, Asurlular son olarak da Slavlar bulunur (Pamuk, 1995, s.134). Slavlar diğer milletlere nazaran Kafkasya'ya çok sonradan gelmişlerdir.

SSCB'de en son nüfus sayımının yapıldığı 1989 yılı itibariyle, Kuzey Kafkasya'da 6-7 milyon, Güney Kafkasya'da ise 16-17 milyon olmak üzere, Kafkasya da toplam 22-24 milyon insan yaşamaktadır (Kantarcı, 2006, s.36).

Kafkasya 20-25 Milyon insanın yaşadığı, dil, din ve ırk çeşitliliği gösteren, ellinin üzerinde ulus ve etnik toplulukla bir mozaik andırmaktadır. Kafkasya'nın en eski halkları Gürcüler ve Çeçenlerdir. Etnik bir mozaik teşkil eden Kafkasya bölgesini 3 grupta incelemek mümkündür: Türk Soylular; Azeriler (Güney Kafkasya'da), Kumuk, Karaçay, Balkar ve Nogaylar (Kuzey Kafkasya'da). İndo-Germenler; Ermeniler ve Osetler (Koçoğlu, 2001, s.8), Yafet (İber-Kafkas) Halkları; Gürcüler, Abhaz-Adıgeler, Dağıstanlılar ve Çeçenlerdir (Uslu, 2002, s.67).

2.3.2.1. Türkler

Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren, Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadelelerine sahne olmuş bir bölgedir. MÖ.8'inci Yüzyıldan itibaren, Azerbaycan'ın ilk sakinleri, Orta Asya'dan gelen Saka Türkleridir. Daha sonraları buraya çeşitli Türk boyları gelip yerleşmişlerdir (Kantarcı, 2006, s.49). Bir takım Türk boyları ise, buradan devam ederek, Anadolu'ya ulaşmışlardır.

Azeriler dışında diğer Türk soylular genellikle Kuzey Kafkasya bölgesinde Rusya Federasyonuna bağlı özerk cumhuriyetler ve bölgelerde dağınık şekillerde yaşamaktadırlar (Koçoğlu, 2001, s.8). Bölgenin nüfus olarak çoğunluğunu meydana getiren Türk grupları; Azerbaycan Türkleri, Kumuk Türkleri, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri, Nogay Türkleri, Kundur Türkleri, Kafkasya Türkmenleri, Ahıska Türkleri olarak sıralanabilir (Kumkale, 1995, s.93).

2.3.2.1.1. Kumuklar

Kuzey Kafkasya'daki en büyük Türk topluluğu Kumuklardır ve 1989 sayımına göre nüfusu 282.178'dir. Nüfusun % 90'ı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde (253.960) yaşar. Bu miktar Dağıstan nüfusunun % 14,4'ünü teşkil eder. Kitleler halinde Hasanyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Kayken, Kaytak ve başkent Mohaçkale çevresinde yaşarlar (Koçoğlu, 2001, s.8).

2.3.2.1.2. Karaçaylar

Karaçaylar her yerde Balkarlarla birlikte anılsalar bile idari yönden Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetine dâhil edilmişlerdir. 1989 sayımına göre nüfusları 156.140'dır. Kuban yakınlarındaki Uçkalan, Teberde ve Zelençuk mevkilerinde yoğun olarak yaşarlar (Koçoğlu, 2001, s.9). Karaçaylar Balkarlar ile aynı dili konuşmakta aynı yazı dilini kullanmakta ve aynı özellikleri taşımaktadırlar.

2.3.2.1.3. Balkarlar

Balkarlar: Karaçayların doğusundaki Çerek, Çegem, Baksan, Malki ve Terek civarında yoğun olarak yaşarlar. 1989 sayımına göre nüfusları 88.771'dir. Kabarday-Balkar Özerk Cumhuriyetinde nüfus yoğunluğunda Kabarday ve Ruslardan sonra üçüncü sırayı alırlar (Koçoğlu, 2001, s.9). Bu sebeple ülkenin yönetiminde çok söz sahibi değillerdir.

2.3.2.1.4. Nogaylar

Nogaylar: 1989 sayımına göre nüfusları 75.564'e ulaşan Nogaylar Dağıstan Özerk Cumhuriyeti ile Stavropalsk krayında yoğun olarak yaşarlar (Koçoğlu, 2001, s.9). Yaşadıkları bölgelerde nüfus yoğunluğunu oluşturmamaktadırlar.

2.3.2.1.5. Kafkasya Türkmeni

Kafkasya Türkmeni, Kundur ve Azeriler: Yukarıda sayılan Türk boylarının dışında ufak topluluklar mevcuttur. Kafkasya Türkmenleri 18. yüzyılda esas Türkmenlerden kopan bir topluluk olup, 15 bin civarında oldukları tahmin edilmektedir. Kundurlar ise Nogaylar'a yakın bir Türk boyudur. Nüfusları bilinmemektedir. Kuzey Kafkasya'da ve Dağıstan'daki Azerilerin sayısı ise 70 bin dolayındadır (Koçoğlu, 2001, s.9).

Türkler toplam dil grubunun %36,6, din grubunun %65,5, coğrafyanın %56,6'na sahip en belirgin kesimdir (Uslu, 2002, s.68).

Herhangi bir ırk tespiti için, din belirleyici bir unsur olmamasına rağmen, bölgede yaşayan bazı Türk olmayan kavimler Müslümanlığın aracılığı ile Türk kültür özellikleri göstermeye başlamışlar ve "Türk" olarak tanımlanmışlardır. Bu konuda en çarpıcı örnekleri Müslüman Gürcüler olan "Acaralar" ile yine Müslüman olan "Abhazlar" yani "Abhazalar"dır (Kumkale, 1995, s.93). Bu gruba Çeçenleri de dâhil edenler vardır.

2.3.2.2. Ruslar

Ruslar, Kafkasya'ya, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslarla beraber, 17. yüzyılın sonunda göçmen, görevli, tüccar, girişimci ve tekniker olarak geldiler. Rusların bölgeye göçü, Çarlık yönetiminin son ve Sovyet yönetiminin ilk on yılında hızla arttı (Pamuk, 1995, s.134). Ancak 1970'lerin başından bu yana Rusların ve diğer Slavların bölgeden dışarıya doğru göç etmeye başladığı görülüyor. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden beri dışa yönelik göç öylesine hızlanmıştı ki halen toplam nüfusları 16 milyon olan üç Güney Kafkasya Cumhuriyeti'nde yarım milyondan az Rus kalmıştır. Kuzey Kafkasya'daki 6 milyonluk toplam nüfusunun muhtemelen % 20'si Slav'dır (Kantarıcı, 2006, s.36). Kuzey Kafkasya halklarına mal edilen terör saldırılarıyla beraber bu rakam giderek azalmaktadır.

1989 nüfus sayımına göre Rusların toplam nüfus içerisindeki oranı Ermenistan'da (1979'da %2,3 ve 1989'da 1,6), Azerbaycan'da (%7,9 ve %5,6) ve

Gürcistan'da (%7,5 ve %6,3) asgari düzeydedir (Özcan, 2005, s.2). Bu rakamlar eski SSCB ülkeleri arasında Rus azınlıkların en düşük seviyede olanlarıdır.

Uzun vadeli bir stratejiyi göz önünde bulundurarak Sovyetler Birliği, Stalin dönemimde, son gelişmelerle kendisinden ayrılan 15 cumhuriyete, 25 milyona yakın Rus yerleştirmiştir (Hekimoğlu, 2007, s.164). Bugün Rusya her türlü platformda bu azınlıkların haklarını kullanarak bu ülkelerin politikalarını etkilemeye çalışmaktadır.

2.3.3. Kuzey Kafkasya'da Etnik Durum

Kuzey Kafkasya'da bir etnik grubun sayı bakımından çok kalabalık olmaması (Bölgede sayısı bir milyonu aşan hiçbir etnik grup yoktur) bölgenin stratejik güvenliğini tehlikeye sokan doğal etkenlerden biri, belki de birincisidir. Nüfus sayısı ve kültürel etkinlik bakımından yaklaşık olarak eşit konumda bulunan Kuzey Kafkasya halkları dış müdahale ve bağımsızlık dönemlerinde önemli sorunlarla karşılaşmıştır (İbrahimli, 2001, s.54). Bununla beraber Kuzey Kafkasya'da nüfusça en büyük grubu Çeçenler teşkil etmektedir (Uslu, 2002, s.68). Rusya'nın bu millete karşı uyguladığı politikaların bir nedeni de bu olabilir.

Bölgede büyük etnik grubun bulunmaması, Kuzey Kafkasya'da ortak yerli dilin oluşumunu engellemiştir. Türk kökenli Kumukların büyük ve ortak Fire kültürüne dayanmakla bölgedeki boşluğu doldurma olanağı Rusya imparatorluğunun Kuzey Kafkasya'daki Türk dilli etnik grupların toplu halde yaşamasını engelleyerek parçalanmasını amaçlayan politikası ile ortadan kaldırılmıştır (İbrahimli, 2001, s.54). Rus dilinin bölgede kullanılan tek dil olmasına çalışmıştır.

Kafkasya'da Karaçay-Çerkez ve Kabartay-Balkar gibi özerk cumhuriyetlerin mahalli bağlantıları, farklı etnik halkları ayrı ayrı cumhuriyetlerin idari sınırları içerisine almıştır. Karaçay ve Balkar Türk iken, Çerkez ve Kabartaylar da soydaş iken, bu iki halkı karma iki özerk cumhuriyet yapmıştır. Bu hal, etnik kesimlerin evlilikleri sonucu, milli olmayan ailelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu aileler ve onların yeni nesillerinde, konuşma dili, günlük anlaşma vasıtası olarak Rusça gelişmektedir (Kalafat, 1999, s.191). Yani bir Kabartay ile bir Karaçay'ın

evlenmeleri durumunda anlaşma dili Rusça olmakta ve böylece o ailede Rus kültürü hâkim olmaktadır.

2.3.3.1. Dağlılık

20. Yüzyılın başlarında mevcut etnopolitik durum bölge halklarında Dağlılar ortak mefkûresini oluşturmuş idi. Kuzey Kafkasya'da "Dağlılar" nerdeyse ortak ulus anlamını taşımakta idi. Aslında aile, gelenek- görenek, yaşam, düşünce ve eylem tarzı, özelliği ve dinamiği, etnopsikolojik özellikleri bakımından "Dağlılar" yakın akrabadır (İbrahimli, 2001, s.55). Elbette bu Dağlılık kavramı bölgedeki tüm milleteler tarafından yeterince benimsenmiş olsa idi, bölgenin doğal direnci çok daha fazla olurdu.

Dağlılar düşüncesini Kuzey Kafkasya'da ulusçuluğun ve ulusal bilincin alternatifini gibi kabul etmek mümkündür. Fakat bu etken dış baskılardan korunması ve bölge halklarının bağımsız yaşaması ve güvenliği için yetersiz olmaktadır. Dağlılar ne kadar monolit etnik yapıya sahip olsalar da, (İbrahimli, 2001, s.55) Ruslar bölgedeki etnik grupların-özellikle Çerkezler ile Türklerin- arasında zamanla anlaşmazlık çıkarabilmiştir.

2.3.4. Konuşulan Diller

Etnik bilinç bütün Kafkasya'da çok güçlüdür ve Rusça ikinci bir dil olarak geniş şekilde konuşuluyorsa da (Kantarci, 2006, s.43) yerel dillere bağlılık oranının yüksekliği ortak bir özelliktir (Pamuk, 1995, s.135).

Kafkasya kendi içindeki ağız farklılıkları hariç 43 dilin konuşulduğu bir diller müzesidir. Bu dillerin bir kısmı Semitik, Aryen yani İndo-Avrupa, Fino-Urgik, Altaik veya Türk dil gruplarına girmemektedir (Kumkale, 1995, s.91). Değişik şiveleri ile Türkçe ve Gürcüce en yaygın dildir. Bunları Ermenice ve Osetçe izler (Uslu, 2002, s.67). Ancak Kuzey Kafkasya'da günlük hayattaki konuşma ve yazı dili Rusçadır.

Kafkasya’da temel olarak, “Ural-Altay”, “İber-Kafkas” ve Hin-Avrupa” dil gruplarına giren üç dil ve bunların değişik lehçeleri konuşulmaktadır. Dil grupları; “Ural-Altay” %36,6, İber-Kafkas dil grubu (Yafet) %35,1 (Gürcüce, Çeçen, Lezgi) ve Hint-Avrupa dil grubu ise, %28,2 (Ermenice, Rusça, Farsça), şeklinde sıralanmaktadır (Kantarıcı, 2006, s.43).

Bölgede; Ural-Altay dil grubunu konuşanların, yaklaşık %98- 99’unu Türkler, bunların ise yaklaşık %82,7’sini de, Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır (Kantarıcı, 2006, s.43).

İber-Kafkas dil grubu 30’u aşkın dil, lehçe ve diyalekti kapsamakta olup, bu bağlamda; bu grubun da, yaklaşık %46,7’sini Gürcüce (Kartvelce) konuşanlar, %11,9’unu ise Çeçen-Lezgi” kolunun Çeçence konuşanlar oluşturmaktadır. Grubun geriye kalan kısmının yaklaşık, %41,4’lik bölümü ise bu iki ana kol dışında kalan halklar tarafından konuşulmaktadır (Kantarıcı, 2006, s.44). Bu dil grubunu konuşan halklar Kafkasya’nın en eski halklarıdır.

İndo-Germen (Hint-Avrupa) dil grubunun, konuşulma oranı, yaklaşık %28,2 olup, bu oranın da; %52’sini Ermenice, %37’sini Rusça ve %9’unu da Farsça oluşturmaktadır (Kantarıcı, 2006, s.44). Bu dil grubunu konuşan halklar ise genelde Kafkasya’nın yerlisi olmayan halklardır.

Arap tarihçilerinin “Cebelü’l-Elsan” dedikleri Kafkasya’da, en azından kırk kadar farklı dil ve lehçenin konuşulduğu tahmin edilmektedir. Hatta eski metinlerde bu sayı 300’e çıkarılmaktaydı ki, Romalıların oradaki işlerini 130 tercüman eşliğinde sürdürmek zorunda kaldıkları ifade olunmaktadır (Saydam, 1997, s.19). Dünyanın diğer bölgelerinde konuşulmayan özgün diller Kafkasya’da konuşulmaktadır.

Coğrafi yapının ve bölge tarihindeki siyasi gelişmelerin armağan ettiği bu mozaik benzeri yapı sadece dil alanında göze çarpıyor değildir. Çok sayıda özgün dil ve özgün kültürler burada yan yana yaşamaktadır. Dağın bir yamacındaki kabilenin yaşantısı öbür yamaçtakinden az çok farklıdır. Dolayısıyla Kafkasya yalnız “Dillerin Dağı” olarak değil, aynı zamanda “Kültürlerin Dağı” olarak da anılmaya değer özellikler taşımaktadır (Saydam, 1997, s.19).

SSCB döneminde yürütülen politikalar Türk cumhuriyetlerinde yeni kültürel oluşumlara neden olmuş bulunmaktadır. Başta Rusçanın ve eğitimde Rus dilinin etkisi son 10 yılda da azalmıştır diyemeyiz. 70 yıllık dönemde neredeyse bütün eğitim kurumlarında kullanılan Rusça, yönetimde, medyada, askerlikte, iş yerinde, sosyal ve kültürel hayatta ve hatta günlük hayatta geçerliliğini korumaktadır (Devlet, 2002, s.82). Kitlesele medya araçlarının etkisi ile Türkçe tekrardan bölgede alan kazanmaya başlamıştır ancak bölgenin Rusya'nın etkisinden kurtulamamış oluşu Rusça'nın da yaygınlığını devam ettirmektedir.

2.3.5. Rusların Etnik Yer Değiştirme Politikası

2.3.5.1. Çarlık Rusya Dönemi Yer Değiştirme Politikası

Rusya'nın tarihine bakıldığında, Çarlık Rusyası'ndan itibaren izlediği yollarda bir benzerlik görülmektedir. 18. Yüzyıldan itibaren Rusya, Kafkasya'da sınırları zorunlu göçle belirlemeye çalışmıştır. Özellikle 1864'te Kuzey Batı Kafkasya'da bu politikanın uygulandığını görmekteyiz (Kanbolat, 2003, s.62). 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) sonrası, Güneybatı Kafkasya'dan yüzbinlerce Kafkasyalı Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

Ruslar; 19. Yüzyılda, Kafkasya'ya tamamen hâkim olduklarında, Karadeniz sahillerinde yaşayan, yaklaşık 1-1,5 milyon Kafkasyalıyı, Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettirilmiş ve yerine Rusları yerleştirmiştir. Bunun sonucunda Kuzey Kafkasya'nın toplam nüfusu göçlerden dolayı, Rus ve Kazakların bölgede iskân edilmelerine rağmen yarı yarıya azalmıştır (Kantarıcı, 2006, s.34). Bu da Kafkasya'nın etnik yapısını değiştirmiştir.

2.3.5.2. Sovyet Dönemi Yer Değiştirme Politikası

Rusya'nın yer değiştirme politikası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da sürmüş ve 1943-1944 yılları arasında, 2-3 milyon kişi, ihanet suçu ile Sibiry ve Urallar gibi yerlere gönderilmişlerdir. Bunların %40'ı daha sürgün yerlerine ulaşmadan, çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybetmişlerdir. Gürcistan ve Ermenistan ise, göç ve

sürgünlerin dışında tutulmuştur (Kantarıcı, 2006, s.34). Bu da büyük oranda din faktörüyle alakalıdır.

İkinci Dünya Savaşında, Almanlar ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle, başta Çeçen ve İnguşlar olmak üzere; Karaçaylar, Balkarlar, Kırım ve Ahıska Türkleri Sibiryaya'ya sürgüne gönderilmiştir. Stalin'in verdiği bir kararla, Kafkasya'da başlayan bu geniş çaplı hareket, Çeçenler için 1864 ve 1920'deki sürgünlerin tekrarı olmuş, 400 bin Çeçen ve 90 bin İnguş, Orta Asya ve Sibiryaya sürülmüştür. Bu topraklara ise; Ruslar, Osetler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar getirilip yerleştirilmiştir. Özellikle Ahıska bölgesindeki Ahıska (Mesket) Türkleri, Almanlarla işbirliği yaptıkları bahanesiyle, toplu halde, Orta Asya'da, Özbekistan'ın Fergana Vadisine sürülmüş, yerlerine de Ermeniler getirilerek, bölge Cevaheti ismini almıştır (Kantarıcı, 2006, s.35). Stalin döneminde, Rusların sürgüne dayalı "Milliyetler Politikası" sistematik bir tarzda bölgede uygulanmış ve çok acı sonuçlara sebebiyet vermiştir.

Stalin'in sürgün politikası, bölgenin demografik yapısına yapılan bu müdahale, Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma zemini hazırlamak, gelecekte bağımsızlığın yeniden kazanılması yolunda, ortaya çıkabilecek ulusal eğilimlerin gücünü kırmak ve bölgesel sorunları tahrik amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bu sürgünler, 1990'larda da sürecek olan, sınır anlaşmazlıklarının da temelini oluşturmaktadır. Çünkü sürgünden geri dönen, sürülen halkların kendi topraklarına, başka etnik gruplar (Rus, Oset, Ermeni, Ukraynalı ve Alman) yerleştirilmiştir (Kantarıcı, 2006, s.35). Bu da sürgünden dönenlerle, onlar sürgünde iken oraya yerleştirilenler arasında çatışmalara neden olmuştur.

Stalin'in iskân politikası, hiçbir Kafkas halkını tamamen kendi bölgesinde tutmamıştır. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarından; Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar Azeri, Terekeme, Lak, Dargin vb. den bir bölümü, Sovyet Rusya'nın çeşitli bölgelerinde iskân edilmiştir. Bunların topraklarına, Kafkasya'dan başka halklar getirilmiştir (Kantarıcı, 2006, s.35). Bazen bu halkların yaşadıkları bölgeleri parçalanıp, oluşturulan idari sınırlarla etnik bütünlük bozulmuştur. Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında ihtilaf çıkmıştır (Kalafat, 1999, s.97). Bu ihtilaflar sonucunda halkların ortak menfaatleri büyük ölçüde geçersiz kalmıştır.

Kafkasya'daki bugünkü anlaşmazlıkları besleyen tohumlar, 1936 Yılında Stalin tarafından atılmıştır. Stalin; demografik düzenlemeler yoluyla, halkları dengede tutarak kontrol altına almak ve bölgedeki Rusların azınlık durumuna düşmesini önlemek istemiştir. Stalin, bu hedefine ulaşmak için, daha sonraları çok karmaşık etnik sorunlara zemin hazırlayacak olan bir dizi özerk cumhuriyet/bölge oluşturmuştur (Kantarıcı, 2006, s.36). Bu cumhuriyetlerde hiçbir halkı tek başına egemen bırakmamış bir diğer halkla ve Rus nüfusuyla dengelemiştir.

2.3.6. Değerlendirme

Kuzey Kafkasya'da ulusal sınırlar ve topraklar üzerinde hak iddiaları, sorunlar ve çatışmalar yaratacak niteliktedir. Kökenleri 1930'lara kadar giden bu iddialar bu bölgede yaşayan toplulukları birbirine düşürmektedir (Özgen, 1998, s.216). Bu durum ise istikrarın teminine engel olmaktadır.

Farklı etnik grupların ulusal sınıra bağlı olarak birleştirilmesi (Kabarday-Balkar, Karaçay-Çerkes) ya da bir halkın (örneğin Lezgilerin) veya etnik olarak birbirleriyle ilgili grupların birbirlerinden ayrılması (örneğin Balkarlar ve Karaçaylar bir yanda, Kabardaylar, Çerkezler, Adıgeler diğer yanda) Kuzey Kafkasya'da egemen cumhuriyetlerin kurulmasını mümkün kılmamaktadır (Özgen, 1998, s.216).

Kafkasya, Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Rus olmayan diğer bölgelerden bazı noktalardan ayrılmaktadır. Kafkas cumhuriyetlerinde milli duygular daha güçlüdür. Dil ve gelenek propagandalara rağmen korunmuştur (Purtaş, 2005,s.227). Kafkas kavimlerinin cesaret, yiğitlik, sıkıntılara dayanma iradesi gibi meziyetlerinin üstünlüğü konusunda kaynaklarda her hangi bir ihtilaf mevcut değildir (Saydam, 1997, s.25). Kuzey Kafkasya halklarında, aşırı bir mensubiyet (aidiyet) duygusu ve milliyetçilik vardır. Hiçbir dağlı, etnik kimliğinin yanı sıra ikinci bir değer ölçüsü kabul etmez. Sovyet sistemi, istemeyerek etnik bilinci teşvik etmiştir (Kantarıcı, 2006, s.43). Sistemin sona ermesi ile bu bilinç daha fazla yoğunlaşmıştır.

Kafkasya'nın etnik, dilsel ve dinsel yapısının heterojen olması en büyük problem sahasıdır, Günümüzde Kafkasya'da, 50'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bu etnik grupların birçoğu, Rus politikalarının bir sonucu olarak, birbirleriyle

çatışma halindedir. Kafkasya'nın çok kültürlülüğü, dil, din ve mezhep farklılıkları ve dolayısıyla, ortak kullanım ve anlaşma dilinin, Rusça olması tarihsel gelişim sürecinde, Rusya'nın bölge üzerinde hâkimiyet ve nüfuz alanı yaratmasının en büyük parametreleridir (Kantarcı, 2006, s.68). Rus politikaları sonucu ortaya çıkan etnopolitik durum bölge istikrarına en büyük engeldir.

Rus Çarlığı ve SSCB döneminde planlı bir şekilde Kafkasya'nın yerli halkına uygulanan göç ve iskân politikaları ile Kafkasya'nın siyasi ve ekonomik yapısı değiştirilmiştir. Bölgede oluşan istikrarsızlık etnik grupları birbirlerine düşürmüş, bu grupların birlikte Rusya'ya karşı mücadele etmelerine engel olmuştur (Kantarcı, 2006, s.21). Bu politikaların sonucu olarak Rusya Federasyonu bölge üzerindeki etkisini kaybetmemiştir.

RF, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını onlara verirken, bölgedeki varlığını da sürdürebilecek şekilde her ülke için özel etnik sınır, ekonomik, siyasi ve aşırı dinci tehditler yaratmış ve gerekli olduğunda manivela olarak kullanmak üzere bırakmıştır (Kantarcı, 2006, s.195).

Sovyet döneminde sahip olduğu bölgesel kontrolün yokluğunda bütün bu ayrılıkçı bölgeler, Rusya'ya tüm Kafkaslarda etkisini sürdürebilmesine imkân sağlamaktadır. Bu politika Orta Asya ve Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının yakın kontrolüne ulaşmasını sağlamaktadır (Alguire, 2007, s.5).

2.4 Kafkasya'da Din

2.4.1. Genel

Bölge yalnız etnik yönden değil inanç yönünden de karmaşıktır. Bölgede yaşayan Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler değişik mezheplerdendir. Aynı etnik topluluğun ayrı mezheplerde olanları olduğu gibi ayrı dini inançta olanlarına da rastlanmaktadır. İslamiyet bölgede çok etkili olmuştur. Bölgenin İslamlaşması 18. yüzyılda başlamış, halen devam etmektedir. Azerilerin bir kısmı Sünni iken, çoğunluğu Şii'dir. Kuzey Kafkasyalılarında çoğunluğu Müslüman'dır. Ancak

onlarda da mezhep farklılıkları bulunmaktadır. Araplar tarafından İslamlaştırılan Dağıstanlılar ve Çeçenler Şafii'dir. Kuzeyden gelen Türk-Tatarlar tarafından İslamlaştırılan Adıge, Oset, Abhazalar ise Hanefi'dir. Ancak, Abazalarla, Osetler arasında Hıristiyan olanlarda bulunmaktadır. Osetlerin diğer boyu Müslüman, kalanlarda Ortodoks Hıristiyan'dır (Uslu, 2002, s.69). Müslüman olan Kuzey Kafkasyalıların önemli bir miktarı (yaklaşık 1,5 milyon) 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ne göç etmek durumunda kalmıştır.

Dini açıdan bir tasnif yapıldığında, Kafkasya nüfusunun, %55,9'unun Müslümanlar(Kantarcı, 2006, s.46), %43,6'sının Hıristiyanlar ve %0,4'ünün de çoğu Türk olan Musevilerden meydana geldiği görülmektedir (Uslu, 2002, s.68).

Çerkesler, Abazalar, Çeçenler, Lezgiler, Gürcülerin bir kısmı, Lazlar ve bütün Türkler Müslüman'dır. Gürcülerin bir kısmı ile Ermeniler, Ruslar, Osetler, Slavlar ve diğer bazı Orta Kafkasya halkları Hıristiyan'dır. Bununla birlikte gerek İslamiyet gerekse Hıristiyanlık bölgenin her kesimine aynı derecede inhisar edebilmiş değildir. Hatta 19. Yüzyıl'da bile Müslüman ya da Hıristiyan topluluklar arasında putperestlerin varlığı dikkat çekmekteydi (Saydam, 1997, s.23). Özellikle Paganizm ile Hıristiyanlığın beraber yaşandığı bilinmektedir.

2.4.2. Hıristiyanlar

Din Kafkasya'da esas itibarıyla milli yapının tali bir unsuru olagelmıştır. Örneğin, Hıristiyanlar ve Müslümanlar her ne kadar kendileriyle aynı inanca sahip başka etnik gruplara karşı büyük yakınlık hissederlerse de, ortak bir dine bağlılık, eğer çatışma toprak sorunları nedeniyle olmuşsa ve bu durum ekonomik rekabetle şiddetlendirilmişse, gerginliği ve düşmanlık duygularını engellemeye yetmez. Tarihi olarak Rusya kendisini bütün Hıristiyanların koruyucusu olarak görerek, Gürcülerin ve Ermenilerin Hıristiyanlığa bağlılığını sömürmüştür. Ancak Gürcüler arasında Moskova'nın Gürcü Ortodoks Kilisesi'ni idare etmesine karşı duyulan kızgınlık çok fazladır (Pamuk, 1995, s.136). Ermenilerin de sadece din faktörü nedeniyle Rusya ile stratejik birliktelik yürüttükleri söylenemez.

Kafkasya'da Hıristiyanlar için iki büyük kilise vardır; Ermeni Gregoryan ve Gürcü Ortodoks Kilisesi. Sovyet rejimi tarafından ulusal bir kurum olarak tanınmış bulunan Ermeni Gregoryan Kilisesi'nin, RF'den çok bu ülke dışındaki Ermeniler arasında üyeleri vardır (Koçoğlu, 2001, s.10).

Kafkasya bölgesindeki, Hıristiyanların tamamı Ortodoks (Grek Ortodoks veya Gregoryen) mezhebine bağlı olup, bunların genel nüfusa oranları %43,6'dır. Hıristiyan nüfusun, %37,6'sını Gürcüler, %37,7'sini Ermeniler, %24,1'ini Ruslar ve %4,5'ini ise diğerleri (Osetler) oluşturmaktadır (Kantaracı, 2006, s.46).

Aynı etnik topluluğun ayrı mezheplerde olanları olduğu gibi, ayrı dini inançta olanlarına (Ortodoks Gürcüler ve Müslüman Acarlar gibi) da rastlanmaktadır (Kantaracı, 2006, s.46). Müslüman olan Gürcülerin(Acarların) Müslümanlığın büyük oranda Türkler tarafından temsil edilmesi nedeniyle kendilerini Türk olarak hissetmektedirler.

2.4.3. Müslümanlar

Kafkasya'nın hususi coğrafyası, bu geniş bölgede İslamiyet'in de aynı ölçüde yayılmasını engellemiştir. Nitekim daha Halife Ömer zamanından (634-644) itibaren Güney-doğu Kafkasya'ya giren İslamiyet müteakip yıllarda Dağıstan'da büyük ölçüde güç kazanmış, Nogayların ülkesinde de yayılmıştır. Hâlbuki Çerkezlerin İslamiyet'e girişleri daha yakın dönemde, yani 18. Yüzyıl'ın sonları ile 19. Yüzyıl'ın başlarında mümkün olabildi. Gerçi bu vakte gelinceye kadar Kırım Hanlığı'nın etkisiyle bazı Çerkezlerin Müslüman olduğunu görüyoruz, fakat büyük çoğunluk eski dinlerinde yani putperestlikte devam ediyordu (Saydam, 1997, s.23). Kafkasyalılar İslamiyet öncesi büyük oranda Putperest inançlara sahipti ve Güneş ve ay gibi tabiat nesnelere inanmakta idiler.

Müslümanların %65,5'ini oluşturan Türklerin, %82'ini ise Azerbaycan Türkleri meydana getirmektedir Türkler dışında kalan Müslümanların %34,4'ünün tamamını, Kafkasya'nın yerlisi olanlar oluşturmaktadır. Kafkasya'nın "Türk" olmayan Müslüman unsurları; Osetler, Çeçenler, Kabardaylar, İnguşlar, Acaralar, Abazalar, Çerkezler, Adıgeler, Tatlar, Talışlar, Lezgiler, Darginlar, Laklar, Rutullar,

Agullar, Sokurlar (Çakurlar) ve Tabasaranlardır (Kumkale, 1995, s.93). Kafkasya Müslümanları arasında, “Sünnilik” ve “Şiiilik” iki ana mezhep olarak ortaya çıkmakta olup, bu açıdan Müslümanların %54,2’si Şii(Azeri Türkler) %45,8’i de Sünni mezhebine (Türkler ve Kafkas yerlileri) mensuptur (Kantarcı, 2006, s.46).

Azeriler üçte ikisi Şii iken Azerbaycan’da dini gerilim ciddi bir sorun haline gelmemiştir. Kuzey Kafkasya’da Müslümanların hemen hepsi Sünni’dir. Genelde Kuzey Kafkasya’da İslami duygular ve adetler doğuda güçlüdür ve batıda doğru bu bağlılık azalmaktadır. Bu durum tarihi yansıtmaktadır. Doğu Kafkasya İslam’ın ilk iki yüzyılda burayı ele geçiren Araplar tarafından Müslümanlaştırılmıştır. Merkezdeki dağların kuzeyinde ve batısında yaşayan halkların bir kısmı 18. yüzyıla kadar Bizans Hıristiyanlığı’na bağlanmakla beraber eski inançlarını da korumuşlardır (Pamuk, 1995, s.136). Doğu Kafkasyalılar Batıdakilere nazaran daha uzun yıllardır Müslümanlığı yaşamaktadırlar.

Kuzey Kafkasya’da yaygın olan din İslamiyet’tir. SSCB dağıldıktan sonra Museviler İsrail’e Hristiyanlar ise büyük ölçüde Yunanistan’a ve Rusya’ya göçmüşlerdir. Müslüman halkın büyük çoğunluğu Sünni’dir. (Hanefi ve Şafii) Tarikat olarak Nakşîlik ve Kadirilik güçlüdür. Sadece Azerbaycan Kökenli Türkler Şii’dir. İslami inanç itibarıyla bir birlik kurulması konusunda fazla zorluk çıkmayabilir. Ancak, İran Azerbaycan üzerinden Şii kesimine ilgisiz kalmamaktadır. Ayrıca Vehhabi hareketi de İslam inançlı dağlı halklar arasına ihtilaf sokmuştur (Kalafat, 1999, s.98). Özellikler Çeçenler bu hareketten fazla etkilenmişlerdir. Bu da diğer Kafkas halklarının Çeçenlere olan desteğini azaltmıştır.

Rusya’nın Kafkasya’yı işgaline karşı mücadele veren Şeyh Şamil, Kafkas halkları arasındaki husumetleri ortadan kaldıran ve ortak düşmana karşı birlik sağlayan, Dağlı halkı birleştiren ve bölgesel geleneklerle desteklenen, “Müridizm” hareketini İslamiyet çevresinde kurmuş ve bu çerçevede hareket etmiştir (Kantarcı, 2006, s.47). Bölge şartları Dağlı halkın başka bir amaçta ortak hareketlerine fırsat vermemektedir.

2.4.4. Rusların Din Politikası

Etnik ve dini yapıdaki çok çeşitlilik, Kafkas topluluklarının uzun süreli güçlü devletler kurmalarını önlemiştir. Rusya; bölgenin bu özelliğinden faydalanarak Kafkasları hâkimiyeti altına almıştır. Mezhep ve etnik köken farkını devamlı teşvik ederek, milli menfaatlerine uygun düzenlemeler yapabirmiştir (Koçoğlu, 2001, s.10). Ve bu düzenlemelerinde başarılı olduğu söylenebilir.

“Tarihi olarak Rusya, kendisini bütün Hristiyanların koruyucusu olarak göstermiş (Kantarıcı, 2006, s.47) ve bölgedeki Hristiyan halkın kontrolünü bu şekilde sağlamaya çalışmıştır.

İleride Amerika ve Türkiye yanlısı çizgiye karşı zararlı unsurlar olarak faaliyet gösteren liderlerin ve siyasi hareketlerin temsilcilerini Moskova yönlendirilmeye çalışmaktadır. Burada mevzu bahis olan, ABD (Batı) karşıtı ve İran meyilli Kafkas İslamcılığının “köktenci”, “Sufi”, “yerel” versiyonudur (Dugin, 2003, s.374). Bölgede İslamiyetin etkisini farkedenden Rusya bu etkiyi kendi lehine kullanmak istemektedir.

2.4.5. Değerlendirme

Kafkasya, dinsel ve mezhepsel farklılığı ve siyasi yapısı sebebiyle çok hassas ve karışık bir konumdadır

Kafkasya’da hâkim olan dinler, Hristiyanlık ve İslamiyet’tir. Bölge içi ve dışı ilişkilerde, son derece etkili bir unsur olan din, bazı zamanlar dışarıdan gelen ve bölgeyi hâkimiyeti altına almaya çalışan güçlere karşı verilen mücadelede, isteklendirme aracı, bazı zamanlar da dış güçlerin, bölgeye yerleşmesini kolaylaştıran, bir unsur hüviyeti kazanmış olup, bu husus, günümüzde de önemini korumaktadır (Kantarıcı, 2006, s.45). Ayrıca Son yıllarda terör eylemleri ile din bağlantısı krularak avantaj sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bölge aynı zamanda, Müslüman Türkiye ile Ortodoks Rusya arasında olduğu gibi, Modern Sünni ve Batı yanlısı Türkiye ile Şii İran arasındaki etki sahasına

yönelik yüzlerce yıllık eski bir mücadeleyi yeniden yaşamaktadır (Arı, 1999, s.234). Bu rekabette İran hem din hem de mezhep birliği olan Azerbaycan yerine Ermenistan ile ilişkilerini ilerletmiştir.

Günümüzdeki çatışmanın başlıca nedeni olarak din, (bazen Kafkasyalılarca kasten) hem yanlış anlaşılmaktadır hem de yanlış gösterilmektedir. Örneğin Abhazlar Batı basınında devamlı olarak Türk dili konuşan bir Müslüman halk olarak tanımlanıyor. Oysa Abhazaların büyük kısmı hiç Müslüman olmamıştır. Dillerinin de Türkçe ile bir ilişkisi yoktur. Müslüman olan Abhazaların çoğunluğu, Çerkez, Çeçen, Dağıstanlı ve başka halklar (iki milyon civarında)'la beraber 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuna göç etmişti. Günümüzdeki Kafkasyalı Abhazya'daki müdahaleye bir örtü olarak İslami dayanışma fikrini kullanırken, aslında başka saiklerle hareket etmişlerdir. Din Abhazya'daki çatışmada asli bir faktör değildir. Yine din kendi başına, her iki tarafın katliamına yol açmış olan ve Dağlık Karabağ'da sonu olmayacak gibi görünen bugünkü savaşı besleyen Azeri-Ermeni düşmanlığının asli bir nedeni değildir (Pamuk, 1995, s.136). Buradaki çatışmanın temelinde etnik, politik ve büyük devletlerin stratejik alan kazanma nedenleri yatmaktadır.

3. KAFKASYA'DA AKTÖRLER

Kafkasya'da etkili olan aktörleri incelediğimizde iki seviyede ülkeleri görmekteyiz. Bunlardan birincisi küresel boyutta politikalar yürüten devletlerdir. Diğer grup ise bölgesel güçlerdir.

3.1.Küresel Güçler

Kafkasya'ya yönelik politikalar yürüten en önemli iki küresel aktör ABD ve Rusya Federasyonu'dur. AB de bu iki devlet kadar olmasa da bölge üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Kafkasya altı noktada ABD için önem taşımaktadır. Türkistan'da bulunan askerî varlığı ile ulaşımın sağlanması; Rusya'nın geleceği; İran'ın geleceği; Enerji kaynakları; Karadeniz (Hem Rusya'nın Karadeniz'deki askerî varlığının sınırlandırılması hem de ABD'nin Karadeniz'de askerî olarak güçlenmesi açısından Kafkasya önemli köprübaşdır.) ve askerî üsler. Amerikan denizaşırı üs ve konuşlandırma ağının yeniden yapılandırılması açısından Kafkasya önem arz etmektedir (Ağacan,2006, s.25). ABD Gürcistan ve Azerbaycan'dan en az birinde konuşlanmak veya ileri operasyon üssü kurmak istemektedir.

Kafkasya'yı, RF'nin kontrol etmesi halinde Amerikan önceliğini sınırlandıracağı "güney" içindeki coğrafi konumundan ileri gelen jeopolitik, zengin enerji kaynakları açısından ekonomik öneminin yanı sıra Türkistan'da bulunan askerî varlığı ile ulaşımın sağlanması bakımından da ABD için önemli hale getirmiştir (Ağacan, 2002, 71). Gürcistan ve Azerbaycan hava koridoru Avrupa'dan havalanan Amerikan uçaklarının Türkistan'a ve Afganistan'a gidebilmeleri için tek yoldur.

3.1.1.1. Genel

ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını kabaca şu dönemlere ayırabiliriz. 1991-1995: Bu dönemin temel özelliği ABD'nin Kafkasya'ya yönelik Moskova merkezli politika yürütmesidir. 1995-2001: ABD'nin yeni bağımsız cumhuriyetlere öncelik tanınmasıyla ilişkilerde yakınlık ve gelişme başlamıştır (Ağacan,2006, s.24). 2001'den sonra ise dönem dönem mevki kayıpları olsa da sürekli aktif bir politika içerisinde olmuştur.

ABD'nin bölgede oynadığı rol, 1991'den bu yana muhtelif safhalardan geçmiştir. Başlangıçta Washington, bu bölgenin Rusya'nın nüfus alanı olduğunu kabul ederek, nüfus konusunda bir iddiada bulunmaya hevesli olmamıştır. ABD, SSCB'nin dağılmasının ardından, bağımsızlıklarını açıklayan ülkeler ile ilişkilerinde mesafeli davranmıştır (Kantarıcı, 2006, s.113). Özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren Kafkasya, Amerikan dış politikası içerisinde giderek önem kazanmıştır. Clinton, başkanlığının birinci döneminde daha çok Sovyet nükleer silahlarını güvenli bir hale getirme üzerinde yoğunlaştığı için Kafkasya ve Orta Asya'ya fazla önem vermemiştir (Purtaş, 2005,s.229). Bu da bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin yönlerini Batı'ya çevirmelerini geciktirmiştir.

Eylül 1994'te imzalanan "Asrın Mukavelesi" ile Amerikan şirketlerinin Hazar petrolünün işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin projelerde büyük paylar alması üzerine ve Rusya'nın Çeçenistan Savaşı'ndaki performansından askeri gücünün o kadar da abartılmaması gerektiği ortaya çıkınca Amerikan yönetimi Kafkasya politikasında revizyona gitti. 21 Temmuz 1997'de dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott, Central Asia Institute'de yaptığı konuşmasında ABD'nin Hazar Havzasına yönelik yeni yaklaşımını açıkça ilan etti. Daha önce "çıkar sahası" olarak görülen Kafkasya ve Orta Asya artık "sorumluluk sahası" olarak görülmeye başlandı (Purtaş, 2005,s.229). O tarihte ayrıca Kafkasya ABD'nin Avrupada'ki Kuvvetlerinin sorumluluk sahasına alındı.

ABD 1996 yılı ve sonrasında, bağımsız Cumhuriyetler ile yakın ilişkiler içerisine girmiş, özellikle Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin batı ile bütünleşme

isteklerine sıcak bakmıştır. ABD, Kafkasya bölgesinde, istikrarı korumak, Rusya'nın bölgeyi tekrar kontrol altına almasını önlemek ve İran'dan tecrit etmek amacıyla, ön plana çıkan bir politika izlemiştir (Kantarıcı, 2006, s.114). Amerikan dış politikasındaki bu hedeflerin devam ettiğini söylemek mümkündür.

ABD, bölgede Rusya'ya karşı, kendine yakın yönetimleri (Gürcistan) tesis etmek, askeri üsler kurmak (Gürcistan ve Azerbaycan) ve stratejik ortaklıklar (Gürcistan ve Azerbaycan) tesis etmek için gayret etmiştir (Kantarıcı, 2006, s.15). Bu gayretlerin bir kısmında başarılı olmuş ancak Rusya, ABD'nin daha fazla kazanımlar edinmesini son Gürcistan müdahalesiyle engellemiştir.

Sovyetler Birliğinin çöküşünden beri, ABD Kafkas devletlerinin egemenliğini ve bağımsızlığını desteklemekte ve Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya'da ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözüm sürecine dâhil olmaya çalışmaktadır. Anlaşmazlıklar henüz tam olarak çözülememiştir (Rumer, 2007, s.21).

ABD'nin Kafkasya politikası ve stratejisi görünürde, bölgeye demokrasi, insan hakları, güvenlik ve ekonomik ferah sağlamaktır. Ancak gerçek hedefi bölgeyi nüfuzu altına alarak, Orta Asya'ya ve Asya'ya hâkim olmak, enerji kaynaklarını terminallerini ve taşınmasını kontrol altına almak, Rusya-İran ittifakına karşı, ABD-Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan ekseninde denge sağlamak, Rusya'yı etkisizleştirmek amaçları bulunmaktadır (Kantarıcı, 2006, s.124). Bununla beraber Güney Kafkasya'daki Rus askeri varlığının devam etmesi, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu, Enerji nakil hatlarının yönü ve hangi ülkelerden geçeceği, ABD'nin bölgeye olan politikalarını direk etkileyen hususlardır.

3.1.1.2. Azerbaycan Politikası

ABD, eski Sovyet ardılı ülkelerin ekonomik ve siyasi dönüşümlerine destek vermek amacıyla 1992 başında Özgürlüğü Destekleme Yasası (Freedom Support Act) çıkarmıştır. Ancak Ermeni lobisinin faaliyetleri sonucu bu yasaya ek 907 sayılı madde kabul edilmiş ve Azerbaycan'a yardım Dağlık Karabağ sorunun çözümü ön koşuluna bağlanmıştır. İlk kez 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı

Madeleine Albright, bu maddenin Amerikan çıkarlarına engel teşkil ettiğini belirterek kaldırılmasını talep etmiştir (Purtaş, 2005,s.233). Amerika'nın Azerbaycan'a yardımını engelleyen bu yasa 2002 yılında kaldırılabilmiştir. Azerbaycan'ın 11 Eylül sonrası ABD'nin önderliğindeki "terörle savaş"a açık destek vermesi yasağın kaldırılmasında önemli etkenlerden biridir.

Rusya, Türkiye ve İran dışındaki güçlerin Azerbaycan ile ilgilenmelerindeki önemli etkenlerden biri Azerbaycan'ın doğal kaynaklarıdır. 1994 yılında Amerikan petrol şirketleri, yaptıkları milyarlarca dolarlık anlaşmalarla, ülkelerinin Azerbaycan ile olan ekonomik bağlarını kurmuşlardır (Kumkale, 1995, s.97). Bundan sonraki süreçte Rusya'nın da müdahil olduğunu görmekteyiz.

Rusya-ABD ilişkilerinde gündemden düşmeyen bir başka konu da Azerbaycan meselesidir. 2004 yılında ABD Dışişleri Başkanı Donald Rumsfeld, Bakü ziyaretinde bu ülkeyi stratejik ortak olarak değerlendirmiştir. Bu ziyaret sırasında Caspian Guard Initiative (Hazar bölgesi güvenlik girişimi) adında, iki taraflı stratejik bir programın planları yapıldı. Buna göre, Azerbaycan'a terörizm, uyuşturucu ve silah ticareti ile mücadele alanında yardım edilecekti. Bu program sayesinde ABD, bölgedeki askeri varlığını pekiştirmek istiyordu. Buna karşılık Rusya da Azerbaycan ile ticari ve askeri işbirliğini artırmak istiyor ve ABD'nin bölgeye yerleşmesinden rahatsız olduğunu Azerbaycan'a açıkça belirtiyordu (Kamalov, 2004, s.147). Sürecin devamında Rusya'nın ağırlığını biraz daha fazla hissettirdiğini görmekteyiz. Özellikle ABD'nin Ermenistan'a verdiği koşulsuz destek Azerbaycan'ın Rusya'ya yaklaşmasına neden olmaktadır.

Azerbaycan'ın Rus nüfuz alanından uzaklaşmasını isteyen ABD'nin, öncelikle Dağlık Karabağ konusundaki tutumunu değiştirmesi gerektiği açıktır. Azerbaycan NATO ve Batılı kurumlarla bütünleşmeyi arzuladığını beyan etmiştir. Ayrıca, Kosova, Afganistan ve Irak örneklerinde asker göndererek ABD'nin yanında yer aldığını göstermiştir. Ermenistan'ın adeta Moskova'nın "Vassalı" gibi davranmasına, Azerbaycan'ın ise açıkça Batı yanlısı politikalar uygulamasına rağmen, bugün ABD tarafından Ermenistan'a verilen destek Azerbaycan'a verilen desteğin çok üstündedir (Ağacan, 2006, 9). ABD'nin Ermenistan yanlısı politikalar yürüttüğü sürece Kafkasya'da başarı şansı çok düşüktür.

3.1.1.3. Gürcistan Politikası

ABD, Güney Kafkasya’da, Gürcistan vasıtasıyla, RF’yi kontrol altına almak ve bölgeye ekonomik, siyasi ve askeri alanda yerleşmek istemekte idi (Kantaracı, 2006, s.125). Ancak her şey planladığı gibi olmadı. Özellikle Rusya’nın radikal bir kararla Gürcistan’a müdahale etmesi Amerika’nın geri adım atmak zorunda kalmasına neden olmuştur.

Gürcistan’ın ABD ile diğer BDT ülkelerine göre daha sıkı işbirliğine girmesi, ülke yönetiminin Rusya’ya karşı zaman zaman sert tepki göstermesine neden olmaktadır. Gürcistan, NATO üyesi olma isteğini bildirmiştir. Tiflis’in, ABD’nin Irak operasyonunu desteklemesini de dönemin cumhurbaşkanı E. Şevardnadze şu şekilde açıklamıştır: “Gürcistan’ın, Amerika’nın Irak operasyonunu desteklemesi, Beyaz Saray’ın Gürcistan’a 78 milyon dolar ayırması teklifinin, ABD Kongresinde onaylanmasında önemli rol oynamıştır” (Hekimoğlu, 2007, s.175). ABD’nin Gürcistan’a verdiği maddi ve askeri desteğe karşı, Gürcistan’ın da ABD’nin uluslararası politikalarını desteklemesi, iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmektedir.

ABD şirketlerinin büyük payla temsil olunduğu konsorsiyumlarca işletilecek doğal gaz ve petrol; güzergâhların denetimini siyaset arenasında kullanmaktan çekinmeyen bir ülke olan Rusya’yı saf dışı bırakarak Batı pazarlarına taşınacaksa, Gürcistan bu konuda kilit rol oynayacaktır. Gürcistan’ın tamamen Rusya’nın kontrolü altına girmesi durumunda, Azerbaycan’ın ekonomik bağımsızlığının ve Hazar havzası doğal zenginliklerinin Azerbaycan için pek anlamı kalmayacaktır (Kurakhçişvili, 2002, s.55). Bu durumda alternatif güzergâhlardan biri olan Ermenistan ise hali hazırda önemli ölçüde Rusya’nın etkisi altındadır.

3.1.1.4. Ermenistan Politikası

ABD’nin, Güney Kafkasya’daki ülkelere verdiği desteğin, yeterince “Adil” olduğunu söylemek mümkün değildir. Yardım ve destekte, bölgenin en problem yaratan ülkesi, Ermenistan’ın öncelik alması, özellikle dikkat çekicidir. Bu çelişkiyi anlamak, kısmen mümkün olabilmektedir. Zira 1990’dan beri ABD hükümetleri,

hem ABD'deki Ermeni asıllı (Ermeni diasporası) vatandaşlarının etkilerini hem de devletin iç yasaları sebebiyle, bölge ülkelerinden Azerbaycan'a ve kısmen Gürcistan'a gerekli yardımları, gerekli boyutlarda yapamamaktadır (Kantaracı, 2006, s.122). Heryıl "sözde" Ermeni Soykırım Yasa Tasarısı'nın ABD meclisinin gündemine getirilebilmesi Ermeni Diasporası'nın Amerikan yönetimindeki etkisini göstermektedir.

ABD, Kafkasya bölgesini istikrarı ve Rusya'nın bölgesel etkinliğinin kırılmasının, Karabağ sorunun çözülmesinde olduğunu bilmektedir. Batı ile ekonomik ve güvenlik alanında oluşacak olumlu ilişkiler Karabağ sorununu çözümlenmeye birlikte, Ermenistan'ın Moskova'dan uzaklaşmasını sağlayacaktır (Kantaracı, 2006, s.122). Ancak kısa vadede bunun gerçekleşmesi çok zordur.

Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi ve sonrasında gelişmeler Kafkasya'yının tamamını etkileyen yeni parametreler ortaya çıkarmıştır. Bölge ülkelerinin olduğu kadar bölge dışı bir güç olan ABD'nin de Kafkasya politikası gelişen olaylardan etkilenmiştir. ABD açısından Gürcistan, Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması güzergâhında bulunan bir ülke olarak önem taşımaktadır. Ermenistan-Türkiye kara sınırının kapalı olduğu dönemde Gürcistan transit ülke konumuyla öne çıkmıştır.

Rusya'nın 2008 Müdahalesi ile Gürcistan'daki kazanımlarından rahatsızlık duyan ABD, burada tehlikeye düşen enerji nakil hatlarını yeniden güvence altına almak istemektedir. Rus askerlerinin BTC Boru Hattı'na kadar sokulabilmesi, ABD'nin Güney Kafkasya'ya yönelik siyasetini duraksatmıştır, yeni stratejiler geliştirmesine yol açmıştır.

Bu kapsamda Amerikan Güney Kafkasya Politikasında Ermenistan ön plana çıkmıştır. Ekonomik olarak neredeyse tamamen Rusya'ya bağımlı olan Ermenistan'ın ABD yanlısı bir ülke olabilmesi için öncelikle Rusya'da ekonomik bağımsızlığını kazanması gerekmektedir. Bu kapsamda Ermenistan'ı canlandırarak bir açılım yapması konusunda Türkiye'ye baskı yapılmaktadır. ABD'nin zorlamasıyla Türkiye'den başlayacak açılım sayesinde yalıtılmışlıktan kurtulma eğiliminde olan Ermenistan, bu sayede Rusya'nın etkisinden de uzaklaşacaktır.

3.1.1.5. Enerji Politikası

ABD bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya veya Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Enerji kaynaklarının mümkün olduğunca bu iki ülkenin dışında dünya pazarlarına açılımını istemektedir. Bunun gerçekleşmesi için de tek alternatif Türkiye'dir. Gerek enerji hatları gerekse ticaret yollarının Doğu Akdeniz'e açılımı ABD için son derece önemlidir (Bay, 2002, s.38). Doğu Akdeniz'den Batı pazarlarına olan yol en kısa güzergâhtır.

Bu bölge ile tarihsen bağları olmayan ABD'nin bölge ile ilgilenmesinin en önemli sebeplerinden biri, bölgenin enerji kaynaklarıdır. Asıl sebep ise jeopolitiktir, yani Rusya Federasyonu'nun, bu bölgede tekrar eskisi gibi etkinlik kurmasını istememektedir. Dünya petrol rezervlerinin %16'ya yakını bu bölgededir (Kantarıcı, 2006, s.112). Bu kaynakların Rusya'nın kontrolünde olması jeopolitik rekabette Amerika'ya büyük kayıp vermektedir. Bu sebeple ABD Rusya'nın bölgenin enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmasını istememektedir.

ABD yönetimi, petrolün çıkarılmasında olduğu gibi, taşınmasında da belirleyici olmak istemektedir. ABD, Rusya'nın Orta Asya'nın doğal kaynaklarını ve boru hatlarını kontrol altına alıp, bölgede nüfusunu artırmaya çalışmasına karşı çıktığı için, bölge ülkelerinin başka alternatiflere yönelmesini istemektedir (Kantarıcı, 2006, s.113). Bu alternatiflerin en önemlisi BTC boru hattıdır.

Tekele yakın konumu ile batılı sanayi ülkelerine karşı, petrolü koz olarak kullanan, OPEC'e olan bağımlılıktan kurtulabilmek için, ABD bölgeye yaşamsal önem atfetmektedir. Nitekim Washington Kafkasya'yı, "hayati çıkarlarının bulunduğu bir bölge", NATO ise, "stratejik bölge" ilan etmiştir. ABD'nin büyük kısmını, Orta Doğu'dan olmak üzere, 2020'ye kadar toplam enerji talebinin üçte ikisinden fazlasını, ithal etmek zorunda olduğu değerlendirildiğinde, bu bölgenin ABD için taşıdığı önem ortadadır (Kantarıcı, 2006, s.115).

3.1.1.6. Jeopolitik Çekişme

ABD, bölgedeki tabii kaynakların geliştirilmesini istemekte, ancak aynı zamanda da bölgenin Rusya'nın jeopolitik alanına girmesini istememektedir (Kantarıcı, 2006, s.116). ABD, Hazar havzası petrol boru hattı projelerinden Bakü-Novrossisk projesine karşı çıkmıştır. Çünkü bu projenin gerçekleşmesi durumunda Hazar kaynakları üzerinde Rusya'nın tekeli oluşacaktı. Bu sebeple Amerika Rusya'yı devre dışı bırakan Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhını ön plana çıkarmıştır.

ABD'nin Kafkasya'daki jeopolitik çıkarlarını öne çıkararak hedefi; Orta Asya ve Kafkasya içine sıkışmış ülkeleri, batıya ulaştırabilecek çıkış noktaları yaratarak, Rusya'nın Avrasya'daki ülkeler üzerindeki politik, ekonomik ve askeri nüfusunu kırmaya çalışmaktır. Bu bağlamda, "nihai hedefi" ise; Avrasya'da kalıcı ve genişlemeci bir statüye sahip olmaktır. Bu amaç ve hedefe ulaşmak maksadıyla uygulanan stratejinin temel unsurları: Ülke yönetimlerinde ABD yanlısı kişilerin görev almasını sağlamak (Gürcistan); Çok uluslu ABD şirketlerinin ekonomik gücü ve etkinliğiyle ülkeler üzerinde politik nüfus kazanmak (Azerbaycan); Resmi dış yardımlarla, ülkeler üzerinde askeri ve ekonomik açıdan bağımlılık yaratmaktır (Kantarıcı, 2006, s.117). Bu politikalar buradaki devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda etkili olmuşsa da Rusya'nın kendini toparlayıp bölgeye geri dönmesiyle etkinliği kaybetmeye başlamıştır.

3.1.1.6.1. Rus Gözüyle ABD'nin Kafkasya Politikası

ABD'nin jeopolitik çıkarları, tüm bölgeyi Moskova'nın etkisinden çıkarmak, yerleşik jeopolitik sistemi bozmak, Kafkasya topraklarını batının azami menfaati yönünden biçimlendirmekten ibarettir (Dugin, 2003, s.366).

Hazar petrolü ve buna uygun olarak ta petrol boru hatları çok mühim jeopolitik anlamı haizdir. ABD'nin stratejik planları, Hazar'ı Karadeniz'in Türk kıyısıyla birleştiren bir jeopolitik kuşak meydana getirmekten ibarettir. Söz konusu kuşağın Rusya Federasyonu ve İran'ın kontrolünde bulunmaması gerekir (Dugin, 2003, s.373). Bu kuşağın iki parçasından biri olan Gürcistan'a Rusya 2008 yılında

müdahale etmiştir. Diğer parça Azerbaycan'ı ise Rusya kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır.

Amerika ise Azerbaycan'ın etnik (ırki) alamet doğrultusunda Türkiye'nin nüfus alanına daha fazla çekilmesini istemektedir. Gürcistan'ı, siyasi yönetimi ile; diğer Kafkas halklarını ise, Suudi Arabistan'a eklemlı "Vehhabi" İslam'ın yayılması yoluyla bu projeye dâhil etmek istemektedir. Boru hattının veya hatlarının konfigürasyonu, bu durumda Hazar-Karadeniz kuşağını Rusya'nın tesirinden çıkarılmasını zaruri kılmaktadır. ABD'nin çok önemli jeopolitik hedeflerinden birisi budur. Çünkü dünya petrol kaynaklarının belirli bir şekilde kısıtlı olmasından dolayı, ABD, petrolü ve bunu gelişmiş ülkelere aktarımını kontrol etmek suretiyle Dünya hegemonyasını muhafaza etmeye muvaffak olmaktadır (Dugin, 2003, s.373).

3.1.1.7. Askeri Varlığı

ABD'nin Kafkasya'da herhangi bir askeri üssü bulunmamaktadır. Bunun gerçekleşmesi demek Rusya'nın küresel bir aktörden daha çok bölgesel bir güç olarak kalması anlamına gelmektedir. ABD'nin bölgede askeri varlığının tek yolu bölge ülkelerinin NATO'ya girmeleri olacaktır. Gürcistan'ın NATO'ya üyelik sürecinin başlatılması kararının hemen ardından Rusya'nın bu ülkeye müdahale etmesi Rusya'nın kırmızı çizgisini göstermesi bakımından önemlidir.

ABD, 11 Eylül'den faydalanarak, ilk kez Gürcistan'a asker sokmuştur. ABD ile Gürcistan arasında, 2001 de bir savunma antlaşması imzalanmış, anlaşmaya göre Amerikan askerleri Gürcistan'a (Pankisi vadisi) gelmiştir. O günden buyana ABD ile Gürcistan arasında, tümü askeri olmak üzere Tiflis'e yakın iki hava alanı ile ülkenin batısında bir hava alanının, ABD uçakları için kullanılmasını muhtemel olduğu açıklanmıştır. ABD'nin, Azerbaycan'da hali hazırda askeri üssü mevcut değildir. Ancak, ABD'nin Azerbaycan'da üs kurma girişimleri sürmektedir. Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 1998 yılında, Azerbaycan'da hiçbir yabancı devletin birliğini ve askeri üssünün olmadığını ve bundan böyle olmayacağını açıklamış ise de daha sonra NATO üyeliğine talip olmuştur. Yeni Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de

aynı politikaları benimsemiş bulunmaktadır. ABD, Ermenistan'da da, bir üsse sahip değildir (Kantarıcı, 2006, s.123).

3.1.2. Rusya Federasyonu

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra onun ardılı olarak ortaya çıkmış ve eski Sovyetler Birliği topraklarının %76'sına sahip bir devlet olarak, batıdan doğuya doğru geniş bir coğrafyada farklı stratejiler izleyebilecek bir yapıda uluslararası politikada yerini almıştır. Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik politikasını analiz edebilmek için, Rus dış politikasının nasıl olması gerektiği konusunda içeride yapılan tartışmalara değinmek gerekir. Bu aynı zamanda, Rusya'da ülkenin kimliğine yönelik tartışmalarla birlikte ortaya çıkmıştır (Kasım, 2006, s.232). Rusya Batı değerlerini kabul eden bir ülke mi olacaktır, yoksa İmparatorluk geleneklerine sahip kendi yönetimini mi oluşturacaktır?

Batı yanlılarının hâkim olduğu ilk dönemde, Rusya yönetimi Batının desteği ile ülke ekonomisini pazar ekonomisine dönüştürmeyi öncelikli olarak ele almıştır. Bunun sonucu olarak bu dönemde Rusya, Kafkaslar ile ilişkilere önem vermemiştir. Rusya'nın bu dış politika anlayışının 1992 yılı sonuna kadar sürdüğü söylenebilir. Ancak, Batıcı akım başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığının nedenleri Rusya'nın ekonomik krizden bir türlü kurtulamaması ve Batının küçük ortağı konumuna düşmeyi kabul etmeyen çevrenin varlığıdır. Kafkasya'daki etnik milliyetçilik ve beraberinde getirdiği çatışmaların hem Rusya Federasyonu içerisinde bağımsızlık taleplerini ortaya çıkaracağı endişesi, hem de yeni Cumhuriyetlerde yaşayan Rus azınlık üzerinde etkilerinin olabileceği düşüncesi de Rusya'yı Kafkaslar'a yönelmeye itmiştir (Kasım, 2006, s.232).

3.1.2.1. Genel

Bölge ile sınırdaş, birbirine rakip üç komşu ülke durumundaki Türkiye, İran ve Rusya Federasyonu yalnızca gelecekteki jeopolitik ve ekonomik çıkar beklentilerinin değil, aynı zamanda tarihsel içgüdülerinin de etkileri altındadırlar. Her biri bir dönemde bölgenin siyasal ya da kültürel belirleyici gücü olmuşlardır. Ancak

Rusya'nın belirleyiciliği çok daha kapsamlı ve derinlemesine olmuştur (Şahinoğlu, 2002, s.69). Bu sebeple Rusya'nın bu bölgeden etkisinin silinmesi çok zordur.

Sovyetler Birliği'nin çökmesini, önce Çarlık Rusya'sı olarak asırlarca büyük bir devlet, sonra da özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir süper güç olan bir devletin birden bire yok olması veya sıradan bir devlet haline dönüşmesi olarak nitelenmek yanlıştır. Gerileyen ve yok olan şey sadece devletin rejimidir.

Rus milleti, eskiden çarlık daha sonra Sovyetler Birliği ile büyük devlet olarak yaşamıştır. Nitelikleri ve ülkesinin sahip olduğu tabii zenginlikleriyle var olmaya devam etmektedir. Nitekim Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ilk şoku atlattıktan sonra bölgesel güç konumu kabul etmeyeceğini ve dünyada tek bir lider gücün varlığının söz konusu olmayacağını, giderek artan bir şekilde ifade etmiştir.

Sovyet İmparatorluğunun süper güç olmasından kaynaklanan özel konumunu muhafaza etmeye gayret eden Rusya, Avrasya'nın geçiş yolları üzerindeki geleneksel hâkimiyetini sürdürme ve orta dönemde küresel bir stratejiye temel olarak kullanma çabası içindedir (Davutoğlu, 2001, s.78).

Rusya Federasyonu yetkilileri tarafından yeni dış politika hedefleri şu şekilde ifade edilmiştir: Rusya Federasyonu'nun tarih ve coğrafyasının belirlediği şekilde uluslararası sistemde saygın yerini alması; geçiş dönemi sürecinde her türlü dış desteğin sağlanması, Sovyet dönemi dış politika mirasının korunması ve geliştirilmesi, eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Rusya Federasyonu dışında yaşayan ve Rusça konuşan azınlıkların hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve korunması (Doğan, 2002, s.57).

Dünyanın süper güçlerinden biri olan Sovyetler Birliği her ne kadar çökmüşse de, tarih boyunca ulusal politika olarak benimsediği "Sıcak denizlere ulaşma" hedefi devam etmekte ve bunu da Rusya Federasyonu sürdürmektedir. BDT anlaşması ile geçmişteki Rus amaçlarına yönelik düşünceler hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Doğan, 2002, s.57). BDT kurumunun tartışılır olması Rusya'nın "güneye" yönelik politikaları değiştirmemektedir.

Günümüz Rusya'sı, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri ile güçlü bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünkü Rusya Federasyonu'nun en önemli gelir kaynaklarını, Enerji (petrol ve doğal gaz) ihracatı ve Silah ihracatı oluşturmaktadır (Brzezinski, 1997, s.213). Rusya temel bir gücün bütün özelliklerine ve savaş potansiyelinin tüm ana unsurlarına sahiptir (Earle, 2003, s.310).

Putin döneminde 2000 yılı içerisinde ulusal güvenlik doktrini, yeni askerî doktrin ve yeni dış politika doktrini hazırlanmıştır. Rusya NATO'yu artık tehdit olarak algılamaya başlamıştır. NATO tarafından yavaş yavaş, Güney-Doğu Avrupa'dan başlayarak çerçevesini yaşamaya başlamıştır. Diğer bir nokta da, Rusya'nın sivil toplum örgütlerini artık tehdit olarak algılamaya başlamış olmasıdır (Kanbolat, 2003, s.62). Özellikle Amerikan örgütlerinin eski Sovyet ülkelerindeki faaliyetleri bu tehditin varlığını kanıtlamıştır.

Brzezinski, Batı'yı reddederek iddialı tekil oyuncu haline gelen RF'nin iki durumda Amerika'nın Avrasya'daki önceliğini sınırlayacağını ileri sürer: Kafkasya'nın da içinde yer aldığı "güney" üzerinde kontrol elde etmesi ve büyük Doğulu oyuncularla bir ittifak kurması halinde (Brzezinski, 1998, 49).

3.1.2.2. Enerji Politikası

Her ne kadar RF kendisine fazlasıyla yetecek kadar enerji kaynağına sahipse de Rusya Federasyonu için, petrol ve doğal gazın üretilmesi ve ihracı, gelirlerinin yaklaşık yarısına eşit olması nedeniyle, yaşamsal bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, Rusya Federasyonu'nun bölgeye yönelik ilgisi, özellikle Kuzey Kafkasya ve Hazar Denizi'nde sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine ilave olarak bölgedeki diğer ülkelerin petrol ve doğal gazlarının da en büyük alıcısı olmasından kaynaklanmaktadır (Şahinoğlu, 2002, s.74). Ayrıca büyük jeoekonomik öneme sahip bu enerji kaynaklarını taşıyan nakil hatlarının kendi kontrolündeki topraklardan geçmesi politikasını izlemektedir.

Rus Dış politikası V. Putin liderliğinde pragmatist bir anlayıştan hareketle ciddi taktiksel manevra hüviyetleri kazanmıştır. Artık Rusya'nın ne ordusu, ne de nükleer kabiliyetleri, ama sahip olduğu muazzam enerji kaynakları dış politikasının en önemli enstrümanı olma yoluna girmiştir (Kocaman, 2006, s.256). Putin yönetiminde Rusya Federasyonu'nun son yıllarda izlediği başarılı "ulusalcı enerji" politikası (Pamir, 2006, s.26) sayesinde Rusya dünya sahnesinde yeniden ağırlığını hissettirmiştir.

Rusya erken petrol hattında olduğu gibi; ana ihraç hattında da güzergâhın kendi toprakları üzerinden geçmesine yönelik bir strateji uygulamakta idi. Nitekim Ocak 2001'de Azerbaycan'ı resmen ziyaret eden Putin; Bakü'de Azerbaycan petrolünün Bakü–Novorosisk hattı üzerinden akıtılmasını arzuladığını açıklamıştır. Rusya; bir yandan gaz rezervleri açısından zengin rakiplerinin batı pazarlarına ulaşmalarını engelleyecek taktikler uygularken; diğer yandan da bölgedeki ülkelere doğalgaz sağlamada tekel oluşturarak; gerektiğinde bu ülkelerin enerji kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda denetleyecek bir konum sağlamaktadır (Doğan, 2002, s.56). Doğalgazda bu politikalarını büyük ölçüde gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

AGİT'in 18 Kasım 1999 tarihli İstanbul zirvesinde Bakü–Ceyhan'ın inşasına önceliğin verileceğine dair kararının bu projeyi güçlendirmesi, Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO ile yakın ilişki geliştirme isteklerinden endişe duyan Rusya ve İran'ı birbirine yakınlaştırmıştır. Muhtemelen AGİT toplantısında Rusya ve İran'ı rahatsız eden bir ikinci olayda Türkmenistan'dan Bakü'ye, oradan da Türkiye'ye gaz taşınmasını sağlayacak olan Trans–Hazar gaz boru hattının inşa edilmesini amaçlayan hükümetler arası deklarasyonlar olmuştur. İran, Türkiye'nin gaz ihtiyacını kendi ülkesinden geçen boru hattı ile Rusya ise "Mavi Akım" boru hattı ile tedarik etmek istemiştir (Doğan, 2002, s.56). Şu an Türkiye doğalgaz kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışsa da ithal ettiği doğalgazın büyük çoğunluğunu Rusya'dan "Mavi Akım"dan almaktadır.

Kafkasya, Rus ekonomisi için tam anlamıyla, bir hammadde kaynağıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sahip olduğu petrol yatakları, Rusya'nın ilgi alanındadır. Ayrıca, Kafkasya'da mevcut zengin doğalgaz, altın, gümüş, demir, alüminyum, bakır, çinko, kurşun, uranyum, kobalt, kömür vb. gibi yeraltı kaynakları,

Rus hükümetleri tarafından, Rus milletinin kalkınması için kullanılmıştır. Rusya'nın, Güney Kafkasya'daki potansiyel güç ve nüfuzu tartışılabilir, ancak Rusya, Hazar Havzası petrol ve gazının başlıca taşıyıcısı olmak amacından vazgeçmiş değildir (Kantarıcı, 2006, s.100).

Petrol ve doğal gaz rezervleri açısından, Kafkasya'nın Rusya için önem arz etmesi yanında, Hazar petrollerinin batıya ulaştırılmasında düşünülen ve mevcut boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle, Kafkasya Rusya için paha biçilmez bir değerdedir. Başka bir ifadeyle; Kafkasya, Rusya'nın güvenliğinin yanı sıra, Hazar Havzası enerji kaynaklarının kontrolü ve dünya pazarlarına ulaştırılması bakımından da önemlidir. Bölgede aynı zamanda, petrol rafinelerinin ve petrokimya tesislerinin yer alması, Rusya için stratejik ve ekonomik önem taşımaktadır (Kantarıcı, 2006, s.100). Son yıllarda küresel politikalarda sıkça konu başlığı olmaya başlayan nakil hatlarında Rusya elini güçlendiren adımlar atmaktadır.

Bölgedeki petrol ve doğal gaz kaynakları tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Doğal olarak, Rusya Federasyonu'nun bu bölge üzerinde pay hakkı olması düşünülürken, kurulan konsorsiyumlarda belirli paylarla yetinmek zorunda kalması genel bir düş kırıklığı yaratmıştır. Sovyetler Birliği döneminde kurulan doğal gaz istasyonları ve petrol rafinerileriyle, boru hatlarının Rusya'yı dışarıda bırakacak biçimde kurulmasının istenmesi, Rus çıkarlarına vurulan bir darbe olmuştur. Bu noktada Rusya'nın bu tür gelişmelere verdiği yanıtlar da hiç kuşkusuz uluslararası gelişmeleri doğrudan etkilemiştir (Erişen, 2004, s.192). AB'nin birkaç kış doğalgaz sıkıntısı çekmesi buna en güzel örneklerden biridir.

3.1.2.3. Rusya'nın Kafkasya Önceliği

NATO'nun genişlemesi kararından sonra Kafkasya, Rusya dış politikasında en hassas bölgelerden biri haline gelmiştir. Başta ABD ve Türkiye olmak üzere, Batının Hazar kaynaklarının kullanımında ve bölgenin geleceğinde söz sahibi olmaya çalıştığını iddia eden ve bundan duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade eden Rusya, bölgenin dünyaya açılım hızını olabildiğince elinde tutarak, Moskova'nın zayıf olduğu dönemlerde dahi, batının bölgedeki varlığının artmasına mümkün mertebe

engel olmaya çalışmıştır (Ciğerim, 2003, s.3–11). Ancak son dönemlerde ekonomik olarak toparlanan Rusya bu konudaki rahatsızlığını sert bir dille ifade etmekte hatta Gürcistan örneğinde olduğu gibi direk askeri bir müdahaleden çekinmemektedir.

Rusya özellikle Kafkaslar'daki etkinliğini ve belirleyiciliğine mümkün olduğunca kaybetmemek arzusundadır. Nitekim Kafkaslar, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, batı ekseninde bir koridor, güney-kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması bakımından Rusya için yaşamsal önemdedir. Bu durumun, Rusya'nın bölge içindeki rolü ve küresel düzlemdeki iddiaları açısından nasıl bir ortama dönüşeceği, bölgesel çatışmanın mı, yoksa bölgesel ittifakların mı alanı olacağı sorusu kuşkusuz, Rusya'nın olduğu kadar Avrasya bütünlüğünü ve bu bütünlük içinde etkinlik kurmaya çalışan tüm siyasal aktörleri yakından ilgilendirmektedir (Küçükçayır, 2002, s.82).

3.1.2.4. Rusya'nın Kafkasya'da Varlığı

Rusya tarihsel olarak genişleme, sıcak denizlere inme gibi uzun vadeli planları gereği sürekli olarak Kafkasya'ya jeopolitik ve jeostratejik açılardan büyük önem vermiştir. Özellikle Kafkasya bölgesi doğu-batı ve kuzey-güney istikametlerinde en önemli yolların güzergâhı üzerinde ve bu yolları kontrol eden çok büyük stratejik önemdeki bir bölgedir. Bu amaçla Rusya 1801'de Gürcistan'ı, 1810'da Abhazya'yı ele geçirerek Kuzey Kafkasya'da hâkimiyet kurmuş; 1822'de Kabartay ve Osetya'yı işgal ederek Daryal geçidinden Tiflis'e inen stratejik yolu denetim altına almıştır. Böylece Kuzey Kafkasya'nın doğusunda yer alan Çeçenistan ve Dağıstan ile batısında yer alan Çerkezistan arasındaki bağlantıyı keserek Kuzey Kafkasya'nın doğu ve Batı bölgelerinde Rusya'ya karşı savaşılan toplulukların askeri güçlerini birleştirmelerini engelleyebilmiştir (Şahinoğlu, 2002, s.71). Bu da Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesini kolaylaştırmıştır.

RF'nin Kafkasya bölgesine yaptığı müdahaleler incelendiğinde bu müdahalelerin temelinde; Rusya'nın Kafkasya'daki tarihsel, siyasi, askeri ve ekonomik çıkarları karşısındaki tehditleri ortadan kaldırmak ve bu çıkarları korumak, Kafkasya'nın Rusya'nın nüfuz alanı içinde olduğunu vurgulamak ve bölgeye yönelik

planlarda kendisinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymak, düşüncelerinin yattığı görülmektedir (Küçükçayır, 2002, s.84). Bu bölgede politikalar üretecek bir ülkenin Rusya'nın varlığını inkâr etmesi düşünülemez.

18. yüzyıldan itibaren belirginleşen ve ilerlemeci bir siyaset anlayışını benimseyen Rus dış politikası, ülkenin güvenliği ve ekonomik gelişimi için hayati olarak görülen hedef bölgelere yönelmiştir. Bu bölgeler Baltık, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Geçen zaman içinde Rusya'da hangi idare ve rejim iktidarda olursa olsun bu bölgelere yönelik dış politika değişmemiş, sadece ilgili dönemin koşullarına uygun biçimde kılıf değiştirilerek sürdürülmüştür. 1993 yılından itibaren SSCB'nin dağılmasının verdiği şoku atlatmaya başlayan Rusya Federasyonu, Kafkasya ve Orta Asya'nın da içinde bulunduğu eski SSCB topraklarına yönelik politikalarını bir dizi doktrin yayımlayarak yeniden belirlemeye çalışmıştır (Şahinoğlu, 2002, s.71). Bu bölgelerden Baltık ve Balkanlardaki kayıplarını kaldırabilen Rusya Kafkasya'daki mevki kaybını kabul edememiştir.

SSCB döneminin taze anıları, Rusya'yı yeniden bir küresel güç durumuna yükseltme arzuları, bölgede 12 milyonu bulan Rus soydaşının varlığı, Moskova'nın bölgeyi stratejik çıkar ve ilgi alanı olarak görmesine ve dışardan gelecek siyasi, ekonomik ve askeri girişimlere kapatma çabalarına sevk etmektedir. Özellikle de sahip olduğu dinamikler nedeniyle potansiyel bir güç olma yeteneğine sahip olduğunu bildiği Türkiye'yi, kendisine en tehlikeli rakip olarak görmektedir (Şahinoğlu, 2002, s.72). Ancak Türkiye ile yoğun bir ekonomik ilişki yaşayan Rusya ile Türkiye birbirleri arasındaki ilişkileri hassas bir dengede yürütmektedirler.

3.1.2.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasındaki Temel Unsur

Rusya'nın Kafkasya politikalarını belirleyen temel unsur, bölgede tek taraflı üstünlüğünü korumak ve üçüncü güçleri bölgenin dışında tutmaktır. Rus siyasileri özellikle ABD'nin Kafkasya Bölgesi'nde gitgide artan etkinliği karşısında endişelerini dile getirmektedirler. Bu endişeler, ABD'nin Rusya'yı bu bölgeden tamamıyla uzaklaştırmayı hedeflediği şeklinde açıklanmaktadır (Purtaş, 2005, s.228). Rusya daha önce hâkimiyeti ve etkisi altındaki Baltık ve Balkanlar gibi bölgelerin

kaybına katlanabilse de Kafkasya'nın kaybına tahammül edememiştir. Bu konuda askeri müdahaleden etnik gerginliklere yönelik politika yürütmeye kadar elindeki tüm imkânları kullanmaktan çekinmemiştir.

AB, ABD ve Türkiye'nin bölgede Rusya'yı devre dışı bırakacak faaliyetlerini engellemek ve Kafkasya'da hâkimiyetini korumak için Rusya, en çok etnik gerginliklere yönelik politikalar uygulamaktadır (Alguire, 2007, 1).

3.1.2.6. Rusya'nın AKKA Politikası

Rusya Federasyonu, güney sınırı boyunca; Ermeni-Azeri, Gürcü-Oset, Gürcü-Abhaz gibi bölgesel çatışmaların RF'nin güvenliğini tehdit ettiğini belirtmektedir. RF topraklarında, Çeçen, İnguş ve Osetler, ayrılıkçı eylemleriyle, mevcut tehdidi tırmandırmakta olduğunu, Kafkasya bölgesindeki çatışmaların bölücülük, köktendincilik ve iç karışıklıkların, RF topraklarına sıçrayabileceğini iddia etmektedir. Rusya, Kuzey Kafkasya'da devam eden iç karışıklıkları önlemek ve ayrıca kökten dinciliğin yarattığı tehdide karşı koymak için, RF'nin bölgede, önemli oranda askeri varlığa ihtiyaç duyduğunu belirterek, (Kantarıcı, 2006, s.104) AKKA'nın yeniden düzenlenmesi ve tavanlarının değiştirilmesini istemektedir. Aksi takdirde AKKA'ya uymayacağını bildirmiştir.

3.1.2.7. BDT

BDT ilk başlarda bir Slav birliği olarak kuruldu. Kurucuları olan Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna Slav kökenli cumhuriyetlerdi. Bu birliğin fikri kurucusu da Soljenitsin idi. Daha sonra Topluluğa diğer cumhuriyetler de girmeye başlayınca, Slav Birliği olması özelliği bir derece ortadan kalktı. Fakat Topluluğun kurucularının Slav devleti olması ve Topluluğu idare eden tarafın da Rusya olması, BDT'nin geleneksel Rus (Slav) politikasının bir vasıtası olmaya devam etmesine sebep oldu (Demir, 1998, s.269). En azından diğer ülkeler tarafından o şekilde görüldü.

Diğer cumhuriyetler BDT'ne niçin katıldılar? Çünkü Sovyetlerin dağılmasına rağmen, bu cumhuriyetlerin aralarındaki kuvvetli bağlar sona ermemiştir. Eski sistem

bu ülkeleri birbirlerine muhtaç olacak şekilde yapılandırmıştı. Bu ihtiyaçlar, aralarındaki münasebetlerin devam etmesini, dolayısıyla BDT'ye girmelerini mecbur kılıyordu. Fakat gelişmeler bu cumhuriyetleri diğer Dünya devletleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyete doğru yönlendirmektedir (Demir, 1998, s.270). Netice itibariyle bu ülkelerin dış dünyaya açıldıkları kadar BDT'ye dolayısıyla Rusya'ya bağımlılıkları azalmıştır.

1993 yılına kadar Rusya'nın devlet kurumlarında, belirgin bir Kafkasya politikasının izini görmüyoruz. Fakat 93'ten itibaren kendini toparlamaya başlayan Moskova'nın yavaş yavaş dış politikasını oluşturduğunu görüyoruz. 1993'te Rusya, dış politikasının esaslarını oluşturmuştur. Böylece, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) sınırlarının kendi nüfuz alanı içerisinde olduğunun altını çizmiştir (Kanbolat, 2003, s.62). Bu bölgede üçüncü ülkelerinin varlığını kabul etmediğini ve bu bölgelere müdahale hakkının kendinde olduğunu belirtmiştir.

BDT anlaşmalarında, üye devletlerin eşit oldukları, bağımsızlık ve hâkimiyet haklarına ve değişmez sınırlara sahip oldukları çok yerde ifade edilmektedir. Bu durumun anlaşmalarda yer alması bu ülkelerin bağımsız olma arzusunda olduklarını göstermektedir. Fakat her yeni kurulan devlet gibi, bu ülkeler de güçlü devletlerin etki alanına kolayca girebilmektedirler. Hâlihazırdaki durum itibariyle bütün devletlerle diyaloga açık şekilde davranmaktadırlar. Mesela BDT üyesi olan Türk Cumhuriyetleri, BDT zirve toplantılarına eksik olarak katıldıkları ve Rusya'ya pek çok konuda pürüz çıkardıkları halde, Ülkemizin tertip ettiği Türk zirvelerine eksiksiz katılmışlardır (Demir, 1998, s.271).

Sovyetlerin dağılmasını müteakip Rusya Federasyonu, eski Sovyet Cumhuriyetlerini Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içinde tutabilmek ve tekrar Moskova'nın stratejik yörüngesine girmelerini sağlamak için büyük çaba harcamıştır (Şahinoğlu, 2002, s.71). Bölgedeki etkisini devam ettiren Rusya'nın Kafkasya'yı stratejik ilgi ve çıkar bölgesi olarak görmektedir. Bölgeyi "içeriden kontrol, dışarıdan tecrit" ederek bölge üzerindeki hâkimiyetini korumaya çalışmaktadır.

3.1.2.8. Askeri Varlığı

Rusya Federasyonu Güney ve Kuzey Kafkasya’da etkinliğini sürdürmek amacıyla, özellikle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’da (Türkiye ve İran ile bu devletlerin sınırlarını kontrol edecek şekilde) askeri kuvvet bulunmasını zorunlu görmektedir. AKKA anlaşmasını bu maksatla tadil ettirmiştir. Bu ülkelerle çeşitli askeri anlaşmalar yaparak bazı üsler elde etmeye ve sınırlarını korumayı üzerine almaya çalışmıştır (Doğan, 2002, s.57). Bu ülkelerden sadece Ermenistan ile bu anlaşmaları yapabilmıştır.

Kafkasya Cumhuriyetlerindeki rejimlerin iç ve dış tehdit algılaması ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bir anda ordudan yoksun kalmaları, yeni ülkeleri Rusya’nın askeri varlığının bir süre daha devamını istemeye zorlamıştır. Rusya’nın Kafkasya’da temel amacı diğer bölgesel güçlerin ve bölge dışı bir güç olarak ABD’nin yeni cumhuriyetler üzerinde etkisini azaltmaktır. Güvenlik ve savunma konusunda ön planda olmayı sürdürmeyi amaçlayan Rusya için, Kafkasya’daki askeri üslerinin varlığı ve ikili ya da çok taraflı güvenlik anlaşmaları hayati önemdedir (Kasım, 2006, s.233). Aksi takdirde boşluğu başka bir ülkenin (ABD) doldurma ihtimali mevcuttur.

Rusya Federasyonu’nun Kafkaslarda bulunan askeri varlığı, Türkiye’nin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu bu bölgeyi “Arka Bahçesi” olarak nitelendirmekte ve etki alanında bulunduğunu belirtmektedir (Canpolat, 2002, s.12). Rusya Federasyonu “Arka Bahçesi”ne hiç kimsenin girmesini istememekte, bölgedeki çıkarlarını korumak için her türlü politikayı uygulamaktadır (Doğan, 2002, s.58).

Rusya’nın Kafkasya’daki askeri varlığı üç bölgededir. Birincisi Ermenistan’dır ki bu ülkenin sınırlarını dahi Rus askerleri korumaktadır. İkinci ve üçüncü bölgeler ise Abhazya ve Güney Osetya bölgeleridir ki bu bölgelerdeki askerleri barışı koruma adıyla Rusya, oralarda tutmaktadır. Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarını tanıyan Rusya’nın Bu bölgelere askeri üs kurması beklenmektedir.

3.1.3. Avrupa Birliği

1990'lı yıllar boyunca AB Kafkasya'da etkin bir oyuncu değildi. Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler çeşitli projelerin AB fonları tarafından finanse edilmesi biçiminde tecelli etmekteydi. Her şeyden önce Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğinden sonra AB Karadeniz üzerinden Kafkasya ile komşu olmuştur. Özellikle enerji güvenliği açısından AB'nin son dönemlerde Rusya dışı enerji kaynaklarına yöneldiği bilinmektedir (Ağacan,2006, s.25). Ayrıca Kafkasya yolu ile Asya'ya doğru ulaşım ve iletişim koridoru yapmak AB'nin önemli politikalarından biridir.

Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması sonrası batıdan doğuya doğru genişleyen AB ve NATO'nun nihai hedefi Karadeniz'i kapsayacak şekilde Güney Kafkasya'yı da (Dublin'den Bakü'ye) içine alarak genişlemeyi tamamlamak ve doğal sınırını Hazar Denizi kıyıları olarak belirlemek gibi görünmektedir. Nitekim söz konusu strateji çerçevesinde Berlin, gerek Karadeniz'i gerek Kafkasya'yı Avrupa sınırları içinde görmektedir (Kanbolat, 2007, s.10).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ilk dönemde AB tarafından istikrarın sağlanması ve kargaşanın olumsuz etkilerinin giderilmesi açısından Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü kabul eden bir yaklaşım sergilenmiştir (Ağacan,2007, s.43). 1990-1995 arası AB'nin bölgeye yönelik politikası olduğunu söylemek güçtür.

1995 sonrası dönemde AB'nin Kafkasya cumhuriyetleri ile ilişkileri açısından en önemli gelişme, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (OİA) imzalanmasıdır. AB'nin bölgeye yönelik stratejisiyle ilgili tartışmalarda ve hazırlanan dokümanlarda, bölgenin jeopolitik, ekonomik ve enerji açısından Birlik için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu Aralık 1995'te bölge devletlerine OİA ile sonuçlanacak bir strateji önermiş, söz konusu anlaşmalar da 22 Nisan 1996'ta Kafkasya cumhuriyetleri tarafından imzalanmıştır (Ağacan,2007, s.44). Bu sayede karşılıklı ilişkiler kurumsallaşmış ve resmiyete kavuşmuştur.

Yeni gelişmeler AB'nin Kafkasya'da daha etkin bir politika yürütmesini gerektiriyordu. Gürcistan'ın ardından, 2001'de Azerbaycan ve Ermenistan da Avrupa Konseyi'ne üye olmuştu. Ayrıca, 2001'de yapılan, Avrupa ülkelerini de yakından ilgilendiren Afganistan operasyonu Kafkasya koridorunun stratejik değerini teşhir etmişti (Ağacan,2007, s.46).

Almanya'nın liderliğini yaptığı ve RF ile çıkarlar ve ortaklıklar temeline dayalı ilişkiler geliştirmeye çalışan Avrupa Birliği, Amerikan çizgisinde hareket etmekte, yeni enerji kaynaklarına ve yeni pazarlara serbestçe ulaşmak istemektedir. Bu amaçla Avrupa Birliği, bölge ülkelerinin pazar ekonomisine geçmesini ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmasını sağlamak için, 2001 yılından sonra milyarlarca Euro'luk mali ve teknik yardımları kendi kurumları aracılığıyla bu bölgeye sevk etmiştir (Şahinoğlu, 2002, s.69).

Güney Kafkasya cumhuriyetleri 2004'te Avrupa Birliği'nin (AB) Yakın Komşuluk Politikası (YKP) kapsamına alınmıştır. Müzakerelerin ardından 14 Kasım 2006'da Eylem Planlarını imzalamışlardır. Diğer taraftan Romanya ve Bulgaristan'ın Birliğe tam üyeliğiyle AB artık Karadeniz üzerinden Kafkasya bölgesine komşu olmuştur (Ağacan,2007, s.43). Bu sayede AB-Güney Kafkasya ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkün olmuştur.

Gürcistan'ın NATO ve AB üyeliği konusunda hırslı ve arzulu olduğu bilinmektedir. Nitekim Saakaşvili yönetimi ile birlikte bu ülke, zayıf devletten işlevsel devlete doğru diğer Kafkasya cumhuriyetlerine kıyasla önemli bir aşama kaydetmişti. Azerbaycan ve Ermenistan'da ise demokratikleşme açısından beklentiler düşüktür. Azerbaycan petrol gelirleri nedeniyle, AB'nin yardımlarına bağımlı değildir. AB'nin yardımlarına ihtiyacı olan Ermenistan'da ise devreye Rusya faktörü girmektedir. Bu iki konu AB'nin yaptırım gücünü sınırlamaktadır (Ağacan,2007, s.49).

AB, gerek eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve gerekse Karadeniz bölgesinde Rusya Federasyonu'nu rahatsız ederek başarılı politikalar yürütemeyeceğini düşünmektedir (Kanbolat, 2007, s.11). Bazen ABD'nin zorlamasıyla bazı politikalar yürütmüşler ancak başarıya ulaşamamışlardır.

ABD ve Rusya tahmin edilebilir gelecek için bölgede kilit aktörler olarak kalacaktır. Avrupa ise destekleyici bir rolde olacaktır (Rumer, 2007, s.23).

3.2. Bölgesel Güçler

Bölge üzerinde etkisi en fazla olan yakın devletler Türkiye ve İran'dır. Tarih boyunca Kafkasya ile yakından alakalı olan bu iki güç şimdi de bölge üzerindeki etkinliklerini devam ettirmektedirler.

3.2.1. Türkiye

Türkiye Kafkasya'da; öncelikle dil düzeyinde, yakın bir dile (kimi zaman karşılıklı anlaşmada bazı sorunlar yaşansa da) sahip olmak gibi çok büyük bir avantaja sahiptir (Georgeon, 2006, s.86). Sadece dil değil bölge insanlarının çoğunluğuyla aynı dini paylaşmaktadır.

Türkiye Kafkasya coğrafyasında tarihsel miras ve sorumluluğa sahiptir. Son zamanlarda Kafkasya'daki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlaması gereği her zamankinden daha çok öncelik arz etmektedir (Kanbolat, 2008, s.55). Çünkü bölgede radikal değişiklikler oluşmaktadır. Aynı zamanda bir Kafkasya ülkesi olan Türkiye bölge üzerinde politikalar üretmektedir.

Kuzey Kafkaslar konusunda Türkiye'nin hiçbir resmi müdahalesi ya da desteği söz konusu değildir; çünkü Türkiye, Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne sonuna kadar saygılıdır ve Kafkaslardaki gelişmeleri bu ülkenin iç işi olarak görmektedir (Ertan, 2001, s.110). Aynı zamanda Güney Kafkasya'da da Rusya'yı rahatsız edecek faaliyetlerden kaçınmaktadır.

Türkiye'nin resmen ya da devlet bazında Kafkaslarla ilgili olarak söyledikleri doğrudur. Türk devleti Kafkaslar konusunda Rusya'yı rahatsız edecek hiç bir faaliyet içinde değildir. Zaten Rusya bugüne kadar bunun aksini doğrulayabilecek herhangi bir bilgi ya da bulguya rastlamamıştır. Ancak, bu arada Türkiye'de çok güçlü bir

Kafkas lobisinin olduğu da unutulmamalıdır. Bugün Türkiye’de 6-7 milyon civarında Kafkas kökenli insanın yaşadığı tahmin edilmektedir ve bu insanlar köklerinin bilincindedirler (Ertan, 2001, s.110). Bu insanların oluşturdukları dernekler ve vakıflar vardır ki bunlarda bir kısmı çok aktiftir.

3.2.1.1. Türkiye’nin Kafkasya İçin Coğrafi Önemi

Türkiye'nin Asya ile Avrupa'yı birleştiren stratejik konumuna, Kafkasya ve Hazar petrollerinin Anadolu üzerinden boru hattı ile taşınması eklendiğinde Türkiye’nin, Kafkasya’daki önemi bir kat daha artmıştır. Türkiye bu yeni konumu ile doğu ve batının petrol ve doğal gaz sevkiyatında, bir enerji köprüsü olmuştur. Özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri, ekonomik bağımsızlıklarını da elde edebilmek için kendi doğal kaynaklarını, en güvenilir ve en hızlı biçimde batı pazarlarına Türkiye üzerinden göndermek istemektedirler. Bu ise, coğrafi açıdan Türkiye'yi daha önemli bir konuma getirmiştir (Özözer, 1999, s.143). Türkiye dışındaki diğer alternatiflerin büyük dezavantajları vardır.

3.2.2. İran

3.2.2.1. Genel

İran’ın yakın tarihindeki en büyük tehdit algılamalarından biri olan SSCB’nin ortadan kalkmasıyla birlikte, Ruslar ile karasal temas kalmamıştır. SSCB’nin çöküşü aynı zamanda komünizmi ideolojik tehdit olmaktan da çıkarmıştır. Kafkasya ve Orta Asya’da ortaya çıkan yeni devletler, İran’ın önündeki potansiyel nüfuz alanı olarak belirmiştir. Hâlihazırda İran bu bölgenin büyük kısmını kendi tarihinin ve “kültür havzasının” içinde görmekteydi. Ayrıca bazı İranlı yetkililer Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerindeki gelişmeleri dinsel bir perspektiften ele almayı tercih etmişti. Ancak şurası kesindir ki, bu ülkelerle sağlanacak ekonomik ilişkiler İran için büyük bir fırsat alanı olabilirdi. İran bu ülkelerin enerji ve diğer zenginliklerini dünya piyasasına sunmak suretiyle kendisini yeniden uluslararası sisteme entegre edebilirdi (Keskin, 2008, 54).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Kafkasya'da üç yeni devletin ortaya çıkması İran için önemli ilgi odaklarından biri olmuştur. İran, bu yeni devletlerin ortaya çıkışını uluslararası yalnızlıktan kurtulmak için bir fırsat olarak görmüştür. Coğrafi avantajına rağmen, İran'ın bölgeyle ilişkileri gelişmemiştir. İlişkilerdeki düzeyin düşük olması dört temel nedenden kaynaklanmaktadır. Bu dört neden devam ettikçe İran'ın bölgeye yönelik dış politikasının hep sınırlı kalacağı düşünülebilir. Bunlar: Azerbaycan açısından mevcut İslami muhalefetin İran bağlantısı, İran'ın ekonomik durumu ve teknolojik yetersizliği, Türkiye-İran ve ABD-Rusya rekabetinin yansımaları, Hazar statüsünün belirsizliğidir (Ağacan,2006, s.26).

SSCB'nin dağılması Tahran için bir dizi de tehdit doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslar arası sistemde İran'ın Batı nezdindeki stratejik önemini azaltmıştır. Aynı dönemde Rusların dengeleyici rolünün büyük ölçüde sona ermesi, ABD'nin Basra Körfezi'nde güçlenmesine neden olmuştur. Bölgede Türk cumhuriyetlerinin ortaya çıkması ise, İran'ın güvenlik dengelerini bozmuştur. Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinde çoğunlukla Türklerin yaşaması, İran siyasal literatüründe "Türk Cephesi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Kendi sınırları içinde önemli oranda Türk'ü barındıran İran, söz konusu durumu potansiyel bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Keskin, 2008, 54). Bu tehditin odağında ise Güney Azerbaycan bulunmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı fırsatlar, sunduğu avantajlara karşılık İran açısından başlıca iki tehdit belirlemiştir. Birincisi, Güney Azerbaycan'dan kaynaklanan etnik nitelikli tehdittir. Bu İran'ın bölge devletlerinden algıladığı tek ciddi tehdit olmuştur. Bu tehdidi bertaraf etmek için İran Azerbaycan'ın içinde işbirlikçi rejim kurmak için İslami muhalefeti desteklemiştir. Uzun vadede İslami ideolojinin güç kazanmasına ortam hazırlamaya çalışmıştır. Özellikle İran'ın finanse ettiği öğretim kurumları, camiler, gazeteler, siyasi partiler bu yönde faaliyet göstermiştir. Diğer taraftan ise Ermenistan'ı el altından destekleyerek Azerbaycan'ın zayıf kalmasını istemiştir (Ağacan, 2006, s.26). İran Azerbacan içindeki faaliyetlerinde pek başarılı olamamıştır ancak Ermenistan ile ilişkilerini giderek artırmaktadır.

İran açısından asıl tehdit, bölge dışı bir gücün (ABD) bölgeye yerleşme çabalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İran, Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliğini desteklemiştir. Rusya ile işbirliği içinde bölgede kendine yer edinmeye çalışmıştır. Bu durumda, bir taraftan Kafkasya'nın asli oyuncusu olarak Rusya'nın görülmesi, diğer taraftan da Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın desteklenmesi, Rusya-Ermenistan-İran düşey jeopolitik eksenin oluşmasına yol açmıştır (Ağacan,2006, s.27). Bu da Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yakınlaşmasına neden olmuştur.

İran'ın Kafkasya ile ilgili diğer önemli problemi, ABD ile ilişkilerindeki sorun nedeniyle bölgedeki nüfuzunun sınırlanmasıdır. Diğer taraftan Tahran yönetimi ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya nüfuzundan tedirginlik duymaktadır. İran, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu da ABD politikaları çerçevesinde değerlendirmektedir (Keskin, 2008, 54).

3.2.2.2. İran'ın "Türklük" Çekincesi

20. yüzyılın başlarına kadar İran tahtında Safevi, Afşar ve Kaçar gibi Türk hanedanlar hüküm sürüyordu. 1925 yılında İngilizlerin ve Rusların desteği ile tahta çıkan Rıza Pehlevi, Farşlılık temelinde devleti yeniden inşa etmeye başlamıştır. Bu çerçevede ülkedeki bütün Türkler ve Azerbaycan Türkleri yoğun kültürel baskı altına alınmıştır. Türkçe ad ve soyadlar yasaklanmış, yer isimleri Farsçalaştırılmıştır. Türklerin Ari İran ırkına mensup Azerilerin soyundan geldikleri, Selçuklu ve Moğol dönemlerinde Türkleştikleri gibi görüşler ortaya atılmıştır. Türk nüfusa karşı bu muamele İslam Devrimi'yle birlikte şekil değiştirerek günümüze kadar sürmüştür. Tahran yönetiminin baskılarına karşı olarak da Azerbaycan Türklerinin zaman zaman milli istekleri doğrultusunda ayaklandıkları görülmüştür. Bu durum Güney Azerbaycan bölgesini Tahran için potansiyel bir tehdit kaynağına çevirmiştir (Ağacan, 2007, 41). 1991 yılında İran'ın kuzeyinde Azerbaycan cumhuriyetinin bağımsızlığını kazanması İran'da büyük bir tedirginliğe yol açmıştır. Ayrıca Azerbaycan yönetiminin Birleşik Azerbaycan söylemi İran'ın tedirginliğini artırmıştır.

İran'ın Kafkasya bağlamında algıladığı tehditlerin başında Orta Asya-Kafkasya'daki Türk varlığı, özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin varlığı gelmektedir. İranlı analistlerin de sık sık ifade ettikleri gibi, bölgede yeni bir Türklük olgusu ortaya çıkmış, Orta Asya ve Kafkasya'da Türk milliyetçiliği çerçevesinde belirgin bir siyasal hareketlilik doğmuştur. Özellikle de Azerbaycan'dan gelen bu milliyetçi dalga kısa sürede İran'ın içlerine yayılmış ve İran'ı ciddi bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 8 milyonluk nüfusuna karşın, İran topraklarında 25-30 milyon Azerbaycan Türkü yaşamaktadır. Ayrıca bölgede baş gösteren etnik çatışmalar, özellikle de Karabağ çatışması İran'ı temkinli olmaya sevk etmiştir. Zira Karabağ'daki sıcak çatışma tırmandığı oranda İran'ın içinde özellikle de Azerbaycan Türkleri arasında rahatsızlık ve huzursuzluk yükselmiştir (Keskin, 2008, 50). Özellikle sıcak çatışma olduğu dönemlerde İran'ın Azerbaycan bölgesinde Ermenistan karşıtı gösteriler yapılmış ve İran'a "Ermenistan'ı desteklediği" için büyük tepki gösterilmiştir.

Rusya ile İran'ı özellikle de Kafkasya ve Orta Asya bağlamında birleştiren iki temel unsur göze çarpmaktadır. Birincisi, küresel sistemdeki tek kutupluluk ve her iki devletin bundan duydukları rahatsızlıktır. İkincisi, bölgedeki Türk varlığıdır. Türk varlığının milliyetçi bir söylem çevresinde örgütlenmesi hem Rusya'yı hem de İran'ı rahatsız etmektedir (Keskin, 2008, 50). İki ülkenin içinde barındırdığı yoğun Türk nüfusu nedeniyle Rusya ve İran arasında bir fikir birliği vardır.

İran'ın bölgedeki tehdit algılaması ve uluslar arası sistemdeki yeri, Rusya merkezli bir dış politika geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, Rusya'nın sınırlarını korumak ve onu Bağımsız Devletler Topluluğu içinde güçlü kılma çabasına girmiştir. "Türk Cephesi"ni potansiyel tehdit olarak gören İran, her tür Türkçü harekete karşı çıkmakta ve bu bağlamda Türkiye'nin etkinliğini azaltmaya çalışmaktadır (Keskin, 2008, 54). Öte yandan Türkiye ile olan ticari ilişkileri son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır.

İran, bu tehdidi bertaraf etmek için iki yönlü bir politika uygulamıştır. Bir taraftan Azerbaycan'ı etki alanına almaya çalışırken, diğer taraftan da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran'daki Türk nüfusu üzerindeki etkisini sınırlandırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Bakü'nün bir çekim merkezine dönüşmemesi için bir

tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'ni içeride istikrarsızlaştırıcı politikalara yöneltmiş, diğer taraftan, Azerbaycan'la savaşta Ermenistan'ı destekleyerek Bakü'nün güçsüz düşmesini amaçlamıştır. İran, Karabağ savaşında Ermenistan'a ekonomik ve enerji yardımlarının yanı sıra askerî destek de vermiştir (Ağacan, 2007, 41). İran ayrıca Hazar'ın statüsü konusunda da Azerbaycan'ı sınırlandırıcı tezleri savunmaktadır.

3.2.2.3. İran'ın Jeopolitik Tutumu

İran, Ortadoğu'dan farklı olarak, Kafkasya ve Orta Asya'da bir devrim ihracı arayışına girmemiştir. İran'ın Çeçenistan ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasındaki tutumu bu olguyu net olarak göstermektedir. İran, Çeçenistan konusunda açık bir tavır almamış ve bütün açıklamalarını İslam Konferansı çatısı altında ve insani-sivil yardım çerçevesinde yapmıştır. Çeçenistan davasıyla ilgilenmemek, İran'ın dini kimliği ile çelişen bir tutumdur. Çeçenistan olayı Ortadoğu'da yaşansaydı İran'ın çok daha farklı bir tavır takınabileceği açıktır. Keza Azerbaycan-Ermenistan meselesinde İran'ın tarafsızlığını açıklaması kimilerine göre Şii devlet kimliğiyle çelişmektedir (Keskin, 2008, 51). Bu iki durum da gösteriyor ki, İran Kafkasya'daki jeopolitik kaygılarını ideolojik emellerinin önünde tutmaktadır.

İran'ın jeopolitik kaygıları konusunda değinilmesi gereken bir diğer nokta Türkiye'nin bölgedeki etkinliğidir. İran, Türkiye'nin Kafkasya'da çok etkin olmasını istememektedir. Zira Türkiye'yi "bölgede NATO ve Amerika'nın Truva atı" olarak algılamaktadır. Türkiye'nin etkinliğinin bölgede Türk milliyetçiliğini körükleyebileceğini ve bunun İran içindeki Azerbaycan Türkleri arasında yankı bulabileceğinden korkmaktadır. İran ve Ermenistan arasındaki özel ilişkinin ise, Türkiye'nin etkinliğini sınırlandırma çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür (Keskin, 2008, 52). Çünkü Türkiye ile sınırları kapalı olan Ermenistan İran ile sınır ticareti yapabilmektedir.

İran'ın Orta Asya ve Kafkaslara yönelik politikaları esas olarak jeopolitik mülahazalara dayanmaktadır. İslamiyet'in tanıtılması gibi ideolojik amaçlar ikinci derecede bir öncelik almıştır. Tahran'ın öncelikli ilgisi, Orta Asya ve Kafkaslardan etrafa yayılarak kendi azınlıklarını etkileyecek bir istikrarsızlığı önlemek olmuştur.

(İran'ın nüfusunun %50'si Farsî değildir ve yaklaşık %30'u Azerî'dir.) Dağlık Karabağ tartişmasında İran'ın Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın yanında yer almasının esas sebebi budur. Dini ve kültürel benzerlik mantıken İran'ın Azerbaycan'ın yanında olması gerektiğini düşündürmektedir. Ancak jeostratejik mülahazalar Tahran'ı, Ermenistan'ı desteklemeye, böylece Azerbaycan'ı zayıf düşürerek Bakû'nün İran'daki büyük Azerî halk arasında sıkıntı yaratacak bir pozisyon elde etmesini engellemeye yöneltmiştir (Larrabee-Lesser, 2004, s.153).

3.2.2.4. İran'ın Azerbaycan Politikası

Azerbaycan, İran'ın Kafkasya politikasında merkezi ve belirleyici bir role sahiptir. İran, Azerbaycan'ı kendi tarihi toprağının ve kültürel havzasının parçası olarak algılamaktadır. Mezhepsel anlamda örtüştükleri gibi etnik anlamda da ortak bir unsuru barındıran Azerbaycan'la İran, aslında bu iki nedenden dolayı sorun yaşamaktadır. Azerbaycan rejiminin laik kimliği ile milliyetçilik eğiliminin yanı sıra, dış politikası da İran'ı rahatsız etmektedir. Azerbaycan'ın dış politikasında Batı'nın önemli yer tutması ve özel olarak da ABD ve İsrail'le olan ilişkileri İran açısından kaygı vericidir (Keskin, 2008, 52).

İran'ın Hazar havzası ve enerji hatları konusundaki bakış açısı da Azerbaycan'dan farklıdır. Karabağ sorununa gelince; İran bütün resmi söyleminde Karabağ'ın Azerbaycan'ın tarihi bir toprağı, parçası olduğunu söylemesine karşın, pratikte bu sorunun çatışmaya dönüşmeden mevcut haliyle sürmesinden yana görünmektedir. Zira bu sorunun çözümsüz kalması, İran için bir taraftan Azerbaycan'ı zayıflatmaya yarayan diğer taraftan da İran'a yakınlaşmasını sağlayan bir fırsat alanı sunmaktadır (Keskin, 2008, 52). Diğer bir ifadeyle İran'ın Azerbaycan politikası tehdit merkezli bir dış politika ekseninde oluşmaktadır.

Kısacası İran, Azerbaycan'ı etkilemek için yaygın bir dini miras kullanmak istemiştir. Ayrıca İran kendi geniş Azerî nüfusu ile birleşmeyi düşünebilecek güçlü bir Azerbaycan'ın yükselişini engellemek için de uğraşmıştır (Alguire, 2007, s.4).

3.2.2.5. İran'ın Ermenistan Politikası

Ermenistan, İran'ın Kafkasya politikasında bir kaldıraç işlevi görmektedir. Ermenistan'ın Azerbaycan'la gergin ilişkisi, Azerbaycan'ın büyümesini ve İran'daki Türkler için bir çekim merkezi olmasını engellemektedir. Ayrıca Azerbaycan-Ermenistan çatışması, her iki devleti İran'a doğru itmektedir. İkinci boyut, Ermenistan'ın İran açısından Batı'ya karşı Rusya safında tutulması gereken bir ülke olması konusudur. İran, Rusya'ya bağımlı bir dış politika ürettiği bilinen Ermenistan'ın Rusya'dan kopup Batı'ya yaklaşmasından endişe duymakta ve bunu engellemek için kendisi de Ermenistan'ı destekleyerek onu rahatlatmak istemektedir. İran, Ermenistan'ı Türkiye'nin Kafkasya'daki etkinliğini sınırlandırmanın araçlarından biri olarak görmektedir (Keskin, 2008, 52). İran'ın Ermenistan politikasının Rusya merkezli oluşunu yani Rusya'nın politikasının tamamlayıcısı şeklinde olduğunu söylemek mümkündür

3.2.2.6. İran'ın Gürcistan Politikası

İran'ın Gürcistan'la ekonomik ilişkileri Ermenistan ve Azerbaycan'a oranla ikinci plânda kalmaktadır. Bu da coğrafi nedenlere bağlıdır. Çünkü İran ve Gürcistan sınır komşusu değildir (Nesibli, 2003, s.38). Ayrıca Gürcistan'ın Batı yönlü politikalar yürütmesi Gürcistan ile İran'ın ilişkiye girmesini zorlaştırmaktadır. Hali hazırda iki ülke arasında ilişkiler yok denecek kadar azdır.

3.2.2.7. İran'ın Kuzey Kafkasya Politikası

1990'ların başlarında İran bu bölgeyle çok aktif bir şekilde ilgilenmekteydi. Ancak sonradan bu ilgi azalmıştır. İlk bakışta İran ideolojik bir devlet olarak gözükmemektedir. Fakat Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra Tahran son derece yarırcı bir tutum izlemeye çalışmaktadır. Müslümanların himayesi yönündeki beyanları daha çok içe dönük olmuştur ve İran halkına yönelmiştir. Tahran'ın Çeçenistan konusundaki tutumu ile onun ideolojik propagandası arasında çok büyük bir çelişki bulunmaktadır. Bugün İran bir İslâm Konferansı Örgütü üyesi olarak, Çeçenistan sorununun bu örgütün gündemine getirilmesine engel olmuştur. Çok

enteresandır ki, Rusya bu tutumuna göre İran'a resmen teşekkürünü bildirmiştir (Nesibli, 2003, s.38). Rusya ile bir müttefik gibi hareket eden İran Kuzey Kafkasya ile ilgili meselelerde bölge halkının müslüman olmasına rağmen meseleleri Rusya'nın iç işleri olarak gördüğünü beyan etmektedir.

3.3. Değerlendirme

Sonuçta bölge, küresel ve bölgesel büyük güçlerin kıran kırana mücadele ettiği, birbirlerinin attığı her adımı yakından takip ettikleri, bölgedeki ülkeler ve onların zengin kaynakları üzerinde söz sahibi olmaya çalıştıkları en önemli coğrafya haline gelmiştir. Çünkü bölgeye yönelik paylaşım çabaları henüz sona ermemiş olup tüm hızıyla sürmektedir. Hiç bir güç, bir diğerinin tek başına hâkimiyet kurmasını istememektedir (Şahinoğlu, 2002, s.70). Kafkasya ülkelerinin kaderini Türkiye-İran-Rusya-ABD-AB stratejik ve bölgesel oyuncuların karşılıklı etkileşimi belirleyecektir. Bu karşılıklı etkileşim oyunculara bölgede tek başlarına egemen olmalarına engel olmaktadır.

Kafkasya'daki rekabet hem küresel nitelikli rekabetin yansımalarını barındırmakta, hem de bölgeye doğrudan müdahil büyük ve orta ölçekli bölgesel güçlerin jeopolitik ve diplomatik manevralarını kapsamaktadır. Rusya- Ermenistan, Türkiye- Azerbaycan yakınlaşmaları İran ve Gürcistan'ı da değişik denge politikaları izlemeye sevk etmektedir. Türkiye-Gürcistan ve İran-Ermenistan ilişkilerinde gözlenen gelişmeler bu açıdan ilginç bölgesel denklemler oluşturmakta ve dinamik bir diplomatik süreci beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerin Hazar ve Karadeniz'le ilgili politikaları Kafkasya denklemini Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanlar'a yayan sonuçlar doğurmakta ve kendine has bölgelerarası etkileşim alanları ortaya çıkarmaktadır. Mesela Türk-İran ilişkilerinin Karadeniz ve Balkanlar'daki seyri bu etkileşim alanlarından doğrudan etkilenmektedir (Davutoğlu, 2001, s.126).

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN KUZEY KAFKASYA POLİTİKASI

4.1. Genel

2000 yılı içerisinde Rusya yapısında bazı değişiklikler yaparak yedi bölgeye ayrılmıştır. Bunun Kuzey Kafkasya'ya yansımaları, Kuzey Kafkasya bölgesinin adını Kuzey tarafını çıkartılmış ve Güney Rusya olarak değiştirilmiş olmasıdır. İki şey üzerinde durulmuştur: birincisi psikolojik olarak, artık Kafkasya yoktur, Güney Rusya vardır. İkincisi de Kuzey Kafkasya'nın coğrafi büyüklüğünü Moskova kuzeye doğru genişletmiştir ve Astrahan, Rostov ve Kalmukya'yı bu yeni oluşturduğu güney bölgesinin sınırları içerisinde almıştır (Kanbolat, 2003, s.62). Bu yeni idari yapıda Rus nüfusu çoğunluğu oluşturmaktadır.

Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlerinin aralarına Rus etki alanları ya da Ruslar yerleştirilmiştir. Bu durum cumhuriyetler (topluluklar) arasında ilişkilerin kurulmasını engellemektedir. Diğer bir husus da, özerk cumhuriyetlerde siyasal iktidar Ruslarla paylaşılmış durumdadır (Özgen, 1998, s.213). Çünkü özerk cumhuriyetlerde oldukça fazla Rus yaşamaktadır.

Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya halklarının ihtilafı olmalarında çıkarları vardır. Sadece Rus insanı, vatandaş ve komşu olarak Kuzey Kafkas halkları ile uyumludur. Ruslar, Moskova'nın kültür ve idari politikası ile Kafkas halklarını hep ayrı ve ihtilafı tutmuşlardır. Şimdi de Rusya Kuzey Kafkasya'daki halklar arasındaki ihtilafı hep artırmakta ve ilişkileri gergin tutmaktadır, kanaati hâkimdir (Kalafat, 1999, s.150). Böylece bu halklar Rusya karşıtı bir birliktelik oluşturamayacaklardır.

Rusya'nın, hâlihazırda, Karadeniz kıyısında, küçük bir çıkış noktasının bulunması sebebiyle, Kafkasya'da, Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Krasnodar, Rostov ve Stavropol bölgelerinde istikrarlı yapının korunması, Rusya'nın menfaatleri açısından önem taşımaktadır (Kantarcı, 2006, s.107). Zaten bu bölgelerde büyük oranda Ruslar ikamet etmektedir.

4.2. Sovyet Dönemi Kuzey Kafkasya Politikası

1920–21 yıllarında Kafkasya'nın Sovyetleşmesi ile birlikte yeniden bölgenin siyasal, ekonomik, kültürel, coğrafi açılardan bölünmesi başlamıştır. Önce Kuzey Kafkasya'nın Güneyden ayrılması süreci başladı. Kuzey Kafkasya halklarının ortak çabası, azmi ve iradesi ile 11 Mayıs 1918 tarihinde kurulmuş olan devletin mevcudiyetine son verildi, onun resmi dili olan Kumuk dilinin mevcut statüsü kaldırıldı, halklara otonom haklar verildi, alfabesi olmayanlar için suni alfabe oluşturuldu. Böylece, kısa süre içinde ortak ve tek siyasi, kültürel coğrafyanın yerini birçok özerk yapılar aldı (İbrahimli, 2001, s.83). Böylece Kuzey Kafkasya birlikteliği parçalanmış bölgenin Rus hâkimiyetine girmesi için zemin ayarlanmıştır.

SSCB tarafından; hem İslam kimliği etrafındaki bütünleşmeyi zayıflatmak, hem de Kafkasyalılık (Dağlılık) ve Türklük yapılaşmasının önünü kesmek amacıyla, daha alt kimlik olan yerel milliyetçilikler desteklenmiştir. 1924–1936 yılları arasındaki süreçte, Kuzey Kafkasya yedi ayrı özerk cumhuriyet ve özerk bölgeye, Kafkas halkları ve Türk kavimler ayrı ayrı değil karma milletlere (Kabartay-Balkar ve Karaçay-Çerkez) ayrılmıştır (Kantarıcı, 2006, s.33).

Aslında 20. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Kafkasya halklarının etnik bilinçlerini, tam anlamıyla ne soy bağlılığı, ne de “dağlı” kimliği açıklamaz. Toplulukların kendilerini kültürel anlamda tanımlama çabası çerçevesinde genel bir Kuzey Kafkasya bilinçliliği vardır, ancak bu bilinçlenme sürecinde rol oynayan önemli olaylardan biri de, 1944'te Karaçay, Balkar, İnguş ve Çeçen ulusal gruplarının sürgünüdür. Bu politikanın resmi açıklaması, İkinci Dünya Savaşında bu toplulukların işgalci Alman kuvvetleriyle işbirliği yaptığı şeklindeydi. Ancak asıl neden, Sovyet hükümetinin bu dönemde Kafkasya'daki isyanların önüne geçme ve bölgede Türk sempatanlığını yok etme isteğiydi. Bu gruplar Orta Asya'ya, Kazakistan'a ve Sibiry'a sürüldüler ve yaşadıkları Kuzey Kafkasya toprakları oradaki bölgelere ve cumhuriyetlere dağıtıldı (Özgen, 1998, s.152). Bu üzücü olaylar ile beraber bu toplulukların ulusal kimlikleri daha da fazla güçlenmiştir.

1939'da 407.690 Çeçen, 92.074 İnguş, 75.737 Karaçay, 42.666 Balkar, 134.271 Kalmuk, 200.000'den fazla Kırım Tatarı, 380.000 Volga Almanı olmak üzere bir milyondan fazla insan topluca ülkeye ihanet etmekle itham edildiler. Hatta daha da ileri gidilerek 1948'de yayınlanan bir bildiri ile Çeçen-İnguş ve Tatarların topraklarının ellerinden alındığı resmen ilan edildi. Böylece onlarca yıl boyunca bu halkların hiçbir resmi varlığı olmadı ve hiçbir Sovyet kuruluşuna temsilci gönderemediler ve isimleri hiçbir yerde duyulmadı (Onay, 2002, 92).

Stalin'in verdiği bir kararla, Kuzey Kafkasya'da başlayan bu geniş çaplı hareket, Çeçenler için 1864 ve 1920'deki sürgünlerin tekrarı olmuş, 400 bin Çeçen ve 90 bin İnguş, Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmüştür. Bu topraklara ise; Ruslar, Osetler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar getirilip yerleştirilmiştir. Bu politikalar Stalin döneminde, Rusların, Türklük araştırmalarının katkılarıyla, "toprak" ve "dil" esaslı 'Milliyetler Politikası' adını alarak daha sistematik bir şekilde uygulanmıştır (Kantarıcı, 2006, s.35). Bu sürgünler esnasında hiçbir uluslararası hukuk göz önüne alınmamış, savaştan yeni çıkmış dünya da bu politikaya ses çıkarmamıştır.

Stalin'in sürgün politikası, bölgenin demografik yapısına yapılan bu müdahale sonucunda, Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma zemini hazırlamak, gelecekte bağımsızlığın yeniden kazanılması yolunda, ortaya çıkabilecek ulusal eğilimlerin gücünü kırmak ve bölgesel sorunları tahrik amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bu sürgünler, 1990'larda da sürecek olan, sınır anlaşmazlıklarının da temelini oluşturmaktadır. Çünkü sürgünden geri dönen, sürülen halkların kendi topraklarına, başka etnik gruplar (Rus, Oset, Ermeni, Ukraynalı ve Alman) yerleştirilmiştir (Kantarıcı, 2006, s.35).

"Stalin'in iskân politikası, hiçbir Kafkas halkını tamamen kendi bölgesinde tutmamıştır. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarından; Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar Azeri, Terekeme, Lak, Dargin vb. den bir bölümü, Sovyet Rusyası'nın çeşitli bölgelerinde iskân edilmiştir. Bunların topraklarına, Kafkasya'dan başka halklar getirilmiştir. Bazen bu halkların yaşadıkları bölgeleri parçalayıp, oluşturduğu idari sınırlarla, etnik bütünlüğü bozmuştur. Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında ihtilaf çıkmıştır (Kantarıcı, 2006, s.35). Bu ihtilaf sayesinde de Rusya bölge üzerindeki hâkimiyetini devam ettirebilmektedir.

1956'da Kruşçev hükümeti sürgün edilen toplulukların topraklarına dönmelerine izin verdi. Kitlesele dönüşe paralel olarak, sürgün edilen bu halkların eskiden yaşadıkları bölgelerin isimleri ve sınırları yeniden gözden geçirildi. Ancak yerleşim süreci sorunsuz olmadı; eski yaşadıkları yerlere dönen sürgünler bu defa da buralara yerleştirilen topluluklarla karşı karşıya kaldılar. Böylece Kafkasya'da kökenleri bu yıllara dayanan toprak ve sınır sorunları çözülemeyen sorunlar olarak günümüze kadar geldi. Bugün bu sorunlar Kuzey Kafkasya'da etnik-dilsel farklılık temeline çeşitli politikaların aracı olduğu gibi, ulusal kimliklerin inşa edilme sürecinde de Kafkas toplulukları arasındaki çatışmalarda öne çıkmaktadır (Özgen, 1998, s.153). Kuzey Kafkasya'ya yeniden dönüşler tarihsel olarak düşmanlığı körükleyen ve rekabete dayalı ilişkilere zemin yaratmıştır.

Kuzey Kafkasya'nın Çarlık Rusya'sı tarafından ele geçirilmesinin tamamlanmasından itibaren başlayan temizlik ve kolonizasyon politikası, yüzyıldan az bir süre içinde Moskova'nın üç farklı devlete (Çarlık Rusya's, SSCB, Rusya Federasyonu) başkent olmasına rağmen hiç kesilmeden devam etmiş, bölgenin özellikle kültürel, siyasi ve etnik yönden yavaş yavaş Rus etki alanına alınması politikası günümüze kadar devam etmiştir. Bu nedenle SSCB döneminde Kuzey Kafkasya dışındaki bölgelerde Çarlık Rusyası'nı hatırlatan yer adları Sovyetleştirilirken, Kuzey Kafkasya'da Çarlık Rusyası tarihini ve bölgenin Rusya tarafından ele geçirilmesini hatırlatan adlara dokunulmamış, bilakis o dönemi hatırlatan adların takılması SSCB döneminde de sürdürülerek bu politikaya kesintisiz devam edilmiştir. Örneğin: Kuzeybatı Kafkasya'da (özellikle Krasndor ve Stavropol Kray'da) bugün birçok yerleşim yerinin adı hala 19. yy. ortalarında bölgeyi ele geçiren Çar II. Aleksandr'ın (1555–1581) komutanları Lazarev, Golovin, Zass, Geyman ve Reyevski'nin adlarını taşımaktadır. Kafkas-Rus savaşında yer alan Rus alaylarının adları olan Mingrelski, Apşeronski, Navaginski, Erivanski'de eski yerleşim yerlerine yeni ad olmuştur (Kanbolat, 1997, s.168). Bu süreç SSCB'nin dağılmasından sonra da devam etmiştir.

4.2.1. Kuzey Kafkasya Siyasi Yapısının Temeli

Rus Bolşevik İhtilali esnasında Kuzey Kafkasya halklarının katılımı ile kurulan “Birleşik Dağlılar Cumhuriyeti” fazla uzun ömürlü olamamıştır. Ancak Bolşevikler bölgede hâkimiyeti ele geçirince hemen bu cumhuriyeti lağvetmediler ve ona Sovyet elbisesi giydirek 20 Ocak 1920’de Rusya Federasyonuna bağlı "Dağlık Muhtar Cumhuriyeti" adını verdiler. (Ruslar aynı taktiği çarlık döneminin Türkistan Genel Valiliğinde de uygulayarak "Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurmuşlardı) Bir yıl sonra Dağıstan'ı bu cumhuriyetten ayırdılar. 1 Eylül 1921'de ise Kabarday bölgesi ayrı bir Muhtar Oblast (bölge) olarak kuruldu. 1922'de ise Dağlık Muhtar Cumhuriyeti Karaçay-Çerkez Muhtar Oblastı (30 Kasım) ve Balkar Milli Okrug (bölge)'unun kurulması ile tekrar küçültüldü. Artık adı geçen Cumhuriyetin ancak Çeçen, İnguş ve Oset bölgeleri kalmıştı. 1924 yılında ise İnguş ve Kuzey Oset (7 Temmuz) Muhtar Oblastlarının kurulması ile Dağlık Cumhuriyeti kendiliğinden ortadan kalkmış oldu (Özgen, 1998, s.261).

27 Temmuz 1922'de kurulan Adıge-Çerkez Muhtar Oblastı 1936'da Adıge Muhtar Oblastı olarak değiştirilmişti. 12 Ocak 1922'de kurulan Karaçay-Çerkez Muhtar bölgesi 26 Nisan 1926'da Karaçay Muhtar Oblastı ve Çerkez Milli Okrug'una bölünmüştü. Daha sonra sonuncusu 30 Nisan 1928'de Çerkez Muhtar Oblast derecesine yükseltilmişti. 1944 yılında Karaçay'ların sürgün edilmesinden sonra Muhtar Oblastları lağvedilerek Çerkez Muhtar Oblastı'na katıldı. Karaçay'ların aklanarak sürgün yerlerinden dönmelerinden sonra ise 9 Ocak 1957 Karaçay-Çerkez Muhtar Oblastı yeniden tesis edildi (Özgen, 1998, s.262).

Kabarday-Balkar Muhtar Cumhuriyeti de Balkarların 1944 yılında sürülmesi ile aynı macerayı yaşadı ve Balkarların aklanarak geri dönmesiyle gene aynı tarihte tekrar tesis edildi. Burada ilginç bir gelişmeye işaret etmede yarar vardır (Özgen, 1998, s.263). Karaçay ile Balkarlar (Malkar) birbirine çok yakın topluluklar olmalarına, aynı dili kullanmalarına rağmen dil ve soyca kendilerinden farklı olan ayrı-ayrı muhtar cumhuriyetlerle birleştirilmişlerdir.

Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ortaya çıkışı ise şöyle oldu. Başta 30 Kasım 1922'de Çeçen, 7 Temmuz 1924'te ise İnguş Muhtar Oblastları kuruldu. Bu iki oblast 15 Ocak 1934'te birleştirilerek Çeçen-İnguş Muhtar Oblastı'na çevrildiler ve 5 Aralık 1936'da idari statüleri yükseltilerek Muhtar Cumhuriyet haline getirildiler. Ancak her iki topluluk topyekûn sürgün edilince 7 Mart 1944'te cumhuriyetleri lağvedildi. Onlar da Karaçay-Balkarlar gibi aklanarak tekrar ülkelerine geri dönünce 8 Ocak 1957'de cumhuriyetleri yeniden tesis edildi (Özgen, 1998, s.263).

Kafkasya'daki bugünkü anlaşmazlıkları besleyen tohumlar, 1936 Yılında Stalin tarafından atılmıştır. Stalin; demografik düzenlemeler yoluyla, halkları bir dengede tutarak kontrol altına almak ve bölgedeki Rusların azınlık durumuna düşmesini önlemek istemiştir. Stalin, bu hedefine ulaşmak için, daha sonraları çok karmaşık etnik sorunlara zemin hazırlayacak olan bir dizi özerk cumhuriyet/bölge oluşturmuştur (Kantarıcı, 2006, s.36). Her bir özerk cumhuriyette en az iki ana etnik grup ayrıca bir de Ruslar yerleştirilmiştir.

4.3. Rusya'nın Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Politikası

Kuzey Kafkasya'da Bulunan Cumhuriyetler Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunmaktadır. Rusya bu bölgelerde baskın bir yönetim uygulamakta ve adeta bu Cumhuriyetler Dünyadan izole edilmiş bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler.

4.3.1. Adıge Cumhuriyeti

4.3.1.1. Genel

Kuzeybatı Kafkasya'da bulunan Adıge Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu içinde yer alan 21 federe cumhuriyetten biridir. Yüzölçümü 7.800 km² olan 450.000 nüfuslu bu küçük cumhuriyetin yalnızca Yüzde 27'sini Adıgeler oluşturmaktadır (Kanbolat, 2006, s.12). Geri kalan nüfusun büyük bölümünü Ruslar meydana getirir.

4.3.1.2. Adıge Cumhuriyetinin Geçmişi

Adıge halkı, 19. yüzyılda Çarlık Rusyası ile yaşanan savaş sonrası, Kuzey Kafkasya halkları arasında en büyük yok oluşu yaşamış ve nüfusunun yüzde 95'ini zorunlu göç ile kaybetmiştir (Kanbolat, 2006, s.13).

Çarlık döneminde Adıge kabileleri, komşu Çerkezler ve Kabardaylarla birlikte “Çerkez” olarak sınıflandırılmış ve aynı Kafkas dilini konuştukları düşünülmüştü. Topluluğun dini Sünni Müslümanlıktı. 1860'ların ortasında, Çarlık Rusya ile Kafkas savaşlarının bir sonucu olarak, Adıgelerin çoğu ve diğer Çerkezler Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Topluluk, 1920'lerde Sovyet milliyetler politikası doğrultusunda, Kafkas Dağları'nın kuzeybatısındaki toprak dağılımına göre alt gruplara bölündü. Batıdakiler Çerkez, doğudakiler de Kabarday olarak adlandırıldı. Adıgeler Çerkez kabul edildi. Bir diğer alt bölünme, 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında Sapsığlar Adıgelerden ayrıldığında gerçekleşmiştir.

Son olarak 1930'ların sonunda Çerkezlerin üç ayrı bölgeye dayalı etnik gruplar oluşturdukları düşünüldü. Bunlar batıda Adıgeler ve Çerkezler, aynı coğrafi alanın doğu kısmındaki Kabardaylardı. Sık sık gerçekleştirilen etnik alt bölünmeler, Sovyet döneminde ayrı dillerin gelişmesi ve edebi geleneklerin teşvik edilmesi, cumhuriyetin bugün yaşadığı gruplar arasındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmaktadır.

4.3.1.3. Rusya Federasyonu'nun Adıge Politikası

Diğer Kuzey Kafkasyalı topluluklarla sınırları olmayacak şekilde Adıge'nin Krasnador vilayeti içinde olması, Adıgelerin bağımsız bir Adıge Cumhuriyeti amacının gerçekleştirmeleri önünde önemli bir engeldir (Özgen, 1998, s.158). Adıge Cumhuriyeti'nin diğer Kafkasyalı topluluklarla sınırı olmadığı gibi denize de kıyısı yoktur.

Kremlin yönetimi uzun dönemde bölgede baş ağrısı yaratabilecek muhtemel bir “Adıge Sorunu”nu kontrol altına almaya çalışmaktadır (Kanbolat, 2006, s.13). Yapmış olduğu idari yapılandırma ile bu amacına ulaşmış gözükmektedir.

Adıge Cumhuriyeti’nde etnik Ruslar büyük çoğunluğu (yüzde 68) oluşturduklarından, Sapsığların ve Adıgelerin daha fazla özerklik taleplerinin gerçekleşmesi zor görünmektedir (Çiloğlu, 1993, s.71).

Adıge Cumhuriyeti’nde temel seçimli ve atamalı görev yerlerini titüler etnik gurubun üyeleri (Adıgeler) işgal etmektedir. Yüksek devlet görev yerlerine gelme gibi bir kısım münferit hallerde ise etnik eşitlik ve kota (kontenjan) prensipleri geçerlidir (Demir, 2006, s.65). Uygulanan kota gereği yüksek devlet görevlileri büyük oranda Ruslardan oluşmaktadır.

4.3.2. Çeçenistan Cumhuriyeti

4.3.2.1. Genel

Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti’nde ayrılana kadar üç topluluk yaşamaktaydı: Çeçenler (kendilerine Nokhçi derler), İnguşlar (kendilerine Galgay derler) ve Kistler. Çoğunluğu Çeçenler, ikinci sırayı İnguşlar ve üçüncü topluluğu da hem sayıca, hem de siyasi açıdan önemli etkiye sahip olmayan Kistler oluşturmaktaydı. 1992’ye kadar Çeçen Cumhuriyeti ve İnguş Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti özerk cumhuriyeti olarak birlikteydi. 1989 sayımına göre bu cumhuriyetin nüfusu 1.277.000 idi (Özgen, 1998, s.153).

Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ortaya çıkışı şu şekildedir: Başta 30 Kasım 1922’de Çeçen, 7 Temmuz 1924’te ise İnguş Muhtar Oblastları kuruldu. Bu iki oblast 15 Ocak 1934’te birleştirilerek Çeçen-İnguş Muhtar Oblastı’na çevrildiler ve 5 Aralık 1936’da idari statüleri yükselttiler Muhtar Cumhuriyet haline getirildiler. Ancak her iki topluluk topyekûn sürgün edilince 7 Mart 1944’te cumhuriyetleri lağvedildi. Onlar da Karaçay-Balkarlar gibi aklanarak

tekrar ülkelerine geri dönünce 8 Ocak 1957'de cumhuriyetleri yeniden tesis edildi (Özgen, 1998, s.263).

Mihail Gorbaçov 26 Nisan 1990'da "SSCB ve Federasyon"un yönetim birimleri arasındaki yetkilerin sınırlandırılması hakkında bir kanun çıkardı. Bu kanunla şimdiye kadarki "özerk cumhuriyetler" "birliğin cumhuriyeti"ne dönüştü. Yeltsin bunun üzerine SSFC'yi (RSFSR) 14 Haziran 1990'da egemen ilan edince, Çeçenler ve İnguşlar 27 Kasım 1990'da bu örneği izlediler ve bir milyonun biraz üzerindeki nüfuslu (%30 Rus) küçük cumhuriyetlerini aynı biçimde "resmen bağımsız" ilan ettiler (Seiffert, 2004, s.60).

4.3.2.1.1. Çeçenler

Kafkas topluluklarından Çeçenler ulusal kimliklerine bağlı etnik ve dinsel temelli aşırı milliyetçi bir ulus olarak nitelendirilmektedir. 1991'de SSCB dağılmadan önce de (1960'lar ve 1970'lerde) etkin olan Çeçen aydınları, Rusça eğitime karşı Çeçen diliyle eğitim yapılmasını istemekte, hatta geleneksel olmayan şarkılara ve orkestra parçalarına dahi tepki duyarak, İslami değerlerin ön plana çıkarılmasını savunmaktaydılar (Agayev, 2004, s.123).

Çeçenler ve İnguşlar, her iki ulusal grup Rus ve Batı basınında çoğunlukla bir ve aynı sayılmakta, dinsel olarak birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Hâlbuki Çeçen ve İnguş dili birbirinden farklıdır ve her iki topluluk gerek siyasal ve kültürel açıdan birbirinden farklı söylemlere, gerekse egemenlik ve Rusya ile ilişkiler konusunda farklı taleplere sahiptirler (Özgen, 1998, s.153). İkinci Dünya Savaşı sonrası iki topluluğun beraber sürülmesi ortak tarihsel birlikteliği oluşturmuştur.

Çeçenler, Dağıstan'da Çeçenler, Avarlar ve Laklar (Kumuklar) arasındaki şiddetli anlaşmazlıklardan kaçındıkları gibi, Kuzey Osetya ile de toprak konusunda çatışmaya niyetli değildirler ve genel anlamda komşu Kuzey Kafkasya devletleriyle düşmanlıktan kaçınmaktadırlar. Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri arasında işbirliği güçlendirilmesiyle Rusya'ya karşı Kuzey Kafkasya dayanışması yaratmayı

amaçlamaktadırlar (Özgen, 1998, s.153). Ancak Rusya'nın karşı politikaları buna engel olmaktadır.

4.3.2.2. Çeçenistan'ın Stratejik Önemi

Çeçenistan Daryal Geçidi'ni kontrol eden ve Doğu Kafkasya ile Batı Kafkasya arasında bağlantıyı sağlayacak yerde, yani Kafkasya'nın stratejik en önemli noktasında yer alır (Özgen, 1998, s.153). Çağdaş Kafkasya'da jeopolitik yoğunluğun merkezi bu gün Çeçenistan'dır. Bu teşekkül, bölgedeki tüm jeopolitik ve stratejik dönüşüm ahengini sembolü, ibresi ve değişimlerin dinamik merkezi sayılmaktadır (Dugin, 2003, s.368).

Çeçenistan'da çok zengin maden ve petrol yatakları mevcuttur. Rus uçaklarının yakıtının büyük bir kısmı buradan elde edilmektedir. Yine bölge Kafkasların ulaşım ağının düğüm noktası üzerinde bulunmaktadır. Karayolu, demiryolu, petrol ve doğal gaz boru hatları buradan geçmektedir. Türkmenistan'ın doğal gazı ile Azerbaycan'ın petrolü de buradan Rusya'nın Novorosisk limanına aktarılmaktadır (Kumkale, 1995, s.68). Bütün yolların kesişim noktasında bulunması nedeniyle Çeçenistan Rusya için vazgeçilmez bir öneme haizdir.

Çeçenistan, jeopolitik olarak Rusya için önemli bir konumdadır. Zira Bakü petrollerini Rusya Federasyonu'nun Karadeniz kıyılarına taşıyan boru hattı üzerinde olan, Avrupa'nın güneydoğu sınırlarını ve Rusya'nın yumuşak karnını oluşturan Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'e tek çıkış noktasına komşu durumdadır. Ayrıca, Rusya'nın Çeçenistan'a gerekli karşılığı vermemesi durumunda, böyle bir girişimsizliğin diğer topluluklar için kötü bir örnek oluşturacağından çekinmiş ve "yılanın başını" daha küçükken ezmeye karar vermiştir (Kalkavan, 2004, s.11).

Çeçenistan Rusya için Karadeniz'e açılma yolu ve Doğu-Batı geçiş ilişkilerinde Türkiye'ye alternatif bir konumdadır. Jeo-stratejik ve jeo-kültürel Kafkasya bölgesinin merkezinde yer alması Çeçenistan'ı vazgeçilmez kılmaktadır. İkinci olarak, Rusya'nın dünyadaki siyasi varlığı için vazgeçilmez bir noktada

bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nun diğer bölgelerinde benzer ayrılıkçı hareketlerin önünün açılması ile Rusya'nın toprak kayıplarına ve dolayısıyla prestij kaybına uğramasına sebep olacaktır. Üçüncü olarak, Rusya Federasyonu'nun "Avrasyacılık" ve Sovyet Rusya'dan devraldığı yayılmacı politikalar ile bölgede var olan doğal kaynaklar dikkate alındığında Çeçenistan'ın önemi bir kat daha artmaktadır (Topuz, 2004, s.281).

4.3.2.3. Çeçenlerin Bağımsızlık Talebi

Egemen bir Çeçen cumhuriyeti kurma talebi, Rusya'daki 1991'deki başarısız darbe girişiminin ardından özerk cumhuriyette Rus yanlısı hükümeti düşürdüktan sonra ünlenen General Dudayev liderliğindeki Çeçen Ulusal Kongresi tarafından Kasım 1990'da dile getirildi. Dudayev bu tarihten sonra milliyetçi kanadın desteğini kazanmaya çalıştı ve Çeçen halkının dinsel bilincini Rusya ile mücadelede öne çıkarttı (Özgen, 1998, s.153). Ülkede en popüler lider durumuna geldi.

Çeçen-İnguş Yüksek Sovyeti ve Rusya'nın muhalefetine rağmen, 9 Kasım 1991'de Dudayev seçimleri kazanıp Kur'an üzerine yemin ederek bu günü ulusal tatil ilan etmesi üzerine İslamcı bir Çeçen-İnguş devletinin kurulmasından tedirginlik duyan çoğunluğu Rus 19.000'in üzerindeki kişi Çeçen-İnguş bölgesini terk etti (Özgen, 1998, s.153). Bu göçler Çeçenlerin bu halka kötü davranmasından değil Rusya'nın olası müdahalesinden tedirginlik duymuşlardır.

Dudayev'in bu zaferin ardından Çeçen-İnguş devletinin bağımsızlık ilanına Boris Yeltsin karşı çıkarak Dudayev için tutuklama kararı çıkarttı ve Rus kuvvetlerinin Grozni'ye girmesi emrini verdi. Çeçen ulusal muhafızlarının başarıları Dudayev'in anti-Rus milliyetçi retoriğini güçlendirdiği gibi, Çeçen milliyetçiliğinin canlanmasına da yol açtı (Özgen, 1998, s.153). Bu canlanmada Rusların kitlesel taarruzlarının, sivil çeçen kayıplarının etkisi fazla olmuştur.

4.3.2.4. Çeçenistan İçin Dağıstan'ın Önemi(Dağlılık Düşüncesi)

Çeçenistan'ın yaşaması Dağıstan'a bağımlıdır. Dağıstan'ın Rusya'nın vilayeti olarak kalmayı sürdürmesi, bağımsızlığın Çeçenler için ızdırıp ve hayal kırıklığı anlamına gelmesi sonucunu doğuracaktır. Çeçenistan'ın bağımsız yaşaması için Dağıstan'ın bağımsızlığı ve Hazar havzasına giden yollarının açık olması şarttır. Bu durumu dikkate alan Çeçenler (Dağıstanlılar da) Dağlılar düşüncesine (anlayışına) ve dini ideolojiye dayanan Kafkasya Federasyonu fikrini destekleyerek Kuzey Kafkasya'nın bütünleşmesini sağlamak çabasındadırlar. Çeçenistan, giderek Kuzey Kafkasya'da dini ideoloji merkezi ve sürecin lokomotif konumuna yerleşmektedir. Rusya'nın baskıları arttıkça bölgede İslam radikalleşmektedir. Şu anda Kuzey Kafkasya'da Dağlılık düşüncesiyle hafif ilişkisi bulunan dini ideolojinin herhangi bir alternatifi olduğunu düşünmek bile gerçekçi değildir (İbrahimli, 2001, s.57). Ancak Rusya 11 Eylül olaylarının oluşturduğu anti-terörizm havasını iyi kullanarak Çeçenleri ve Dağlılık düşüncesini bastırmış durumdadır.

4.3.2.5. Çeçen Savaşları

4.3.2.5.1. I. Çeçen Savaşı

Rusya Federasyonu sınırları içinde özerk bir cumhuriyet olan Çeçenistan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. RF; Kafkasya'da Hazar petrollerine yakın bir konuma sahip ve petrol boru hatlarının düğüm noktalarının geçtiği bir bölge olan Çeçenistan'ın RF'den kopmaması, Rusya'ya muhalif bir yönetime sahip olan Kuzey Kafkasya'daki diğer Özerk Cumhuriyetlere örnek oluşturmaması için 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'daki Cahar DUDAYEV yönetimini devirmek amacıyla, Çeçen muhalif güçlerine destek vermiştir. Ancak, bu gayretlerin sonuç vermemesi üzerine, RF'nin parçalanma sürecine girmesini önlemek amacıyla 11 Aralık 1994'de Çeçenistan'a askeri müdahalede bulunmuştur (Şahinoğlu, 2002, s.72). Bu ilk Çeçenistan müdahalesinde Ruslar başarısız olmuşlardır.

Çatışma Aralık 1994 de başlamış ve 21 ay sürmüştür. Rus kuvvetlerin Çeçen başkentinin büyük bir kısmını kontrolüne almalarına rağmen, Çeçenler direnişe

devam ettiler. Ocak 1995 yılında üç yüzün üzerinde tank tahrip edildi ve Çeçen kuvvetler üstünlüğü almaya başladılar. Çatışmalar 22 Ağustos 1996 tarihli ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir. General Aleksandr Lebed'e göre, 70,000 kişi çatışmalarda hayatını kaybetti. Çeçenistan'ın bağımsızlığı konusundaki tartışmalar ileriki bir tarihe ertelenerek, Çeçenistan'a 5 yıllık bir özerklik verilmiştir. 12 Mayıs 1997 tarihindeki bir anlaşma ile de, Rusya ve Çeçenistan'ın aralarındaki sorunları silahlı kuvvet kullanmadan çözmesi kararlaştırıldı (Kasım, 2006, s.236).

Harekâtın kısa süreceğinden emin olan Rus hükümeti, ordunun başarısızlıkları karşısında hayal kırıklığına uğramış ve sonunda 1996 yılında Çeçenler ile Hasanyurt Anlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştı. Çeçenlerin Federasyon Antlaşması'nı imzalamayı reddetmelerinden sonra, istikrarsızlık nedeniyle güçlenen radikal Müslüman güçlerinin bölgede tehdit oluşturmasını gerekçe göstererek, Yeltsin 1999 sonbaharında yeniden Rus ordusunun Çeçenistan'a girmesine izin vermiştir (Kalkavan, 2004, s.11).

İlk Savaş, Rus halkının tepkisini çekerken, Rusya'nın uluslararası imajını da zedelemekteydi. Savaşın uzaması, halk nazarında Yeltsin'in otoritesinin azalmasına yol açmıştır. Artık, O, Komünist rejimi deviren Yeltsin değildi. 1996 cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde Yeltsin'in aldığı destek, kamuoyu anketlerinde %6'ya kadar düşmüştü (Hekimoğlu, 2007, s.69). Yeltsin Cumhurbaşkanlığı seçimi nedeniyle Birinci Çeçen savaşını durdurmuştur. Aslında bu nihai bir sonuç değil adeta bir mola idi.

4.3.2.5.2. II. Çeçen Savaşı

Çeçenistan'ın stratejik önemi nedeniyle yeniden müdahale etmek için fırsat bekleyen RF'ye aradığı fırsatı, Şamil Basayev'in liderliğini yaptığı radikal grupların Çeçenistan'da kontrolü ellerine almak için silahlı mücadeleye başlamaları ve ayaklanmayı komşu Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'ne yayma girişimleri vermiştir. Putin'in gerek başbakan iken gerek devlet başkanı olduktan sonraki dönemde takındığı kararlı tutumu ve sertlikle sorunu çözüme tavrı, bölgenin RF için önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Dağıstan'da meydana gelecek ayrılık yanlısı girişimler

RF'nin Hazar Havzasıyla olan irtibatını ciddi anlamda kısıtlayacaktır. Dağıstan'ın muhtemel kaybı RF'nin elinde sadece Astrahan'ın kalmasına neden olacaktır (Şahinoğlu, 2002, s.73). Bu sebeple Rusya ayrılıkçı girişimin üzerine gitmiştir.

Ekim 1999'da çatışmalar yeniden başlamıştır. Terörizm ile mücadele gerekçesiyle Çeçenistan'a giren Rus ordusu, kısa sürede büyük ilerleme kaydetmiş ancak kullandığı ağır silahlar ve sivillere yönelik saldırılarıyla pek çok sivilin ölmesine ve binlerce insanın mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur. Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik harekâtı, Kafkaslarda istikrar konusunda ciddi kaygılara neden olmuş, özellikle Gürcistan'ın da Rusya tarafından çatışmaların içerisine çekilmeye çalışıldığı şüphesi uyanmıştır (Kasım, 2006, s.236).

Rusya'nın 1999 sonbaharında ikinci defa Çeçenistan'a müdahalesinde, Rusya Çeçenleri anti-demokrat, radikal İslâmcı, uluslararası terörizmin destekleyicisi olarak uluslararası kamuoyuna kabul ettirmiştir (Kanbolat, 2003, s.62). Bu argümanla sivil kayıpların önüne geçmeye çalışmıştır.

İkinci Çeçenistan Savaşı, Putin'in seçim zaferinde öncü rolü oynadı. Bu, 1994-1996'daki durumdan dramatik bir geri dönüştü. O tarihlerde ülke kamuoyunda, Çeçen Savaşı'na karşı kuvvetli olumsuz bir tavır vardı ve savaş Yeltsin'in Başkanlığı için başlıca tehditti. Öyle ki sonunda Yeltsin 1996 seçimlerinden birkaç hafta önce göstermelik bir barış anlaşması yapma ihtiyacı duymuştu. İkinci Çeçen Savaşı'nda durum farklı olmuştur. Savaş hakkında, Mart 2000 seçimlerinin arifesinde yapılan bir anketin sonuçları, katılanlarının %70'inin askeri harekâtın devamından yana olduğunu, %22'sinin de barış müzakerelerine başlanmasını istediğini göstermişti. 2000 Başkanlık seçim sonuçlarından anlaşılacağı üzere, İkinci Çeçen Savaşı sayesinde Putin, Rusya siyasi liderleri arasında en popüler haline gelmiştir (Hekimoğlu, 2007, s.77). Bunun en önemli sebebi Rusların Savaşı nasıl lanse ettiği. Terörizme karşı kutsal bir savaşı verdiğine kamuoyunu inandıran Rus hükümeti Rusların Çeçenlerden nefret etmesini sağlamıştır.

II. Çeçen Savaşı, Rus halkının çoğunun Çeçenlere karşı düşmanlığının uyanmasına yol açmış ve savaşın, toplumun, merkezi yönetimin askeri hareketlerini desteklemesinde, "bir bayrak altında" birleşmesi etkisinin doğmasında büyük katkısı

oldmuştur. 2000 yılı Ocak ayında Çeçenistan'daki Rus Ordusu'na konuşan Putin'in Çeçen Savaşı'nın amacının Rusya'nın dağılmasını önlemek olduğunu söylemiştir (Hekimoğlu, 2007, s.83). Bu ifade de İkinci Çeçen savaşının esas nedenini ortaya koymaktadır.

İnsanları bir arada tutmakta zank olarak savaşlar ve terör tehdidi, Çeçen meselesi kullanılmıştır. Böylece, toplum ortak düşman karşısında devlet etrafında kenetlenilmektedir. Bu noktadan bakınca, Çeçen savaşı amacına ulaşmıştır Rusya açısından. Rus birliklerinin orada aldığı sonuç, son tahlilde, ikinci derece önem taşımaktadır (Çomak, 2006, s.92). Rusya'da bu sözde terör tehdidinin halen kullanılmakta olduğunu görmekteyiz

4.3.2.6. “11 Eylül”ün Çeçenistan’da Kullanılması

11 Eylül terör eylemleri ve onu izleyen gelişmeler tüm uluslararası sistemi olduğu gibi Rusya'nın politikalarını da etkilemiştir. 11 Eylül sonrası gelişmeler Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan'da daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. (Kasım, 2006, s.233) Rusya 11 Eylül terör olayından yararlanarak, Kafkasya'da kendi etkisini artırmak istemektedir (Nesibli, 2003, s.41).

Rusya, Çeçenistan'da “İslam terörü” kavramı altında bu meseleyi çözmek istemiştir (Davutoğlu, 2002, s.28). 11 Eylül saldırıları sonrasında Rusya Federasyonu dış politika doktrini de askeri doktrinde olduğu gibi büyük bir değişiklik göstermiştir. Uzun zamandan beri terörist faaliyetlere karşı sert politikayı ve askeri operasyonları savunan Rusya, bu fırsatla da Çeçenistan'daki savaşın bir iç durum olduğunu kabul ettirmekten öte, (Erişen, 2004, s.193) buradaki mücadelenin uluslar arası terör ile mücadele olduğunu kabul ettirmiştir.

11 Eylül olaylarından sonra Batı, Çeçenistan meselesinin Rusya'nın iç sorunu olduğunu ve Çeçenlerin yaptıkları eylemlerin terör eylemi olarak görülebileceğini kabul etmiştir (Kamalov, 2004, s.122). Putin Rusya'nın Çeçenlerle savaşını uluslar arası terörle mücadele olduğunu iddia etmiştir (Roughneen, 2004, s.1).

2003 yılında Moskova'da yaşanan Tiyatro baskını, terörizmin dünya gündemini işgal ettiği bir dönemde gerçekleştiğinden, bu olay bütün dünya tarafından bir terörist faaliyeti olarak kabul edilmiş ve dünyanın dört bir köşesinden Moskova'ya destek yağmıştır. Uzun süreden beri, Çeçenistan konusunun bir iç mesele olduğunu ileri süren Rusya, böylece Batı'yı da arkasına almıştır (Kamalov, 2004, s.122).

3 Eylül 2004 tarihinde, Kuzey Osetya'da meydana gelen kanlı Beslan okul baskını olayı, Rusya için 3 Eylül tarihinin, ABD'nin 11 Eylül sonrasında yaşadığı gibi, yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Rusya Beslan olayıyla ilgili olarak BM'den karar çıkartılması için girişimde bulunmuştur. Bu girişim, Rusya'nın Çeçen terörünün uluslararası terörizm kapsamında değerlendirilmesi için arkasına BM'nin desteğini almayı hedeflemiştir (Kantarci, 2006, s.80). Böylece Rusya bölgede daha baskıcı politikalar uygulayabilecektir.

Şimdiye kadar Çeçen sorununu Batılı ülkelerin bu konudaki çekinceleri yüzünden BM gündemine getirmekten sakınan Rusya, ilk defa konuyu BM gündemine sokmuş ve Güvenlik Konseyi'nden "Çeçen teröristleri BM'nin 11 Eylül'den sonra oluşturduğu kara listeye almasını istemiştir. Petrol ve doğal gazda, Irak krizinde ve terörizmle savaşta Rusya'nın desteğini kaybetmek istemeyen ABD ve İngiltere ise Rusya'nın bu isteğine yeşil ışık yakmıştır. Merkezi Litvanya'da bulunan Basayev yanlısı "Kafkas Center"ın buradaki bürosu kapatılmıştır. Moskova, Çeçen sorununa barışçıl çözümler bulunulmasını savunan Aslan Mashadov ve diğer ılımlı grupların da Batılı ülkeler tarafından terörist listesine alınmasını istiyordu. Almanya ve Fransa bu konuda Rusya'yı açıktan destekliyordu. Her iki ülkenin de kaygısı, Çeçenistan'daki insan haklarından ziyade Rusya'nın Avrupa'ya verdiği petrol ve doğal gazın miktarındaki artışı. Rus ordusunun üst düzey yetkilileri, Rusya'nın Kafkasya'da ABD'ye kaptırdığı siyasi nüfuzunu terörle mücadele kapsamında tekrar geri almaya çalıştığının sinyallerini veriyordu (Karakoç, 2005, s.270). Bu kapsamdaki politikaların son uygulaması Gürcistan müdahalesi oldu.

4.3.2.7. Çeçen Sorununun Rus İç Politikasına Yansıması

Putin, 1999'da halefi Yeltsin tarafından devlet başkanlığına getirildiği zaman, herkes kariyerinin sona erdiğini ileri sürmüştü. Seçimlere dört ay gibi bir kısa süre vardı. Rus seçmenlerin Çeçenistan konusuna önem verdiği de bilinen bir gerçektir. Putin, 2000 yılında seçmenlerin karşısına, bu sorunu ne pahasına olursa olsun halledeceğini söyleyerek çıktı. Nitekim "Silahını teslim etmeyen herkes terörist sayılacak ve tuvalete bile gitse takip edilecektir," sözleri bütün dünyaya yayıldı (Kamalov, 2004, s.121). Bu sözler onun mücadelesindeki kararlılığını göstermiş ve halk arasındaki itibarını artırmıştır.

Putin ne zaman Çeçenlere karşı bir operasyon düzenlese, kamuoyu yoklamaları, halkın Putin'e verdiği desteğinin güçlendiğine işaret etmiştir. Buna bir örnek olarak, Kasım 2003 tarihinde Moskova'daki tiyatro binasında gerçekleştirilen rehin alma eylemine misilleme olarak düzenlenen baskın sonrasında, Putin'in destekleyenlerin oranının neredeyse % 90'lara çıkması gösterilebilir (Kamalov, 2004, s.121). Bu olayda Çeçen sorununun Rusya'nın iç politikasına etkisi gösteren bir örnek olmuştur.

4.3.2.8. Rus Politikası'nın Avrasyacı Boyutu

Başını Dugin'in çektiği Rusya'daki "Avrasyacı" olarak tabir edilen siyasetçiler günümüzdeki Çeçen tartışmasının tüm gidişatını Kafkas jeopolitiğinin tarihi sabitelerinin tekrarı olarak görmektedir. Onlara göre Küçük eski Dağlı halklar, Türkiye'nin doğrudan doğruya takviyesiyle Atlantikçiliğin (önce İngiltere, bu gün ABD) çıkarları lehine Rusya-Avrasya'ya karşı jeopolitik bir hareket yürütmektedirler. Dugin'in Putin üzerindeki etkisi göz önüne alınırsa görüşlerini önemi ortaya çıkmaktadır.

Avrasyacılar göre Çeçen savaşındaki başlıca stratejik hedef, Rusya topraklarının bir kısmını merkezden koparmak, küçük bir devletçilikle huzursuz bir çatışma alanı oluşturmak idi (Dugin, 2003, s.368).

Bugünkü gelişmeler kapsamında; RF, Çeçenistan üzerinde tam hâkimiyet kurmaya çalışarak, ülkesinin yeni bir dağılma süreciyle karşı karşıya kalmasını engellemeye çalışmaktadır. RF, Çeçenistan ile aynı özelliklere sahip, 19 özerk Cumhuriyetin de harekete geçmesi durumunda, topraklarının %28'ini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu durum; RF'nin yeniden dağılması, toprak açısından daha da kuzey'e çekilmesi ve iç devlet durumuna düşmesi, Karadeniz ve Hazar denizi ile irtibatının neredeyse tamamen ortadan kalkması ve bu bağlamda, bu bölgedeki hâkimiyet ve nüfusunu ABD'ye kaptırması anlamına gelmektedir (Kantarıcı, 2006, s.198). Bu sebeple Rusya için Çeçenistan kapsadığı alandan çok daha fazla jeopolitik öneme sahiptir.

4.3.2.9. Rusya'nın Çatışmalar Politikası

Kuzey Kafkasya'daki askerî çatışmalar Rusya'ya müdahale olanağı vermektedir. Örneğin Rusya Çeçenistan'la savaşırken Gürcistan'dan Çeçenleri kendisine vermesini istemiştir. Rusya Çeçenlere yardım ettiği, silâhlendirdiği ve değişik biçimlerde destek verdiği iddiası ile Gürcistan'ı sürekli eleştirmiştir. Rusya, Gürcistan'dan birkaç Çeçen almakla Gürcülerle Çeçenler arasında anlaşmazlık oluşturmuştur. Benzer biçimde Azerbaycan'ın da Çeçenleri teslim etmesini sağlamış, Azerbaycan ile Çeçenistan arasında gerginlik yaratmıştır (İbrahimli, 2003, s.65). İkinci Çeçen Savaşı öncesinde Dağıstan ile Çeçenistan arasında çıkardığı çatışma buna güzel bir örnektir.

Rusya, Çeçenistan'daki hâkimiyetini yeniden elde etmek için açık bir savaş vermektedir. Bu bölgede güneydeki ulusal amaçlarını gerçekleştirebilecek bölgesel bir denge oluşturmaya çalışmaktadır (Nation,2008, s.13).

4.3.3. İnguşetya

4.3.3.1. Genel

İnguşetya Cumhuriyeti 4 Haziran 1992 tarihinde kurulmuştur (Tişkov-Filippova, 2000, s.22). İnguşetya, Rusya'nın en yoğun nüfusa sahip bölgelerinden

olup, işgücü fazlalığına göre birinci sırada bulunmaktadır (Tişkov-Filippova, 2000, s.22). İnguşların çok büyük bir nüfusları yoktur. İnguşetya'nın yüz ölçümünün küçük oluşu bu yoğunluğa sebep olmaktadır.

4.3.3.2. İnguşetya'nın Geçmişi

Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ortaya çıkışı şöyle oldu. Başta 30 Kasım 1922'de Çeçen, 7 Temmuz 1924'te ise İnguş Muhtar Oblastları kuruldu. Bu iki oblast 15 Ocak 1934'te birleştirilerek Çeçen-İnguş Muhtar Oblastı'na çevrildiler ve 5 Aralık 1936'da idari statüleri yükseltilerek Muhtar Cumhuriyet haline getirildiler. Ancak her iki topluluk topyekûn sürgün edilince 7 Mart 1944'te cumhuriyetleri lağvedildi. Onlar da Karaçay-Balkarlar gibi aklanarak tekrar ülkelerine geri dönünce 8 Ocak 1957'de cumhuriyetleri yeniden tesis edildi (Özgen, 1998, s.263).

Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nde ayrılana kadar üç topluluk yaşamaktaydı: Çeçenler (kendilerine Nokhçi derler), İnguşlar (kendilerine Galgay derler) ve Kistler. Coğunluğu Çeçenler, ikinci sırayı İnguşlar ve üçüncü topluluğu da hem sayıca, hem de siyasi açıdan önemli etkiye sahip olmayan Kistler oluşturmaktaydı. 1992'ye kadar Çeçen Cumhuriyeti ve İnguş Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti özerk cumhuriyeti olarak birlikteydi. 1989 sayımına göre bu cumhuriyetin nüfusu 1.277.000 idi (Özgen, 1998, s.153).

Mihail Gorbaçov 26 Nisan 1990'da "SSCB ve Federasyon"un yönetim birimleri arasındaki yetkilerin sınırlandırılması hakkında bir kanun çıkardı. Bu kanunla şimdiye kadarki "özerk cumhuriyetler" "birliğin cumhuriyeti"ne dönüştü. Yeltsin bunun üzerine SSFC'yi (RSFSR) 14 Haziran 1990'da egemen ilan edince, Çeçenler ve İnguşlar 27 Kasım 1990'da bu örneği izlediler ve bir milyonun biraz üzerindeki nüfuslu (%30 Rus) küçük cumhuriyetlerini aynı biçimde "resmen bağımsız" ilan ettiler (Seiffert, 2004, s.60).

4.3.3.3. İngušetya’da Ayrılıkçı Hareket

1989’da Çeçenler cumhuriyet nüfusunun yüzde 57,8’ini oluştururken, İnguşların oranı yüzde 12,9’du. Kurulan hükümeti, Bütün Çeçenlerin Ulusal Kongresi olarak adlandıran Dudayev’in Çeçen milliyetçiliğine dayanan politikalarında İnguşların düşüncelerine pek yer yoktu. Bu eğilimin de etkisiyle, İnguşların Rusya içinde kalmak ya da Çeçenlerden ayrılmak konusunda 30 Kasım 1991’de yaptıkları referandumda İnguşların yüzde 92,5’i Rusya Federasyonu’ndan ayrı ve bağımsız bir İnguş cumhuriyetinin kurulmasını destekledikleri ortaya çıktı. Bu referandum Çeçen ve Kuzey Osetya parlamentoları tarafından yasadışı sayıldı. Referandumu Kuzey Osetya içişlerine karışma olarak yorumladı. Başlangıçtan itibaren Çeçen-İnguş ülkesinin bağımsızlığını savunan Çeçen hükümeti, referandumu yasadışı sayarak Çeçen ülkesinin bir parçası saydığı toprakları ayrı bir (İnguş) bölge olarak kabul edemeyeceğini açıkladı. Ancak, Rusya’ya karşı Kuzey Kafkasya halklarının desteğini kaybetmek istemeyen Dudayev Aralık 1991’de barış ve istikrar için bazı adımlar attı ve Çeçen parlamentosu ayrı Çeçen ve İnguş ülkelerinin sınırlarını belirlemek üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı (Özgen, 1998, s.153). 1992 yılında Çeçenistan ile İngušetya birbirinden ayrıldı.

1992 yılı Ekim-Kasım aylarında, Rus ordusunun Kuzey Osetya silahlı güçleri ve Güney Osetyalı savaşçılarla birlikte İnguşların yaşadıkları Prigorod bölgesinde (Prigorodniy Rayon) gerçekleştirdikleri operasyon sonucundaki trajediden sonra, İnguş Cumhuriyeti’nde ayrılıkçı eğilimler güçlenmiştir. 1993 yılında İnguş Halk kongresi, İnguş Cumhuriyeti’nin bağımsızlık ilanı, Rusya Federasyonu’ndan çıkması ve Çeçenistan ile devletlerarası ya da konfederal birlik anlaşması imzalanması konularını görüştü. Ancak, 1993–1994 yıllarında İnguş halkının yeniden ihyası ve Rusya içerisindeki bir İnguş Devleti’nin kurulması programını ileri süren İnguş Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ruslan Auşev sayesinde ayrılıkçı eğilimlerin hızı kesilip önü alınmış oldu. Bugün bu cumhuriyette dikkate değer ciddi ayrılıkçı hareketlere rastlanmamaktadır (Demir, 2006, s.65). Ancak İnguş halkı geçmişte başlarına gelmiş felaketleri unutmuş değildir.

4.3.3.4. İnguş-Çeçen Ayrımı

Çeçenler ve İnguşlar, her iki ulusal grup Rus ve Batı basınında çoğunlukla bir ve aynı sayılmakta, dilsel olarak birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Hâlbuki Çeçen ve İnguş dili birbirinden farklıdır ve her iki topluluk gerek siyasal ve kültürel açıdan birbirinden farklı söylemlere, gerekse egemenlik ve Rusya ile ilişkiler konusunda farklı taleplere sahiptirler. 1944 sürgünü ise, her iki topluluğun ortak tarihsel birlikteliğini oluşturmaktadır (Özgen, 1998, s.153). İki halkta Kafkasya'nın yerli halkındandır.

1936'da Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti kurulana kadar (kısmen 1934'e kadar) bu iki topluluk kendi özerk bölgelerinde ulusal birliğe sahiptiler. Ancak 1944'teki sürgün ile bu cumhuriyetin varlığına son verilmiş, 1957'de ise tekrar yeni sınırlar belirlenerek özerk cumhuriyet yeniden kurulmuştur. Bu tarihten sonra Osetlerle özellikle İnguşlar arasında sınır sorunlarından kaynaklanan sürtüşmeler, tartışmalar meydana gelmiş, ancak Çeçenler bu tartışmalara taraf olmamışlardır (Özgen, 1998, s.153). Çünkü Çeçenler Kuzey Kafkas halklarını bir birlik içinde toplama umudunu taşımakta idiler.

4.3.3.5. İnguş-Oset Çatışması

İnguşlar Kuzey Osetler ile sınır ve yerleşim yerleri konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. 1944'te İnguşların sürgününü izleyen yıllarda eski İnguş bölgesinin topraklarının bir kısmı Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti'ne verilmişti, 1957'de İnguşlar sürgünden dönünce bu yönde herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. 1970'lerde İnguşların bu sorunu sıkça dile getirmeleri üzerine bu bölgede yaşayan İnguşlara karşı Osetler tepki duymaya ve ayrımcılık yapmaya başladılar. Osetler ile İnguşlar arasında bu sorunlara bağlı çatışmalar İnguşların sürgünden dönüşünden beri dönem dönem ortaya çıkmaktadır. İnguşlar, bugünkü topraklarının yanı sıra Kuzey Osetya'nın Prigorodini bölgesini ve (Kuzey Osetya'nın başkenti) Vladikavkaz'ın bir kısmını sürgün öncesinde kendilerine ait bölgeler olduğunu iddia ederek geri istemektedirler.

Eylül 1990'da Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Kuzey Osetya'da yaşayan İnguşların haklarına son vermesinin ardından Mart 1991'de tartışma konusu olan Prigorodini bölgesinde iki topluluk arasında çatışma başladı. Kasım 1991'de bu çatışmalar daha da alevlendi. İnguş kenti olan Nasranî'de binlerce İnguş gösteri yaptı ve gerekirse silah kullanacaklarını açıkladılar. Maiskoe köyünde bir grup İnguşun Osetyalıları rehin alması üzerine Osetyalılar Ulusal Muhafız ordusu oluşturdu ve sokağa çıkma yasağı uyguladılar (Özgen, 1998, s.153).

Çeçenler ile sorunlar yaşadıkları dönemde İnguşlar Rusya'nın desteğini almaya çalışmaları sayesinde Rusya, anti-Rus eğilime karşın Kuzey Kafkasya'da iki ulus arasındaki çatışmada yer alarak bölgede etkinlik kurma şansı elde etti. Benzer bir biçimde İnguşlar eski topraklarının tekrar kendilerine verilmesi için 1991'de Osetlere karşı Rus desteği sağlamaya çalıştılar. Ancak, Rusya Osetlerle ilişkisini bozacak nitelikteki bu politikaya olumlu bakmadığı gibi, İnguşların Osetlerle eski toprakların verilmesi konusunda çatışmaya girmesine de olumlu bakmamaktadır (Özgen, 1998, s.153). Böylece bölgedeki ihtilaflar sayesinde buradaki halk Ruslara karşı bir oluşturamamakta ve Rusya için bölgede etkinliğini devam ettirme fırsatını vermektedir.

4.3.4. Dağıstan

4.3.4.1. Genel

Dağıstan nüfus ve alan olarak, Kuzey Kafkasya'daki en büyük cumhuriyettir (Tişkov-Filippova, 2000, s.2). Ancak ekonomik olarak durumu çok iyi durumda değildir. Dağıstan'ın bütçe açığı ve dolayısıyla ülkeye sağlanan yardımlar %80'i aşmaktadır (Tişkov-Filippova, 2000, s.4).

Birkaç topluluk istisna tutulursa, Dağıstan halkları ortak tarih ve dine (İslam) sahiptir. Dağıstan bazı açılardan Kuzey Kafkasya'da İslâm'ın merkezidir; hatta başkent Mohaçkale Müslümanlar açısından Kuzey Kafkasya'nın manevi merkezi konumundadır. İslami Demokratik Parti ve Müslüman Toplumu gibi İslami ve birçok

etnik grubu içinde barındıran siyasal hareketler Dağıstan'da ortaya çıkmıştır (Özgen, 1998, s.171).

4.3.4.2. Dağıstan'ın Geçmişi

Dağıstan, Persiya (İran) ile 1813 yılında yapılan antlaşma ile Rusya'ya katılmıştır. Fakat Dağıstan'ın politik birleşme süreci, on yıllar boyunca süren Kafkas savaşlarına yayılmıştır. Yalnız, Dağıstan ve Çeçenistan'ın üçüncü imami, dağlıların özgürlük hareketinin lideri (Şeyh) Şamil (Avar köyü olan Gimri'li) 1859 yılında onuruyla Ruslara esir düştükten sonra, Dağıstan, başında askeri vali bulunan, "askeri-halk" yönetimi olarak adlandırılan özel idare şekliyle Rusya İmparatorluğunun vilayeti oldu. 1917 yılında gerçekleşen Rus ihtilalleri ve iç savaşın ortaya çıkardığı kargaşanın ardından, 1920 yılında RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) sınırları içinde, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (DÖSSR) ilan edildi. Dağıstan'ın siyasal statüsü komünist yönetim döneminde değişmedi (Tişkov-Filippova, 2000, s.2). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da Dağıstan Özerk Cumhuriyeti olarak Rusya Federasyonu'nun içerisinde varlığını devam ettirmektedir.

4.3.4.3. Dağıstan'ın Rusya İçin Önemi

Dağıstan Azerbaycan'ın üzerinde baskı yaratmak için Rusya'nın denetlediği bölgedir. Bu ülkenin çok-etnikli yapısı bu politikaya temel oluşturmakta ve bu bölgenin kontrolünü bir anlamda kolaylaştırmaktadır (Özgen, 1998, s.175). Ancak bölgenin kontrol edilmesi Rusya'ya pahalıya mal olmaktadır.

Dağıstan, bölgede önemli jeopolitik konuma sahiptir. Dağıstan, Avrupa Rusya'sının (Rusya'nın Avrupa kısmı) en güneyinde bulunmaktadır. Ülke, kuzey ve kuzeybatıdan Kalmuk Cumhuriyeti, Stavropol bölgesi ve Çeçenistan Cumhuriyeti ile sınırdadır. Güney ve güneydoğudan ise Azerbaycan ve Gürcistan'la sınırları bulunmaktadır. Hazar denizi, ülkeye Kazakistan, Türkmenistan ve İran çıkışını sağlamaktadır. Kafkasya'nın tamamında ve Hazar denizi çevresindeki son durum, bunların yanı sıra Dağıstan'daki iç gelişmelerin bazı özellikleri, ülkenin Kuzey

Kafkasya’da olduğu gibi, Kafkasya’nın bütünündeki siyasal süreçlerin ileri tarihlerdeki gelişmelerinde önemli yeri olacağından söz edilmesine esas teşkil etmektedir (Tişkov-Filippova, 2000, s.3). Bu sebeple Rusya Dağıstan’a özel önem vermekte, yıllık bütçesinin yaklaşık %80’nini kendi karşılayarak âdete onu beslemektedir.

Son yıllardaki gelişmeler Doğu-Batı yönündeki ulaşımı ön plana çıkarmış ve Karadeniz sahilindeki, Abhazya Özerk Cumhuriyeti ile Hazar Denizi kıyısındaki, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti önem kazanmıştır (Kantarıcı, 2006, s.106). Bu yüzden Rusya’nın bu iki bölgeye verdiği önem artmıştır.

4.3.4.4. Dağıstan’da Rus Politikası

Dağıstan Kafkas bölgesinin Moskova’dan bir sonraki ayrılma devresini oluşturan stratejik bir alandır. Dağıstan’ın çok milletli yapısını, kendi idari organlarındaki girift etnik denge sistemi, geri kalmış sanayi-ekonomi düzeni (merkez yönetimi olan bütçe bağımlılığına göre, Rusya Federasyonunun diğer Cumhuriyetleri ve bölgeleri arasında Dağıstan ikinci sırada bulunmaktadır) ve kara borsacı “Havyar” ticareti arasında son derece dengesiz bir uyuma sahip olması vb. hususlar, başından itibaren onun Moskova’ya bağımlılık derecesini azami ölçüde tutmakta ve bu yüzden onu sadık ve tutucu kılmaktadır. Bu nedenledir ki, Dağıstan’da ayrılıkçılık temayülleri daha az belirmiştir (Dugin, 2003, s.371). Rusya’ya bağımlılığı sağlayan bu faktörler bir zaman sonra istikrarsızlığın sebebi ve ayrılıcı hareketin başlangıcı olabilir.

Dugin’e göre Dağıstan’ı kontrol etmekte Moskova’nın stratejik partneri Tahran; aracı merci ise, İslam etnik-gelenekselcilik ve Sufilik, aynı zamanda Amerikan karşıtı İslam olmalıdır (Dugin, 2003, s.375). Dağıstan’da İslami olgunun farkında olan Rusya, bu olgunun kendi menfaatine gelişmesine çalışmaktadır.

4.3.4.5. Dağıstan'da Ayrılıkçı Hareket

Dağıstan'da 1997'nin sonundan itibaren ayrılıkçı eğilimler artmaya başlamıştır. Dağıstan'ın etnik mozaiği, bu cumhuriyetteki ayrılık hareketlerine özel şeklini vermiştir. Şöyle ki: ayrılıkçı ve bölücü olarak adlandırılan hareketler, İslami-siyasi ekstremize-Vahhabizm şeklinde ortaya çıkmışlardır. Dağıstanlı Vahhabiler tarafından 1997 Aralık ayında Rusya'ya karşı cihat ve 15 Ağustos 1998'de Dağıstan Cumhuriyeti Buynaks Reyonu'nun "Ayrı İslami Bölge" ilan edilmesi, Dağıstan'daki ayrılıkçı hareketlerin ne derecede ciddi olduğunu göstermektedir (Demir, 2006, s.65). Ancak Rusya'nın baskıcı politikaları bu hareketleri sindirmiştir. İlerleyen dönemlerde bu bölgede ayrılıkçı hareketlerin yeniden canlanması muhtemel dâhilindedir.

4.3.5. Kuzey Osetya

4.3.5.1. Genel

Kuzey Osetya km. başına 83 kişi ile (bu gösterge Kuzey Kafkas bölgesi için 50, RF genelinde ise 8,6'dır), Rusya Federasyonu bölgeleri arasında (Moskova'nın ardından) en yoğun nüfusa sahip bölgedir. Kuzey Osetya, Kafkasya'nın en çok kentleşmiş bölgesidir (Tişkov-Filippova, 2000, s.36).

4.3.5.2. Kuzey Osetya'da Rus Politikası

Kafkasya'nın Kuzey ve Güneyine geçişi denetleme, diğer Kafkas toplulukların kendi aralarında birleşmelerini engelleme ve Gürcistan üzerinde denetim kurma açısından en önemli stratejik konumda bulunan Oset ülkesi, Rusya'nın vazgeçemeyeceği ve her zaman denetiminde tutmak istediği bir ülke olmuştur. Osetler çoğunlukla Ruslarla birlikte hareket etmişler; Rusya'ya karşı aktif mücadele içinde yer almamışlardır. Rusya ise, dinsel farklılığı öne çıkartarak Osetleri kendi denetiminde tutmaya ve kendi politikaları için bu topluluğu kullanmaya çalışmıştır (Özgen, 1998, s.170). Osetlerin hem İnguşlarla çatışmalarında hem de Gürcülerle çatışmalarında Rusya osetleri desteklemiştir.

4.3.6. Kabarday-Balkar Cumhuriyeti

4.3.6.1. Kabarday-Balkar'ın Geçmişi

Kabarday ve Balkarları kapsayacak şekilde 1922'de kurulan (760,000 nüfuslu) Kabarday-Balkar Özerk Cumhuriyeti, kurulduğu günden beri sorunlar içindedir. Bu iki ulusun dilleri farklıdır; Kabardaylar komşuları Çerkezler ile tarihsel ve dilsel bağa sahip iken, Balkarlar Karaçaylarla benzer bağlara sahiptirler (Özgen, 1998, s.153). Sovyetlerin politikaları sonucu bu iki millet aynı devlet içerisinde bulunmuşlardır.

Balkarlar Cumhuriyet içinde azınlıktır ve 1989'da nüfusun yüzde 9,4'ünü (85 000); Kabardaylar ise nüfusun yüzde 48,2'sini (391 000) oluşturmaktadırlar. Rusların bu cumhuriyetin nüfusunda oranları ise yüzde 32'dir. 1944'te sürülen Balkarların toprakları Kabarday Özerk Cumhuriyeti'nin topraklarına katıldı. 1956'da sürgünden döndüklerinde Kabarday-Balkar Özerk Cumhuriyeti yeniden kuruldu. Ancak, sürgün dönüşünde SSCB'den ayrı bağımsız cumhuriyet oluşturma hedefi içindeki Balkarlar sıkı denetimle karşı karşıya kaldılar, sürgün öncesinde yaşadıkları bölgelere yerleşmelerine izin verilmedi, özerk cumhuriyetin her yanına dağıtıldılar (Özgen, 1998, s.153).

Kabardaylar ile Balkarlar arasındaki çatışmalar/tartışmalar İnguşlar ile Osetler arasındaki çatışmalar şiddetinde olmamakla birlikte, eskiye dayanır. 1950'lerin başında Balkarların yerleştirildiği kolektif çiftliklerde Kabardaylılar ile Balkarlar arasında gerilim yaşandığından söz edilmektedir (Özgen, 1998, s.153). Bu gerilimler silahlı çatışmalara dönmemiştir.

Sürgün sırasında Balkar mezarlarının ve anıtlarının tahrip edilmesi, Balkar halkı üzerinde derin izler açan olaylardır. Bu olaylardan dolayı Osetler ve Kabardayları suçlamaktadırlar. Diğer yandan, Balkarların sürgün edilmiş diğer Kuzey Kafkas halkları ile dayanışma sergiledikleri görülmektedir. Balkarlar İnguşlara ait toprakları ele geçirmelerinden dolayı Osetleri suçlamaktadırlar (Özgen, 1998, s.153). Bu da bu dayanışmanın örneklerinden biridir.

Bu anti-Oset anlayış, bir yönüyle de, Kuzey Kafkasya’da Osetlerin lehine politikalar uygulayan Stalin ve sürgün politikasını uygulayan Beria’ya duyulan tepkiden kaynaklanmaktadır. Balkarlar, kendileriyle birlikte sürgüne gönderilen Çeçenler ve İnguşlarla bu olaydan başka herhangi bir alanda ortak tarihe sahip olmamalarına rağmen, bu üç topluluk Osetlere karşı politikada birleşmektedirler. Çeçenler ve İnguşların Balkarlardan herhangi bir toprak talepleri olmadığı gibi, Balkarlar Osetlere karşı İnguşların taleplerini desteklemektedir (Özgen, 1998, s.153). Bu üç milleti birleştiren nokta anti-Rus politikalarıdır.

4.3.6.2. Balkar Ayrılıkçı Hareketi

Bugün, Balkar ulusal bağımsızlık hareketi, Kabarday-Balkar cumhuriyeti hükümetine karşı değildir ve Kabardaylarla işbirliğini öngörmektedir. Kasım 1990’da özerk cumhuriyet içinde “tarihi Balkar bölgelerinin yeniden düzenlenmesi” konusunda çalışmalar yapacak bir komisyon kuruldu. Bir yıl sonra da Birinci Balkar Halk Kongresi toplandı ve 1 Şubat 1992’de Rusya Cumhuriyeti içinde Balkar Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilan edildi. Balkar yetkililer, Balkar hareketinin ülkesel birlik ile Kabardaylara karşı tehdit oluşturma amacı taşımadığını ve cumhuriyetin kurulduğunun ilan edildiği bölgede Kabardayların yaşamadığını belirtmektedirler. Ayrıca, Kabarday-Balkar cumhuriyetinin ulus devlet yapısının Balkarların hak ve isteklerini dikkate almamasından dolayı Balkarlar özerkliğin zorunlu olduğunu ileri sürmektedirler. Sürgün döneminde yaşanan tarihsel deneyimlerle biçimlendirilen Balkar milliyetçiliği ve ulusal kimliği, bugün ulusal devlet hedefiyle yapılandırılmaktadır (Özgen, 1998, s.153). Ancak bu hareketin başarıya ulaşması pek mümkün görünmemektedir.

Kabartay-Balkar Cumhuriyeti’ndeki hem Kabartay, hem de Balkar milli hareketlerinin ayrılıkçı eğilimleri 90’lı yılların ilk yarısında fark edilebilir bir nitelikte idi. Kabartay radikal milliyetçileri 1992–1993 yıllarında bütün Adıge (Çerkes) halklarının birleşmesi ve Kabartay, Çerkes, Adıge ve Sapsuga içerisinde bir “Tüm Adıge Devleti”nin kurulması fikrini ileri sürdüler. Fakat Abhazy’a’daki savaşın bitmesi ve Kabartay-Balkar’da istikrarın sağlanması ile birlikte Adıge ayrılıkçılığı da

popülerliğini yitirmeye başlamıştır. Balkar milli hareketinde ise ayrılıkçılar, 1994–1995 yıllarında Kabartay-Balkar Cumhuriyeti'nin dağlık Balkar bölgelerindeki sosyo-ekonomik durumun kötüleşmesiyle birlikte daha aktif faaliyetler göstermeye başladılar. Bu dönemde, Balkar halkı Milli Meclisi liderleri Çeçen ayrılıkçılarla çok yakın ilişkiler kurmalarına rağmen, C. Dudayev'in bağımsız Balkar Devleti kurulması teklifi yerel radikal-milliyetçiler içerisinde dahi taraftar ve destek bulamadı (Demir, 2006, s.65).

4.3.6.3. Kabartay-Balkar' da Rus Politikası

Kabarday-Balkar Muhtar Cumhuriyeti de Balkarların 1944 yılında sürülmesi ile aynı macerayı yaşadı ve Balkarların aklanarak geri dönmesiyle gene aynı tarihte tekrar tesis edildi. Burada ilginç bir gelişmeye işaret etmede yarar vardır. Karaçay ile Balkarlar (Malkar) birbirine çok yakın topluluklar olmalarına, aynı edebi dili kullanmalarına rağmen dil ve soyca kendilerine yabancı olan ayrı-ayrı muhtar cumhuriyetlerle birleştirilmişlerdir (Özgen, 1998, s.263). Kabartayların çoğunlukta olduğu, Rusların dengeleyici bir unsur olarak bulunduğu, ayrılıkçı Balkarların ise azınlıkta bırakıldığı bir cumhuriyet kurulmuştur.

4.3.7. Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti

4.3.7.1. Genel

418,000 nüfuslu Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti nüfusunun yüzde 31,2'sini Karaçaylar, yüzde 9,7'sini Çerkezler, yüzde 42,4'ünü Ruslar oluşturmaktadır. Buna ek olarak, sayıları yaklaşık 30 000 bulan Abazalar ve sayıları yaklaşık 20 000'i bulan Nogaylar diğer iki azınlık grubu oluştururlar (Özgen, 1998, s.166). Burada Ruslar'ın nüfus oranı diğer milletlerinkinden daha dazladır.

4.3.7.2. Karaçay-Çerkezya'nın Geçmişi

27 Temmuz 1922'de kurulan Adıge-Çerkez Muhtar Oblastı 1936'da Adıge Muhtar Oblastı olarak değiştirilmişti. 12 Ocak 1922'de kurulan Karaçay-Çerkez

Muhtar bölgesi 26 Nisan 1926'da Karaçay Muhtar Oblastı ve Çerkez Milli Okrug'una bölünmüştü. Daha sonra sonuncusu 30 Nisan 1928'de Çerkez Muhtar Oblast derecesine yükseltilmişti. 1944 yılında Karaçay'ların sürgün edilmesinden sonra Muhtar Oblastları lağvedilerek Çerkez Muhtar Oblastı'na katıldı. Karaçay'ların aklanarak sürgün yerlerinden dönmelerinden sonra ise 9 Ocak 1957 Karaçay-Çerkez Muhtar Oblastı yeniden tesis edildi (Özgen, 1998, s.262). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi olarak Rusya Federasyonu içerisinde varlığını sürdürmektedir.

4.3.7.3. Karaçay-Çerkezya'da Ayrılıkçı Hareket

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin Rusya'dan ayrılması fikri geniş toplusal tabanı olan bir fikir değildir. Rus dilli nüfusun nispi çoğunluğu ve etnik mozaik yapısı bu cumhuriyette ciddi ayrılıkçı eğilimlerin ortaya çıkmasına engel olmaktadır (Demir, 2006, s.65). Son yıllarda bu bölgeden ayrılıkçı hareketler çıkmamıştır.

4.3.7.4. Karaçay-Çerkezya'da Rus Politikası

Kafkasya'da Karaçay-Çerkez ve Kabartay-Balkar gibi özerk cumhuriyetlerin mahalli bağlantıları, farklı etnik halkları ayrı ayrı cumhuriyetlerin idari sınırları içerisine almıştır. Karaçay ve Balkar Türk iken, Çerkez ve Kabartaylar da soydaş iken, bu iki halkı karma iki özerk cumhuriyet yapmıştır. Bu hal, etnik kesimlerin evlilikleri sonucu, milli olmayan ailelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu aileler ve onların yeni nesillerinde, konuşma dili, günlük anlaşma vasıtası olarak Rusça gelişmektedir. Bir Karaçay ile bir Çerkez evlendiklerinde anlaşma aracı Rusça olmakta, ailenin fertleri de Ruslaşmaktadırlar (Kalafat, 1999, s.191). Karaçay-Çerkezya'da Rusya'nın politikaları ağırlığını hissettirmektedir.

5. RUSYA FEDERASYONU' NUN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

5.1 Genel

Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsız olan ülkelerden üçü, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Güney Kafkasya'da yer almaktadır. Güney Kafkasya, Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için Çarlık ve Sovyetler Birliği dönemlerinde "Za Kavkaz" (Transkafkasya, Kafkas-ötesi) olarak adlandırılıyordu. Ancak yeni bağımsız cumhuriyetler "Transkafkasya" teriminin daha çok Rus iradesiyle özdeş olmasından dolayı, kendilerini "Güney Kafkasya" ülkeleri olarak tanıtmaktadırlar (Purtaş, 2005,s.225). Bu da yeni devletlerin bağımsızlıklarına gösterdikleri önemden kaynaklanmaktadır.

Güney Kafkasya tarihten beri Moskova için jeopolitik değeri olan bir alan olarak görülmüştür. 1991'den bu yana Rusya diğer tüm imparatorluk bölgelerinden çekilse bile buradan çekilmeyi içine sindirememiştir. Kuzey Kafkasya'da kanayan Çeçenistan yarası bir yandan, Güney Kafkasya'nın kendi etnik, toprak ve sınır sorunları–ki bunların çoğu Sovyet politikalarının birer sonucudur–öte yandan, Rusya'ya bu bölgelerde söz sahibi olma fırsatını vermiştir ve vermektedir (Fırtına, 2002, s.51).

Rusya'nın Sovyetlerin dağılmasından bu yana Kafkasya politikasını genel olarak değerlendirirsek; Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik dış politikasında birbiriyle çatışan iki farklı eğilim hâkimdir:

Bunlardan birincisi Rusya'nın güç kullanarak bölgedeki askeri etkisini artırmasını savunan "stratejist grup", diğeri ise, Rus sermayesinin Hazar petrollerine katılımı ile ekonomik çıkarların korunması gerektiğini savunan "ekonomist-faydacı grup". Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının geçirdiği evrelere bakıldığında bu iki eğilimde zaman zaman etkili olduğu görülür. 1991–1992 yıllarında, Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında, Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliği 19. Yüzyıl'dan

bu yana en aşağı seviyeye düşmüştür (Purtaş, 2005,s.231). Ancak Karabağ meselesinde olduğu gibi bölgede önemli bir güç olarak varlığını devam ettirmiştir.

1992'nin sonlarından itibaren “yakın çevre” stratejisini benimseyerek eski-Sovyet sahasını özel ilgi alanı olarak ilan eden Rusya, Güney Kafkasya'ya da yeniden dönüş yapmıştır. Bu dönemde Rus askeri varlığının güçlü bir şekilde korunmasını savunan “stratejist grup” Kafkasya politikasına yön vermiştir. Bu politika neticesinde başlatılan 1. Çeçen savaşı sonunda Rusya'nın yenilmesi, “Ekonomist-Pragmatik” eğilimin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Özellikle LUKOİL'in temsil ettiği bu grup Rus Dışişleri Bakanlığı üzerinde de baskı kurmuştur. Bunun üzerine Hazar'ın statüsü konusunda daha önce sert bir yaklaşım sergileyen Dışişleri tutumunu yumuşatarak, fiilen Hazar'ın milli sektörler göre paylaşımını kabul etmiştir (Purtaş, 2005,s.231). Böylece Hazar'ın enerji kaynaklarının kullanılması hızlandırılmıştır.

1999'dan itibaren Kafkasya politikasında ibre yeniden stratejist gruba doğru kaymıştır. II. Çeçen Savaşı'nın başlatılması ve NATO ile ilişkilerin bozulması Rusya'nın Güney Kafkasya'da yeniden güç politikası izlemesinde etkili nedenler olmuştur. Ermenistan'la askeri işbirliğinin boyutunu genişleten Rusya, bu dönemde Gürcistan'a sürekli baskı politikası uygulamıştır. 10 Ocak 2001'de Putin'in Azerbaycan'a yaptığı ziyaret Rusya'nın Güney Kafkasya politikasında yeni bir sayfa daha açmıştır. LUKOİL, GAZPROM ve YUKOS şirketlerinin Haziran 2002'de Hazar kaynaklarına ilişkin ortak şirket kurmaları ekonomik-faydacı grubu güçlendirmiştir (Purtaş, 2005,s.231). Aslına bakılırsa Putin'in iktidara gelişi ile toparlanan Rusya bu dönemden itibaren gerektiğinde ekonomik gerektiğinde askeri politikalar yürütmüştür. Son Gürcistan müdahalesi Rusya'nın gerektiğinde sıcak çatışmadan çekinmediğini göstermiştir.

Rusya'nın Güney Kafkas ülkeleri ile geleneksel ekonomik ilişkileri bulunmaktadır. Bölgenin Rusya için stratejik önemi ise, Rusya Federasyonu'nun güneyini korunmasındaki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler, Moskova'nın bu bölgede bulunan devletlere yönelik siyasetini belirlemektedir. Rusya, bölgede karşılıklı ortaklık ve işbirliğini geliştirme taraftarı olduğunu ileri sürmektedir. Bu amaçla, çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Mesela 3 Haziran 1996 tarihinde

Kislovodsk'da gerçekleşen toplantıya Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Devlet Başkanları katılmıştır. Bu toplantıya ayrıca, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinin de yöneticileri katılmıştır. Rusya'nın inisiyatifinde gerçekleşen bu toplantıda "Kafkasya'da Uluslararası Anlaşma, Barış, Ekonomik ve Kültürel İşbirliği" bildirisi kabul edilmiştir. Fakat gelişen olaylar neticesinde Kafkasya'da birlik sağlanamamıştır. Güney Kafkasya'daki her Cumhuriyetin Rusya ile olan ilişkileri farklılıklar sergilemektedir (Hekimoğlu, 2007, s.164). Nitekim Ermenistan bir uydu devlet gibi hareket ederken, Gürcistan Rusya ile sıcak çatışmaya dahi girmiştir.

Meseleye yakından bakıldığında, Rusya aslında Türkiye ve İran arasındaki tampon bölge olan Güney Kafkasya'yı elinde tutmak suretiyle, bozulan ekonomik yapısını bu bölgenin zengin petrol ve ham madde kaynakları ile düzeltmeyi, Kazakistan ve Azerbaycan petrollerinin işletme ve naklini kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirerek bölgesel çekim gücünü muhafaza edebilmeyi amaçlamaktadır. Diğer yandan, Karadeniz vasıtasıyla, sıcak doğu limanları arasındaki hayatı ticari bağlantıyı devam ettirebilmeyi hedeflemektedir (Caşın, 2002, s.290).

Rusya özellikle Kafkaslar'daki etkinliğini ve belirleyiciliğine mümkün olduğunca kaybetmemek arzusundadır. Nitekim Kafkaslar, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, batı ekseninde bir koridor, güney-kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması bakımından Rusya için yaşamsal önemdedir. Bu durumun, Rusya'nın bölge içindeki rolü ve küresel düzlemdeki iddiaları açısından nasıl bir ortama dönüşeceği, bölgesel çatışmanın mı, yoksa bölgesel ittifakların mı alanı olacağı sorusu (Küçükçayır, 2002, s.82) Rusya'yı olduğu kadar diğer küresel oyuncular olan ABD ve AB'yi aynı zamanda bölgesel güçler olan Türkiye ve İran'ı yakından ilgilendirmektedir.

RF kendisine yönelecek tehditlere karşı bir tampon bölge olarak bulundurulmak üzere Kafkaslar bölgesini kontrol altında tutmak istemektedir. Kafkasya'yı ve dolayısıyla Azerbaycan'ı kontrol altına alacak bir Rusya Federasyonu, Ermenistan'ı da Türkiye aleyhine kışkırtarak Türkiye'nin Türk dünyası ile irtibatını kesebilir. Ayrıca Kafkasya, Orta Doğu petrollerini de kontrol eden

stratejik bir bölgedir (Doğan, 2002, s.57).

Kısacası Rusya, Güney Kafkasya'yı geleneksel arka bahçesi olarak görmektedir. Batı tarafından bölgeye gösterilen artan ilgiye karşıdır (Haas,2001, s.3).

Rusya'nın Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yönelik kullandığı belli başlı baskı araçları vardır. Bunlar; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), etnik çatışmalar, askerî üsler, boru hatlarıdır.

5.1.1. BDT

Aralık 1991'de SSCB'nin dağılması üzerine oluşturulan BDT, RF'nin eski Sovyet cumhuriyetlerini kendi nüfuz alanında tutmaya yönelik en kapsamlı girişimi olmuştur. BDT, Azerbaycan ve Gürcistan'da, Moskova'nın eski SSCB'yi diriltme çabalarının bir aracı olarak görülmüştür. Azerbaycan ve Gürcistan, BDT'ye girmeyi 1993 yılına kadar reddetmiştir. Fakat her iki ülke, yoğun Rus baskısı karşısında BDT üyeliğine rıza göstermek zorunda kalmıştır (Ağacan,2006, s.23). İki ülkede Rusya'nın çıkardığı iç savaşlar bu ülkelerin BDT'ye girmelerine neden olmuştur.

BDT'ye üye olmakla birlikte, Azerbaycan ve Gürcistan, RF'nin BDT çerçevesinde ilişkilerin derinleştirilmesi ve merkezileştirilmesi çabalarına direnen cumhuriyetlerin başında gelmiştir. Bu cumhuriyetler Rusya'nın isteklerine tek başına karşı koymaktan kaçınarak BDT içinde farklı arayışlara yönelmiştir. Bu girişimleri sonucunda BDT içinde alternatif bir yapılanmaya gidilmiş, adını üyelerinin baş harflerinden alan GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova) oluşturulmuştur. Bu direnç karşısında BDT'nin etkinliği sınırlanmıştır (Ağacan,2006, s.23). Sonradan bu gruba Özbekistan da dâhil olmuştur. Son yıllarda BDT sözde bir kurum olarak kalmış onun yerine diğer örgütler almıştır

5.1.2. Etnik Çatışmalar

Rusya Federasyonu için Kafkasya Cumhuriyetlerinin önemi büyüktür. Düzinelerce halk, Gürcü, Çeçen, Ermeni, Abhaz ve Acar gibi etnik yapılarla dolu

olan Kafkasya etnik savaşlara sahne olmuştur. 1990'lı yıllarda bölgede geniş ölçekli üç savaş yaşanmıştır. Bunlar; Ermeniler ile Azeri Türkleri arasında yapılan Karabağ savaşı, Gürcülerle Abhazlar arasında çatışma ve Gürcistan'daki iç savaş idi. Bu üç savaşın sonucunda, bir milyona yakın halk mülteci durumuna düşmüştür. Gürcistan topraklarında Abhazlar ve Osetler, Sovyetlerin yıkılmasının hemen ardından bağımsızlıkları için mücadele etmekteydiler ayrıca Karabağ Ermenileri Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmaya çalışmaktaydılar (Hekimoğlu, 2007, s.163). Bu çatışmaların hepsinin nedenini de Rus politikalarında aramak mümkündür.

1992 yılının yazından itibaren Rus Genel Kurmayı'nın görüşleri doğrultusunda geliştirilen Rusya Federasyonu'nun dış politikası, Kafkasya'daki ülkeleri birbirleriyle çatıştırmak, ülkeler çatışmazlarsa içlerinde bulunan etnik grupları buldukları ülke içinde çatıştırmak ve arabulucu olarak ülkeye geri dönmek olmuştur. Rusya'nın izlediği bu taktik sonucu, Gürcistan ve Azerbaycan 1991'de Sovyetler Birliği'nin yerine kurulmuş olan Bağımsız Devletler Topluluğu'na 1993 sonunda bağımsızlıklarından fedakârlık yaparak, girmek zorunda kalmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.164). Ermenistan ise zaten Rusya'nın doğal müttefiki durumunda olması sebebiyle onun için böyle bir durum söz konusu değildir.

Etnik çatışmalar, Moskova'nın Güney Kafkasya cumhuriyetleri üzerindeki etkin aracı olmuştur. Bununla birlikte, geline aşamada RF'nin ayrılıkçılık konusundaki mevcut politikaları ters tepmiştir. Her şeyden önce RF'nin politikaları bu cumhuriyetlerin daha fazla ABD'ye sığınmasına yol açmıştır (Ağacan,2006, s.23). Özellikle Gürcistan bu konuda başı çekmiştir.

RF'nin ayrılıkçı yönetimlere verdiği desteğin merkezinde Ermeni, Abhaz ve Oset uluslarına duyduğu yakınlık değil, daha fazla nüfuz edinme amacı yatmaktaydı (Ağacan,2006, s.23). Bu bilinen bir gerçektir ve büyük devletlerde ve dolayısıyla Rusya'da da olan jeopolitik düşünce yapısı bunu gerektirmekteydi.

Etnik çatışmalar, Moskova'nın Güney Kafkasya cumhuriyetleri üzerindeki etkin aracı olmuştur. SSCB'nin çöküşünün ardından 14 yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen, bu cumhuriyetlerden hiçbirisinin tam anlamı ile Rusya'nın nüfuz

alanından çıkamamış olması büyük ölçüde buna bağlıdır (Ağacan,2005, s.52). Özellikle Karabağ meselesinde sorunun kaynağı Rusya olmasına rağmen son yıllarda Rusya, Azerbaycan'ı bu meseleyi de kullanarak yanına çekmeyi başarmıştır.

Bölgede eski nüfuzunu kazanmaya çalışan Rusya, bir taraftan, “yakın çevre” politikası ile eski Sovyet toprakları üzerindeki iddialarını ortaya koyarken, diğer taraftan bölgedeki etnik çatışmaları, bölgeye yeniden yerleşmekte bir araç olarak kullanmak istemektedir. Rusya, Batıyla bütünleşme çabasında olan ve kendine göre Gürcistan ve Azerbaycan'ın bu sadakatsizliğini, Abhazya, Dağlık Karabağ ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı güçlere destek vererek, cezalandırmayı başarmıştır (Kantarcı, 2006, s.106). 2008 yılından itibaren de Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devlet olarak tanımıştır.

5.1.3. Askeri Üsler

RF'nin Güney Kafkasya politikasının başlıca unsurlarından birini bölgedeki Rus askerî üsleri oluşturmaktaydı. RF'nin Gürcistan'da iki, Ermenistan'da ise bir askerî üssü bulunmaktaydı. Gürcistan'da konuşlanan Rus üsleri Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Antlaşması'nda (AKKA) öngörülen güney kanadı tavanlarını aşmaktaydı. Bu sebeple de bu üslerin kapatılması süreci yaşanmıştır. Her ne kadar Moskova bu süreci durdurmaya veya geciktirmeye çalışmışsa da Gürcistan'daki Rus üslerinin kapatılması geri dönülmez bir aşamaya gelmişti. Saakaşvili yönetimi üslerin kapatılması için çabalarını yoğunlaştırmıştı. Uzun müzakereler, yaşanan gerginlikler sonunda, Rusya üslerini kapatmayı kabul etmişti. 31 Mart 2006'da üslerin kapatılması ile ilgili anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre, Ahılale üssü en geç 31 Aralık 2007'de, Batum üssü ise 2008 sonunda kapatılacaktı (Ağacan,2006, s.24). Gürcistan'daki üsler kapatılmıştır. Ancak Rusya Abhazya ve Güney Osetya'da barışı koruma adında asker bulundurmaktadır. Ayrıca Abhazya'yı bağımsız bir devlet olarak tanıyan Rusya Abhazya ile askerî üs kurulması konusunda 2010 yılında bir anlaşma imzalamıştır.

5.1.4. Boru Hatları

Moskova, Hazar petrollerinin mevcut RF üzerinden geçen borularla taşınmasında ısrar etmiştir. Bu durum yeni bağımsız cumhuriyetlerin RF'ye bağımlılığını sağlayacaktı. Bu bakımdan, petrol boru hatları RF'nin büyük güç statüsünün devamlılığını sağlayacak önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. RF'nin bütün karşı çıkışlarına rağmen Azerbaycan petroleri için ana ihraç güzergâhı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı belirlenmiş ve tamamlanmıştır. Dolayısıyla RF'nin bu konudaki girişimleri başarısız olmuştur. Ayrıca, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı da inşa edilmiştir. Bu iki proje Gürcistan'ın da Rusya'ya bağımlılığını önemli oranda zayıflatmıştır (Ağacan,2006, s.24). Enerjide Rusya'ya bağımlılığı kalkan Gürcistan'a karşı yaptırım gücü kalmayan Rusya bu ülkeye askeri müdahale etmek durumunda kalmıştır.

Rusya Güney Kafkasya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerini yeniden Moskova'nın siyasi yörüngesi içine çekerek bu ülkelerdeki büyük petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve taşınmasını kendi kontrolü altına almak istemektedir (Eser, 2003, s.40).

Bölgeden geçen boru hatları ve enerji koridorları etnik ve toprak sorunlarıyla örtüşmekte, boru hatlarının yönü ise sorunların çözümünde oluşan bloklajlarla paralel bir şekilde gelişmektedir. Bu bağlamda Batı-Doğu (Bakü, Tiflis, Ankara-Washington) ve Kuzey-Güney (Moskova, Erivan, Tahran) bloklajlarının olduğunu söylemek mümkündür (Kamalov, 2006, 92).

Rusya'nın Kafkaslardaki en önemli iki amacını Hazar Havzası ve genel olarak Kafkasları siyasi anlamda kontrol altında tutmak, yani "arka bahçe" olarak kullanmak ve Hazar enerji kaynakları başta olmak üzere bölgedeki enerji kaynaklarının işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerini Rusya'ya bağımlı hale getirmek şeklinde özetleyebiliriz. Her ne kadar enerji kaynakları açısından Azerbaycan ön plana çıksa da, siyasi bağlamda Rusya'nın dikkati Gürcistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Ermenistan ise gerek siyasi, gerek ekonomik

açından zaten Moskova'ya bağlanmış durumdadır (Kamalov, 2006,91). Son yıllarda Azerbaycan ile imzaladığı doğalgaz anlaşması Rusya'nın elini güçlendirir.

5.1.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasının Ticari Yönü

Rusya'nın Güney Kafkasya politikası, Rusların tarihi güney politikasının en önemli bir parçasıdır. Rusya'nın güney politikasının temel hedefi; "sıcak denizlere" ulaşmaktır. Bu amaca ulaşmak için izlenmesi gereken istikamet, Hint Okyanusu sahillerine kadar jeopolitik olarak yayılmaktır. Kafkaslarda meydana gelebilecek büyük bir etnik çatışma ve savaş halinde, Rusya'nın, Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda, Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz-Süveyş Kanalı yolu ile sıcak denizlere inme imkânı ortadan kalkacaktır (Kantarıcı, 2006, s.108). Bunun sonucunda Rusya ticarete büyük zarara uğrayacak ve büyük devlet vasfını yitirecektir.

Karadeniz ve Kafkasların özel jeostratejik konumu sebebiyle, Rusya'nın, Kafkasya'yı ve dolayısıyla Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurması, ona büyük kolaylık ve imkân yaratmaktadır. Karadeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşmak, Rusya'nın kuzeybatısındaki St. Petersburg limanlarından ulaşmaktan 6 bin kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından ise bin kilometre daha yakındır. Rusya'nın Karadeniz'de, Kafkasya kıyılarında, Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı mevcuttur. Her iki limanda da petrol tesisleri yer almaktadır. Novorossisk Bakü'den ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır (Kantarıcı, 2006, s.108). Jeopolitik önemi tartışılmaz olan Kafkasya'nın Rusya açısından ekonomik önemi de büyük boyutlardadır.

5.2. Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan Politikası

5.2.1. Azerbaycan

5.2.1.1. Genel

Bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'ni teşkil eden kıtanın mühim kısmına geçmişte Albanya deniliyordu. Arapların Arran dedikleri bu memleket Sasaniler'den evvelki devirde Roma ve İran arasında kanlı ihtilaflara sahne olmuştur (Kalkan, 2007, s.52). Azerbaycan, şarkın en eski ve köklü medeniyetlerine kucak açmış bir coğrafyadır. Azerbaycan coğrafyasında oluşan kültürel zenginlik M.Ö.'ki asırlara kadar ulaşmakta ve bu dönemlere ait birçok eser, ülkenin tabii zenginliklerinden bahsetmektedir. Kafkasya coğrafyasından İran'a, Türkiye'ye ve diğer ülkelere geçiş yollarının üzerinde bulunması, bu ülkeye büyük bir stratejik değer kazandırmaktadır (Kalkan, 2007, s.52). Aynı zamanda Türkistan'ın Batı'ya doğru açılmasında köprü vazifesindedir.

Sovyetlerin dağılması ile birlikte Azerilerle Ermeniler savaşmaya başlamışlardır. Daha hazırlıklı olan ve Rusya ile başka ülkelerinde desteği ile Ermeni kuvvetleri Güneybatı Azerbaycan'da rahatça hareket edebiliyorlardı. Ermeni ve Rus kuvvetleri 1992'de Hocalı halkını katledip Dağlık Karabağ'daki etnik temizliği tamamladığında Azerbaycan hükümeti düştü, Halk Cephesi iktidara geldi. 1992'de çeşitli partilerin katıldığı bir başkanlık seçimi yapıldı, fakat Halk Cephesi'nin kurucularında Cumhurbaşkanı Elçibey Karabağ'da düzeni sağlamayı başaramadı (Findley, 2006, s.232). Elçibey döneminde, ülke politik ve ekonomik bir kaosa sürüklenmeye başladı. 1993 yılında Azerbaycan'da Aliyev dönemi başladı.

Aliyev öncelikle Azerbaycan'ın bağımsızlığını garantiye almak için büyük güçlerin ilgisini dengelemeye çalıştı. Aliyev'in başkanlığı sırasında, Azerbaycan, Moskova tarafından, Rus askeri üslerinin topraklarında kurulmasına izin verilmesi için şiddetli baskıya tutuldu. Ancak, Aliyev'in akılcı politikaları sonucu bu gerçekleşmedi. Kremlin, Dağlık Karabağ savaşını bahane ederek, sınır birliklerini tekrar geri yerleştirerek, Azerbaycan-İran sınırındaki Rus kontrolünü kurmak için

bastırmıştır. Moskova, Azerbaycan'ın geniş petrol yataklarından faydalanmayı ümit ederek, Azerbaycan'ı Rus firmalarına petrol haklarından büyük pay vermesi için zorlamıştır (Kantarıcı, 2006, s.132). Genel olarak Aliyev döneminde büyük devletler arasında dengede olma diplomasisinin işlediğini görmekteyiz.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra yönünü Batı dünyasına çevirmiş bir ülkedir (Kanbolat, 2005, s.38). Ermenistan ve Gürcistan'da Moskova karşıtı duygular kaynarken, en ziyade "Sovyet ve Moskova yanlısı" bir Cumhuriyet olan Azerbaycan şu anda yüzünü esas olarak Türkiye'ye ve doğrudan ABD'ye çevirmiştir. Vehhabi etkisi burada asgaridir. Zira Azerbaycanlılar Şii'dir (Dugin, 2003, s.370). Azerbaycan'ın Batı yönlü politikası Türkiye'nin aracılığıyla devam etmektedir.

Azerbaycan'ın gelişmiş bir ülke olarak Kafkasya'da varlığı İran, Ermenistan ve Rusya gibi bazı ülkelerin istemediği bir durumdur, buna bağlı olarak iç ve dış etkilerden doğacak siyasal karışıklıkların yaşanabileceği bir ülkedir (Otal, 2002, s.36). Özellikle çözülmemiş Karabağ sorunu Azerbaycan'ın istikrarını tehdit etmektedir.

1999 yılında Azerbaycan'da yapılan nüfus sayımına göre, ülkedeki Rus nüfusu toplam nüfusun yüzde 7,5'ini oluşturmuş, günümüzde ise bu oran yüzde 2'ye kadar düşmüştür (Kamalov, 2007,s.53).

Sovyet sonrası Devletlerdeki ilk hanedan iktidarı aktarımı, Haydar Aliyev'in ölmeden önce oğlu İlham Aliyev'in Ekim 2003'de Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamasıyla gerçekleşmiştir (Findley, 2006, s.233). Azerbaycan'da maalesef henüz demokrasi kültürü oturmuş değildir.

5.2.1.2. Azerbaycan' ın Geçmişı

5.2.1.2.1. Türklerin Azerbaycan'a Yerleşmeleri

Azerbaycan coğrafyasında Türk nüfuzu ilk olarak M.S. 6. ve 7. asırda görülür. Bu bölgelerin, batıya doğru kayan Türk boyları ve önlerinde sürükledikleri Tibet, Moğol, İran vb. kavimlerle yoğun bir şekilde istihdamı ise, asıl göç olan 840 darbesinden sonra gerçekleşmiştir. Kırgızların, Oğuz boylarını merkezi mekândan uzaklaştırmaları, hızla göç edilen bu bölgeyi ikinci vatan durumuna getirmiştir. Oğuz boylarının Anadolu'ya ve Avrupa'ya geçişleri bu coğrafya üzerinden gerçekleşmiştir. Merkezi mekân, askeri baskılardan dolayı bu tarihten sonra yavaş yavaş Azerbaycan ve Maveraünnehir bölgesine kaymaya başlamıştır (Kalkan, 2007, s.53). Bir kısım Türk boyları burada durmamış Anadolu'ya doğru devam etmişlerdir

Kırgız darbesinin akabinde gelen Moğol seli, Kuzey Çin, Sarı Irmak, İssık Göl ve Kırgız steplerinde bulunan Türk boylarının ikinci bir dalga halinde Azerbaycan'a yönelmelerine sebep olmuştur. İşte bu tarihten sonra (12. ve 13. asır) Azerbaycan coğrafyası daha da belirginleşen bir Türk nüfuz yoğunluğu altında kalmıştır. Azerbaycan'a Türkler gelmeden bu bölgede bulunan küçük devletlerin yanı sıra belirgin olan "Fars Nüfuzu" ve dil etkisi bir süre sonra yerini Türkçeye bırakmıştır. Azerbaycan toprakları, özellikle Selçuklular tarafından ele geçirilmeye başlanınca bölgede yaşayan topluluklar Türk kültür çerçevesi içinde kalmışlardır. Daha sonra Selçukluların arkasından devam eden Oğuz ve Kıpçak göçleri sırasında da büyük ölçüde nüfus dağılımı değişmiş ve konargöçer olarak gelen kavimler, bölgedeki halkları etnik yönden eritmişlerdir (Kalkan, 2007, s.53). Bu etki Azerbaycan bölgesiyle sınırlı kalmıştır çünkü Azerbaycan coğrafyası buna müsaittir. Örneğin aynı etki Kuzey Kafkasya'da gerçekleşmemiştir.

5.2.1.2.2. Çarlık Dönemi

Rusya'nın Azerbaycan'ı ele geçirmeleri döneminde aralarında derin husumet bulunan hanların birbirleriyle mücadeleleri, Rusların yapacakları ileri harekâta karşı, Azerbaycan'ın savunmasız kalmasına yol açmıştır. Bunda Azerbaycan'da yerli,

bağımsız devlet çerçevesinde bir birlik geleneğinin olmayışı en önemli etken olmuştur. Zira Azerbaycan tarihi boyunca hep merkezi başka bölgelerde olan devletler tarafından yönetilen bir eyalet olmaktan öteye gidememişti (Saydam, 1997, s.32). Bu durum Selçuklular döneminde de, İlhanlılar döneminde de ve Osmanlılar döneminde de böyle olmuştur.

Ele geçirdikten sonra başka yerlerde olduğu gibi Kafkaslarda da Ruslar yerel seçkinleri himaye etme politikası uygulamışlardır; Ruslaşmalarını, asimle olmalarını sağlama umuduyla bu seçkinlere yasal Rus soylusu statüsü verilmiştir (Findley, 2006, s.176). Bu politikanın en iyi uygulandığı yer Azerbaycan'dır. Şimdiki dönemde de Rusya'nın aynısı olmasa da benzer bir politika uygulamaya çalıştığı bir gerçektir.

Çarlık döneminde Azerbaycan'ın en önemli noktası Bakü petrolüydü. Bakü 1901'deki doruğunda 70 milyon varil petrol üretti; bu miktar ABD'nin o sıradaki toplam üretiminden daha fazlaydı. Aşırı petrol çıkarılması 1905 gibi erken bir tarihte Bakü'nün Dünya piyasasındaki önemini azalttı. Hazar Denizi kıyısındaki bu aniden zenginleşen kent, 19. yüzyılda Türk dünyasının herhangi bir köşesinden çok daha büyük bir iktisadi bir gelişme göstermiştir, ama bu büyümeden yararlananların çoğu Türk değildi. Şehirde Müslüman olmayan bir çoğunluk (Çoğu Rus, ikinci olarak ta Ermeniler) ortaya çıktı. Müslüman olmayanlar işleri ve yönetimi hemen hemen tamamen ellerine geçirmişlerdi, büyük petrol şirketleri de en ünlüleri Robert Nobel ve Parisli Rothschild'ler olmak üzere Avrupalı kapitalistlerin elindeydi. Rothschild'lerin inşa ettirdiği, 1883'de biten Batum-Bakü demir yolu Bakü petrolünü batı piyasasına ulaştırdı (Findley, 2006, s.177). Hatta Nobel kardeşler barutu bu demiryolunun yapımı esnesinde icat etmişlerdir.

5.2.1.2.3. Sovyet Dönemi

1917 Devrimi'nden sonra Güney Kafkasya ülkeleri birleşerek bir federasyon kurmuşlardı. 1918 yılında, Kafkas-ötesi Federasyonu'nun dağılmasından sonra, Rus Azerbaycan'ının Türkçe konuşan Müslümanları bir cumhuriyet ilan ettiler (Lewis, 1984, s.365). Bu cumhuriyet tarihte kurulan ilk Müslüman cumhuriyeti.

Bolşevikler, Federasyon'un hiçbir zaman kontrol edemediği Bakü'yü 1918 Mart'ında Müslüman mahallerini bombardımana tutarak ve Müslüman güçlerini geri çekilmeye zorlayarak ele geçirdiler. Hemen sonra Ermeni Taşnaklar Müslüman mahallerini yağmalayıp birçok kişiyi öldürdü, binlerce Türk kaçmak zorunda kaldı. Altı ay sonra işler tersine döndü, Bu kez Müslüman güçler şehri yeniden ele geçirip Ermeni mülklerini talan ettiler. Fakat Mart 1918 işgalinin anısı Azerbaycanlı Türklerin Sovyet rejimini Rus-Ermeni yönetimi olarak görmesine sebep oldu. Transkafkasya Federasyonu'nun çöküşünden sonra Bakû dışındaki Azerbaycanlı milliyetçiler Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kurdular (1918–1920) (Findley, 2006, s.181).

Nisan 1920'de Azerbaycan, daha sonra sıkça rastlanacak bir senaryoya sahne olur. Müsavat Partisi'nin kurduğu hükümet Rusya'nın korumasındaki komünistlerce devrilir. Bolşevikler Rus Ekimi'nden esinlenen bir askeri devrim komitesi kurarlar ve "karşıdevrimi önlemek" için Moskova'dan yardım isterler. İkinci kongre için hazırladığı tez taslağında Lenin Rusya ile Azerbaycan'ın federal ilişki içinde olduğunu belirtir. Ne var ki bu ifadenin tarihi 5 Temmuzdur, oysa anlaşmanın imzalanmasına daha beş ay vardır! Anlaşılan Lenin Azerbaycan'daki fiili durumun hukuki olmasına daha önceden karar vermiştir (D'Encausse, 2002, s.348). Yani Azerbaycan'daki işgalin kılıfı devrime göre uydurulmuş olur.

Kuzeyde, Kızıl Ordu'nun Nisan 1920'de Azerbaycan'a girişi resmi Sovyet görüşüne göre Rus halkının "Azerbaycan emekçilerine" kardeşçe yardımının "Parlak örneği" olsa da, bağımsız bir Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin ilanı zor yoluyla gerçekleşmişti. Azerbaycan komünistleri görünür mevkilere yerleştirildi, fakat Komünist Parti liderlerinin büyük çoğunluğu Rus ve Ermeni'ydi. (Findley, 2006, s.225) Azeri Türkleri Rus ve Ermenilerin yönetiminde Sovyetler Birliğini'n bir parçası olmuşlardır.

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri eski İmparatorluğun Transkafkasya Genel Valiliği'ne tekabül ediyordu. Lenin 1921'de bu cumhuriyetlerin ekonomik bir bütünü oluşturması gerektirdiğini söyleyince, 1922-1936 arasında hepsi Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti (TSFSC)

adı altında birleştirildi. TSFSC üç cumhuriyetin ekonomisini kontrol ediyor, kaynaklarını, özelliklede petrolü SSCB'ye aktarıyordu. Denetim organları parti ile güvenlik örgütleriydi; Azerbaycanlılar oran itibariyle bu organlarda Gürcüler ve Ermenilerden çok daha az istihdam edilmişlerdi (Findley, 2006, s.226). Sovyetlerin dini politikası olmadığı iddia edilse de Kafkasya'da bu ayrımı yapmışlardır.

Azerbaycan Türklerinin Türkçe olan dilleri için Sovyet döneminde Azerbaycan'ca denilmiştir. Bunun siyasi-politik bir geçmişi vardır. "Azerbaycan dili" tanımı 1936 yılında Stalin döneminde, kabul edilmiş ancak tam uygulamaya geçilememiştir. 1957 yılında Azerbaycan Parlamentosu Yazar Mirre İbrahimov liderliğinde "devlet dili Azerbaycan dilidir" şeklinde kabul görmüş ve resmileşmiştir. 1976 yılında ise, Azerbaycan Devletinin dilinin Azerbaycanca olduğu Anayasaya girmiştir (Kalafat, 1999, s.175). Azerbaycanca ifadesinin Türk dili yerine ısrarla kullanılmasının nedeni Azerileri Türklerden ayırmış gibi göstermek ve farklılaştırmaktır.

5.2.1.2.3.1. Sovyetlerin Azınlık Politikası

Sovyetlerin yönetim bölgeleri ile ilgili kararları milliyetler politikasını böl ve yönet amacına ne kadar uygun olduğunu göstermektedir. Nahçıvan ÖSSC resmen Azerbaycan SSC'nin bir parçası olarak sınıflandırılmasına rağmen bu Cumhuriyetten Zengezur bölgesiyle ayrılmıştı; Zengezur ise Ermenistan SSC'ye verilmişti, dolayısıyla Ermenistan güneye doğru İran sınırına kadar uzanıyor, Nahçıvan'ı Azerbaycan'dan ayırıyordu. Doğuda, Azerbaycan SSC'nin içindeki Karabağ Sovyet rejiminin çıkarlarına uygun olarak bölünüp Dağlık Karabağ özerk yönetim birimi (oblast) kurulmuş, nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Ermenilere Siyasi bir Kültürel ayrıcalıklar tanınmıştı. Ermeniler 1920'lerde Nahçıvan'dan, Azerilerde Zengezur'dan göç ettiler, ancak Dağlık Karabağ'ın nüfusu yine karıştı. Yetmiş yıl geçip de Sovyetler Birliği çöktüğünde, Ermenilerin Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparmak istemeleri şiddetli çatışmalara yol açtı (Findley, 2006, s.227). Bu sorun hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazansalar da Rusya'nın etkisinden kurtulamamalarına sebep olmaktadır.

5.2.1.2.4. Sovyet Sonrası Dönem (Elçibey'in Devrilmesi)

1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bölgesel bütünlük ve bağımsızlık için iç ve dış tehditlerle savaşmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemin ilk yılları zor olmasına rağmen, Azerbaycan halkı tarafından seçilmiş olan Ebulfezl Elçibey tarafından bir yıllık yönetimi esnasında, bütün Rus güçlerini ve sınır birliklerini geri çekilmesinde başarı sağlandı (Kantaracı, 2006, s.131). Böylece Kızılordu Azerbaycan topraklarını terk etmiş oldu.

Kızıl Ordu'nun ülkeden çıkarılması, Azerbaycan'ın Ruble bölgesinden çekilmesi, petrol konsorsiyumlarından Rus şirketlerinin dışlanması üstüne, bir de Halk Cephesi yönetiminin Bakü petrolünün Rusya'yı bypass eden Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) güzergâhı ile taşınmasını gündeme getirmesi, Moskova'nın sabrını taşımıştır. Özellikle Moskova'daki tutucu çevreler Elçibey'i iktidardan uzaklaştırmak için operasyonlara başlamıştır. Albay Hüseyinov'un ayaklanması ile patlak verecek bir iç savaşta ulusal yönetim zayıflarken, ülkenin güneyinde Talışlar, kuzeyinde ise Lezgiler arasında ayrılıkçı eğilimler desteklenmiştir (Ağacan, 2005, s.27). Elçibey'in işi zordu.

Bu devasa operasyona karşı Elçibey'in araçları ise oldukça sınırlı idi: Henüz tam olarak oluşturulamayan ve Ermenistan'la savaşa devam eden bir ordu, yetersiz polis ve bir yıl öncesine kadar KGB'nin bir şubesi olarak çalışan, henüz bağımsız kurumsal kimliği şekillenmeyen istihbarat. Ayrıca, Rus baskıları karşısında Elçibey yeterli dış destek de bulamamıştır. Moskova'yı artık tehdit olarak görmeyen Batılı ülkeler, Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetlerine karşı askerî müdahalelerini kabul edilebilir bulmaktaydı (Ağacan, 2005, s.27). Böyle bir ortamda Elçibey'in çok fazla yapacak bir şeyi yoktu.

Elçibey darbeye karşı koymayarak fiilen yönetimden çekilmiştir. Yönetimden çekilirken de, Moskova'da hazır bekletilen Ayaz Mütellibov'un geri dönmesini önleyerek, iktidarı bir süre önce Kremlin'den uzaklaştırılan ve bu yüzden Moskova'ya daha soğuk yaklaşan Aliyev'e devretmiştir (Ağacan, 2005, s.28).

Rus basınında oluşan Rusya'nın Azerbaycan'daki yönetim değişikliğinde belirleyici rol oynadığı şeklindeki kanaatini Batı basınının güçlü istihbarat kaynakları ve çeşitli gazete ve dergileri de paylaşmıştır. Nitekim İngiliz Sunday Times gazetesinin Moskova kıdemli muhabiri Matthew Campbell'in haberi bunun tipik ve güçlü örneği idi. Haberde, Elçibey'in devrilmesine Rusya'nın yardımcı olduğu, Aliyev'in Rusya'nın yardımı olmadan bu işi başaramayacağı üst düzeyde bir Rus istihbarat yetkilisinin ağzından aktarılmıştır (Ertan, 2001, s.86).

Rusya, Sovyetler Birliği döneminde sahip olup da halen kaybetmediği kozları ile Azerbaycan'da etkisini devam ettirmiştir. Bu etkisini en belirgin şekilde, Elçibey'i iktidardan uzaklaştırarak Azerbaycan'ı BDT'ye girmek mecburiyetinde bırakmasıyla göstermiştir (Demir, 1998, s.117). Bu etkinin geçen senelere rağmen Azerbaycan üzerinden kalktığını söylemek mümkün değildir.

5.2.1.2.5. Aliyev'in Başa Geçmesi

Özellikle 1993 yılının Nisan ayında yoğunlaşan Ermeni saldırıları sonunda 3 Nisan'da Kelbecer bölgesini ele geçirerek Dağlık-Karabağ ile Ermenistan arasındaki bölgeyi denetimleri altına alan Ermeniler daha sonra askeri harekâtını kuzeye ve güneye doğru genişleterek Gürcistan-Azerbaycan ve İran-Azerbaycan sınırlarına doğru ilerlemişlerdir. Bu çatışmalar sonucunda Azerbaycan'ın yaklaşık beşte birini Ermeni işgali altına girmiş olması Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde karşı karşıya kaldığı en önemli stratejik kayıptır. Ermeni birlikleri karşısındaki Azerbaycan içinde de geniş çapta iç karışıklıklara sebep olmuş ve Rus birliklerinden de destek gördüğü iddia edilen Albay Suret Hüseyinoğlu'nun 1993 yılının Haziran ayında Gence'de başlatarak Bakü üzerine yürüttüğü isyan neticesinde seçimle iş başına gelmiş cumhurbaşkanı Elçibey 20 Haziran'da başkenti terk etmek zorunda kalmıştır. İç savaşı engellemek amacıyla meclis başkanlığına getirilen eski Politbüro üyesi Haydar Aliyev zamanla ülke üzerindeki kontrolünü pekiştirerek Azerbaycan'ın yeni lideri konumuna gelmiştir. Bu gelişmelerden sonra Azerbaycan Meclisi eylül ayında BDT'ye geri dönme kararı almış ve kasım ayında Rusya Azerbaycan ile Bakü petroleri konusunda görüşmeleri hızlandırmıştır (Davutoğlu, 2001, s.127). Ancak

Aliyev BDT'ye girme konusunda Rusya'ya gösterdiği oluru Bakü petroleri konusunda göstermemiştir.

Aliyev, Rus nüfuz alanından hızla uzaklaşma yönünde politika uygulayan Elçibey yönetiminin Moskova'da yarattığı kızgınlığı gidermek için, birtakım tavizlerle yatıştırma politikası uygulamıştır. Petrol konsorsiyumunda Rus Lukoil şirketine yüzde 10'luk bir pay vermiş, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeliğini parlamentoda onaylatmıştır. Bununla birlikte Rus askerinin geri dönmesi için baskılara karşı direnmiş ve BTC'yi desteklemiştir. Ayrıca ülkenin güneyindeki ayrılıkçı girişimleri önlemiş, 1994'te Suret Hüseyinov'un darbe girişimini ve 1995'te de özel polis birliklerinin başında bulunan Rövsen Cavadov hareketini bastırmıştır (Ağacan, 2005, s.28). Aliyev ülkeye Elçibey dönemine nazaran göreceli bir istikrar getirmiştir.

5.2.1.2.6. Azerbaycan'ın BDT'ye Girmesi

24 Eylül 1993'te de Moskova'da yapılan BDT Devlet Başkanları Konseyi zirvesinde Aliyev'in talebi üzerine, Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliği kabul edilmiştir. Haydar Aliyev burada yaptığı açıklamada, BDT üyeliğinin ülkesindeki iç savaşı sona erdireceğine ve ülke ekonomisinin imarına katkıda bulunacağına inandığını dile getirmiştir. Moskova'nın arabuluculuğu sayesinde Mayıs 1994'te Dağlık Karabağ'da ateşkese varılmıştır, ancak sorun henüz tam olarak çözülememiştir (Purtaş, 2005,s.232). Sorunun çözümü konusunda Rusya-Azerbaycan-Ermenistan devlet başkanları arasında düzenlenen üçlü zirveler son yıllarda sıklaşmıştır.

5.2.1.3. Azerbaycan Coğrafyası

5.2.1.3.1. Genel

Azerbayan Kafkasya bölgesinde, Hazar Denizi'nin batısında Kafkas Dağları'nın güneyinde yer almaktadır.

Azerbaycan'ın Kuzeyinde yer yer 3.000 metreyi aşan Kafkas Dağları Güneyinde ise Ermenistan'ın dağ kütleleri uzanır. Bu dağların en yüksek yeri Benandüz Tepesi'dir(4.480 m). Etrafının dağlarla çevrilmesine rağmen Azerbaycan 2.000 metreye ulaşan yaylalar, ovalar ve bozkırların yanı sıra deniz yüzeyinden aşağıda toprağa da sahiptir. Azerbaycan topraklarının en verimli bölgesi Kura ve Aras nehirlerinin deltalarının karıştığı yerdir. Azerbaycan'ın stratejik değerinin yanında tarım (sebzeçilik-meyvecilik) ve hayvancılık yönüyle de zengin topraklara sahip olması bu ülkeyi daha da cazip bir hale getirmiştir (Kalkan, 2007, s.52). Bu coğrafi özelliklerinden dolayı Azerbaycan tarih boyunca Türkler dâhil birçok kavimin hedefi durumuna gelmiştir.

Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan (İran Azerbaycan'ı) olmak üzere 1828'de yapılan Türkmençay anlaşması ile ikiye ayrılmıştır. Rus-İran sınırı Aras nehri olarak çizilmiştir (Kalkan, 2007, s.54). Sınırın kuzeyinde kalan bölüme Kuzey Azerbaycan denmektedir.

Bilinen tarih boyunca, kimi zaman sayısız büyük mücadelelere sahne olmuş, kimi zamanlar da nice büyük göçlere yol veya barınak sunmuş bu cömert coğrafya, şimdilerde Hazar havzasının zengin enerji kaynaklarını batıya pompalayacak bir "şah damarı" andırmaktadır (İlhan, 1997, s.98).

5.2.1.3.2. Azerbaycan'ın Stratejik Önemi

Prof. Dr. Zbigniew Brzezinski; Avrasya'da Azerbaycan'ı, 50'yi aşkın ülke arasında 5 jeopolitik mihverden birisi olarak nitelemektedir. Ve bu yargısını şöyle gerekçelendirmektedir: "Sınırlı büyüklüğüne ve sınırlı nüfusuna karşın dev enerji kaynaklarıyla Azerbaycan, jeopolitik olarak çok önemlidir. O, Hazar Denizi dibindeki ve Orta Asya'daki zenginlikleri içine alan bir "şişenin mantar"dır". Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı, Azerbaycan'ın tamamen Moskova'nın kontrolüne girmesi durumunda hiç bir anlam taşımaz. Azerbaycan'ın bağımsızlığı bir kez sıfırlandığı zaman, Azerbaycan'ın kendisine ait ve çok önemli petrol kaynakları da Rus kontrolü altına girer. Batı pazarlarına, Rus kontrolü altında olmayan topraklardan geçen petrol hatlarıyla bağlanan bağımsız bir Azerbaycan, aynı

zamanda ileri ve enerji tüketen ekonomilerden, enerji zengini Orta Asya Cumhuriyetlerine büyük bir geçiş yolu olur” (Şahinoğlu, 2002, s.78). Azerbaycan’ın her manada bağımsız olmaması durumunda Türkistan cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının bir kıymeti yoktur. Çünkü batı ile irtibata geçemeyecek olan bu cumhuriyetler de ergeç bağımsızlıklarını yitirmiş olacaklardır.

5.2.1.3.2.1. Azerbaycan’ın Rusya İçin Önemi

V. Putin’in Rusya Federasyonu’nun başına gelişi ile Rusya’nın Azerbaycan politikasında önemli değişiklikler olacağı beklendiyse de ilk yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin Putin öncesi mevcut ilişkileri değiştiremediği görülmüştür. Azerbaycan’ın dış politika tercihi Türkiye ve Batı yönünde gelişmeye devam etmiştir. Azerbaycan’ın zengin doğal kaynakları, stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı gibi Rusya Federasyonu’nun Azerbaycan’da önemli çıkarları bulunmasından dolayı, Rusya Federasyonu’nun bu bölgeden kolay vazgeçemeyeceği tahmin edilmektedir (Hekimoğlu, 2007, s.171). Nitekim son yıllarda akıllı politikalar yürüten Rusya bazı konularda Azerbaycan’ı yanına çekmeyi başarmıştır. Yapılan son dağalgaz anlaşması buna iyi bir örnektir.

Azerbaycan’ın tabii zenginlikleri, coğrafi konumu, stratejik açıdan Kafkas geçitlerinin kontrolü ve zengin petrol rezervleri, Rusları bu bölge üzerine yöneltmiştir (Kalkan, 2007, s.29). Ve yöneltmeye devam edecektir.

5.2.1.3.2.2. Azerbaycan’ın Türkiye İçin Önemi

Azerbaycan, Türkiye için, Türkiye'nin Orta Asya ile bağlantı kurmasında bir köprü görevini ifa etmektedir Türklük dünyasını bir insan vücuduna benzetirsek Orta Asya'daki gövdeyi Türkiye'deki başa bağlayan boyun noktasını Azerbaycan olarak görmek mümkündür (Kumkale, 1995, s.95). Azerbaycan’ın farklı yönde bir politika izlemesi durumunda Türkiye ile Türkistan arasındaki bağı devam ettirmek mümkün olmayacaktır.

5.2.1.3.3. Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları

Azerbaycan yeni yüzyılın petrol üretiminde potansiyel lider devletlerden biridir. Azerbaycan'ın petrol üretim sahasına 2000 yılına kadar 2,4 milyar dolar yatırım yapılmış ve bu sahada 5,6 milyon ton petrol ve gaz çıkartılmıştır. Rusya, Azerbaycan ile petrol üretim ve taşıma konusunda sıkı işbirliği taraftarıdır. Azerbaycan'da Lukoil, Rosneft, Slavneft ve Trans Nafta şirketleri çalışmaktadır. Azerbaycan'daki petrol ve gaz yataklarının yeni sahiplerinin çoğu Batının önde gelen şirketleridir. Batı şirketlerinin bu bölgeye Rusya'nın girmesini engelleyerek, Rusya'nın kendi milli sınırları içine hapsetme isteklerini taşıdığı görülmektedir (Hekimoğlu, 2007, s.170). Son yıllarda Azerbaycan'ın petrolü kadar doğalgazı da ön plana çıkmıştır.

Burada göz önünde bulundurulması gereken diğer bir konu Gürcistan'ın durumudur. Eğer, Hazar Denizi havzasında bulunan, ABD şirketlerinin büyük payla temsil olduğu konsorsiyumlarca işletilecek, doğal gaz ve petrol, güzergâhların denetimini siyaset arenasında kullanmaktan çekinmeyen bir ülke olan Rusya'yı saf dışı bırakarak, Batı pazarlarına taşınacaksa, Gürcistan, bu konuda kilit rol oynayacaktır. Gürcistan'ın tamamen Rusya'nın kontrolü altına girmesi durumunda, Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının ve Hazar havzası doğal zenginliklerinin Azerbaycan için pek anlamı kalmayacaktır (Kurakhçişvili, 2002, s.55). Bu sebeptendir ki Türkiye ve Azerbaycan Gürcistan ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

5.2.1.3.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinden olan Azerbaycan, Batı yanlısı özellikle Türkiye yanlısı dış politika tercih etmektedir. Bakü, Batı'nın gelişmiş ülkeleri ile olan ilişkilerinde Hazar petrolü faktörünü faal olarak kullanmaktadır. Azerbaycan, Bakü-Ceyhan Boru Hattı projesine destek vererek, kendi petrolünün Rusya toprakları dışından transfer edilmesini istemiştir. 1992 yılında projelendirilen bu boru hattı çeşitli siyasi ve ekonomik engeller sonucunda ancak 13 yıl sonra

tamamlanabildi. 2002 yılının Kasım ayında, BP başta olmak üzere 11 şirket bu boru hattının inşaatına başlamıştır.

Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattının uzunluğu 1.774 km.dir Yıllık petrol taşıma hacmi ise, Kazakistan petroleri ile birlikte 50 milyon tondur. Kazakistan'ın Aktau vilayetinden çıkarılan petrol tankerlerle Bakü limanına taşınarak boru hattına dâhil edilmektedir. 2010 yılında Hazar Denizi'nin altından boru hattı ile Kazak petrolerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına aktarılması planlanmaktadır. Bu petrolün hissedarları şu şirketlerdir: BP %30.10, Gankar %25.00, Unocol %8.90, Statoil %8.71, TPAO %6.53, ENİ %5.00, TotalFinaElf %5.00, İtochu %3.40, İnfeks %2.50, ConocoPhilips %2.50 ve AmaradaHels %2,36 (Hekimoğlu, 2007, s.165).

25 Mayıs 2005'de Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının, Azerbaycan kısmı törenle açılmıştır. 16 Haziran 2006'da ise Azerbaycan cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev arasında yapılan anlaşma gereği bu boru hattına Kazak petrolerinin de dâhil edilmesine karar verilmiştir. 13 Temmuz 2006 tarihinde boru hattının resmi açılış töreni Adana'nın Ceyhan ilçesinde yapılmıştır. Açılış törenine Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Azerbaycan cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Gürcistan cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'nin yanı sıra 32 ülkeden bakan iştirak etmiştir. Açılışta cumhurbaşkanlarının yanında, projeyi gerçekleştiren konsorsiyumun başındaki British Petroleum'un CEO'su Lord John Browne de hazır bulunmuştur. Tören 1.280 konunun katılımıyla gerçekleşmiştir (Hekimoğlu, 2007, s.165).

Yıllık 50 milyon ton (günde 1 milyon varil) kapasitesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının açık denizlere çıkışı olmayan Hazar bölgesinin petrol kaynakları için ana ihraç güzergâhı olmuştur (Adıbelli, 2006, s.201). Bu da Rusya'yı fazlasıyla rahatsız etmiştir.

Rusya'yı rahatsız eden bir başka nokta ise, ABD'nin liderliğinde BTC'nin güvenliğini sağlamak için Hazar'da "Hazar Koruması" adlı özel askerî güçlerin oluşturulması fikridir. ABD'nin bu kadar önem verdiği bir projenin karşısındaki asıl tehlike, bölgedeki etnik sorunlardır (Kamalov, 2006,96). Sonuç olarak, BTC Projesi,

katılımcı ülkelerin gücünü artırmış, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye bloğunun temelini atmıştır.

5.2.1.3.3.1.1. Rusya'nın BTC Politikası

Batı'nın dört milyar dolar harcadığı bu proje, Rusya'dan tamamen bağımsız geliştirilmiştir. Batı'nın Rusya'yı enerjiyi baskı aracı olarak kullanmakla açıkça suçladığı bir dönemde BTC'nin varlığı, hem bölge ülkelerinin hem de büyük güçlerin “siyasi oyun alanını” genişletmiştir. Avrupa, enerji güvenliği konusunda kısmi güvenceye ulaşmıştır. Hazar'daki rezervler, Orta Doğu veya Rusya'daki rezervlerin yerini alamasa da, Kazak petrolünün de BTC'ye dâhil edilmesiyle ciddi bir alternatif teşkil edecektir. Dolayısıyla Rusya'nın son ana kadar projeye karşı çıkması da bu hususla izah edilmektedir. BTC'nin açılışının yapıldığı gün, dünya televizyon ve gazeteleri açılıştan bahsederken, Rus yayın organları BTC Projesi'nin çevreye verdiği zararlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra İsrail'in de projeye ilgi duyması ve Ceyhan'dan aldığı petrolü KATSA Petrol Boru Hattı ile Doğu Asya, Hindistan ve Çin'e transfer etme planları da Rusya'yı rahatsız etmektedir (Kamalov, 2006, 96). Ancak son yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki giderek gerginleşen ilişkiler bu plana imkân tanımayacaktır.

Kıbrıs'a Rus füzelerinin yerleştirilmesi planı ile birlikte Türk-Yunan ilişkilerinin kronik meselesi olan Kıbrıs'ın bir anda Türk-Rus ilişkilerinin önemli bir parametresi haline dönüşmüştür. Doğu Akdeniz bölgesinin istikrarsızlaştırılması ve bu bölgede yeni gerginliklerin ortaya çıkartılması Rusya'ya Hazar petrol Havzası ve nakil yolları konusundaki politikalarında önemli bir diplomatik manevra alanı kazandıracaktı (Davutoğlu, 2001, s.177). Bu sebeple Rusya BTC'nin son durağı Ceyhan terminalinin güvenliğini söz konusu edebilecek Doğu Akdeniz bölgesindeki istikrarsızlığı kendi lehine kullanabilecekti.

5.2.1.3.3.1.2. Boru Hattı Güzergâhında Rusya-Türkiye Rekabeti

Türkiye Hazar petrollerinin Rusya'nın Novorossisk Limanı üzerinden taşınması görüşünün karşısına temelde iki argüman ile çıkmıştır. Bunlardan birisi

boğazlardaki deniz trafiğindeki tehlikeli yoğunluk, diğeri ise güzergâh üzerinde bulunan Kafkasya'daki siyasi gerginliklerdir. Çeçenistan'daki bunalımı dondurarak zaman kazanan Rusya, Kıbrıs Rum Kesimi'ne füze satışına dayalı karşı bir diplomatik bir atakla Türkiye'nin öne sürdüğü Bakü-Ceyhan hattında da benzer bir güvenlik meselesinin olduğu tezini güçlendirecek bir adım atmıştır (Davutoğlu, 2001, s.178).

Doğu Anadolu'da yaşayan PKK teröründeki düşüş Rusya'nın Bakü-Ceyhan güzergâhındaki kara yolu güvenliği meselesine dayalı genel argümanında bir zayıflık doğurmuştur. Füze satışı dolayısıyla Ceyhan Limanı'nın açıldığı Doğu Akdeniz'de Kıbrıs eksenli ortaya çıkması muhtemel yeni bir gerginlik Rusya'nın eline önemli bir koz daha sunmaktaydı. Rusya, Hazar petrolleriyle ilgili her yeni inisiyatifte Doğu Akdeniz'de istikrarsızlığa yol açabilecek olan Kıbrıs kartını Türkiye karşısında tekrar devreye sokmaya kalkışmıştır (Davutoğlu, 2001, s.178). Kıbrıs'ta ortaya çıkan her gerginlik Türkiye'nin Bakü-Ceyhan hattındaki stratejik konumunu olumsuz yönde etkilemiştir.

5.2.1.3.3.2. Hazar Denizi

Petrol Faktöründe Hazar'ın statüsü önemli bir konudur. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar geçen dönemde, Hazar Denizi'nin statüsü, 28 Şubat 1921 tarihinde RSFSR ile İran arasında imzalanan ve 1940 25 Martında SSCB ile İran arasında imzalanan anlaşmalarla belirlenmişti (Hekimoğlu, 2007, s.170).

20. yüzyılın uzun döneminde Hazar Denizi hukuken iki devlet (SSCB ve İran) tarafından kullanılmaktaydı. Ancak, yüzyılın sonuna doğru değişen dengelere bağlı olarak Hazar'ın kıyısında yeni devletler ortaya çıktı. Bundan dolayı Hazar'ın statüsünde de bazı yenilenmeler şart olmuştu. 1994 ve 1995 yıllarında gerçekleşen çok taraflı ve ikili görüşmelerle Hazar Denizi ile ilgili sorunların çözülmesi için denize kıyısı olan ülkeler ciddi girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu görüşmelerde Hazar'ın statüsünü belirleyen 1921 ve 1940 yıllarındaki anlaşmaların günümüzde geçerliliğini yitirdiği ve Hazar'a kıyısı olan beş devletin bir araya gelerek Hazar'ın yeni statüsünün belirlenmesinin şart olduğu vurgulanmıştır. Hazar'ın statüsü

konusunda Azerbaycan, başlangıçta Rusya'nın görüşüne karşı çıkararak Hazar'ın milli sektörlere bölünmesini istemişti. Ancak 1995'de Kazakistan ile Rusya arasında imzalanan anlaşmaya göre Hazar Denizindeki petrol yataklarını her ülke kendi kıyılarındaki yatakları işletirken, deniz taşımacılığı ve balıkçılık ortak yapılacaktır. Hazar'ın statüsü konusundaki bu anlaşma, 2002 Haziranında Hazar Petrol Yataklarını Kullanma Sözleşmesi ile Rusya ve Azerbaycan arasında da imzalanmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.170). Böylece ülkeler arasında istikrarsızlığa sebep olabilecek bir konu çözüme kavuşmuş sayılabilmektedir.

Hazar Denizi kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi konusu gerek ikili ilişkiler, gerekse uluslar arası bloklaşmalar açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Hukuki açıdan en önemli sorunu dünyadaki en büyük iç denizin statüsü teşkil etmekte idi. Rusya, İran ile birlikte Hazar Denizi'nin ortak kullanılması gerektiği görüşünü savunurken, başta Azerbaycan olmak üzere diğer kıyıdaş ülkeler denizin paylaşılmasından yana bir tavır almaktadır (Kamalov, 2006,96). Sorunun nihai çözümü tüm kıyıdaş ülkelerin imzalayacağı bir anlaşma ile olacaktır.

5.2.1.3.3.3. Rusya'nın Enerji Politikası

Enerji kaynaklarını dünyaya pazarlama konusunda da Azerbaycan'ın başta Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Projesi olmak üzere ABD ve Türkiye ile işbirliği içinde olması Moskova'yı rahatsız etmektedir. Moskova, Rusya Federasyonu'nun devre dışı bırakılarak Kazak petrolünün ihracatını öngören ve ABD tarafından da desteklenen Aktau-Bakü Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ne karşı çıkmaktadır. Putin, Bakü-Novorosiski Ham Petrol Boru Hattı'nın daha fazla kullanılmasını Bakü'den talep etmiş, ancak bu istek Azerbaycan tarafından ulusal çıkarlara aykırı bulunarak reddedilmiştir. Azerbaycan, petrolünü Rusya Federasyonu toprakları dışından geçen petrol boru hatları ile ihraç etmeyi yıldan yıla artırmayı ulusal hedef haline getirmiştir. Ayrıca BTC'nin resmî açılışı ile birlikte Bakü-Novorosiski hattından ihraç edilen petrol miktarının 2006 yılında 3 Milyon tona düşürülmesi planlanmıştır (Kamalov, 2006,96). Rusya petrol boru hattı konusunda kaybettiği üstünlüğü yaptığı doğalgaz anlaşmalarıyla telafi etmiştir.

Azerbaycan dış politikasının en önemli ayağını, Hazar Petrollerinin işletilmesi ve dünya piyasalarına ulaştırılması meselesi teşkil eder. Bu noktada Rus-Azeri çıkarları çatışmaktadır. Milli gelirinin büyük kısmını petrol ihracından sağlayan Rusya, bu pazardaki tekelini korumak güdüsüyle, Hazar Denizi'nin statüsünün belirsizliğini bahane ederek Azerbaycan'ın girişimlerini uzun süre engellemeye çalışmıştır. Tüm engellemelere rağmen, 20 Eylül 1994'te Azerbaycan, Güneşli, Çırağ ve Azeri yataklarının işletilmesine ilişkin "Asrın Mukavelesi"ni imzaladı. Daha sonra, Rus LUKOİL şirketinin %10'luk bir pay ile Konsorsiyuma dâhil olması Rusya'nın bu tutumunu birazda olsa yumuşattı. Ancak Rusya daha sonra petrol boru hattının kendi ülkesi üzerinden geçmesi konusunda baskı yapmaya, ayrıca Hazar'ın statüsüne ilişkin "ortak kullanım" tezini savunarak elde edilen gelirden daha fazla pay almak için mücadele etmeye başladı (Purtaş, 2005,s.232). Bu gayretlerinde başarısız olan Rusya Federasyonu, Azerbaycan'ın savunduğu Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi fikrini kabul etmiştir.

Hazar denizi ve Orta Asya enerji kaynakları ve bunların Avrasya Hinterlandından dışarıya ihraç yolları hızla Soğuk Savaş sonrası dönemin temel konuları haline gelmiştir. İngiliz İmparatorluğu'nun ve Rusya'nın jeopolitik çıkarlarının Kafkaslar ve Orta Asya'da çatışması olan 20. yüzyılın başındaki "Büyük Oyun" gibi, günümüzdeki Rusya ile Batı arasındaki mücadele Avrasya'nın petrol kaynaklarının kontrolü haline dönüşmüştür. İhraç edilebilir petrol kaynakları üzerindeki kontrol, Rusya'nın Azerbaycan'ın, Kazakistan'ın ve Türkmenistan'ın ekonomik ve politik kaderleri üzerinde kontrol anlamına gelmektedir. Bu kontrolü sağlamada da boru hatlarının güzergâhı belirleyici olacaktır (Caşın, 2002, s.403). Netice itibari ile boru hatları güzergâhını elinde bulunduran ülkeler bölgenin ekonomik ve politik kaderleri üzerinde söz sahibi olacaklardır.

5.2.1.4. Azerbaycan'ın Siyasi Yapısı

Azerbaycan, 64 rayon (bölge), 61 şehir, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti ve Karabağ bölgelerinden oluşmaktadır (Demir, 1998, s.116). Ancak Karabağ bölgesi ve Karabağ ile Ermenistan arasında kalan bölgeler halen Ermenistan'ın

kontrolündedir. Bu topraklar Azerbaycan yüzölçümünün yaklaşık beşte birini kapsamaktadır.

30 Eylül 1991’de bağımsızlığını kazanan Kuzey Azerbaycan’da 7 Haziran 1992’de yapılan seçimle, Halk Cephesi başkanı Ebulfezl Elçibey Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Demir, 1998, s.116). 4 Haziran 1993’te Suret Hüseyinov’a bağlı güçler, Gence’de bir ayaklanma başlatmışlardı. Bu ayaklanma büyüyerek Bakü’ye yayılmıştı. Bunun üzerine bir yıl kadar süren Elçibey iktidarı sona ermiş ve Elçibey Bakü’yü terk etmişti. İsyan sırasında Meclis Başkanlığı’na Haydar Aliyev getirilmişti. 3 Ekim 1993’te yapılan seçimlerde Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Demir, 1998, s.116). 1993-2003 yılları arasında Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak ülkeyi yönetmiştir.

Sovyet sonrası devletlerdeki ilk hanedan iktidarı aktarımı, Haydar Aliyev’in ölmeden önce oğlu İlham Aliyev’in Ekim 2003’de Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamasıyla gerçekleşmiştir (Findley, 2006, s.233). Azerbaycan’da maalesef henüz demokrasi kültürü oturmuş değildir. 2008 yılında yapılan seçimde İlham Aliyev yeniden cumhurbaşkanlığına seçilmiştir, ancak bu seçimlerin de tam manasıyla demokratik bir seçim olduğu söylenemez.

5.2.1.5. Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Rusya Federasyonu ile Azerbaycan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair anlaşma 4 Nisan 1992’de imzalanmıştır (Purtaş, 2005,s.231).

Azerbaycan’ın Rusya ile ilişkilerinde ilk yıllar problemlidir. 1989 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Moskova’nın siyasi baskısına maruz kalmıştır. Bu tarihten itibaren Rusya, 1991 yılında Bakü’ye müdahale ederek doğrudan ya da Dağlık Karabağ’daki Ermenilerin isyanını desteklemesi ve teşvik etmesi veya Suret Hüseyinov hadisesinde olduğu gibi iç isyanlar başlatması gibi dolaylı olarak, Azerbaycan’a çok yönlü baskılar uygulamıştır. Bu politikalar neticesinde 1993 yılında Azerbaycan, BDT’ye girmek zorunda kalmıştır. Fakat Azerbaycan BDT’ye girmesine rağmen, Rusya’nın politikalarına tam olarak boyun

eğmiş değildir (Demir, 1998, s.117). Azerbaycan gerek askeri baskılar gerekse ekonomik, tarihi bir kısım bağlar nedeniyle, Rusya ile ilişkilerini sürdürmek zorunda kalmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuğu ilk yıllarda Rusya ile ilişkilerde ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir, hatta Azerbaycan parlamentosu BDT Katılım Anlaşmasını uzun süre onaylamayı reddetmiştir. Ancak, Karabağ Savaşlarında alınan mağlubiyetler, Azerbaycan'ı Rusya'ya yaklaşmak zorunda bırakmıştır. Elçibey yönetimindeki Halk Cephesi iktidarından sonra Haydar Aliyev Azerbaycan Devlet Başkanı olmuştur (Hekimoğlu, 2007, s.166). Haydar Aliyev'in yönetime geçmesi ile Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Azerbaycan eski devlet başkanı Haydar Aliyev, Moskova'ya ilk resmi ziyaretini 3 Temmuz 1997 tarihinde gerçekleştirmiştir. Aliyev ile Yeltsin yapmış oldukları görüşmelerde, dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik konularında imzalanacak anlaşmanın özel bir önem taşıdığını bildirmişlerdi. İki ülke arasında döviz ve ihracat alanlarındaki işbirliği, karşılıklı yardımlaşma, vergilerin iki katına çıkarılmasına izin verilmemesi, vergi kaçakçılığının engellenmesi, Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının vizesiz olarak gidiş gelişleri hakkında sözleşmeler ve anlaşmalar imzalanmıştır. Hazar'ın Azerbaycan bölümündeki yatakların işletilmesi için çeşitli ülkelerden birçok şirket ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin imzaladığı anlaşmalarla oluşturulmuş konsorsiyumlara Rusya petrol şirketi Lukoil'in de katılması kararlaştırılmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.166). %10 luk bir payla konsorsiyumlara ortak olan Rusya Hazar'ın statüsü konusundaki ısrarında yumuşamıştır.

Bakü ile Moskova arasındaki ilişkiler inişli çıkışlıdır ve çoğunlukla Amerikan-Rus ilişkilerinden etkilenmektedir. Ancak son zamanlarda Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, Moskova açısından olumlu bir şekilde ilerlediği ifade edilmektedir. Ayrıca, Rusya Federasyonu, Karabağ uyuşmazlığının çözülmesinde arabulucu rolünü de üstlenmektedir. Azerbaycan, Rusya'nın etkisini azaltma amacıyla kurulan GUUAM örgütüne üye devletlerden biridir. Ancak, bütün BDT devletleri gibi Bakü de çeşitli nedenlerden dolayı Moskova ile "iyi geçinme"

politikasını yürütmektedir (Hekimoğlu, 2007, s.166). Çünkü Rusya'nın kullanabileceği Karabağ gibi bir kozu vardır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin diğer önemli konusunu petrol meselesi teşkil etmektedir. Hazar petrollerinin Batı pazarlarına taşıma güzergâhında, Azerbaycan'ın Bakü-Novorosiski yerine Bakü Ceyhan'ı tercih etmesi iki ülke ilişkilerinde tartışma konusu olmuştur. Rusya'nın 2000 yılı Nisan ayında Çeçenistan toprakları dışından geçen petrol transfer hattını tamamlayarak, Hazar petrolünü Novorosiski üzerinden geçmesini sağlamıştır (Hekimoğlu, 2007, s.168). Yine de Hazar petrollerinin ana taşıma güzergâhı Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı olmuştur.

Azerbaycan'ın, sahip olduğu enerji kaynaklarının yanı sıra ABD ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi de Rusya açısından önem arz etmektedir. Azerbaycan'da da aynen Gürcistan'da olduğu gibi, elindeki bütün imkânları Moskova'nın bölgede kendi etkisini artırma amacıyla kullandığı görüşü hâkimdir. Azerbaycan'ın böyle bir düşünceye kapılmasının nedenlerinden biri de Rusya'nın Ermenistan ile sıkı bir askerî işbirliği içinde olmasıdır. Bakü, bu nedenle Moskova'nın Karabağ sorununda arabulucu olamayacağını da düşünmektedir. Ayrıca Bakü, Moskova'nın Gürcistan'daki askerî üslerden boşattığı askerî malzemeyi ve askerleri Ermenistan'a (Gümrü) yerleştirmesinden de rahatsızlık duymaktadır (Kamalov, 2006,95). Herşeye rağmen Rusya ile iyi ilişkiler kurmak zorunda kalan Azerbaycan Rusya'nın başkanlığında toplanan Karabağ zirvelerine katılmaktadır.

5.2.1.5.1. Rusya'nın Çeçen Savaşları Politikası

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu topraklarında patlak veren Çeçen Savaşları, tüm Kafkasya'yı olduğu gibi, Rusya-Azerbaycan ilişkilerini de etkilemiştir. Rusya Hükümeti, Çeçen Savaşları sırasında, Azerbaycan yönetiminin devamlı olarak Çeçenistan'a yardımda bulunduğunu dile getirmiş ve bu olaylardan hoşnut olmadığını açıklamıştır. I. Çeçen Savaşı döneminde, Moskova, Bakü'nün Grozni'yi desteklediğini iddia etmiştir. Rusya'nın bu iddiası, Azerbaycan hükümetince reddedilmesine rağmen, ihracatının %70'ini bu ülkeye yapan Azerbaycan'a üç yıl süren tek taraflı ve ilan edilmemiş ekonomik ambargo

uygulaması ile sonuçlanmıştır. II. Çeçen Savaşında da bu gibi suçlamalar devam etmiştir (Hekimoğlu, 2007, s.170). Rusya aynı zamanda Azerbaycan'da bulunan Çeçenlerin Rusya'ya teslimin sağlayarak Azeriler ile Çeçenlerin aralarını açmıştır.

Çeçenistan'daki savaşlar Rusya-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1994 yılında Rusya, Azerbaycan'ın Çeçen savaşçıları için transit yol olduğunu ileri sürerek Azerbaycan sınırını kapatmıştı. Rusya'nın bu adımı Azerbaycan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. İkinci Çeçenistan Savaşı sırasında da Moskova Azerbaycan'a aynı suçlamaları yöneltmiş, hatta Çeçen savaşçılarının Azerbaycan'da yabancı güçler tarafından eğitildiklerini ileri sürmüştü (Kamalov, 2006,96).

5.2.1.5.2. Rusya' nın Askeri Varlığı

Askerî konularda Azerbaycan hiçbir zaman Rus askerlerinin kendi topraklarında konuşlanmalarına izin vermemiştir (Kamalov, 2006,94). Bakü yönetimi BDT çerçevesinde güvenlik ve savunma işbirliği konularında, Rusya ordusunun Azerbaycan sınırlarında konuşlandırmamayı başarmış ve Ocak 1994'de Rus ordusunun Azerbaycan'da sürekli bulunması ve İran sınırlarının ortak korunmasını öngören anlaşmayı kabul etmemiştir (Hekimoğlu, 2007, s.170).

Fakat bütün çabalarına rağmen, Rusya, Azerbaycan'ın Gabala adındaki yerleşim merkezinde askeri radar üssünü bulundurmayı başarmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.170). Gabala Radar İstasyonu, Azerbaycan'daki tek Rus üssüdür. Bu üs, önceden Sovyet, şimdi ise Rus radar sisteminin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Azerbaycan bu üssün mülkiyetinin kendisinde olduğunu belirtmek suretiyle Rusya'ya kiralamıştır (Kamalov, 2006,94).

Bu istasyon radar sistemlerinin çalışmasını engellediğinden NATO üslerinin yerleştirilmesine engel olmaktadır. Azerbaycan'ın NATO ile işbirliğinde daha ileri gitmesi durumunda Azerbaycan'daki üssün kapatılması söz konusu olacaktır. Uzmanlar bunu Rusya'nın güney kanadının güvenliği açısından çok büyük kayıp olarak değerlendirmektedirler (Purtaş, 2005,s.233).

Putin'in tüm çabalarına rağmen Azerbaycan'ın yönünü Batı'dan çevirmesi ihtimali çok zayıf olarak gözükiyordu. Azerbaycan Kasım 2002'deki Prag Zirvesi'nde Gürcistan'la birlikte tam üyelik için resmen NATO'ya müracaatta bulunmuşlardı (Purtaş, 2005,s.235). Ancak Rusya Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO'ya girmelerini kabul edemeyeceğini 2008 Gürcistan müdahalesiyle göstermiştir.

5.2.1.5.3 Ekonomik İlişkiler

Azerbaycan'da Rusya Federasyonu'nun etkisi siyasal ve askerî alanlarda azalmakla birlikte yine de diğer BDT ülkelerine göre Moskova, bu Güney Kafkasya ülkesinde gücünü korumaktadır. Azerbaycan'da yaklaşık 150 bin Rus asıllı Azerbaycan vatandaşı ve Rusya Federasyonu'nda ise 2 milyon civarında Azeri yaşamaktadır. Bunun yanında, Azerbaycan'ın en çok ticaret yaptığı ülkenin Rusya Federasyonu olduğunu da unutmamak gerekir (Kamalov, 2006,97). Çeçen savaşları ile sekteye uğrayan Rusya-Azerbaycan ekonomik ilişkileri son yıllarda oldukça gelişmiştir. Bunda Rusya'nın son yıllarda izlediği akıllı ve pragmatist politikaların etkisi büyüktür.

5.2.1.5.4. Putin Dönemi

BDT coğrafyasında birbiri ardına gerçekleşen “renkli devrimler”in devamının Azerbaycan ile süreceği tahmin edilmekte idi. Bundan dolaydır ki, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, dış politikasında Azerbaycan'a daha fazla önem vermeye başlamıştı. 21. yüzyılın ilk dış ziyaretini de 9-11 Ocak 2001 tarihleri arasında Azerbaycan'a gerçekleştirmiş olan Putin, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 18 Ekim 1991 tarihinden beri bu ülkeyi ziyaret eden ilk Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olmuştur (Kamalov, 2006, 96).

Putin'in yönetime gelmesinden itibaren Rusya, Azerbaycan'a daha faydacı yaklaşım sergileyerek, Minsk grubu görüşmelerinde daha yapıcı bir tutum içerisine girmiş ve ilişkileri geliştirmeyi ön planda tutmuştur. Bütün bu gelişmelerin temelinde; Rusya, denge politikası izleyen Azerbaycan'ın ABD'nin nüfusu altına

girmesini ve burada ABD'nin askeri üsler açmasını engellemek, Dağlık Karabağ sorunununda inisiyatifi ABD ye kaptırmamak, Hazar havzası enerji kaynaklarının kullanımı ve taşınmasında Azerbaycan ile iş birliğine giderek, enerji kaynaklarının karar merkezinde olma düşüncesi yatmaktadır (Kantaracı, 2006, s.180). Rusya'nın son yıllarda bu politikalarında başarılı olduğunu görmekteyiz. Yani Rusya hem Karabağ sorununun devamını sağlamakta hem de Azerbaycan'daki Amerikan etkisini sınırlamaktadır.

5.2.1.5.5. Rusya'nın Azerbaycan'da Jeopolitik Hedefi

Rusya; şiiiliği, Güney Azerbaycan'la etnik akrabalığı ve tarihi münasebetleri vurgulayarak Azerbaycan'ı İran'a (hiçbir surette Türkiye'ye değil) bağlamak istegindedir. Böylece Erivan'dan geçen Moskova-Tahran stratejik hattını, Moskova-Bakû-Tahran hattı ile tekrar ederek bir yapı vücuda getirmek istemektedir (Dugin, 2003, s.180). Bunun kısa ve orta vadede olmasının zor olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Azeriler Türkiye'yi İran'dan çok daha fazla kendilerine yakın hissetmektedirler.

5.2.2. Karabağ Sorunu

Rusya ile Azerbaycan ilişkilerinde önemli meselelerden biri, Dağlık Karabağ konusudur. Ermenilerce iskân edilen Karabağ, Rusya ile Türkiye'nin imzaladıkları bir anlaşma ile 1921'de Azerbaycan'ın denetimine verilmiştir.

Bölge ağırlıklı olarak Ermeniler tarafından iskân edilmiştir. Etnik Ermeni-Azeri sürtüşmeleri 1980'lerin sonlarında şiddete dönüşerek patlak vermiştir. Şiddet altında etnik Ermeni nüfusu Dağlık-Karabağ ve Ermenistan'a kaçarken etnik Azeriler de Azerbaycan'ın geri kalan bölgelerine kaçtı. Dış güçler bu etnik gerginliği kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır (Alguire, 2007, s.4).

Şubat 1988'de Ermenistan'da yapılan görkemli bir gösteride, Stalin'in 1923'te Şii Müslümanların çoğunlukta olduğu Azerbaycan Cumhuriyeti'ne vermiş olduğu dağlık özerk Karabağ bölgesinin (180.000 kişilik nüfusunun yüzde 80'i Ermeni

kökenlidir) ilhak edilmesi talep edilmekteydi. Özerk Karabağ bölgesinin başkenti Stepanakert'te 13 Şubat'ta çıkan olaylar, birkaç gün sonra binlerce kişilik kalabalığın meydanlara döküldüğü Ermenistan'ın başkenti Erivan'a sıçradı. Gorbaçov düzenin sağlanması amacıyla Politbüro'dan iki özel görevli gönderdiyse de bu önlem işe yaramadı. Ermenilerle Azeriler arasındaki çatışmalar Karabağ'da çok sayıda ölü ve yaralıyla sonuçlanırken, Azerbaycan'daki Sumgait'te de çok sayıda yaralı vardı (Akaş-Okyay, 1995, s.100).

Azerbaycan, 26 Kasım 1991 tarihinde, Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü feshederek, bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını ilan etmiştir. Bölge Ermenileri de, bir halk oylamasıyla, bağımsızlık kararı alarak, 12 Aralık 1991'de, "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" olarak, BDT'ye girme başvurusunda bulunmuştur. Bu durum, Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışmaya yol açmış, Azerbaycan topraklarının neredeyse, beşte biri Ermeni güçlerince, işgal edilmiştir (Kantarcı, 2006, s.76). Bu bölgelerde yaşayan yüzbinlerce Azeri mülteci durumuna düşmüş bu işgaller Azeriler üzerinde derin yaralar açmıştır.

Yaklaşık altı yıl süren çatışmaların ardından, ateşkesin imzalandığı, 12 Mayıs 1994 tarihine gelinceye kadar, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin dağlık kısmının tamamı, bunun yanında yedi ilçesi daha, Ermenistan silahlı güçleri tarafından işgal edilmiştir. Savaş sırasında; RF'nin askeri ve Batı'nın maddi ve manevi desteğini eksik etmediği Ermenistan, komşu İran'ın da her türlü desteğini almıştır. Günümüzde Ermenistan halen, Azerbaycan'ın %20'lik kısmını, işgal altında bulundurmaya devam etmektedir (Kantarcı, 2006, s.76). Ateşkes Anlaşmasından sonra başlayan barış süreci şimdiye kadar bir sonuç vermemiştir.

Azeri-Ermeni çatışması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce bu devletin iki cumhuriyeti arasında siyasi anlaşmazlık olarak başlayan ve Birliğin dağılmasından sonra bağımsız devletlerarası sıcak çatışmaya dönüşen, Soğuk Savaş sonrası dönemin en yıkıcı sonuçları olan sorunlarından biridir. Savaşta bir milyon Azerbaycan vatandaşı mülteci durumuna düşmüş ve Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeni işgaline uğramıştır. Bu savaşın baş aktörleri olarak Azerbaycan ve Ermenistan ile Azerbaycan toprakları içinde kalan Karabağ'ı gösterebiliriz. Bununla birlikte Rusya, Türkiye, İran, ABD ve Avrupa ülkeleri de özellikle barış sürecinde

etkin rol oynamıştır (Cicioğlu, 2004, s.269). Barış görüşmeleri halen devam etmektedir.

5.2.2.1. Karabağın Önemi

Dağlık Karabağ stratejik bir konuma sahiptir. Dağlık Karabağ ve yakın çevresi, İran ve Hazar Denizi'ne kadar olan coğrafyaya hâkim bir bölge olup, savunmaya da son derece elverişlidir. Nitekim tarihte Azerbaycan'a yönelik taarruzların genellikle durdurulduğu yer yine bu bölge olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Sovyetler Birliği'nin Kafkas ordusunun karargâhı olarak bir zamanlar yine bu bölge seçilmiştir (Kantarıcı, 2006, s.139). Bu gün yalnız Dağlık Karabağ'ı değil Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında kalan bölgeleri de işgal altında tutan Ermenistan'ın, yarın bu bölgeler üzerinde de hak iddia edecektir.

5.2.2.2 Tarafların İddiaları ve Çözüm Önerileri

5.2.2.2.1. Azerbaycan'ın İddiası ve Çözüm Önerisi

Sorunun çözümü konusunda Azerbaycan'ın görüşleri nettir. Azerbaycan, sorunun uluslararası hukuk temelinde çözülmesini talep etmektedir. Dağlık Karabağ'a ülke bütünlüğü çerçevesinde mümkün olan en yüksek özerkliği vermeye hazır olduğunu açıklamıştır (Ağacan, 2006, s.12).

Günümüz uluslararası sistemin temelini, devlet ülkesinin bütünlüğü ilkesi oluşturmaktadır. Bu ilke gereğince Azerbaycan'ın rızası olmadan Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının ya da Ermenistan'la birleşmesinin hukuki geçerliliği olmayacaktır. Azerbaycan yönetiminin ise böyle bir duruma rıza göstermesi mümkün gözükmemektedir (Ağacan, 2006,s.12). Ancak şu da bir gerçektir ki, uluslar arası sistemin kuralları bir yere kadar geçerlidir. Büyük devletler istediklerini bir kılıf altında yerine getirmektedir. Bu Irak'ın işgalinde de böyle olmuştur, Abhazy ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarında da.

Bakü, Dağlık Karabağ Sorunu'nun tek çözüm yolunun, bölgeye Azerbaycan toprak bütünlüğü çerçevesinde verilecek yüksek özerklik statüsünden geçtiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ Sorunu'nun müzakerelerle çözülemeyeceği, askerî bir çözümün gerekli olduğu tezi giderek daha çok taraftar bulmaktadır (Kanbolat, 2007, s.13). Çünkü yıllardır devam eden barış görüşmelerinden Azerileri tatmin eden bir netice çıkmamıştır.

5.2.2.2.2. Ermenistan'ın İddiası ve Çözüm Önerisi

Ermenistan, Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendi kaderini tayin hakkı olduğunu iddia etmektedir. Buna dayanarak da Dağlık Karabağ'ın ya bağımsız olmasını ya da Ermenistan'la birleşmesini savunmaktadır. Uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkı yalnız sömürge toplumlarına tanınmıştır. Günümüzde sömürge toplumu kalmadığına göre, aslında hiçbir toplumun kendi kaderini tayin hakkı bulunmamaktadır. Bu bakımdan Ermenistan'ın iddiası hukuki temelden yoksundur (Ağacan, 2006, s.12).

5.2.2.3. Sorun Hakkında Son Durum

Azerbaycan'ın Dağlık (Yukarı) Karabağ bölgesinde 10 Aralık 2006 tarihinde uluslararası hukuk göz ardı edilerek yapılan “Anayasa Referandumu”nun ardından, 19 Temmuz 2007'de de “devlet başkanlığı” seçimleri düzenlendi. Dağlık Karabağ'daki seçimler de tıpkı anayasa referandumu gibi uluslararası hukuka aykırı olan mevcut durumu tek yanlı olarak meşrulaştırma ve tanınma çabalarının bir parçası olarak değerlendiriliyor. Türkiye ve Azerbaycan dâhil olmak üzere uluslararası toplum, seçimlerin yasadışı olduğunu açıklamıştır (Kanbolat, 2007, s.12). Karabağ Ermenileri, ilk devlet başkanlığı seçimlerinin yapıldığı 21 Aralık 1994 tarihinden bu yana milletvekilliği, yerel yönetim seçimleri ve referandumlar gerçekleştirmektedirler.

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 14 Mart 2008 tarihinde Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarına ilişkin bir kararı kabul etmiştir. Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilmesi ve göç etmek zorunda kalan Azeri halkın tazminatları

ödenerek yeniden topraklarına dönmesi maddelerini içeren karar, BM'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne destek vermesi olarak yorumlanmıştır. Karar, Azerbaycan'ın, uluslararası kamuoyundan beklediği desteği alma yolunda önemli bir adım olarak da görülmüştür. Genel kurulun aldığı karar, Azerbaycan'ın uzun zamandır BM nezdinde devam ettirdiği çalışmalarının başarılı bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Eren, 2008, s.10). Ancak kararın bir yaptırım gücü olmamıştır.

Karabağ sorunu Azerbaycan ve Güney Kafkasya'da istikrarın sağlanamamasındaki önemli etkenlerden biridir. Bölgede 1994 yılında imzalanan ateşkes protokolüne rağmen zaman zaman çatışmalara neden olan ihlaller, uluslararası platformda da güvenliğe yönelik bir tehdit olarak görülmeye devam etmektedir (Eren, 2008, s.10). Bu sorunla ilgili son gelişmeler Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Devlet Başkanı Sarkisyan arasındaki son yıllarda düzenlenen üçlü zirvelerdir.

5.2.2.3.1. Minsk Grubu'nun Tavrı

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ihtilafın kalıcı olarak çözümlenmesi için 1992 yılında Minsk'te düzenlenen zirvede Minsk Grubu kurulmuştu. Uzun süredir sonuç alınamayan müzakerelerin ardından, Minsk Grubu Eş-Başkanlarının girişimleri sonucu Azerbaycan (Elmar Mamedyarov) ve Ermenistan (Vartan Oskanyan) Dışişleri Bakanlarının Nisan 2004'de Prag'da bir araya gelmeleriyle "Prag Süreci" olarak anılan yeni bir dönem başlamıştır. Prag Süreci'nde Azerbaycan tarafı "adım adım çözüm", Ermenistan tarafı ise "paket çözüm"ü teklif etti; Minsk Grubu Eş-Başkanları ise çözüm üzerinde mutabakat sağlanması ve bu mutabakatın uygulanmasının zamana yayılmasına dayanan "paket çözümün aşamalı uygulanması" yöntemini geliştirdi (Kanbolat, 2007, s.13). Tarafların bu formülü kabul etmelerinden sonra 2005 yılı itibari ile müzakerelerde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Prag Süreci çerçevesinde daha önceki süreçlere göre daha fazla inisiyatif alan ve kalıcı bir çözümün ilkelerini belirlemeye çalışan Eş-başkanların formülüne göre, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün belirlenmesinin geleceğe bırakılması, bunun yanında statünün hangi yöntemle tespit edileceğinin şimdiden kararlaştırılması

öngörülüyor. Eş-Başkanlar, bu bağlamda işgal altındaki rayonların (illerin) boşaltılması, Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında bağlantı sağlanması, Dağlık Karabağ'ın statüsünün referandum ile belirlenmesi, yerlerinden edilmiş kişilere özel önem gösterilmesi, askerden arındırma ve uluslar arası yardım temini ilkelerini tespit ettiler. Ancak, Azerbaycan nihai statüsünün belirlenmesine kadar geçecek sürede “re-entegrasyon” sürecini tamamlamak istemiştir (Kanbolat, 2007, s.13).

ABD, Rusya ve Fransa Karabağ sorununa Birleşmiş Milletlerin müdahil olmasını istememektedir ve çözüm arayışı için Minsk Grubunun temaslarını sürdürmesi gerektiğini savunmaktadır. Minsk grubunun çalışmalarından memnun olmayan Azerbaycan, BM'nin kararının Ermenistan için ciddi bir uyarı olduğunun üzerinde duruyor. Azerbaycan, ABD, Rusya ve Fransa'nın, aleyhte oy kullanmasını eleştirmesine rağmen yine de AGİT Minsk grubunun çalışmalarını desteklediğini vurgulamıştır (Eren, 2008, s.11).

BM'de Azerbaycan lehine alınan karara ABD, Rusya ve Fransa'nın aleyhte oy kullanmaları Ermenistan tarafından farklı değerlendirilmiştir. Minsk grubunda önemli bir role sahip bu üç ülkenin ret oyu vermesi Ermenistan'daki siyasetçiler tarafından kararın Minsk grubu tarafından desteklenmediği yönünde değerlendirilerek sorunun çözümünde bir etki yapmayacağı yorumlarına neden olmuştur (Eren, 2008, s.11). Kısacası Minsk grubu çözümle alakalı büyük adımlar atmamıştır. Bu problemde ilginç olan şudur ki; hem Amerika hem de Rusya Ermenistan lehinde tavır takınmaktadırlar.

5.2.2.3.2 İKÖ'nün Tavrı

İKÖ, Karabağ sorunuyla ilgili 1994 yılından bu yana Azerbaycan'ı destekleyen kararlar almış, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgalini kınamış, işgal altındaki Azerbaycan topraklarında sivil halka karşı yapılan müdahaleleri “insanlığa karşı suç” olarak kabul etmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının uygulanarak Ermeni güçlerinin Azerbaycan'ın, Karabağ dâhil, işgal edilmiş topraklarından çekilmesi ve Ermenistan'ın Azerbaycan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesini istemiştir. Yine İKÖ,

yerlerinden edilen Azerilerin güvenliklerinin sağlanması koşuluyla evlerine dönmelerini de desteklemiştir (Eren, 2008, s.11). Ancak İKÖ çatısı altında bu kararları alan İran gibi bazı ülkeler bireysel olarak Ermenistan lehinde politikalar yürütmektedirler.

5.2.2.4. Sorunun Geleceği

Dağlık Karabağ sorununa adil ve kalıcı çözüm yalnız uluslar arası hukuk temelinde sağlanabilir. Bu çerçevede barışçı çözüm iki şekilde gerçekleşebilir. Birincisi, Ermenistan yönetiminin düşünsel değişim yaşamasıdır. Öncelikle Ermenistan yönetiminin Azerbaycan rıza göstermediği sürece sınır değişikliğinin mümkün olamayacağını ve güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğunu kabul etmesi gerekir. İkinci olarak, hakkaniyete uygun, dengeli bir barışçı çözüme ancak Batılı ülkelerin ve uluslararası örgütlerin Ermenistan yönetimine baskı uygulamasıyla ulaşılabilir. Adil çözüm için ne Ermenistan’da bir zihniyet değişimi gözlemlenmekte, ne de işgalciye yeterli uluslararası baskı uygulanmaktadır (Ağacan, 2006,s.12). Bunlar olmadan sürekli bir barışın, çözümün olması zor gözükmektedir.

Özellikle son yıllarda Hazar petrolünün nakli nedeniyle stratejik değeri artan Kafkasya bölgesindeki ekonomik gelişmenin, siyasi istikrar ve potansiyel işbirliğinin önünde önemli bir engel olarak duran Karabağ sorununun çözümü, önümüzdeki dönemde bölgenin uluslararası sistemdeki yerini yeniden yapılandıracak bir gelişme olacaktır. Sorunun iki tarafının şimdiye kadar kalıcı çözüme yönelik bir uzlaşma gerçekleştirememiş olması, bu sorunun yalnızca ilgili devlet başkanlarının yılda birkaç kez arabulucular vasıtasıyla bir araya gelerek çözemeyecekleri kadar “karmaşık” bir sorun olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle gerek derin bir tarihsel arka plana sahip olması, gerek siyasi ve hukuki çerçevede net bir anlayışa varılamaması, gerek müdahil aktörlerin farklı çıkar ve beklentilerinin çatışması nedeniyle Dağlık Karabağ sorununda ulaşılamayan kalıcı çözüme ulaşılabilmesi fazla iyimser bir düşüncedir (Eren, 2007, s.13). Şu da bir gerçektir ki; sorunun çözümünde iki tarafın ne istediğinden çok büyük devletlerin özellikle Rusya’nın ne beklediği önemlidir.

Batılı ülkeler ve bu çerçevede Minsk Grubu Eş Başkanlığını yürüten devletler, sorunun çözüm noktası olarak uluslararası hukuku değil, mevcut fiilî durumu temel alma eğilimindedir. Böylece uluslararası hukuk temelinde barışın sağlanması için değil, adeta Azerbaycan'ın işgal olgusuyla barışması için baskı uygulamaktadırlar (Ağacan, 2006,s.87). Bu da hiçbir uluslararası kurala uymamaktadır.

5.2.2.5. Rusya'nın Karabağ Politikası

Karabağ problemi, Sovyetlerin cumhuriyetlerdeki nüfus yapısını bozarak, daha kolay yönetme politikası gereği ortaya çıkarılmıştı. Böylece Azerbaycan milli birliği sağlayamayacak ve bağımsızlık taleplerinde bulunamayacaktı. Batılı ülkelerin eski sömürgelerinde uyguladıkları, azınlıkları çoğunluğa karşı destekleme politikasını, Sovyetler bu şekilde uygulamıştı. Şimdilerde halledilmesi çok güç bir hale gelen Karabağ meselesi, bölgedeki karışık durumun devam etmesinin başlıca sebeplerindendir. Böylece hem Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri bozuk olmaya devam etmekte, hem de Rusya, Karabağ kozunu kullanarak her iki ülkedeki çıkarlarını kolayca sağlamaktadır (Demir, 1998, s.256).

Rusya, işgalin başlamasından itibaren Ermenistan'ın en önemli destekçisi olmuştur. 1990–1992 yılları arasında Dağlık Karabağ'da barışı sağlamak için yerleştirilen Rus Askerleri bölge halkının sürülmesine önyak oldular. Dahası Hocalı'da olduğu gibi, bölge halkına yönelik katliamlarda da bizzat rol aldılar. Bugün, barış gücü adıyla da olsa Rus askerlerinin geri dönmesi Azerbaycan tarafından kabul edilemez bir olgudur. Ayrıca, Rus barış gücünün Abhazya ve Güney Osetya'daki uygulamaları da tedirginliği artıran diğer husustur (Ağacan, 2006,s.83). Bu sebeple Rusya'nın her türlü baskılarına rağmen Azerbaycan ülkesine Rus askeri sokmamıştır.

Ateşkes sonrası yapılan barış görüşmelerinde Rusya tarafından önerilen çözümler şu şekildedir; iki devletin askeri yönetimi arasında “kırmızı hat” ve özel radyo iletişiminin sağlanması gereklidir, bu iletişim sayesinde uyuşmazlık bölgelerindeki olaylara anında müdahale edilecektir. İki taraf arasında tutuklu mübadelelerinin tamamlanması, kayıpların bulunması konularında işbirliğine

gidilmelidir. Karabağ Savaşından dolayı sulama yapılamayan verimli Azerbaycan topraklarında ziraatın yapılabilmesi için sulama kanalları ortak kullanılmadığıdır. Rusya Federasyonu, iki ülke başkanlarının görüşmelerde bulunmalarını desteklemektedir. Görüşmelerden olumlu bir netice çıkması halinde Rusya, uzlaşma çözümüne garantör olmaya hazır olduğunu belirtmiştir (Purtaş, 2005,s.235). Tüm bunlar Rusya'nın sorunun çözümünde temel konulara girmediğini göstermektedir.

Rusya, Dağlık Karabağ konusunda aktif politika yürüterek, arabulucu rolüyle sorunun çözüm sürecini tekeline almaya çalışmıştır. Ancak bu süreçte Rusya sürekli Ermeni tarafının görüşlerini dikkate almıştır (Purtaş, 2005,s.235). Rusya kendisinin sebep olduğu bu sorundan başkalarının faydalanmasını istememektedir.

Karabağ Savaşı sırasında Rus ordularının Ermenistan'a destek vermesi, Azerbaycan'ın Batı'ya yönelişini hızlandırmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.168). Ancak sorunun devamında Batı'nın ve özellikle Amerika'nın Ermenistan lehine politikalar yürütmesi Azerbaycan'ı çelişkeye düşürmüştür.

Dağlık Karabağ sorunu, büyük bir sorun olmanın yanı sıra bölgesel dengeleri değiştirme şansına da sahiptir. Ermeni analizciler dahi Rusya'nın Kafkaslarda geniş jeostratejik çıkarlarını koruma ve Azerbaycan'ın Hazar kaynaklarını kullanma konusu başta olmak üzere Batı yanlısı politikasını dengeleme açısından Dağlık Karabağ'ın önemli bir araç olduğunu yazmışlardır. Azeri yetkililer Rus meslektaşlarıyla yaptıkları her görüşmenin gündemine Karabağ sorununu taşımaktadır. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, her fırsatta Çeçenistan'ı Rusya Federasyonu'nun ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ifade etmiş ancak bunun karşılığında Putin'den Karabağ konusunda benzer destek alamamıştır (Kamalov, 2006,94). Rusya bütün tarafların katılımıyla sorunun çözülebileceğini bu süreçte kendisinin de müdahil olacağını ve barış anlaşmasına varılması durumunda bu barışın garantörü olacağını beyan etmektedir.

Karabağ meselesinin oluşması Rusya faktörü ile ilişkilidir. Rusya'nın Kafkasya'daki siyasî oyunlarıyla ilgilidir. Sorun Rusya'nın Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a vermesi değildir. Rusya tüm bu çatışma döneminde Ermenistan'a askerî ve siyasî destek vermiştir. Temel çıkar, Dağlık Karabağ'ın, Azerbaycan'dan

ayrılması, Ermenistan'a birleşmesi veya bağımsız olması değildir. Rusya'nın istediği, Azerbaycan'dan bazı tavizler koparmaktır. Rusya için Karabağ çatışması bir amaç değil, araçtır (Namazov, 2003, s.51). Bağımsızlıklarına önem veren ülkelere karşı Rusya'nın kullandığı araçlardan biridir.

Rusya Federasyonu, Güney Kafkasya'daki etnik ve bölgesel problemleri kullanarak bölge ülkelerini kendi ekseninde tutma politikasına devam etmektedir. Bölgede kendi uzantısı konumunda bulunan Ermenistan'ı siyasi ve askeri yönden destekleyerek Dağlık Karabağ sorununu sürüncemede bırakmakta, bu sayede Batı ile bütünleşme yönünde gayret gösteren Azerbaycan'a engel olmaktadır.

5.2.3. Değerlendirme

Rusların Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan beklentileri çok fazla idi. Rus askerî üslerinin Azerbaycan'a yerleştirilmesini, Azerbaycan sınırlarının Rus ve Azerbaycan askerleri tarafından ortak korunmasını, Hazar'da sadece Rus şirketlerinin çalışmasını, Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına sadece Rusya üzerinden taşınmasını arzulamaktaydılar. Fakat bunların hiçbirisi gerçekleşmedi (Namazov, 2003, s.52). Ruslar bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan'ın kendi yörüngesinden çıkacağını tahmin edememişlerdir.

Rusya, Ermenistan'a çok önemli askerî-siyasî yardım sağlamıştır. Bu yardım olmasaydı, Ermeniler Dağlık Karabağ'ı ve diğer arazileri işgal edemezlerdi. İlk yıllarda Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik politikaları sık sık değişmekteydi, ancak özellikle Putin'in yönetime geçişi ile Rus siyasetinin daha dengeli olduğu görülmektedir. Yeni yönetim ne SSCB'ye dönüşün, ne de BDT'nin istedikleri gibi oluşturulmasının mümkün olmadığını anlamışlardır. Ama eğer Rusya'da gelişme, toparlanma yaşanır, bu niyetlerin mümkünlüğüne inanç oluşursa, eski istekler yeniden gündeme gelecektir. Onları daha dikkatli ve dengeli politika izlemeye zorlayan, oluşmuş mevcut durumdur (Namazov, 2003, s.52). Yani Rus milleti her zaman fırsat kollayan bir millet olmuştur.

Kafkasya'daki mühim konumunun yanı sıra petrol ve doğalgaza da sahip olması Azerbaycan'ın önemini daha da artırmaktadır. Azeri yöneticiler ülkenin tekrar Rus hâkimiyetine girmemesi için Avrupa ve Amerika'nın büyük petrol şirketleri ile ortak yatırımlara girişmişlerdir. Böylece Rusya karşısında kendilerine bu ülkelerin yardımcı olacağını düşünmüşlerdir. Sonradan Batılı şirketlere Türkiye, Japonya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin şirketleri de katıldı. Azerbaycan Dünya ülkelerinin ilgisinin devam etmesinden yanadır. Böylece kendi güvenliğinin sağlanacağını ummaktadır. Bu plan şimdilik başarılı gibi gözükmektedir. Ancak Rusya'nın şimdilik eski Sovyet Cumhuriyetlerini tekrar ilhak etmek gibi bir düşüncesi de yoktur. Bu ülkelerin kendisine getirdiği ağır yüklerden kurtulduktan sonra, mükellefiyet altına girmeden bu ülkelerin zenginliklerinden istifade etmenin yollarını aramaktadır (Demir, 1998, s.122). Belki de Sovyetler Birliği'ni dağılmasının değil dağıtılmasının sebebi budur.

5.3. Rusya Federasyonu' nun Ermenistan Politikası

5.3.1. Ermenistan

5.3.1.1. Genel

Ermenistan'ın nüfusu 3.305.000 olup yüzölçümü 29.800 km. kare'dir. Başkenti Erivan'dır. Yüzölçümü bakımından üç Kafkas cumhuriyetinin en küçüğüdür. Ermenistan nüfusunun % 91'ini Ermeniler, % 5'ini Azeriler, % 2'sini Ruslar, % 2'sini de Kürtler teşkil eder. 1991 Eylül ayında yapılan halk oylaması ile halkın % 95'i bağımsızlıktan yana oy kullanınca, tam bağımsızlık ilan edilmiştir (Demir, 1998, s.127). %5 oranındaki Azeri nüfusunun büyük bölümü Nahçıvan sınırında yaşamaktadır.

Dağlık bir Güney Kafkasya ülkesi olan Ermenistan coğrafi bakımdan çok elverişsiz bir bölgede bulunmaktadır ve doğal kaynaklardan yoksundur. Ermenistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran, batıda Türkiye ve kuzeyde Gürcistan ile komşudur. Yerleştiği coğrafya itibarıyla denize çıkışı yoktur ve ulaştırma genellikle

Gürcistan üzerinden yapılmaktadır (Cebbarlı, 2004, s.5). Türkiye ve Azerbaycan ile sınır ilişkisi bulunmayan Ermenistan'ın sadece Gürcistan ve İran ile sınırları açıktır.

Bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerin hiçbirinde, Rus azınlığının nüfusu Ermenistan'da olduğu kadar az değildir. 1989 nüfus sayımlarında belirlenen rakamlara göre, Rus azınlıklar toplam nüfusun ancak yüzde 2'sini oluşturmaktaydı (Kamalov, 2007,s.54). Bugün bu oran yüzde 1'e kadar inmiş durumdadır.

Güney Kafkasya ülkelerinden, Ermenistan, ABD ile olan yakın ilişkilerine rağmen stratejik ortaklık anlamında terciğini, RF'den yana yapmıştır (Kantarcı, 2006, s.129). Buna rağmen Amerika Karabağ sorununda Ermenistan lehine politikalar yürütmektedir. Bunda da Amerikan iç siyasetinde ağırlığı olan Ermeni Diasporasının etkisi çoktur.

5.3.1. 2. Ermenistan'ın Rusya İçin Stratejik Önemi

Türkiye'den Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ'dan geçmesi nedeniyle Ermeniler son derece stratejik önemdeki topraklarda bulunmaktadır. Erivan, otomatik olarak Moskova-Tahran ekseninde bu iki ülkeyi birbirine eklemleyen ve Türkiye'yi kıta içi mekânlardan koparan önemli stratejik bir halkadır (Dugin, 2003, s.78). Bu halka Türkiye'nin Türkistan ile irtibatını güçleştirmektedir.

Rusya'nın Kafkasya'daki geleneksel ve güvenilir müttefiki olan Ermenistan özel bir jeopolitik rol oynamaktadır. Türkiye'nin Kuzey'e ve Doğu'ya, yani Orta Asya Türk Dünyası'na yayılışının önüne set çekilmesinde Ermenistan, mühim bir stratejik üst vazifesini yerine getirmektedir (Dugin, 2003, s.180).

Ermenistan başka bir anlamda da ehemmiyet arz etmektedir. İran ile tarihi ve etnik yakınlığa istinat ederek, Avrasyacı itici gücün merkezden İran Rimland'ına genişlemesinde önemli bir halka görevini ancak Ermenistan yapmaya kadirdir. Bu da, Moskova-Erivan-Tahran ekseninin kurulması anlamına gelmektedir (Dugin, 2003, s.180). Mevcut durumda Ermenistan'ın Rusya ve İran ile sıkı ekonomik ve askeri ilişkileri mevcuttur.

5.3.1.3. Ermenistan Tarihi

19. Yüzyılın başlarında Ruslar, Kafkasya'yı ele geçirdiklerinde hedeflerine ulaşmada kendilerine en fazla yardımcı olabilecek topluluğun Ermeniler olduğunu anlamışlar ve Ermeniler arasında kışkırtıcılığa başlamışlardır. Doğu Anadolu'da müstakil bir Ermenistan kurma düşüncesi ve Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettirme gayretlerinin altında bu bölgeden Akdeniz'e inme siyaseti yatıyordu (Yıldırım, 1990, s.15). Bu temel Rus politikası doğrultusunda Ermeni çeteleri kurulmuş ve yerli Türk halkına karşı harekete başlamışlardır.

19. Asrın ilk çeyreği Çarlık Rusya'sı, hem Kafkasların ekonomik ve ticari imkânlarını elinde bulundurmak ve hem de Kafkasları üs olarak kullanmak suretiyle güneye inme siyasetini hızlandırmak istemiştir. Bu devirde Osmanlı devleti ile İran'ın içine düştükleri krizlerle meşgul olmalarından istifade eden Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan'ın güney kısımlarında bir Ermenistan bölgesi kurarak ilerdeki eylemleri için gerekli hazırlıkları yapma fırsatı bulmuştur (Saray, 1999, s.26). Böylece ileride kurulacak Ermenistan Devleti'nin temelleri atılmış oldu.

Ruslar ile Osmanlılar arasında 1823–1829 yıllarındaki savaş Balkan ve Kafkas cephelerinde devam etmiş ve kısmen de olsa Rusya'nın üstünlüğü ile kapanmıştı. İran'dan sonra Osmanlı Devleti'ni de yenen Rusya, bu iki Müslüman devlete karşı Kafkaslarda bir tampon bölge oluşturmaya karar vermiştir. 1723'den beri temas halinde buldukları Hıristiyan Gürcü ve Ermenilerden, ikincisini tercih eden Ruslar, 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne Adlaşmalarının tespit ettiği sınırlara çekilirken İran ve Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri zorla göç ettirerek Erivan merkez olmak üzere yarattığı tampon bölgeye yerleştirmiştir (Findley, 2006, s.176).

20. Yüzyılın başında Taşnak partisinin katliamlar yaparak genişlettiği zoraki Ermeni Devleti, o zamanlar Osmanlı ve İran sınırlarına paralel uzanan bir tampon bölge idi. Ruslar, İran'ın ve Osmanlı Devletinin Kafkaslara doğru ilerlemelerini ve Müslüman toplulukları kurtarmak teşebbüslerini önlemek için bu tampon Ermeni Devletini kurmuştu. Fakat Osmanlı Devleti ile İran'ın böyle bir teşebbüse

girmeyecek kadar iç meseleleri ile uğraştıkları Rusya tarafından tespit edilince, tampon bölge olarak kurulan Ermenistan bilhassa Osmanlı Türkiye'sine karşı bir nifak merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Saray, 1999, s.26). Bu bölgeden Osmanlı içlerine kadar ilerleyen Ermeni çeteleri Anadolu şehirlerinde büyük katliamlar yapmışlardır.

Ermenistan ve Rusya birbirlerini tabii müttefik olarak görmektedirler. Bunun başlıca sebepleri ise, her iki ülke halkının da çoğunluğunun Hıristiyan olması ve Rusya'nın Kafkasya politikasında Ermenileri tarih boyunca Türklere ve İranlılara karşı kullanmasıdır. Gerçekten de Ermeniler Osmanlı devleti'nin zayıflamaya başladığı zamandan itibaren Doğu Anadolu ve Kafkasya'da Rusya ile işbirliği yapmışlardır. Bu işbirliği sırasında Rus ordularına lojistik destek sağlamışlar ve kurdukları çetelerle halkı taciz etmişlerdir. Böylece Rusya'nın işini kolaylaştırmışlardır. Ruslar ise bu yardımlara karşılık Ermenilerin bağımsız devlet olmalarını sağlama sözü vermişlerdi. Oysa bölgede 28 Mayıs 1918 tarihinde kurulan bağımsız Ermenistan devleti, Kasım 1920'de Ermenistan'ın Kızılordu tarafından ele geçirilmesi ile sona ermiş ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Demir, 1998, s.128). Buna rağmen Ermeni-Rus dostluğunda bir eksilme olmamıştır, çünkü Ermenilerin her tarafı kendince düşmanlarla çevrilidir.

Kafkasya'da Ermeni Devletinin kurulması Rusya'nın güney sınırlarının güvenliği anlamına gelmiştir. 1920'de kurulan Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti 1922'de Kafkasya Federasyonu'na, 1936'da ise SSCB'ye üye olmuştur (Cebbarlı, 2004, s.5). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında Ermenistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir.

5.3.1.4. Ermenistan'ın Ekonomik Durumu

Ermenistan ekonomisi büyük oranda Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin yani diasporanın yardımlarına ve yatırımlarına bağlıdır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce gelişmiş sanayisi olan Ermenistan'ın bağımsızlık sonrası tarımın ekonomideki önemi artmıştır.1991'den önce Ermenistan ekonomisinde tarımın oranı %20 iken bu oran 2000 yılında %40'a kadar çıkmıştır. Bu oran son yıllarda Rusya'nın ülkeye

yaptığı yatırımlar sayesinde 2006 verilerine göre %30 civarında olmuştur (<http://en.wikipedia.org/wiki/Armenia>).

Ermenistan'da 1988 depreminden sonra 25.000 kişi ölmüş 500.000 kişi evsiz kalmıştır (<http://en.wikipedia.org/wiki/Armenia>). Bu kayıplar Ermenistan ekonomisinde telafi edilemeden Azeri-Ermeni çatışması ortaya çıkmış ve savaş 1994 yılına kadar sürmüştür. Bu süre zarfında Ermenistan ekonomisi büyük bir çöküntüye girmiş kişi başı düşen milli gelir %60 azalmıştır.

Bölge ülkeleri içinde ekonomik açıdan geleceği en karanlık ülke Ermenistan'dır. Yolsuzluk, tekelleşme, mafyalaşma, doğal kaynaklardan yoksun olma gibi ekonomik sebeplerin yanı sıra sürdürülen irredentist ve saldırgan politikalar Ermenistan ekonomisinin gelişmesini imkânsız kılmaktadır. Bu tutumu yüzünden Ermenistan, bölgesel projelerden dışlanmıştır. Bugün Ermenistan; Rusya, batılı ülkeler ve kısmen de diasporadan yapılan yardımlarla ayakta kalmaktadır. Rusya ve batılı ülkelere Ermenistan'a yapılan yardımlar Azerbaycan ve Gürcistan'a yapılan yardımların çok üstündedir (Ağacan, 2006,s.11). Ekonomik olarak Ermenistan Azerbaycan'ın çok gerisine düşmüştür. Bu durumun farkında olan Rusya Ermenistan ekonomisini canlandırarak adımlar atmaktadır. Türkiye ile imzalanan protokollere Rusya'nın onay vermesinin altında bu gerçek yatmaktadır.

Ermenistan hemen hemen tüm komşularıyla problemler yaşamaktadır. Ermenistan, uzlaşmaz tavrı nedeniyle bölgede gerçekleşen başta doğal gaz ve demir yolları projeleri olmak üzere birçok uluslararası projenin dışında kalmıştır (Bozkuş, 2008, 9). Sadece İran ile doğalgaz boru hattı konusunda anlaşmaya varmıştır.

5.3.1.5. Komşularıyla İlişkileri

Böyle bir coğrafyada bulunan bir ülkenin bütün komşuları ile iyi ilişkiler içerisinde olması gerekirken, günümüzde Ermenistan, İran dışındaki bütün komşuları ile ciddi sorunlar yaşamaktadır. Sadece İran ile ekonomik ve siyasi ilişkileri üst düzeydedir (Cebbarlı, 2004, s.5). Bunun en büyük sebebi de Ermenistan'ın Rusya'nın bir uydu devletiymiş gibi hareket etmesidir.

Şimdiye kadar, Kafkaslarda en önemli istikrarsızlık unsuru ve aynı zamanda Türkiye için ciddi baş ağrısı, Ermenistan olmuştur. Çünkü Ermenistan'ın, Kafkaslardaki bütün komşuları ile münasebetleri, son derece tutarsız ve istikrarsızdır. Azerbaycan ile olan Karabağ meselesi ve Azerbaycan topraklarına yönelen Ermeni emperyalizmi, Azerbaycan ile bu ülkenin münasebetlerinde daha uzun yıllar derin izler bırakacak gibi görülmektedir. Ermenistan'ın Gürcistan ile münasebetleri de iyi değildir. Bütün komşuları ile münasebetlerinin bozuk olması dolayısıyla, Azerbaycan ve Gürcistan'ın aksine, Ermenistan Bağımsız Devletler Topluluğu'na daha önce dâhil olmuştur (Kumkale, 1995, s.98). Bu sayede kendisini Rusya'nın gvenlik şemsiyesi altına almıştır.

Ermenistan'ın gerek Türkiye ile gerek Gürcistan ve Azerbaycan ile münasebetlerinin bu durumu dolayısıyla, bu küçük devlet, dış politikasının dayanaklarını daima dış güçlerin desteğinde aramış ve bunun sonucu olarak da, Kafkaslar bölgesine dış faktörleri çeken ve bölge politikasını daha karmaşık hale getiren bir ülke olmuştur (Kumkale, 1995, s.99).

5.3.2. Ermenistan- Rusya İlişkileri

5.3.2.1. Genel

Ermenistan, BDT ülkeleri arasında Rusya'nın ilk resmi temas kurduğu ülkedir. 29 Aralık 1991'de Yeltsin ve Ermenistan devlet başkanı Ter Petrosyan iki ülke arasında "Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması" imzalamışlardır (Purtaş, 2005, s.235).

Kafkaslar, yüzyıllardır Türk-Rus rekabetinin önemli bir sahnesi olmuştur. Bu rekabetin anıları canlı bir şekilde Moskova'da ve Ankara'da hissedilmektedir. 1991'den beri Türkiye Kafkasya'daki etkinliğini yeniden tesis etmeye başlayınca Rus-Ermeni ilişkileri her ikisi için yeniden önem kazanmaya başlamıştır (Rumer, 2007, s.19).

Rusya'nın Güney Kafkasya politikası Ermenistan'ın çıkarlarına uygundur. Ermenistan da Rusya gibi bölgede ABD ve Türkiye'nin etkisinin artmasına karşı çıkmakta, İran ile iyi ilişkilerin kurulmasını desteklemekte, Rusya'nın yer almadığı projelerin geliştirilmesine olumsuz bakmakta, Moskova'nın Çeçenistan politikasını desteklemekte ve GUAM'a Rusya gibi olumsuz yaklaşmaktadır. Gürcistan ile Azerbaycan, Rusya ile BDT çerçevesinde entegrasyona yaklaşmamışken, Ermenistan bu konuda Rusya'nın baskısına karşı koyamamıştır (Kamalov, 2006,97). Hatta bu konuda kendisi istekli olmuştur.

Rusya savunma bakanı Sergey Ivanov'un "Güney Kafkaslardaki barış ve istikrar adası" olarak nitelendirdiği Ermenistan ile Rusya arasındaki yakın ilişkiler bugün de devam etmektedir. Konunun uzmanları, "Ermenistan da aynen Gürcistan veya Moldova gibi yüzünü Batı'ya çevirebilir mi?" Sorusuna Ermenistan'ın böyle bir lükse sahip olmadığı yanıtını vermektedir (Kamalov, 2006,97). Çünkü Ermenistan sadece ekonomik değil her yönden Rusya'ya bağımlıdır.

8 Ekim 2002'de Moskova'da düzenlenen "Yüzyılın Kavşağında Dünya Ermenileri ve Uluslararası İlişkilerin Güncel Sorunları" adlı konferansta konuşma yapan Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov Rusya'nın görüşünü; "Ermenistan Kafkasya ülkeleri arasında Rusya için özel öneme sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler dostluk ve işbirliği prensibine, karşılıklı anlaşmaya, milli çıkarların örtüşmesine ve tarihi geleneklere dayanmaktadır" şeklinde ifade etmiştir (Cebbarlı, 2004, s.6).

Ermenistan Kafkasya'da Rusya ile ilişkileri en sıkı olan eski Sovyet Cumhuriyetidir. Rusya bu ülkede askeri üsler bulundurmaktadır. Ermenistan'da Rusya'yı ülkenin hamisi ve güvenliğinin garantisi olarak gören çevrelerin varlığı, Rusya'nın bu ülkeye etkisini kolaylaştırırken, Rusya'da da tarihsel olarak Ermenistan'ı müttefik gören bakış açısı Kafkasya'da Ermenistan lehine bir politika izlenmesine neden olmaktadır (Kasım, 2006, s.234). Bunun yanında Karabağ problemi Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını arttırmıştır.

Rusya Federasyonu devlet başkanı Vladimir Putin 23 Ağustos 2000'de Ermenistan'ın bağımsızlık yıl dönümünde gönderdiği mesajda, Ermenistan'ın ülkesi

için güvenilir bir dost olduğunu ve bu dostluğun ilelebet devam edeceğini belirtmiştir. Putin mesajında, Rus-Ermeni stratejik ortaklığının her planda devam edeceğini, iki ülke işbirliğinin Kafkasya bölgesinde güven ve istikrarın sağlanmasında faydalı olacağını vurgulamıştır (Purtaş, 2005, s.236). Putin'in ilk görev yılında verdiği bu mesajlar onun döneminde de Rusya'nın Ermenistan politikasında bir değişikliğin olmayacağını işaretliydi.

Moskova ile Erivan arasındaki dostluk tarihi temellere dayanmaktadır. Moskova, Ermenistan'ı Kafkasya bölgesindeki kalesi olarak görmektedir. Ayrıca bu ülke Rusya Federasyonu'nun BDT örgütündeki daimi ortaklarından birisidir (Hekimoğlu, 2007, s.182). Bunun sonucunda Rusya Karabağ Savaşı'nda Ermenistan yanlısı politika izlemiştir.

Erivan, uluslararası sorunların büyük çoğunluğunda Moskova ile aynı pozisyonu almanın yanı sıra, post Sovyet bölgesinde oluşan örgütlerden, Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvenlik Anlaşması gibi topluluklarda Rusya'nın yanında yer almaktadır. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nda ise gözlemci statüsünde bulunmaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.184).

Ermenistan ile Rusya Federasyonu arasında imzalanan dostluk, iş birliği ve karşılıklı yardım anlaşmaları iki ülke arasında "stratejik iş birliği"nin ötesine giden bir ittifak ilişkisi oluşmasına neden olmuştur. Aslında bu anlaşmalar var olan oluşumun hukuka geçirilmesi olmuştur.

5.3.2.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler direk kara sınırının olmaması nedeniyle sınırlıdır. Özellikle Ermenistan mevcut durumdan çok memnun değildir. Çünkü Rusya'nın Ermenistan ile olan ekonomik ilişkileri Gürcistan ile olandan daha düşüktür. Örneğin Rusya ile Ermenistan arasındaki ticaret hacminin 240 milyon dolar seviyesinde olduğu 2006 senesinde Rusya'nın arasının kötü olduğu Gürcistan ile ticaret hacmi 500 milyon doların üzerindedir (Kamalov, 2006,97).

Ermenistan, Rusya'ya olan gaz borcunu, Ermenistan atom istasyonu ve bütün elektrik sektörü başta olmak üzere ülkenin en stratejik kurumlarını Rusya'ya devrederek kapatmıştır. Bu borç ödeme şekli Rusya'nın elindeki baskı kozunu artırmıştır. Diğer taraftan, Ermenistan muhalefeti ise Rusya ile ilişkilerin gelişmesine karşı çıkmasa da, bu ilişkilerin her iki tarafın da çıkarlarını gözetmesi gerektiğini savunmaktadır. Rus-Ermeni Devlet Üniversitesi'nin rektörü Armen Darbinyan, Rossiyskaya gazetesine verdiği röportajda, Rusya ile olan ilişkilerde bir alternatif olduğunu bildirdi. Darbinyan, hem Ermenistan'ın hem de Türkiye'nin AB'yi amaçladıklarını ve er geç yollarının kesişeceğini ve iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesi yönünde Türkiye'nin Ermenistan'daki Rus üssünün kapatılmasını talep edebileceğini açıklamıştır. Darbinyan, Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırın da bir gün mutlaka açılacağını ve böylece Rusya'nın baskısının azalabileceğini de dile getirmiştir (Kamalov, 2006,98). Türkiye ile Ermenistan sınırının açılması durumunda Ermenistan ekonomisinin gelişeceği kesindir ancak Ermenilerin Rusya'dan ayrı politikalar üretecekleri pek ihtimal dâhilinde gözükmemektedir.

Rusya'daki Ermeni Diasporasının varlığı da iki ülke arasındaki ilişkilere etki eden bir faktördür. 1 milyonu aşan sayıda Ermeni nüfus Rusya'da yaşamaktadır ve bu durum Rusya'yı, Ermeni Diasporasının en fazla olduğu ülke durumuna sokmaktadır. Ermenistan'dan Rusya'ya çalışmak amacıyla sürekli veya geçici olarak gidenler de Rusya'daki Ermeni nüfusunun artmasında etkili olmuşlardır, Rusya'daki Ermeni Diaspora kuruluşlarının bu ülkenin politik yaşamında ve iki ülke arasındaki ticarete rol oynamaları bağları kuvvetlendirmektedir (Kasım, 2006, s.240). Diasporanın her yıl Ermenistan'a gönderdiği paralar Ermenistan bütçesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Askeri açıdan olduğu gibi, ekonomik bakımdan da Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı her yıl daha da artmaktadır, askeri anlaşmalar ve Rusya'nın yaptığı yardımlarla gelişen ilişkiler Rusya'nın, Ermenistan'ı askeri sanayi tesisini satın almasıyla ekonomik bir boyut da kazanmıştır. Ermenistan'ın ithalatında en büyük paya sahip olan Rusya, Ermenistan'daki enerji sektöründe de söz sahibidir. 2002 yılında, önemli beş işletme Ermenistan'ın Rusya'ya olan borçları karşılığında Rus şirketlerin eline geçmiştir. Metsamor Nükleer Enerji Santrali ve Sevan-Hrazdan Hidroelektrik Santrali'nin de aralarında bulunduğu önemli işletmelerde Rusya'nın

kontrolü enerji alanında da Ermenistan'ı Rusya'ya tamamen bağımlı kılmıştır (Kasım, 2006, s.240).

İki ülke arasındaki ilişkilerde en zayıf halkayı ekonomik işbirliği teşkil etmektedir. Rusya, Kafkasya'daki geleneksel ortağı olan Ermenistan'ın ekonomisini kalkındırmak için Putin'in ikinci kez göreve gelişinin ardından 2004 senesinden başlayarak bu ülkeye yatırımlar yapmaya başlamıştır. 2006 verilerine göre, Ermenistan'da Rus sermayeli 500'den fazla şirket faaliyet göstermektedir (Hekimoğlu, 2007, s.185). Bu sayı her geçen yıl artmış olsa da Ermenistan ekonomisini canlandıracak nitelikte değildir.

Rusya, Ermenistan'ın başlıca enerji yakıt kompleksinin sahibi durumundadır. Ermenistan'ın ihtiyaç duyduğu enerjisinin %40'ı Ruslar tarafından karşılanmaktadır. Rusya'nın Sibir Hava Yolları şirketi, ermeni havacılığını kontrol etmektedir. Rus sermayesi 2004 yılından itibaren, Ermenistan'daki bankacılık sektöründe de önemli rol oynamaya başlamıştır (Hekimoğlu, 2007, s.186). Ermenistan'da tüm ekonomik alanlarda Rusya'nın varlığı hissedilmektedir. Bu da Ermenistan'ı Rusya'nın bir eyaleti durumuna sokmuştur.

2006 Nisan'da, Rusya, Ermenistan'a 2009'a kadar Avrupa'ya verdiği doğalgazın yarı fiyatına gaz verme karşılığında Ermenilerin boru hattını ve bir enerji fabrikasını satın almıştır. Bu anlaşma ileride Kafkaslardaki İran politikasını etkileyebilmesine imkân tanınması bakımından Rusya'ya, İran'dan Ermenistan'a giden boru hattının kontrolünü vermiş oldu (Alguire, 2007, s.5).

5.3.2.3. Eğitim ve Kültür Alanında İlişkiler

Eğitim ve kültür alanlarında da ilişkiler çeşitli yönler de gelişmektedir. Bu alanda ikili ve BDT çerçevesinde çok sayıda anlaşma yapılmıştır. 16–18 Ocak 2003 tarihinde “Kültür İşbirliği Anlaşması”, 13 Temmuz 2004'de “Eğitim Anlaşması”, 26 Ağustos 2005'de “BDT İçerisinde İnsani Teknik İşbirliği Anlaşması” bu anlaşmalardan sadece birkaçıdır. Rusya ile Ermenistan arasında eğitim alanındaki işbirliğine ise, 1999 yılında Erivan'da Rus-Ermeni (Slav) Üniversitesi'nin açılması,

2001 yılında da Moskova Linguistik Üniversitesinde Ermeni Dili ve Kültür Merkezi açılması örnek teşkil etmektedir (Hekimoğlu, 2007, s.186).

Kültürel yakınlaşmaların bir sonucu olarak, 2004 senesi, Rusya'da Ermenistan yılı olarak kutlanırken, 2005 senesi de Ermenistan'da Rusya yılı olarak kutlanmıştır. Rusya ile Ermenistan Dışişleri Bakanları ve Savunma Bakanları sürekli olarak birbirlerine resmi ziyaretlerde bulunmaktadır. İki ülke Cumhurbaşkanı da aralarında sıkça görüşmeler yapmaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.186). Ermenistan Devlet Başkanı'nın sık sık Rus Cumhurbaşkanı ile görüşme talebinde bulunması Ermenistan'ın her alanda Rusya'nın desteğine büyük ölçüde ihtiyaç duyduğunun işaretidir. Moskova, Kafkasya'daki geleneksel otağı olan Ermenistan ile eğitim ve kültür alanında da dostane ilişkilerini sürdürmektedir.

5.3.2.4 Askeri İlişkiler

Rusya'nın Kafkasya'da tutunmak için ekonomik araçların dışında, askeri varlığına da ihtiyaç duyması Ermenistan'ı bir askeri üs olarak kullanmasına neden olmaktadır (Kasım, 2006, s.237). Rusya'nın Güney Kafkasya'daki en büyük askeri varlığı Ermenistan'dadır.

Ermenistan'ın Türkiye ve İran'la olan sınırlarını Rus askerleri muhafaza etmektedir. Sınır birliklerinin statüsüne ilişkin anlaşma 30 Eylül 1992'de imzalanmıştır. Ermenistan'daki 102. Rus Askeri Üssü Rusya için stratejik öneme sahiptir. Bu üsse ilişkin anlaşma 16 Mart 1995'te imzalanmıştır (Purtaş, 2005, s.236). Bu anlaşma sonucunda Rusya, Ermenistan'da eskiyen S-75 ve S-125 füze sistemlerini, daha modern ve 40-100 km menzili olan S-300V karadan havaya füze sistemleri ile değiştirdi, modern av uçakları verdi ve sekiz adet Çin Typhoon çok namlulu roket sistemlerinin alınmasına aracılık etti. Çok namlulu roket sistemlerinden üçünün Gürcistan'ın Supsa'daki petrol terminalini hedef alacak şekilde mevzilendiği diğer dördünün ise Dağlık Karadağ'da üslendiği bildirilmektedir (Hekimoğlu, 2007, s.184).

Anlaşmada, bu üssün BDT'nin dış sınırlarının güvenliğini sağlamaya katkıda bulunacağı, BM ve AGİT prensiplerine uyan bu anlaşmanın herhangi bir üçüncü ülkeye karşı yapılmadığı vurgulanmaktadır. Ermenistan'ın Rusya ile askeri işbirliğini Türkiye ve Azerbaycan'a karşı yaptığı açıktır (Purtaş, 2005, s.236). Rusya ve Ermenistan'ın güvenlik konularındaki öncelikleri uyuşmaktadır ve karşılıklı çıkarlar bunun devamını sağlamaktadır.

Güvenlik konusunda iki ülke çok sayıda anlaşmalar imzalamıştır. Bunların en önemlisi 29 ağustos 1997 yılında dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımı öngören anlaşma olup, savaş durumunda taraflar birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklarını taahhüt etmiştir. Bu anlaşma 1991 yılında imzalanan "Dostluk İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması"nın yenilenmesidir (Cebbarlı, 2004, s.18). Bu anlaşma, ekonomik işbirliğinin yanı sıra karşılıklı güvenlik konularını da kapsamaktadır. Adı geçen anlaşmada "taraflarının birinin güvenliğinin tehlike altına düştüğü anda, diğerinden her türlü yardımı isteyebilir" denilmektedir. Ayrıca güvenliğin oluşturulmasında tarafların, birbirlerinin topraklarında asker bulundurabileceği de karara bağlanmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.182). Böylece Ermenistan'daki Rus askeri üssünün hukuki dayanağı meydana getirilmiştir.

Azerbaycan ile Türkiye bu antlaşmayı, Rusya'nın güney Kafkasya'ya müdahalesi olarak nitelemiş ve kınamıştır. Rus ve Ermeni yetkililer bu anlaşmanın üçüncü ülkelere yönelik olmadığını açıklasa da, siyasi analistler Ermenistan'ın bu anlaşmayı komşularına karşı bir önlem almak amacıyla imzaladığı görüşündedir. Yine 1997 yılında Rusya'nın Ermenistan'a bir milyar dolarlık silah sattığı ortaya çıkmıştır. Dönemin Ermenistan savunma bakanı Sarkisyan, "Ermeni ordusunun Rus askerî kültürünün temelinde kurulduğunu" dile getirmiştir (Kamalov, 2006,97). Dağlık Karabağ savaşında Ruslar ile Ermeniler beraber savaşmışlardır.

Ermenistan, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın ilişkilerinin iyi olduğu neredeyse tek ülke konumundadır. Yine Ermenistan, Rus üslerinin bulunduğu ve bu üslerin tahliyesini istemeyen tek ülkedir. Hatta tam tersine Ermenistan bu üslerin güçlendirilmesini talep etmektedir (Kamalov, 2006,97). Rus askerî üslerinin varlığı, Ermenistan tarafından güvenliğinin teminatı olarak görülmektedir.

Rusya'nın savunma politikasında güney bölgelerden gelebilecek saldırıların karşısının alınması için Kafkasya'nın jeopolitik özelliği Rusya'nın Ermenistan'da askeri varlığının devam etmesi için büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın Ermenistan ile askeri ve askeri teknik işbirliğinin en temel nedeni Rusya'nın uzun vadede bu bölgede askeri-siyasi varlığının devam etmesini sağlamaktır. Ermenistan'ın Türkiye'den algıladığı askeri tehdit de ülkedeki Rus askeri varlığının devam etmesini sağlayan en büyük nedenlerden biridir. Bu nedenle de Ermenistan ve Rusya arasında askeri işbirliği her iki ülke açısından büyük önem taşımaktadır. Ermenistan, yerleştiği coğrafi konum ve bağımsızlık sonrasında izlediği yayılcılık politikası gereğince Rusya'nın askeri desteğine ihtiyaç duymuştur (Cebbarlı, 2004, s.21). 1991 yılından itibaren Rusya ile özel ilişkiler geliştiren Ermenistan özellikle Dağlık Karabağ meselesi nedeniyle Rus askerine ihtiyaç duymaktadır.

Rusya Ermenistan ile olan stratejik işbirliği sonucunda, Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üsleri sayesinde Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmuştur (Cebbarlı, 2004, s.6). Bu sayede 1990'lı yılların sonlarına doğru Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya'yı dışarıda bırakarak yeni güvenlik mekanizmalarını kurmalarını engellemiş; Kafkasya'daki askeri ve siyasi varlığını koruyabilmiş; Ermenistan üzerinden Rusya bölgede daha etkili siyasi, ekonomik ve askeri politika uygulamış ve bölgedeki etnik sorunları kontrol edebilmiştir (Cebbarlı, 2004, s.6). Ermenistan'da Rusya'nın rolü ve etkisi bugün de sürmektedir, çünkü karşılıklı çıkarlar bunu gerektirmektedir.

Buna karşın, Rusya'nın bölgedeki varlığını askeri temel ile koruma stratejisine yönelmesi Ermenistan ile işbirliğini gerektirmektedir. Çünkü Ermenistan, Rusya'nın sorunsuz bir şekilde askeri üsler bulundurabileceği tek Kafkas ülkesidir. Rusya-Ermenistan askeri işbirliği Ermenistan tarafından güvenliğin garantisi olarak değerlendirilmektedir. Bu askeri işbirliği üç temel anlaşmaya dayanmaktadır. Karşılıklı Dostluk İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması, Ermenistan Topraklarındaki Rus Askeri Üsleri Hakkında Anlaşma ve Ermenistan Topraklarında Rus Sınır Birliklerinin Statüsü Anlaşması (Kasım, 2006, s.239).

2000 sonrası dönemde, Rusya ve Ermenistan arasındaki askeri ilişkiler hızla gelişmeye devam etmiştir. Moskova, Gürcistan'dan çıkardığı askeri birliklerinin

önemli bir kısmını Ermenistan'a kaydırmıştır (Kocaman, 2006, s.253). Bu da Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesinde gelişecek olaylara anında müdahale edebilecek bir kuvveti bulundurmasına imkân tanımaktadır.

Ocak 2003 tarihinde Ermenistan cumhurbaşkanı C. Koçaryan'ın Moskova ziyareti sırasında iki ülke arasında "Ermenistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Hükümetleri Arasındaki Askeri Teknik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma gereği, taraflar arasında komisyon kurulmuş ve bu komisyonun ilk oturumu Moskova'da 7-10 Eylül 2004 tarihinde, ikinci oturumu ise 3-5 ağustos 2005 tarihinde yine Moskova'da gerçekleşmiştir. Ermenistan'da 102. Rusya Federasyonu askeri alayı bulunmakta ve bunun yanı sıra FSB'nin sınır muhafız alayı, ermeni askerleri ile birlikte Türkiye ve İran sınırlarını korumaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.184).

Putin'in 2001 yılındaki Ermenistan ziyareti sırasında, askeri işbirliğinin geliştirilmesi konusu da ele alınmıştır. Moskova ve Erivan askeri işbirliği kapsamında 2003 yılı verilerine göre, 40'a yakın anlaşma ve sözleşmeler, onlarca protokol ve diğer belgeler yürürlüğe girmiştir. Bu belgeler Ermenistan topraklarında Rusya Federasyonu'nun hudut birliğinin bulunmasını hukuki hale getirdi. Güvenliğin sağlanması için karşılıklı ortak askeri güç kullanma anlaşması da belirtilen belgelerin içerisinde yer almaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.184). Bütün bu anlaşmalarla beraber Rusya, Ermenistan devletinin güvenliğinin resmen garantörü rolünü üstlenmiştir.

Her ne kadar Ermenistan, Rusya'nın etkisi altında olsa da, "barış adına işbirliği" programı çerçevesinde NATO ile işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadır. Son zamanlarda Ermenistan savunma bakanlığından, 2015 yılına kadar Ermenistan silahlı kuvvetleri'nin NATO standartlarına uyacağına dair yapılan açıklamaların sayısı artmıştır. Halkın da NATO'ya karşı görüşü olumlu yönde değişmektedir. 2004 yılında halkın büyük çoğunluğu Ermenistan'ın NATO üyeliğine karşı iken, 2005 yılında halkın yüzde 35'i üyelikten yana görüş bildirmiştir. Bu değişimde, NATO çerçevesinde Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan askerî işbirliğinin oluşması ihtimali etkili olduğu kadar, ülke içinde faaliyet gösteren amerikan sivil-toplum kuruluşlarının da etkisi büyüktür (Kamalov, 2006,98). Bu faaliyetler sınırlı oranda etkili olmaktadır. Çünkü Rusya, Ermenistan'daki gelişmeleri yakından takip

etmektedir. Elindeki çok fazla koz olan Rusya'nın Ermenistan üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ihtimal dâhilinde gözükmemektedir.

Ermenistan'daki Rusya'nın askerlerinin ve üslerinin varlığı Rusya tarafından Kafkas ötesi güçler dengesi rolünü oynadığı savunulmaktadır. 2003 yılında Ermenistan hükümeti kendi ekonomik durumunun zor olmasına bakmaksızın, topraklarında bulunan Rus üslerinin %70'ini finanse edeceğini açıklamıştır. Rusya bu üslerin masraflarının %30'luk payını sürekli ödememesine rağmen, sınır güvenliği için Rus askerlerine muhtaç olan Ermenistan bu duruma ses çıkaramamaktadır. Rusya'nın Ermenistan'a yaklaşmasının ve bölgede kontrolü elinde bulundurmaya çalışmasının başlıca sebebi, bölgenin stratejik önemi ve Rus menfaatleri için hassas bir konuma sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.184). Rus-Ermeni ortak askerî birlikleri, Rusya Federasyonu'na askeri varlığını bölge ülkeleri üzerinde bir baskı aracı olarak kullanma fırsatı tanımaktadır.

5.3.2.5. Rusya'nın Kafkasya Politikasında Ermenistan'ın Yeri

1991 yılında üç güney Kafkasya cumhuriyeti: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunlardan Azerbaycan ve Gürcistan ile olan sorunlu ilişkileri ve bu ülkelerin bağımsızlıklarını pekiştirme çabaları, Rusya etkisinden kendilerini mümkün olduğu kadar soyutlama politikasıyla hız vermeleri, Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliğini zedelemiştir. Güney Kafkasya cumhuriyetlerinden sadece Ermenistan, Rusya'nın hemen hiç problemle karşılaşmadan askeri üsler bulundurduğu bir ülke olarak, Rusya'nın bölgesel hegemonya politikasının bir aracı olmuştur (Kasım, 2006, s.231). Bu sayede Ermenistan ile Rusya Federasyonu arasında özel bir ilişki başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı ilk yıllarda Rusya Federasyonu Birleşmiş Milletler'deki daimi üyeliğine de dayanarak, büyük devlet rolünü oynamış ve Sovyetler birliği'nin bıraktığı boşluğu doldurma hevesi içine girmiştir. Rusya, Kafkasların bölünmüşlüğü karşısında, üç komşusu ile münasebetleri sorunlu olan

Ermenistan'ı kullanarak Kafkaslarda Rus üstünlüğünü devam ettirme gayreti içinde olmuştur (Kumkale, 1995, s.100).

İslam devletleriyle çevrelenmiş, denize erişimden ve nitelikli güvenilir ulaşım yollarından yoksun olan jeopolitik konumunun tüm zaaflarının farkında olan Ermenistan kati suretle Moskova yanlısı stratejik bir pozisyon benimsemiştir. Bununla birlikte, İran'la bölgesel münasebetleri faal bir şekilde gelişmektedir. Bu da, genel Atlantikçilik karşıtı Avrasya konseptinin Moskova-Tahran ekseninden ileri gelmektedir (Dugin, 2003, s.369). Ermenistan'ın bu durumunu iyi bilen Rusya bundan yararlanmasını bilmiş ve Kafkasya politikasını bu temel üzerine kurmuştur.

Ermenistan da Rusya'nın bu politikasına destek vermiştir. Zira bir devlet üç komşusu ile anlaşmazlıklar içinde olursa, elbette ki dışarıdan bir kuvvete dayanma ihtiyacında olmuştur (Kumkale, 1995, s.100). Ermenistan bugün aynı politikalarını sürdürmektedir. Böylece dış güçlerin bölgeye müdahale etmelerine zemin sağlamaktadır.

Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya karşıtı politikalar izlemesi, Rusya'yı Ermenistan ile işbirliğine yönelten nedenlerden biridir. Bu devletler sahip oldukları ekonomik potansiyellerini ve jeopolitik konumlarını (Azerbaycan'ın sahip olduğu hazar enerji kaynakları ve Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısının bulunması açısından) göz önünde bulundurarak, Rusya'nın bölgede yeniden başat güç olmasına karşı çıkmışlardır. 1991'den itibaren hukuken bu devletler üzerindeki egemenliğini kaybeden Rusya, Kafkasya'daki varlığını korumak için Ermenistan'ı ciddi şekilde desteklemiştir (Cebbarlı, 2004, s.17). İlk yıllarda sadece askeri yardımlar yapan Rusya son zamanlarda bu ülkeye ekonomik yatırımlarını da artırmıştır.

Ermenistan ve Rusya'nın çeşitli vesilelerle dile getirdikleri stratejik işbirliği Ermenistan'dan daha çok Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmektedir. Rusya, Ermenistan'ı bölgedeki askeri üssü, Azerbaycan ve Gürcistan'a baskı aracı olarak kullanmaktadır. Ermenistan 1991'den itibaren bölge devletleri ile olan tarihi sorunlarını gündeme taşıyarak kendisini yalnızlığa itmiş ve dış politikasında Rusya'ya özel bir ayrıcalık tanımıştır (Cebbarlı, 2004, s.35). Bu yüzden Azerbaycan ve Gürcistan'ın kaydedtiği ekonomik gelişmeleri gerçekleştirememiştir

Ermenistan, stratejik ve ekonomik faktörler nedeniyle, Rusya'nın etkisi altında kalmaya devam etmesi beklenmektedir. Ermenistan, her zaman olduğu gibi Rusya'nın jeopolitik müttefiki olarak kalacağı değerlendirilmektedir. Rusya; Ermenistan'ı Batı'ya yakın olan Azerbaycan'a (hazar havzası enerji kaynakları ve Dağlık Karabağ meselesi) karşı etki sağlamak için kullanmaktadır (Kantaracı, 2006, s.142).

Ermenistan, ABD etkisini dengelemek için Rusya açısından bir sıçrama tahtası sağlamıştır (Rumer, 2007, s.20). Rusya, Ermenistan ile olan ilişkilerini ve Karabağ meselesini, Azerbaycan'ın Batı yanlısı politikalarını dengelemek için etkin biçimde kullanmıştır.

Rusya-Ermenistan ilişkileri günümüzde de yakınlığını devam ettirmektedir. Rusya'nın diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Ermenistan üzerinde de kuvvetli kozları vardır. Rusya Karabağ problemini Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerini kuvvetlendirmekte bir araç olarak kullanmaktadır. İlişkileri bozmak isteyen ülkeye karşı diğer ülkeyi askeri, siyasi ve ekonomik yönlerden desteklemekte ve böylece her iki ülkeden istediği tavizleri almaktadır (Demir, 1998, s.129). Özellikle Azerbaycan'ın BDT'ye girmesi bu şekilde meydana gelmiştir.

Rusya Karabağ sorununun çözümü için istekli olmamıştır. Bu sorunun çözülmesinin Kafkasya'daki etkinliğinin azalmasına neden olacağını düşünen Rus yöneticiler sorunu gündemde tutmayı hedeflemiştir. Ermenistan'ı Azerbaycan ve Türkiye tarafından tehdit edildiğine inandıran Rusya, bu filli durumu Kafkasya'da varlığını devam ettirmek için en önemli neden olarak görmektedir. Sorunun barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini çeşitli vesilelerle ifade eden Rusya, bunu müteakiben Ermenistan'a Taşkent anlaşması dışında 1993–1996 yılları arasında karşılıksız olarak toplam 1 milyar dolarlık silah vermiştir. Rusya, 300 yıllık süreçte Kafkasya'da kazandığı sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel varlığını büyük bir ölçüde kaybetmeyi kabul etmemektedir (Cebbarlı, 2004, s.34). Buna karşı en büyük kozu da Ermenistan'daki askeri varlığıdır.

5.3.2.5.1. Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ çatışması hem Rusya'nın Kafkasya'daki rolü, hem de Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra giderek daha fazla Rusya'ya bağımlı olmasına yol açması bakımından önemlidir. Dağlık Karabağ çatışması 1988 yılında Karadağ'daki Ermenilerin Ermenistan'a bağlanma talepleriyle birlikte başlamış ve kısa sürede Dağlık Karabağ bölgesi dışında Azerbaycan'ın diğer bölgelerine de yayılmıştır. Sorun 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ve Dağlık Karadağ'daki Ermenilerin de "Dağlık Karabağ Cumhuriyetini" ilan etmeleriyle farklı bir boyut kazandı (Kasım, 2006, s.237). Sorun tüm Kafkasya'yı ilgilendiren bir noktaya ulaştı. Azerbaycan ve Ermenistan'ın ekonomilerini ve istikrarlarını çok kötü etkiledi.

Dağlık Karadağ'da çatışmalar başladığında Sovyetler Birliği henüz dağılmamıştı ve Sovyet otoriteleri Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan ile birleşme taleplerini birlik içerisinde istikrarı bozucu bir hareket olarak değerlendirdiler. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Sovyet'i, Karabağ Ermenilerinin taleplerini reddetti. Ermeniler, Ermeni Ulusal Hareketi adlı bir örgütlenmeye giderek, Karabağ'ı Ermenistan'a bağlama çabalarına devam ettiler. Silahlı grupların devreye girmesiyle merkezi otorite kontrolü kaybetmeye başladı. Kısa bir süre Moskova, Karabağ üzerinde doğrudan kontrolünü ilan etti. Bunun Kasım 1989'da kaldırılmasıyla dağlık Karabağ yeniden Azerbaycan'ın kontrolüne geçmiştir. Ancak, bunu kabul etmeyen Ermeniler Dağlık Karabağ'ın Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğunu ilan ettiler (Kasım, 2006, s.237).

İki taraf arasındaki çatışmalar Azerbaycan, Ermenistan ve hatta dağlık Karabağ'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Rus askerlerinin Ermenilere silah sağladığı ve hatta Hocalı Katliamı'nda olduğu gibi doğrudan çatışmalara girdiği ve Rusya'nın 366. Alayının hocalı katliamına karıştığı yolunda haberler ortaya çıkmıştır (Kasım, 2006, s.237). Rusya bölgedeki askeri varlığı ile hem çatışmaları yönlendirme hem de istediği tarafa baskı yapabilme imkânına sahip olmuştur.

Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında kanlı savaşa neden olan yukarı Karabağ sorunu ile ilgili olarak Ermenistan'a ciddi askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Ermenistan bu askeri, ekonomik ve politik destek sayesinde yalnız Yukarı Karabağ'ı kontrol altına almakla kalmayıp Azerbaycan topraklarının %20'sini de işgal etmiştir. 1994 yılında Rusya'nın girişimiyle bölgede ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen sorun hala nihai bir çözüme ulaşmış değildir. 1990'lı yılların ortasından bu yana, gerek uluslararası düzeyde, gerekse farklı düzlemlerde Yukarı Karabağ sorununa çözüm bulmak amacıyla başlatılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır (Kocaman, 2006, s.248). Bu sonuca hem Ermenistan hem de Rusya neden olmuştur.

Ermenilerin, Dağlık Karabağ'da oluşturdukların krizin kaynağında yatan, belli başlı sebeplerden biride "Denizden Denize Büyük Ermenistan" ülküsünü gerçekleştirmek arzusudur. Bu noktada Dağlık Karabağ bir adımdır, ara hedef durumundadır ve Karabağ'da devletleşme çalışmalarına hız verilmiştir. Çünkü Dağlık Karabağ stratejik konuma sahiptir. Dağlık Karabağ ve yakın çevresi, İran ve Hazar Denizi'ne kadar olan coğrafyaya hâkim bir bölge olup, savunmaya da son derece elverişlidir. Nitekim tarihte Azerbaycan'a yönelik taarruzların genellikle durdurulduğu yer yine bu bölge olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Sovyetler Birliği'nin Kafkas ordusunun karargâhı olarak bir zamanlar yine bu bölge seçilmiştir (Kantarcı, 2006, s.139). Bu gün yalnız Dağlık Karabağ'ı değil Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında kalan bölgeleri de işgal altında tutan Ermenistan'ın, yarın bu bölgeler üzerinde de hak iddia edecektir.

5.3.3. Değerlendirme

Kafkasya'da Sovyetler Birliği'nin halefi olarak bölge politikasında söz sahibi olan Rusya'nın Ermenistan ile olan ilişkilerinde doğal olarak belirleyici olan Rusya'nın Kafkasya politikasıdır. Rusya'nın Kafkasya'da bölgesel güçler ile rekabete dayalı bir politikaya yönelmesi Ermenistan'ı Rusya için askeri açıdan önemli kılmaktadır. Ermenistan ise Rusya'nın askeri desteğiyle irredentist bir politika izlemektedir (Kasım, 2006, s.243). Bu durum Ermenistan'ın ekonomik

kalkınmaya harcaması gereken parayı daha fazla silahlanmaya ayırmasına sebebiyet vermiştir.

Devletlerin aralarındaki ilişkilerde bir tarafın kazancının diğer tarafın mutlak kaybı olarak görülmesi, zamanla bloklaşmaların ortaya çıkması ve bunlara ek olarak devletlerin içyapılarından kaynaklanan sorunlar, Kafkasya'yı çatışma ve gerginlikler bölgesine dönüştürmüştür. 11 Eylül sonrasında ABD faktörünün Kafkasya'da belirgin bir şekilde ortaya çıkması ve Türkiye-Rusya arasında son dönemde gelişen ilişkilerin Rusya-Ermenistan ilişkilerine yansımaları kaçınılmazdır. Rusya, etkin bir bölgesel güç olarak işbirliği imkânlarını genişletici politikalar izleyip, Kafkasya'nın bir çatışma bölgesi olmasına son verebilir. Rusya, Ermenistan üzerine baskı yapıp, Azerbaycan topraklarının işgaline son verilmesi yolunda Ermenistan'ı adım atmaya zorlayabilir. Bu politikalar, Rusya'nın bölgesel ve uluslararası çıkarlarına da uygun olacaktır (Kasım, 2006, s.243). Böylece Kafkasya'da bir istikrar ortamı elde edilebilir. Ermenistan'ın da tek bir ülkeye aşırı bağımlılığı kalkabilir.

Her ne kadar Rusya'nın Ermenistan siyasetinde değişim sinyalleri alsak da, bugünkü uluslararası konjonktürde Rusya'nın Ermenistan siyasetinde ciddi stratejik değişimlere gitmeyeceği, son dönemde Rusya-Ermenistan ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerle ciddi bir şekilde ortaya çıkmıştır. Dünya siyasetinde ve özellikle Güney Kafkasya'daki dengelerin giderek Rusya ve bölgedeki daimi stratejik ortağı Ermenistan'ın aleyhine bozuluyor olması, her iki ülkeyi müşterek oluşumlar içinde yer almaya ve işbirliğiyle hareket etmeye itmektedir. Bu yeni dönemde Rusya, Erivan ile ilişkilerini askeri, siyasi ve ekonomik boyutta ciddi olarak geliştirmeye devam etmiştir. Moskova'nın genelde Güney Kafkasya'ya özelde ise Ermenistan'a yönelik taktiksel hamleleri Rusya'nın bölgeye yönelik stratejisinde bir değişiklik olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Rusya-Ermenistan ilişkilerinde meydana gelen ilerleme ve derinleşmelere baktığımızda Rus-Ermeni ilişkilerinin "Stratejik Çerçevesi" boyutunda herhangi bir değişiklik yoktur (Kocaman, 2006, s.255). Yapılan hamleler bu stratejik çerçeveyi çok kenarında yapılan değişikliklerdir. Asıl politika devam etmektedir.

5.4. Rusya Federasyonu'nun Gürcistan Politikası

5.4.1. Gürcistan

5.4.1.1. Genel

Stratejik konumu sebebiyle Gürcistan temel güç mücadelesinin olduğu bir ülke durumundadır. Gürcistan, Azerbaycan ile birlikte ABD'nin müttefiki Türkiye ile yakın ilişkileri olan ve BDT'den giderek uzaklaşan bir ülke görünümü çizmektedir. Bu durumdan, özellikle Rusya memnun değildir (Kasım, 2006, s.234). Bu sebeple bu ülkeye müdahale etmiş topraklarının bir kısmını bu ülkeden koparmıştır.

1998 nüfus sayımına göre Gürcistan'daki Rus azınlıkların nüfusu yüzde %7 civarında olsa da (Kamalov, 2007,s.55) bugünkü rakam yüzde %2'nin altındadır.

5.4.1.2. Gürcistan Coğrafyası

Gürcistan Kafkasya bölgesinde yer alan bir ülkedir. Güneyinde Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan; doğusunda ve kuzeyinde ise Rusya Federasyonu ile komşudur. Rusya Federasyonu ile komşu olduğu bölgelerin büyük bölümünü Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri kapsamaktadır. Kuzeyinde Kafkas Dağları doğusunda ise Karadeniz bulunmaktadır.

Karadeniz Gürcistan'ın jeopolitiğini güçlendirici etkiye sahiptir. Bu özellik onu diğer iki Güney Kafkasya ve Türkistan Cumhuriyetlerinden ayırmakla beraber daha bağımsız davranabilme yetisi tanımaktadır (Ağacan, 2002, 72). Aynı zamanda ulaştırma alanında önemli imkânlar tanımaktadır.

Gürcistan, coğrafyada Rusya ile Ermenistan arasında yer almaktadır. Bu bağlantı kopukluğu, Rusya'nın, Ermenistan politikasını yeteri kadar aktif bir hale getirmesinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu sebeple Rusya adeta Gürcistan'ı çiğneyerek, onun üzerinden Ermenistan'a ulaşmak istemiştir. Bölgedeki etnik

çatışmaları devamlı tahrik eden Rusya, Gürcistan'daki azınlıkları kışkırtarak, Gürcistan'ı kendisine bağlanmaya zorlamak istemiştir. Ermenistan'dan sonra Gürcistan'ın Rusya'nın hâkimiyetine girmesi, Rusya için Kafkaslarda kuvvetli bir pozisyonun doğmasını sağladı (Kumkale, 1995, s.102). Şimdilik bu gerçekleşmemiştir. Ancak Rusya son müdahalesiyle Gürcistan'a önemli oranda bir zarar vermiştir.

5.4.1.2.1. Gürcistan'ın Stratejik Önemi

Kafkasların üç bağımsız ülkesinden birisi olan Gürcistan; hem Karadeniz'e, hem Türkiye'ye, hem Rusya'ya ve hem de Azerbaycan ile Ermenistan'a sınırları bulunan bir ülke sıfatıyla Orta Asya ve Avrupa arasında tam anlamı ile bir kapı/köprü özelliği taşımaktadır (Şahinoğlu, 2002, s.80). Bu özellik Gürcistan'a büyük bir jeopolitik değer kazandırmaktadır.

Gürcistan, Türkiye ile sınırdış, stratejik rol taşıyan Karadeniz sahillerini kontrol eden bir devlettir. Ermenistan'ın Batı tarafından denize çıkışını engelleyen Gürcistan, Kafkasya Kapısının anahtarını elinde tutmaktadır. Batı ülkeleri Gürcistan'ı Hazar ve İpek Yolu'nun köprübaşı olarak görmektedir. Gürcistan'ın bu jeopolitik avantajı ABD'nin ülkeye yönelik diplomatik girişimini artırdığı söylenmektedir. Gürcistan'ın coğrafi önemi, ülkenin Yakın ve Ortadoğu'nun sıcak merkezlerine ve Hazar petrol ve doğal gaz rezervleri yakınlığı bu petrol ve doğal gazın taşımacılığındaki geçiş yolunu teşkil etmesinden de kaynaklanmaktadır (Hekimoğlu, 2007, s.174).

Türkistan, Kafkasya ve Karadeniz eksenlerinde yaşanan gelişmeler karşısında Gürcistan sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle hayati önem taşıyan bir ülkedir. Bu konumundan kaynaklanan adeta bütün yapıyı birbirine bağlayan köşe taşı rolündedir (Ağacan, 2002, 73). Bu özelliği yüzünden Gürcistan'da büyük devletlerin menfaatleri çatışmakta Gürcistan istikrara kavuşmamaktadır.

5.4.1.2.2. Gürcistan'ın Coğrafi Kısıtları

Jeopolitik açıdan Gürcistan kendi komşularından daha önemli avantajlara sahiptir. İlk olarak Gürcistan Kafkasların açık denizlere çıkışı olan tek devletidir. Fakat bölgenin anahtarı konumundaki Gürcistan, Ermenistan gibi yurtdışında güçlü lobiye ne de Azerbaycan gibi zengin doğal zenginliklere ve Türkiye gibi akraba hami ve desteğe sahip değildir.

Gürcistan'ın dezavantajlarından biri de onun coğrafi açıdan etnik azınlıklarla çevrelenmiş olması ve bu durumun belli dönemlerde kanat kuşatmalarına neden olmasıdır. Tiflis'le Rusya'yı birleştiren ulaşım yolları (iki otoyolla ve bir demiryolu hattı) Abhazlar ve Osetlerin denetimi altındadır. Ermenistan-Gürcistan sınırında Azerbaycan Türkleri, Gürcistan-Türkiye sınırında esasen Ermeniler yaşamaktadır. Bütün durumlarda Gürcistan'ın komşu devletlerle kara ilişkisi iç etnik bölgeler üzerinden sağlanmaktadır (İbrahimli, 2001, s.31). Özellikle Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını ilanı ile bu bölgelere Rus askerinin yerleşmesi Gürcistan'ın bu kısıtını daha ön plana çıkarmıştır.

5.4.2. Gürcistan- Rusya İlişkileri

1991 yılında Gürcistan'a bağlı otonom cumhuriyet olan Güney Osetya'da bağımsızlık yanlısı Osetlerle Tiflis yönetimi arasında başlayan çatışmalar Rusya-Gürcistan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Rusya saldırıları durdurması konusunda Tiflis'e sürekli baskı yapmıştır. 1992'de Moskova'nın Gürcistan'a yönelik politikası, Z. Gamsahurdiya rejimiyle her türlü işbirliğinin kesilmesi ve iç muhalefetin (Jaba İoseliani, Sigua, Tengiz Kitovani) desteklenmesi doğrultusunda iyice netlik kazanmıştır. Rusya'nın da desteğini alarak İoseliani ve Kitovani'ye bağlı birlikler Ocak 1992'de Tiflis'te kontrolü ele geçirdiler ve yönetimi kendilerinden oluşan Askeri Komite'nin üstlendiğini açıklayarak Gamsahurdiya'yı ülkeyi terk etmeye zorladılar (Purtaş, 2005,s.238).

Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında diplomatik ilişkiler Şevardnadze'nin iktidara gelmesinden sonra 1 Temmuz 1992'de imzalanan protokol ile daimi elçilik

düzeyinde bu tarihten itibaren resmi olarak başlatılmıştır. Shevardnadze ve Yeltsin'in anlaşması ile 14 Temmuz 1992'de Güney Osetya'ya Rus ve Gürcü birliklerinden oluşan barış gücü yerleştirilmiştir (Purtaş, 2005,s.239). Bu olay Rusya'nın eski-Sovyet alanındaki ilk resmi askeri varlığı olmuştur.

Günümüzde Güney Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında Rusya ile ilişkileri en gergin olan ülke hiç şüphesiz Gürcistan'dır. 2000 yılında dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Shevardnadze, iki ülke arasındaki gergin ilişkilerin nedenlerini; Moskova'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve Moskova'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğü konusunda çifte standart politikası izlemesi şeklinde belirtmiştir (Kamalov, 2006,92). Buna benzer açıklamalar bugünkü Gürcistan yönetimi tarafından daha sert ifadelerle yapılmaktadır.

1 Ocak 2001 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında giriş çıkışlara vize rejimi getirilmiştir. Her ne kadar Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin bu kararın alınmasında Çeçenistan'daki olayların etkili olduğu ve vize rejiminin geçici olarak uygulanacağına ilişkin açıklamada bulunsa da, Rusya Federasyonu'nun tek taraflı olarak aldığı kararlar ortaya çıkan bu gelişme tesadüf olarak değerlendirilmemiştir (Purtaş, 2005,s.242).

Gürcü tarafının tepkisi ise sert olmuş ve parlamentonun yarısı BDT'den çıkma önerisini gündeme getirmiştir. Bu görüşü savunan milletvekillerine göre; “Abhazya ve Güney Osetya'da garantörlüğe soyunan Kuzey komşumuz, bir yandan Gürcistan'la sınırları kapatıp, öte yandan ayrılıkçılara bazı ayrıcalıklar getirirken hangi güvenden bahsedilebilir.” Yine bu kesime göre, Rusya'nın Gürcistan'a olan tutumunun sertleşmesinde asıl neden Gürcistan'ın topraklarındaki Rus üslerinin Çeçenistan savaşında kullanılmasına karşı çıkmasıdır. Gürcistan çatışmaların kendi ülkesine de sıçramasından endişe ederek buna yanaşmamıştır (Purtaş, 2005,s.242). Bunun sebebi ise Gürcistan'ın Pankisi Bölgesi'nde Çeçen kökenli vatandaşları yaşaması idi. Aynı zamanda Rusya Pankisi Vadisi'nde Çeçen eğitim kamplarının olduğunu iddia etmekte idi.

Gürcistan, BDT ülkeleri içinde Rusya Federasyonu ile “Dostluk” anlaşması imzalamayan tek ülkedir. Rusya'nın çeşitli girişimlerine rağmen Gürcistan'ın

bağımsızlığının ilk on yılında bu anlaşma bir sonuca bağlanamamıştı. İki ülke arasında, tarafların güvenliğinin garantörlüğü, yakınlaşma, iki ülkenin topraklarında üçüncü devlet kuvvetlerinin bulunmaması, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında güç kullanmama konularını içeren bu dostluk anlaşmasının hazırlıkları, yapılmakta idi (Hekimoğlu, 2007, s.172). Ancak iki ülkenin birbirine güvenmemesi bu anlaşmanın imzalanmasına engel olmuştur.

5.4.2.1. Gürcistan'ın BDT'ye Girişi

Abhazya'da ortaya çıkan ve Gürcistan'dan ayrılmayı amaçlayan hareket ve Gürcistan'ın Abhazya'nın özerkliğini kaldırılmasıyla birlikte başlayan çatışmalar, 4 Nisan 1994'de "Gürcistan-Abhazya Çatışmasına Politik Çözüm Bulunması İçin Önlemler Deklarasyonu" adı altında bir belge ile kesilmiş, ancak sorun çözülememiştir. Rusya, Gürcistan'ın BDT üyeliğini sağlamak ve bu ülkedeki askeri varlığını pekiştirmek için, Abhazya kuvvetlerine silah sağlamak ve onları eğitmek suretiyle Abhazya'yı desteklemiştir. Gürcistan kuvvetlerinin yenilgisinden sonra, Gürcü hükümeti BDT'ye üyeliği kabul etmiş ve Gürcistan, Taşkent Ortak Güvenlik Anlaşmasını da imzalamıştır (Kasım, 2006, s.235). Bu durum 2008 müdahalesine kadar devam etmiştir.

Güney Kafkasya'yı kontrol altına almak isteyen Rusya, Gürcistan'da ayrılıkçı Abhaz ve Osetlere askeri ve politik destek sağlayarak Tiflis yönetimini BDT bünyesine dâhil ederek kontrol altına almıştır (Kocaman, 2006, s.248). Gürcistan BDT'ye dâhil olmasına rağmen her yönlü Rusya lehinde politikalar izlememiştir.

Rusya, askeri üslerin kabullenmeleri için Gürcistan ve Azerbaycan'da bir iç savaş başlatmış, sonunda devlet liderlerini, ülkelerini Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye yapmak zorunda bırakmıştır. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Edward Şevardnadze'nin, Kasım 1993'te, "Abhazya düştükten sonra, istemediğim halde, BDT'ye katılmak tek seçenektir" açıklaması, Rusya'nın bölgedeki dengeleri kendi lehine ne kadar çok zorladığının da somut bir kanıtıdır (Kantarci, 2006, s.105). Aynı zamanda Rusya'nın bölgede ne kadar etkili kozları olduğunun kanıtıdır.

5.4.2.2. Askeri İlişkiler

Gürcistan Çarlık döneminde Rusya'nın güneydeki uç karakoluydu. Sovyet döneminde aynı konumunu daha da güçlendirerek sürdürmüştür ve NATO'nun güney kanadına karşı burada üslenilmiştir. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde sayısı 100.000'i bulan asker ve subaydan oluşan Güney Kafkasya Askeri Birliği'nin büyük kısmı Gürcistan'da bulunuyordu. 1992'de Rusya Güney Kafkasya'daki askerlerin çoğunu geri çekmesiyle bu sayı büyük ölçüde azaldı (Purtaş, 2005,s.238). Fakat Rusya bölgedeki askeri varlığını korumak ve Gürcistan'ın kendisi için ileri karakol konumunu sürdürmek istemiştir.

1990'da Gürcistan'da Gamsahurdiya liderliğindeki halk cephesi iktidara gelir gelmez "işgalci gücün" ülkeyi terk etmesini resmen talep etmişti. Bunda özellikle Sovyet güvenlik kuvvetlerinin 9 Nisan 1989'da Tiflis'teki gösterileri güç kullanarak bastırması ve neticede 20 kişinin ölümüne sebep olması etkiliydi. Devlet başkanı Gamsahurdiya ülkesinin SSCB ya da onun devamı olan BDT bünyesinde herhangi bir askeri ittifaka dâhil olmayacağını açıkladı (Purtaş, 2005,s.238).

Rusya'nın Gürcistan'daki askerî üsleri iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmuştur. SSCB zamanında Gürcistan'daki üsler, NATO'nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir. Güney Kafkasya'daki askerî karargâhın en büyük gücü Gürcistan'da idi. SSCB'nin son yıllarında dahi Gürcistan'da 100 bin asker görev yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte bu üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya'daki Rus Birlikleri'nin idaresine geçmiş, asker sayısı ise azaltılmıştır. 1992 yılında patlak veren Abhazya sorununda Gürcü yetkililer Rusya'yı Abhazya'yı desteklemekle suçlamış, ayrıca Rusya'dan askerî üslerini tahliye etmesini de istemişlerdir (Kamalov, 2006,92). Ancak ülke içinde çıkan karışıklıklar Gürcistan'ın elini zayıflatmıştır.

Abhazya ile yapılan savaşta Gürcistan'ın yenilmesini takiben 1993 yılında ülke çapında ayaklanmalar vuku bulunca Gürcistan bölünmenin eşiğine gelmiştir. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Shevarnadze'nin bu isyanı bastırmak için

Moskova'dan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştır. Bunun karşılığında Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra Rus askerî üslerinin varlığının 25 yıl daha uzatılmasını öngören bir antlaşma imzalamıştır (Kamalov, 2006,92).

Ruslar, Gürcü Hükümetine baskı uygulayarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmaya ve Rusya ile Gürcistan arasında askeri işbirliği antlaşmasını imzalamaya mecbur etmiştir. Taraflar arasında 9 Ekim 1993 ve 3 Şubat 1994 tarihlerinde imzalanan antlaşmalara göre Gürcistan, üç askeri üs kurma hakkını Rusya'ya vermişti. Böylece, Gürcistan, tam istiklalinden önemli tavizler vermiş oldu. Zira Rus askeri varlığı Gürcülerin, tam müstakil olarak hareket etmelerine engeller çıkartmakta idi (Saray, 1997, s.26). Gürcistan'da “gül devrimi”inden sonra bu antlaşmaya itirazlar daha sık dile getirilmiştir.

3 Şubat 1994'te Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” imzalandı. Bu anlaşma askeri işbirliğini de öngörmekteydi. Rus tarafının devlet başkanı düzeyinde Gürcistan'a ilk ziyareti 1996 Mart'ında oldu. Yeltsin'in Tiflis ziyareti sırasında Gürcistan'da Rus askeri üslerinin kurulması ve sınırların Rus askerlerince korunmasını da öngören dostluk anlaşması imzalandı. O dönemde Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'da Batum, Ahılkelek ve Vaziani'de olmak üzere üç askeri üssü ve 8500 askeri bulunmaktaydı (Purtaş, 2005,s.240).

Gürcistan eski Devlet Başkanı Shevardnadze, bölgede RF politikasının baskısını azaltmak için, BDT (Rus) Barış Gücünün, uluslararası barış kuvvetiyle yer değiştirmesini ya da böyle bir kuvvetle desteklenmesini istemiştir (Kantarıcı, 2006, s.84). BDT barış gücünün anlamı Rus askeri demektir.

1999 Kasım ayında İstanbul AGİT zirvesinde Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasında, Rus askerlerinin Gürcistan'da bulunması hakkında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince, 31 Aralık 2000 tarihinde, Gürcistan'dan Rus askerleri, yabancı gözlemciler denetiminde ayrılmaya başlamıştır. 2001 yılında da Gürcistan'daki Gudaut ve Vazyani Rus askeri üsleri dağıtılmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.176). Ancak Gürcistan'da iki askeri üssü daha kalmıştı.

Gürcistan'daki etkisini kaybetmek istemeyen Rusya, buradaki askeri üslerini kapatmak istemiyordu. 2004 Mart ayında yaşanan Acaristan krizi bu amaçla oluşturulmuş Rusya kaynaklı bir problemdi (Çomak, 2006, s.96).

Gürcistan'da “kadife devrim” ya da “gül devrimi” sonucu iktidar değiştikten sonra, yeni yönetim Rus üslerinin kapatılması ve ülkedeki 7000 Rus askerinin çekilmesi konusunda talebini yüksek sesle dile getirdi. Rusya ise, çekilmenin hemen mümkün olmayacağı, 7 ila 11 yıl arası bir zaman gerektiğini ileri sürerek ayak diretti (Purtaş, 2005,s.244). Ancak Gürcistan yönetiminin ısrarları ve uluslararası toplumun baskıları Rusya'nın üsleri boşaltmak zorunda kalmasına neden olmuştur.

Uzun süren zorlu müzakereler sonucunda Rusya 31 Mart 2006'da Gürcistan'daki üslerini kapatmayı kabul etti. Anlaşmada öngörülen takvime göre Ahılkelek Üssü en geç 31 Aralık 2007, Batum Üssü ise 2008 sonuna kadar kapatılacaktı. Rus-Gürcü ilişkilerinde Eylül 2006'da patlak veren yeni gerginlik ile birlikte Rusya Gürcistan'daki üslerin kapatılmasını hızlandırdı. Bu bağlamda anlaşmada 2008'de kapatılması öngörülen Tiflis'teki Güney Kafkasya Rus Kuvvetleri Karargâhı 25 Aralık 2006'da boşaltılarak Gürcü yetkililere devredildi. Yaklaşık 200 yıl aradan sonra ilk kez Moskova'nın Tiflis'te bir askerî karargâhının bulunmaması Rusya'nın Kafkasya politikası açısından büyük anlam ve önem taşımaktadır. Genel olarak Rus üslerinin kapatılması sürecinin sancılı geçtiğini söylemek mümkündür (Ağacan, 2007, s.12). Sonuçta Gürcistan'da Abhazya'daki Guduat Üssü hariç herhangi bir Rus üssü kalmamıştır.

Rusya, Gürcistan'daki boşalttığı asker ve teçhizatı, Ermenistan'ın Türkiye sınırındaki Gumri üssüne aktardı. Kalan malzemeler ile Azerbaycan'dan alınan bölgelerdeki, Ermenistan birlikleri donatılmıştır (Kantarci, 2006, s.135). Bu sayede Güney Kafkasya bölgesindeki askeri durumunu korumuştur.

Mevcut durumda Gürcistan'da Abhazya'daki Guduat Üssü hariç Rus askeri üssü yoktur. Esasen 1999 İstanbul AGİT Zirvesi'nde varılan mutabakata göre Rusya Gudauta'yı tasfiye etmeyi taahhüt etmişti; ama bugüne kadar bu taahhüdünü çeşitli gerekçelerle yerine getirmedi. Ancak 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi

ve Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımasından sonra bu bölgelerde barışı koruma adına asker bulundurmaktadır.

Abhazya'nın Karadeniz'deki konumu Rusya için çok önemlidir. Ukrayna'da Sivastapol'daki Rus üssünün 2017'de süresi dolmaktadır. Rusya için bu üsse alternatifler gerekmektedir. Abhazya'nın konumu bu açıdan önemlidir. Oçamçıra deniz üssünü Rusya bu açıdan ele almaktadır. Rusya kara gücü bakımından da Şubat 2010'da Abhazya ile bir üs kurma antlaşması imzalamıştır. 3000 kişilik Rus kara gücünün konuşlanacağı üs için 49 yıllık bir antlaşma yapılmıştır.

5.4.2.3. Ekonomik ilişkiler

Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgelerinin tümü, Gürcistan ile sınırdadır ve bu durum Rusya Federasyonu'nun güney sınırlarının güvenliği açısından son derece önemlidir. Rusya, Gürcistan'ın en büyük ticari ortağıdır. Rusya, Gürcistan'da üretilen malların satılması için çok önemli bir pazardır. Rusya'dan Gürcistan'a enerji kaynakları ve diğer mallar ihraç edilmektedir.

Rusya'da birçok Gürcistan vatandaşı çalışmaktadır. Bu işçiler Gürcistan ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. İki ülke arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla 2003 Martında Soçi'de Rusya ve Gürcistan cumhurbaşkanları ile Abhazya temsilcilerinin de katıldığı bir zirve gerçekleşmiştir. Burada "İnguri-Ges" elektrik üretimi tesisinin modernize edilmesi, Soçi-Tiflis demiryolunun açılması konularında anlaşma yapıldı. Gürcistan şarap başta olmak üzere birçok malını Rusya'ya satarken, ucuz fiyatla enerji kaynakları almaktadır. Şarap, Gürcistan ekonomisinin en önemli ihraç ürünüdür (Hekimoğlu, 2007, s.176). Rusya Gürcistan ile ticari ilişkilerini koz olarak kullanmakta idi.

5.4.2.3.1. Gürcistan'ın Ekonomik Durumu

Tarihi çağlardan beri Gürcistan Karadeniz'in yanındaki konumu nedeniyle ticaret ile ilgilenmiştir. Tarihi İpek yolu üzerinde olan Gürcistan modern dönemde ticaretin yanında tarım ve turizm ile de ilgilenmiştir.

Diğer Sovyet sonrası ülkelerde olduğu gibi Gürcistan'da da bağımsızlık sonrası ekonomide büyük sorunlar yaşanmıştır. Özellikle etnik çatışmalar ve iç savaş bu durumu daha da kötüleşmiştir. Örneğin 1994 yılındaki tarım üretimi 1989 yılından %25 daha az gerçekleşmiştir (<http://en.wikipedia.org/wiki/georgia>).

2000li yıllarda Gürcistan ekonomisinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin 2007 yılında %12 lik bir büyüme yakalamıştır (<http://en.wikipedia.org/wiki/georgia>). Rusya'nın uyguladığı ambargo'nun Gürcistan'ı etkilemesine rağmen dış yardımlar ve yatırımlar bu eksikliği amorti etmişlerdir.

5.4.2.4. Çeçen Savaşları'nın Gürcistan'a etkisi

İkinci Çeçenistan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Moskova, Gürcistan'ı topraklarını Çeçen savaşçılara açmakla suçlamıştır. Rusya 2001 yılında ise Gürcistan'ın Çeçenistan ile olan sınır bölgelerini kontrol altında tutamadığını ileri sürerek Gürcistan'a karşı vize rejimini başlatmıştır. Rusya'nın bu adımı üzerine, Gürcistan BDT'den çıkabileceğine dair ilk sinyali vermiştir (Kamalov, 2006,92). Çünkü bu vize uygulamasının Gürcistan için ekonomik zararı büyüktü.

RF ile Gürcistan arasındaki ilişkiler Vahhabî radikal İslamcı Çeçen grubun 07 Ağustos 1999 tarihinde Dağıstan Cumhuriyetinde ayaklanma başlatması ve Moskova'da meydana gelen bombalı eylemlerin arkasında Çeçenlerin olduğunun belirlenmesi ile birlikte daha da gerginleşmiştir. O dönemden itibaren RF, Gürcistan üzerindeki baskısını “teröre destek veren ülke” suçlamalarıyla daha da artırmış ve gerektiğinde sınır ötesi operasyonlara girişebileceğini bildirmiştir (Bay, 2002, s.115). Özellikle Pankin Vadisi'ndeki Çeçenleri ima etmiştir.

Pankin vadisinde Çeçen Savaşçıları beslediği ve gizlediği iddiaları iki ülke arasındaki ilişkileri 2000–2002 yılları arasında olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya, Gürcistan'a sınırdaki güvenlik sahası oluşturulamaması takdirde, BM'nin kararlarına göre hareket edeceğini beyan etmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya karşıtı

politikalarından vazgeçmeyen Gürcistan'a, Rusya karşı hareket olarak Çeçenistan "terörizmine" yardım ettiği iddiası ile sert açıklamalarda bulunmuştur. Fakat Gürcistan yine de Batı yanlısı politikasından vazgeçmemiştir. Üstelik Çeçen direnişçilerine yaptığı yardımı inkâr etmesi de Moskova ile Tiflis arasındaki ilişkilerin uzun dönem gerginleşmesine sebep oldu hatta zaman geçtikçe gerginleşen durum E. Shevardnadze yönetiminin son yıllarında kriz haline dönüşmüştür (Hekimoğlu, 2007, s.173).

Gürcistan'ın Çeçen direnişine verdiği destekten dolayı Rusya Federasyonu'nun Gürcistan vatandaşlarına uyguladığı vizeden Abhazya ve Güney Osetya Özerk Bölgesi vatandaşlarını muaf tutulmuştur. 2003 yılında ise, Acarya vatandaşlarına vize alımında kolaylıklar gösterileceği açıklanmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.173). Rusya bu politikalar ile o dönemlerde gündemde olan askeri üsler konusunda tavizler koparmak istemiştir.

Gürcistan'ın Batı'ya yakınlaşma politikasından rahatsızlık duyan Rusya Federasyonu, o dönemde Pankisi Vadisi'ndeki Çeçen militanların varlığını öne sürerek bu ülke üzerindeki baskılarını artırmıştır.

5.4.2.5. Rusya'nın Gürcistan'a Baskı Araçları

Rusya, Gürcistan'ın Rusya karşıtı çeşitli eylemlerine benzer önlemlerle karşılık vermiştir. Gürcistan'ın Rus askerî üslerini tahliye etmeye başlamasına Ruslar vize uygulaması ile cevap vermiştir. Gürcü yöneticilerin NATO ve AB'ye üyelik çabalarına ise Rusya, başta şarap olmak üzere Gürcistan'dan ihraç edilen bazı malların ithalatını durdurmakla karşılık vermiştir. Gürcistan'ın GUAM çerçevesinde Rusya karşıtı politika izlemesine ve BDT'den ayrılma yönündeki tehditlerine Moskova, Rus enerji kaynaklarının fiyatlarını artırmakla misilleme yapmıştır (Kamalov, 2006,94). Ama en etkili olarak etnik sorunları kullanmıştır.

Bu tip karşılıklı eylem ve önlemlerle gelişen iki ülke arasındaki ilişkiler, 2006 yılının Eylül ayından itibaren "diplomatik kriz"e dönüşmüştür. Bu krizin nedeni ise Gürcistan'da altı Rus subayı ile 11 Gürcü vatandaşının Rusya lehine casusluk

yaptıkları gerekçesiyle yakalanması olmuştur. Rusya, Saakaşvili'nin Rus subaylarını casuslukla suçlaması üzerine, bu ülkeyle olan kara, hava, deniz ve demiryolu bağlantısını kesmiş, posta hizmetlerini durdurmuştur. Ayrıca Gürcistan'a, para transferinin dondurulması yönünde de karar almıştır. Rusya'dan Gürcistan'a transfer edilen yıllık miktar ise Gürcistan'ın bütçesinin yüzde 20'sini oluşturuyordu. Haziran 2006'da Vladimir Putin, Mikhail Saakaşvili ile yaptığı görüşme sırasında Rusya'da yaşayan Gürcülerin Gürcistan'a yılda 1,5–2 milyar dolar transfer ettiklerini ve bu rakamların herhangi bir yabancı ülkenin Gürcistan'a yaptığı maddi yardımdan daha fazla olduğunu belirtmiştir (Kamalov, 2006,94). Rusya'da yaşayan Gürcülerin sınır dışı edilme ihtimali bir diğer kozdur.

Moskova'nın hazırda kullandığı temel baskı araçları doğalgaz, ekonomik ambargo ve Rusya'daki Gürcü işçilerdir. Rusya, Gürcistan'a satmakta olduğu doğalgazın fiyatını 110 dolardan 235 dolara çıkarmıştır. Mart 2006'dan sonra ekonomik ambargo uygulamıştır. Bununla birlikte, Moskova'nın beklediği sonucu elde edemediği görülmektedir. Ekonomik ambargoya rağmen Başbakan Zurab Nogaideli'nin açıklamasına göre Gürcistan ekonomisinde 2006'da yüzde 10 büyüme yaşanmıştır. Gürcü işçilerin sınır dışı edilmesinin Gürcistan ekonomisini olumsuz etkileyeceği açıktır. Fakat bununla birlikte, Moskova'nın umduğu ölçüde istikrarsızlık yaratması da beklenmemektedir (Ağacan, 2007, s.13). Mevcut kozların etkisizliği karşısında, Rusya baskı aracı olarak daha fazla ekonomik etken bulamamıştır.

Geriye Moskova'nın geleneksel aracı olan etnik çatışmalar kalmıştı. Bu çerçevede iki olasılık üzerinde durulmakta idi. Birincisi, bir provokasyonla Abhazya ve Güney Osetya'da yeniden çatışmaların başlatılması ve bundan yararlanarak Gürcistan yönetiminin “cezalandırılması”dır. Bunun farkında olan Gürcistan yönetimi, çatışmaların yeniden başlamasından hassasiyetle kaçınmıştır. İkincisi ise, Moskova'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıma yoluna gitmesidir (Ağacan, 2007, s.13).

5.4.2.6. Rusya'nın Gürcistan'a Müdahalesi

2008 yılında ekonomik kozların etkin olmaması, Gürcistan'ın ekonomisinin iyiye gitmesi ve NATO üyelik sürecinin başlamış olması neticesinde Rusya bu son etnik kozlarını kullanmış, Abhazya ve Güney Osetya'da çatışmalar çıkarmış, Gürcistan'a müdahale etmiş ve Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır.

Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi öncesi Saakaşvili'yi Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı güç kullanmaya yönelten asıl güç Kremlin de olabilir. Çünkü Gürcistan'da hem Saakaşvili iktidarı ve hem de muhalefet Avrupa-Atlantik dünyası ile bütünleşmekten yanadır. Kremlin, Tiflis'teki siyasi yapının Rusya Federasyonu yanlısı olarak yeniden oluşturulabilmesinin ancak Gürcistan'ın bir savaşta ağır yenilgi almasıyla mümkün olacağını düşünmüş olabilir (Kanbolat, 2008, s.76).

Moskova bağımsız Gürcistan topraklarının ilhakı için sessiz bir şekilde ilerlemiştir ve bu süreçte ayrılıkçı azınlıklar ile Gürcistan arasındaki askeri çatışmayı fitillemiştir. Moskova, enerji kaynaklarını manipüle ederek, büsbütün bir ticari ve ulaşım ambargosu başlatarak ve Rusya'daki Gürcüleri sınır dışı ederek Gürcistan ekonomisini dar boğaza sokmaya çalışsa da son çare olarak Gürcistan'a müdahale etmiştir (Cornell, 2008, s.5).

5.4.2.7. Gürcistan'da Rusya-ABD Çekişmesi

Saakaşvili'nin Gürcistan'ın birçok alanda Moskova'ya bağımlı olmasına rağmen "cesurca" hareket etmesinin nedeni, Washington'a fazlasıyla güvenmesidir. Hatta Rus uzmanlar, Saakaşvili'nin Beyaz Saray'ın direktifleri çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmektedir. Nitekim Putin iki ülke arasındaki ilişkilerle ilgili değerlendirmesinde, Gürcistan'ın "yabancı sponsorların desteğiyle" hareket ettiğini dile getirmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere Rusya ile Gürcistan arasındaki gerginlik aslında Rusya ile ABD ilişkilerine de yansımaktadır. Rusya, arka bahçesi olarak nitelendirdiği BDT coğrafyasını hâlâ kendi alanı olarak görmek isterken, ABD de Kafkaslarda kendi konumunu sağlamlaştırmaya ve her geçen gün güçlenen

Rusya'nın etki alanını daraltmaya çalışmıştır (Kamalov, 2006,94). Gürcistan'daki gerilimin nedeni iki büyük güç arasındaki etki alanı rekabetidir.

Rusya'da, Gürcistan'ın NATO'ya üyeliği ihtimali, NATO ordularının Rusya'nın hareketlerini Gürcistan'dan vurmak için hazır bekledikleri şeklinde algılanmaktadır (Rumer, 2007, s.23).

Gürcistan'ın ABD ile diğer BDT ülkelerine göre daha sıkı işbirliğine girmesi, ülke yönetiminin Rusya'ya karşı zaman zaman sert tepki göstermesine neden olmaktadır. Amerika'nın ülkeye yaptığı maddi ve askeri yardımları, Gürcistan'ın ABD'nin uluslararası arenadaki politikasını desteklemesi, bu iki ülkenin ilişkilerini pekiştirmektedir. Ayrıca, Gürcistan, NATO üyesi olma isteğini bildirmiştir. Tiflis'in, ABD'nin Irak operasyonunu desteklemesini de dönemin cumhurbaşkanı E. Shevardnadze şu şekilde açıklamıştır: “Gürcistan'ın, Amerika'nın Irak operasyonunu desteklemesi, Beyaz Saray'ın Gürcistan'a 78 milyon dolar ayırması teklifinin, ABD Kongresinde onaylanmasında önemli rol oynamıştır” (Hekimoğlu, 2007, s.175). Rusya Federasyonu, jeopolitik önemi çok büyük olan Gürcistan'ın kendi etki alanının dışına çıkmasını kabul edememiştir.

Gürcistan'da çıkan son savaş da diğerleri gibi Güney Kafkasya'da Batı-yani Amerika- ile Rusya arasındaki stratejik konumu yükseltme çabalarının sadece bir belirtisidir (Haas,2008, s.1).

5.4.3. Çatışma Bölgeleri

Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarmak için başlatmış olduğu Perestroyka ve Glasnost politikaları yenilenmeye imkân vermeyen Sovyet sisteminin çöküşü ile sonuçlanmıştır. Bu çöküş sürecinde rol oynamış en etkin faktörlerden biri, daha sonra Gorbaçov ve diğer Sovyet ileri gelenlerinin sık sık tekrarladıkları gibi "hafife" aldıkları, milliyetçi akımlar olmuştur. Perestroyka'nın özgürlük ortamında, yıllarca bastırılarak çözüldüğü düşünülmüş, aslında birikmiş, milliyetçi istekler boy vermeye başlamıştır. Bu isteklerin başında Birlik Cumhuriyetlerinin Moskova'dan yönetilmek istememesi ve buna paralel, kimi cumhuriyetlerin de var olan özerkliklerini artırarak

Birlik Cumhuriyetine dönüştürmek, SSCB'nin çöküşünün ardından ise, bağımsızlık istemeleri gelmiştir. Bu çerçevede Gürcistan da, Abhazya ve Güney Osetya'yla etnik çatışmalar yaşamıştır. Etnik çatışmalar sebebiyle toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi, Gürcistan dış politikasının önünde duran başlıca hedef olmuştur (Kurakhçişvili, 2002, s.53). Gürcistan'daki bu etnik çatışmaların arkasında Rusya'nın olduğu bir gerçektir. Gürcistan yönetimi de bu konuyu açıkça ifade etmiştir.

Gürcistan'da Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunları bulunmaktadır. Gürcistan'daki bölgesel sorunların ana kaynağını etnik farklılıklar oluşturmasına rağmen, bölgedeki siyasal tarih ve uluslararası siyasal rekabet de sorunların devam etmesinde önemli etkenlerdir.

Gürcistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya bölgesindeki en çok fikir ayrılıkları olduğu, anlaşamadığı ülkedir. Dış politika tercihinde ABD ve AB yanlısı politika izleyen Tiflis'in toprak bütünlüğünün bozulması tehlikesi mevcuttu. Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözülmesi, buna ek olarak Acarya meselesinin de sonuçlanması konusunda Rusya unsuru büyük önem arz etmekte idi (Hekimoğlu, 2007, s.171). Nitekim 2008 yılından itibaren Gürcistan'ın toprak bütünlüğü bozulmuş, Abhazya ve Güney Osetya Rusya'nın güdümünde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Ülkenin içinde bulunduğu krizler, Gürcistan'ın dış politika yönünü belirlemede önemli etki yapmaktadır. Bu iç sorunlar ülkenin kötü sosyal ve ekonomik durumundan kaynaklanmaktadır. Gürcistan'ın Abhazya, Güney Osetya ile olan ilişkilerin bozukluğu, ülkenin ikinci siyasi merkezi rolünde olan ve ekonomik konumunda önemli pozisyona sahip Acarya ile anlaşmazlık ve Samtshe-Cevaheddi bölgesi, "Djavkh Milli Ermeni Hareketi"nin güçlü durumu, ülkenin önemli iç sorunlarını oluşturmaktadır. Rus akademisyeni, A. D. Saharov, topraklarındaki karışıklıklardan dolayı, Gürcistan için "Küçük İmparatorluk" tabirini kullanmıştır (Hekimoğlu, 2007, s.174). Bu iç sorunları Rusya Gürcistan üzerindeki etkisini artırmak için koz olarak kullanmıştır.

Gürcistan, Sovyetler Birliği'nin üyesiiken iki özerk cumhuriyet (Abhazya Özerk Cumhuriyeti, Acaristan Özerk Cumhuriyeti) ve bir özerk bölgeyi (Güney Osetya Özerk Vilayeti) barındırmaktaydı. Bağımsızlık sürecine paralel olarak, Abhazya ve Güney Osetya'da, Gürcistan'dan ayrılma talepleri ortaya çıkmıştır. Gürcistan yönetiminin bu talepler karşısındaki aczi, siyasi muhalefeti kendi çözümünü sağlamaya itmiş, sonuçta etnik çatışmalar patlak vermiştir. 1993 güzüne gelindiğinde, etnik çatışmalar sonunda, Gürcistan'ın varlığı dahi sorgulanır hale gelmiştir. Rusya'nın askerî desteği ile Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı akımlar savaşı kazanmış ve bölgeye yerleştirilen Rus barış gücünün gerisinde fiilî bağımsızlıklarını 2008 yılına kadar sürdürmüşlerdir (Ağacan, 2006,s.12). 2008 yılından itibaren de Rusya'nın bu ülkeleri tanınması ile Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıkları resmîyet kazanmıştır.

5.4.3.1. Güney Osetya Sorunu

Orta Kafkaslarda, Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında yaşamakta olan Osetler, Hint-Avrupa ırkına mensup, İran kökenli bir Kafkas halktır. Bugün Kuzey Osetya-Güney Osetya şeklinde, suni olarak bölünmüş olan Osetya'nın, kuzey bölümü Rusya Federasyonu'na bağlı iken, güney bölümü ise Gürcistan sınırları içindedir (Kantarıcı, 2006, s.88).

Gürcistan'da Sovyet rejiminin kurulmasından sonra da, Oset halkının Çarlık Rusya dönemindeki ikiye bölünmüşlük durumu devam etti. Güney Osetya, 20 Nisan 1922'de, özerk bölge statüsüyle, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı. Diğer bölümü, Kuzey Osetya bölgesi adıyla, 1925'te RF'ye bağlanmıştır. Kuzey Osetya Özerk Bölgesi, 5 Aralık 1936 yılında özerk cumhuriyet statüsüne yükselmiştir (Mert, 2004, s.61).

SSCB'nin yıkılışı döneminde Güney Osetyalıların, Kuzey Osetya ile birleşme talepleri, 1989 yılında taraflar arasındaki gerginliğin en üst seviyeye çıkmasına neden olmuştur. 1990 yılında Güney Osetya'nın bağımsızlığını ilan etmesine karşılık, Gürcistan'ın, bölgenin özerklik statüsünü kaldırdığını ilan etmesiyle taraflar arasındaki siyasi gerginlik, kanlı çatışmalara dönüşmüştür. 1989 yılı Eylül

sonlarında, Gürcü askeri birlikleri, Güney Osetya bölgesine girdiler ve silahlı çatışmalar başladı (Kantarıcı, 2006, s.89). Bu çatışmalar 1992 yılına kadar sürmüştür.

RF'nin desteği sayesinde, Osetler'in galibiyetiyle sonuçlanan çatışmalarda; 53.000'den fazla Güney Osetya vatandaşı bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışmalar döneminde Kuzey Osetya'ya geçen 17.000 Osetyalı'nın haricinde, büyük çoğunluğu oluşturan Gürcü mültecilerin ise, halen Gürcistan içinde, dağınık bir şekilde yaşadıkları bilinmektedir (Kantarıcı, 2006, s.89).

Osetler ikiye bölünmüş bir halktır. Bir kısmı RF'ye bağlı Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nde, diğer kısmı da Gürcistan'a bağlı Güney Osetya'da yaşamaktadır. Perestroyka ve Glastnost süreciyle beraber Oset ulusçuluğunun temel hedefi olan güneyde ve kuzeyde yaşayan Osetleri bir çatı altında toplamaya yönelik "Birleşik Osetya" projesi yeniden gündeme gelmiştir. 24 Haziran 1992'de Boris Yeltsin ve Eduard Sevardnadze arasında yapılan görüşmelerde, Güney Osetya'daki çatışmanın çözümü için Dagomis Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Gürcistan, Rusya, Güney Osetya ve Kuzey Osetya temsilcilerinden oluşan Ortak Kontrol Komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyonun denetimi altında Rus, Gürcü ve Osetlerden ibaret bir barış gücü çatışma bölgesine yerleştirilmiştir (Ağacan, 2006,s.13). Bu anlaşma Gürcistan topraklarındaki Rus askeri varlığı ile ilgili ilk antlaşma olmuştur.

Rusya açısından bu bölge stratejik konuma sahiptir; ayrıca Güney Osetya'nın bir sorun olarak varlığı Rusya'nın Gürcistan üzerinde denetim kurmasına olanak sağlamıştır (Özgen, 1998, s.196). Sonunda Güney Osetya'yı Gürcistan'dan tamamen koparmıştır.

Gürcistan, Abhazya'nın statüsü konusunda değerlendirmeler yapmış ancak, Güney Osetya'yı bu konu dışında tutmaya çalışmıştır. Rusya, Gürcistan'a Abhazya ve Güney Osetya meselelerinde arabuluculuk yapmıştır. 2003 yazında Güney Osetya lideri Eduard Kokoiti, %60'ı Rusya Federasyonu vatandaşı olan Güney Osetya'nın, Rusya Federasyonu'na dâhil olma isteğini açıklamıştır (Hekimoğlu, 2007, s.178). Bu açıklama Gürcistan'daki askeri üslerin boşaltılmasına yönelik ısrarların arttığı bir dönemde gelmiştir.

11 Kasım 2006 tarihinde Güney Osetya’da devlet başkanlığı seçimlerinin yanı sıra, halk bağımsızlık için de oy kullanmıştı. Açıklanan sonuçlara göre devlet başkanlığı seçimlerini oyların yüzde 98’ini alarak Eduard Kokoiti kazanırken, halkın yüzde 99’u da bağımsızlıktan yana kararını vermiştir (Kamalov, 2006,s.12).

Diğer taraftan siyasi anlamda söz konusu bölgelerin bağımsızlığını ve Rusya’ya katılmaları gerektiğini savunmasa da, Rusya bu bölgede hâkim bir rol oynamıştır. Güney Osetya ve diğer ayrılıkçı bölge halklarına Rus pasaportlarının dağıtılması, ekonomik yardımın yapılması, Kuzey Osetya’dan Güney Osetya’ya gaz boru hatlarının inşası gibi hususlar Rusya’nın söz konusu amaçlarının birer göstergesi idi (Kamalov, 2006,s.13). Nitekim 2008 yılında Rusya Güney Osetya’nın bağımsızlığını tanımıştır.

5.4.3.1.1. Rusya’nın Güney Osetya Politikası

Kuzey Kafkasya ile Transkafkasya’nın bağlantısını sağlayan ve Daryal (Derbent) geçidinin yer aldığı, Güney Osetya coğrafi olarak, Kuzey Kafkasya’nın bir parçasıdır. Güney Osetya, Rus politikaları sonucu, bilinçli olarak Gürcistan’da, Gürcistan’a karşı kullanılmak üzere bırakılmıştır (Kantarcı, 2006, s.24). Böylece hem Oset halkına hem de Gürcülere karşı Rusya’nın elinde kullanacağı bir koz olmuştur. Nitekim bu koz Gürcistan’ın bağımsızlığını ilanından itibaren etkin bir şekilde kullanılmıştır.

5.4.3.2. Abhazy Sorunu

Gürcistan'daki olayların perde arkasında Rusya Federasyonunu görmekteyiz. Rusya, Gürcistan'ı kendi kontrolü altına almak için, bu ülkedeki etnik çarpışmalara destek vermektedir. Özellikle Abhazy'da olanların arkasında Rusya Federasyonu'nun bulunduğu artık bir sır olmaktan çıkmıştır (Kumkale, 1995, s.101). Gürcistan’ın tamamen Batı yönlü politikalar izlemesi sorunun devamına neden olmuştur.

5.4.3.2.1. Abhazya

Abhazya coğrafi olarak, Kuzey Kafkasya'nın bir parçası ve Karadeniz'e olan uzantısıdır (Kantarcı, 2006, s.24). İdari yönden Abhazya, Transkafkasya'da yer almaktadır; ancak burada yaşayan halklardan biri olan Abhazlar, bir Kuzey Kafkasya halkıdır ve Kuzey Kafkas dillerinden biri olan Abhazca konuşmaktadırlar (Kantarcı, 2006, s.24). Kafkasya'nın yerli halklarından olan Abhazlar Çerkezlerle akrabadır.

Abhazlar, 12. Yüzyıldan daha geriye uzanan, köklü bir devlet geleneğine sahip, Kafkasya'nın en eski yerli halklarından biridir. Sünni Müslüman olan Abhazlar, Abhazca konuşmaktadırlar (Kantarcı, 2006, s.81). Bununla birlikte Müslüman olmayan Abhazlar da mevcuttur.

Rus pasaportlarını elde etmek için Abhazya'da oturanlara Rusya kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca, Rus rublesi bölgede çok geniş bir şekilde kullanılmaktadır (Alguire, 2007, s.3).

5.4.3.2.2. Sorunun Geçmişi

4. yüzyıldan itibaren Hıristiyan olan Gürcistan, 1783'te Çarlık Rusyası'nın Vassalı olmayı kabul etmesine ve 1801'de doğrudan Çarlık Rusyası'na bağlı eyalet olmasına karşın, Abhazya, Gürcistan'dan farklı bir politika benimsemişti. Abhazya, etnik ve kültürel olarak aynı kökten gelen Kuzey Kafkasya halkları ile birlikte Çarlık Rusyası'nın işgaline karşı direnmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Vassalı olan Abhazya nüfusunun yüzde 70'ini oluşturan Müslüman (Sünnî-Hanefî) nüfusun 1864 ve 1878'de Osmanlı topraklarına doğru zorunlu göçe tabi tutulmasıyla günümüze uzanan Abhaz sorununun ilk temelleri atılmıştır (Kanbolat, 2008, s.76). Şu an Türkiye'de önemli sayıda Abhazya kökenli insan bulunmaktadır.

1921 yılında kurulan Abhazya, Gürcistan SSC ile aynı yıl SSCB ile birlik anlaşması imzalayarak, eşit statüde SSCB'ye girmiştir. 1922 yılında Abhazya'ya birlik cumhuriyeti statüsü verilmiş, ancak, 1930 yılında, Abhazya'nın statüsü, Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsüne indirilmiştir (Kantarcı, 2006, s.82).

1931’de yılında Abhazya’nın Stalin yönetimi tarafından Gürcistan’a bağlanması, sorunun temelini oluşturmuştur.

Gorbaçev yönetimi ile birlikte Abhazların bağımsızlık istekleri artmış, 28 Haziran 1988’de, SSCB’ne başvuruda bulunarak, kendilerine, “Sovyet Cumhuriyeti” statüsü verilmesi talebinde bulunmuşlardır. Gürcistan’ın, 9 Nisan 1991 tarihindeki bağımsızlık ilanına misilleme olarak, Abhazya Parlamentosu da, 23 Temmuz 1992’deki oturumunda bağımsızlığını ilan etmiş ve Abhazya Özerk Cumhuriyeti’nin adındaki “Sovyet, Sosyalist ve Özerk” sıfatlarını kaldırarak, 1991 yılında, SSCB’den ayrılarak, bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan’dan bağımsızlığını ilan etmiştir (Kantaracı, 2006, s.83). Ancak 2008 yılına kadar hiçbir ülke Abhazya’nın bağımsızlığını tanımamıştır.

Ağustos 1992’de Tengiz Kitovani komutasındaki Gürcü birlikleri Shumi’yi kuşattılar. Ancak Eylül 1993’te, Abhazlar Rusya’nın da desteği ile Shumi’yi geri alarak, bölgede büyük ölçüde hâkimiyeti yeniden sağladılar. Tiflis, ayrılıkçıların Rus silahları kullandığını, Rus vatandaşlarının Abhazlar tarafında savaştıklarını, hepsinden öte Abhazların yürüttüğü operasyonların Rus Genelkurmayında hazırlandığını ileri sürüyordu (Purtaş, 2005,s.239). Gerçek olan şudur ki; bu savaşta Rusya Abhazları desteklemiştir.

14 Ağustos 1992’de Gürcü kuvvetlerinin Abhazya’nın başkenti Sohum’a girmesi ve buna Abhaz kuvvetlerinin cevap vermesiyle patlak veren Gürcistan-Abhazya ihtilafı topyekûn savaşa dönüşmüştür. Bu savaş sonucunda 27 Temmuz 1993’de taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmış ve anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere “BM Gürcistan Askerî Gözlemci Misyonu (UNOMIG)” kurulmuştur (Kanbolat, 2008, s.76).

Savaş, 30 Eylül 1993’de Gürcü kuvvetleri ve büyük ölçüde Gürcü nüfusunun Abhazya’yı terk etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır. Daha sonra tarafların talebi üzerine yapılan Moskova Anlaşması uyarınca 1994 Haziranında ağırlıklı olarak Rus askerlerinden oluşan bir Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Barış Gücü Abhazya’da konuşlandırılmıştır. Savaşta iki taraftan yaklaşık 7 bin kişi ölmüş, 200 bin Abhazyalı Gürcü mülteci konumuna düşmüştür. Bu savaş, hem Abhazya

açısından, hem de Gürcistan açısından büyük bir sosyal ve ekonomik yıkımı getirmiştir (Kanbolat, 2008, s.76). Aynı zamanda Gürcistan ile yeniden bir araya gelme seçeneğini de büyük ölçüde bitirmiştir.

Abhazya Parlamentosu 26 Kasım 1994'te yeni bir anayasa kabul ederek bağımsızlığını tekrar ilan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, bağımsızlık ilanının tarafların soruna görüşmeler yoluyla çözüm bulma yükümlülüğüyle çeliştiğini belirtmiş ve bağımsızlık ilanını tanımayarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü teyit etmiştir. Böylece, savaşın neden olduğu yıkımın yanı sıra Abhazya sorunu da bir kördüğüm hâlini almıştır (Kanbolat, 2008, s.76).

Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılmak istemesi üzerine başlayan Gürcü-Abhaz çatışması Eylül 1993'te ateşkes sağlanana kadar sürmüştür. Gürcistan ve Abhazya arasındaki güvenliği Birleşmiş Milletler Askerî Gözlemci Misyonu (102 kişi) ve Bağımsız Devletler Topluluğu adına Rus Barış Gücü (1800 kişi) sağlamaktaydı. Gürcistan'la Abhazya arasında sorunun barış yolu ile çözülmesi için görüşmelerde Abhazya ilk mesele olarak statüsünün belirlenmesi ve yetki paylaşımı meselelerinin çözümünü isterken, Gürcistan ise savaş sebebiyle Abhazya'dan çıkmak zorunda kalan 250 bin civarındaki Gürcünün geri dönmesi meselesinin çözülmesini istemekteydi. Abhazya'nın statü konusundaki önerisi ise, Abhazya ve Gürcistan'ın eşit ortaklar olarak bir araya geleceği konfederatif bir yapıydı (Ağacan, 2006,s.14). Barış görüşmeleri Rusya'nın 2008 yılında Abhazya'nın bağımsızlığını tanımasıyla son buldu.

5.4.3.2.3. Rusya İçin Abhazya'nın Önemi

Rusya açısından, Kafkasya'ya deniz taşımacılığının stratejik önemi artmıştır. Karadeniz sahilindeki, Abhazya Özerk Cumhuriyeti önem kazanmaktadır (Kantarcı, 2006, s.106). Abhazya'nın Karadeniz'deki konumu Rusya için çok önemlidir. Ukrayna'da Sivastapol'daki Rus üssünün 2017'de süresi dolmaktadır. Rusya için bu üsse alternatifler gerekmektedir. Abhazya'nın konumu bu açıdan önemlidir.

Ruslar daima Karadeniz’de bir kapıları olsun istemişlerdir. Şimdi ise Gürcistan’dan çekilmeye başlamışlardır. Bu çekilişleri mecburiyetin sonucudur. Abhazya-Gürcistan savaşlarında Ruslar Abhazlar’ı desteklemişlerdir. Ruslar Abhazlar’ı Gürcülere karşı, tahrik ederlerken de Abhazya bağlantılı bir Karadeniz çıkışı düşlemişlerdir. Batı âlemi Rusların ayağını Akdeniz’den kesmiştir. Rusya’nın Karadeniz kapısı onun askeri ve ekonomik çıkarları için hayatidir (Kalafat, 1999, s.175). Ukrayna’nın da son seçimlere kadar Batı yönlü politikalar izlemesi Abhazya’nın önemini arttırmıştır.

5.4.3.2.4. Rusya’nın Abhazya Politikası

“Boylamsal mantığın izinden giderek Abhazya’yı doğrudan Rusya’ya bağlamak önemlidir” (Dugin, 2003, s.179). Rus dış politikasındaki ağırlığı tartışmasız olan Dugin 2003 yılında kaleme aldığı kitabında yazdığı gibi Rusya Abhazya’yı 2008 yılına kadar kontrolü altında tutmuş, onun kendi himayesi altında fiili bağımsızlık yaşamasına imkân tanımıştır. 2008 yılından itibaren de bağımsızlığını tanımış ikili ilişkilere başlamıştır. 2010 yılında Abhazya’da Rus askeri üssü konusunda antlaşma imzalanmıştır.

Abhazya’da konuşlu ve tamamen Ruslardan oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu Barış Gücü vasıtasıyla bölgedeki her türlü faaliyetleri yakından takip etme fırsatı elde etmiştir.

5.4.3.3. Acaristan Sorunu

Acaristan Özerk Cumhuriyetinde nüfusun, %80’nini Gürcüler, %10’unu Ruslar, %5’ini Ermeniler oluşturmaktadır. Acaristan’da yoğun bir Müslüman nüfus mevcuttur. 140 bin nüfuslu Batum’da, Müslüman sayısı nispeten az olmasına rağmen, köy ve kasabalarda kendilerini, “Müslüman Gürcü” veya “Acaralı Müslüman” olarak tanımlayan ve çoğunlukla Türkçe bilen bir nüfus yaşamaktadır (Kantarıcı, 2006, s.85). Etnik olarak Gürcü olan bu Müslümanların Türk kimliği öne çıkmaktadır.

Gürcistan toprakları içinde özerk cumhuriyet olan Acaristan'da yaşayan Acarlar, etnik olarak Müslüman Gürcü olmalarına rağmen 1921'de Sovyet-Türk Dostluk Antlaşması'nın bir sonucu olarak, özerklik elde etmişlerdir (Kantarıcı, 2006, s.86). Ayrıca bu anlaşma ile Türkiye bu bölgenin garantörlüğünü elinde bulundurmaktadır

Acara Özerk Cumhuriyeti'nin lideri, bölgesinde bulunan RF Üssü'nün çekilmesini istememiştir. 2004 Yılında, Gürcistan'da yapılan, "Kadife Devrim" ile Gürcistan Cumhurbaşkanlığına gelen, Saavaşkili'nin Acaristan lideri Abaşidze ile ilişkileri aşırı derecede gerginleşmiştir. Abaşidze, göndermediği vergi gelirlerini göndermeye başlamış, Saavaşkili'yi Batum'a sokmak istememiş, Tiflis yönetiminin ambargo uygulaması üzerine iki lider Batum'da görüşmüşler, temel konularda anlaşmaya vardıklarını bildirmişlerdir. Gürcistan'ın Diskoria-2004 tatbikatı esnasında, Batum ile Tiflis arasında bağlantıyı sağlayan, iki karayolu ve bir demiryolu köprüsünün, Abaşidze'nin talimatıyla yıkılması ipleri koparan son hamle olmuştur. Saavaşkili, Abaşidze'yi azlettiğini açıklamış, aynı gün RF Savunma Bakanı, Abaşidze'yi Moskova'ya götürmüştür (Mert, 2004, s.60).

RF'nin örtülü olarak merkezi yönetime karşı, Acara Özerk Yönetimi'ni desteklemesi nedeniyle, merkezi yönetim ile Acara Özerk Cumhuriyeti arasında mevcut problemler devam etmekle birlikte, kısa dönemde siyasi bakımdan büyük çaplı bir sorunun yaşanmasına neden olabilecek bir gelişme beklenmemektedir (Kantarıcı, 2006, s.87). Çünkü bu bölge Abhazya ve Güney Osetya'ya nazaran daha az öncelikli bir bölgedir. Bölge üzerindeki Türkiye garantörlüğü de ayrı bir konudur.

5.4.3.4. Cavaheti Sorunu

M.S. 9'uncu Yüzyıldan, 16'ncı Yüzyıla kadar Cavaheti, Mesketiya ile birlikte Gürcü Devleti'nin bir parçası olmuş, daha sonra Gürcü Devleti 16'ncı Yüzyılda feodal bölgelere ayrılınca, Gürcistan'ın güney bölümü Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. 1829 Yılında yapılan, "Edirne Antlaşması" sonrasında, bölge Osmanlı imparatorluğu'ndan ayrılarak, Rus İmparatorluğu'na geçmiş, böylece Ruslar tarafından, Gürcistan'ın güneyine Ermeniler yerleştirilmiş ve Cavaheti önce

Rus İmparatorluğu'na bağlı Tiflis eyaletinin bir parçası olmuş, daha sonra Bolşevik Devrimiyle, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur (Kantaracı, 2006, s.91).

1980'li yılların ikinci yarısında başlayan, Dağlık Karabağ Sorunu'nun bölgeye sıçramasını engellemek üzere, Gürcü yönetimince bölgeye yönelik sosyal ve ekonomik kalkınma programı uyulamaya konulmuştur. Bu kapsamda bölgedeki okullarda, Ermenistan tarihinin okutulmasına, kendi dillerinde eğitim yapmalarına ve eğitim kitaplarının Ermenistan'dan getirilmesine müsaade edilmiştir. Ayrıca bölgeye tanınan kültürel özerklik gereği, bu bölgede yaşayan öğrencilerin çoğu Üniversite eğitimi için Ermenistan'a gitmiş ve halen de gitmeye devam etmektedir. Sosyal ve siyasal alandaki özerklik, ekonomiye de yansımış, söz konusu özerk uygulamaların doğal sonucu olarak da, bölgede tedavülde Gürcü para birimi yerine, uzun süreden beri Rus ve Ermeni para birimleri geçerli hale gelmiştir (Kantaracı, 2006, s.92). Ermenistan'daki Ermeniler gibi buradaki Ermeniler de Rusya ile olan ilişkilerine özel önem vermektedirler.

1990'ların ilk yarısında Gürcistan merkezî yönetimin zayıflaması, Cavaheti'deki örgütlerin bölge üzerindeki denetimlerini güçlendirmesi ile sonuçlanmıştır. Özellikle 1991–1994 yılları arasında Ermeni paramiliter güçleri bölgenin denetimini tamamen ellerinde tutmaktaydı ve bölge söz konusu örgütlere bağlı, Ermenilerin kendi inisiyatifleri ile oluşturdukları Temsilciler Konseyi tarafından yönetilmekteydi. Dolayısıyla Cavaheti bu dönemde, görünürde Gürcistan'a bağlı fakat fiilen onun egemenlik alanı dışında bir bölge haline gelmişti (Ağacan, 2006,s.17). Bu yapısını günümüze kadar birtakım biçimsel değişiklikler dışında sürdürmüştür.

Söz konusu değişikliklerin başında 1994 yılında yapılan idari düzenleme gelmektedir. Bu düzenlemeyle Sovyetler Birliği dönemindeki rayon bazındaki temel örgütlenme yerine daha geniş bölgeleri içeren vilayetlere (mkhare) geçilmiştir. Bu çerçevede 237 sayılı başkanlık kararnamesiyle merkezi Ahıska (Ahalçih) olan Sameshi-Cavaheti vilayeti oluşturulmuş ve Cavaheti bölgesini oluşturan Ahıl kale ve Ninotsminda rayonları da bu vilayete dâhil edilmiştir. İlk başta Ermeniler bu düzenlemenin, vilayet geneli itibarıyla Ermeni nüfus oranını düşürmeyi hedeflediğini

ve Ermeni iddialarına karşı yapılmış bir düzenleme olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışsa da, zamanla bu düzenleme ters etki yaparak Ermenilerin özerklik isteklerinin sınırlarının genişlemesine yol açmıştır (Kanbolat, 2000, s.10). Ermenilerin talep ettiği sınırlarının genişlemesi açısından bir diğer gelişme ise, komşu Kvemo Kartli vilayetine bağlı Tsalka rayonundaki Türkçe konuşan Urumların Yunanistan'a göç etmesidir. Urumların yoğun göçü karşısında rayon nüfusunun yüzde 55'ini oluşturur hale gelen Ermeniler, bu rayonun da Sameshi-Cavaheti vilayetiyle birleştirilmesini talep etmeye başlamıştır (Ağacan, 2006,s.18).

Bugün güneybatı Gürcistan'da Ermeni nüfusu; değişik kaynaklara göre Cevaheti Vilayeti'nin %91'ni, Mesheti Vilayeti'nin ise %30'nu oluşturacak şekilde yaklaşık olarak 400.000–600.000'e ulaşmış bulunmaktadır. Bunun ana sebebi, her iki vilayette toplam 220 köyde yaşayan, 115.000 Ahıska Türkü'nün, 14–17 Ekim 1944 tarihlerinde zamanın SSCB yönetimi tarafından, Orta Asya'ya sürgün edilmesidir (Kantaracı, 2006, s.91). Bu sayede bölgedeki Ermeni nüfus yoğunluğu artmış oldu.

Rusya Federasyonu, Gürcistan'ın Ahılkelek bölgesinde yaşayan Ermeni azınlığın siyasi bağımsızlık hareketine örtülü destek sağlayarak, gelecek dönemde Abhazya ve Güney Osetya'ya ilave olarak bölgede istikrarsızlık yaratma amacını taşımaktadır.

5.4.3.5. Rusya'nın Ayrılkçı Bölgeler Politikası

Moskova'nın Gürcistan'a karşı söz konusu ayrılkçı bölgeleri baskı aracı olarak kullandığı konusunda şüphe yoktur. Ancak bağımsızlık ve Rusya'ya katılım konusundaki asıl açıklamaların ve isteklerin bu bölgelerden geldiği de unutulmamalıdır. Gürcistan'a göre daha iyi yaşam standartlarına sahip olan Rusya, bu bölge insanına çok cazip görünmektedir. Diğer taraftan son zamanlarda Kosova'daki referandum ve Kosova senaryosunun Güney Osetya ve Abhazya'da da uygulanabileceği konusu tartışılmakta, hatta bazı analizciler Rusya'nın bundan dolayı Kosova'nın bağımsızlık isteğini desteklediğini ileri sürmektedir (Kamalov, 2006, 93). İşin aslı Rusya'nın Balkanlar'da etki kaybına tahammülü vardır ancak Kafkasya'da yoktur.

Gürcistan için NATO'nun kapıları açılması durumunda Rusya Federasyonu ile Gürcistan arasındaki pamuk ipliğine bağlı olan ilişkiler kopabilirdi. Bu süreçte Kremlin, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık kararlarını tanıyabilirdi (Kanbolat, 2008, s.55). Nitekim böyle oldu.

RF, Gürcistan'ı "Yakın Çevre" kavramı içinde kabul etmekte, bu amaçla Gürcistan üzerindeki nüfuzunu pekiştirmek maksadıyla bu ülkede devamlı surette etnik karışıklıklar çıkarmakta ve arabuluculuk bahanesi ile müdahalelerine zemin hazırlamaktadır. RF ayrıca, bölgeyi sürekli olarak istikrarsız bir zeminde tutarak Doğu-Batı enerji koridorlarının kendi inisiyatifi dâhilinde belirlenmesi konusunda da avantaj sağlamaya çalışmaktadır (Bay, 2002, s.115).

Gürcistan, Sovyetler Birliği'nden sonraki bağımsızlık döneminin başlarından itibaren, Batı lehinde sıkı bir tavır sergilemiştir. Gürcistan'ın dış politikasındaki bu tutum, ülke içindeki karmaşıklık faktörlerini büyümesine hız vermesi yanında Moskova'nın; Gürcistan'ın farklı bölgelerindeki hizip grupları ve etnik azınlıkları ayaklandırarak, hepsini Rusya'ya bağımlı hale getirmeye çalışmasına büyük katkısı olmuştur. Bu jeopolitik manevra, açık bir şekilde Moskova tarafından yönetilmiş ve sonuçta eski başkan Eduard Shevarnadze'nin yönetimindeki, Gürcistan hükümetinin Rus birliklerinin varlığını kabul etmesindeki baskının sağlanmasında, başarılı olmuştur (Kantarıcı, 2006, s.134). İşin aslında Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya'da otoritesi hiç sağlanamamıştı.

Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı azınlıklara verdiği güçlü destekle, Gürcistan'ın bağımsızlığına karşı durmaktadır. Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya, Gürcistan'ın batı yönlü politikalarını tersine çevirmek için baskılarını artırmıştır (Cornell,2008, s.5).

RF Aralık 2000'de, Gürcistan vatandaşlarına vize uygulaması getirdiğinde, Abhazya ve Güney Osetya sakinlerini bu uygulama dışında tutarak, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duymadığını göstermiştir (Mert, 2004, s.64).

Rusya Gürcistan içindeki son iki askeri üssünü tahliye ettiğinde, Gürcistan'daki Rus askeri varlığı tam olarak bitmiş olacaktır. Yine de Rusya, birliklerini ayrılmış bölgelerde bulundurmaya devam edip ayrılıkçı hükümetleri desteklediği sürece etki alanını bu bölgede koruyabilecekti (Alguire, 2007, s.4).

Ayrılıkçılığın iki türünü ayırt etmek gerekir; birisi gerek kısa, gerekse uzun dönemli perspektifte büsbütün kabulü imkânsız ve olumsuzdur, ikincisi ise aksine, uzun vadeli perspektifte Moskova için olumlu bağlamda kullanılabilir (Dugin, 2003, s.367). Bu kapsamda Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıkları tanınmıştır.

5.4.3.6. Ahıska Türkleri

5.4.3.6.1. Ahıska'nın Geçmişi

Kafkasya'da çok stratejik bir konuma sahip olan Ahıska, 11. Asırda Selçukluların eline geçmiş ve bilahare Kraliçe Tamara döneminde (1144-1211) birkaç yıl Gürcü Bagratiler Hanedanının hâkimiyetinde kalmıştı. Bundan sonra çeşitli Türk devletlerinin egemenliğinde kalan Ahıska, 1578'de Osmanlı Devleti'nde aynı adla anılan bir eyaletin merkezi olmuştu. İç Anadolu bölgesinden, özellikle; Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan seçilen Türkler, Ahıska ve civarına yerleştirilerek, bölge tamamen Türk yurdu olmuştur (Kantarci, 2006, s.93). 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Ruslara bırakılmak zorunda kalınan Ahıska ve Ahılkelek'le Osmanlıların irtibatı kopmamıştı. 1917 Bolşevik İhtilali ile başlayan süreçte Ahıskalılar Osmanlılara müracaat ederek bu devlete katılmak istediklerini bildirmişlerdi (Arslan, 1997, s.113).

Gürcü, Ermeni, Azeri ve Kuzey Kafkasya Hükümetleri ile yapılan Batum Konferansı sonucunda Ahıska-Ahılkelek'in büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'ne katılması kabul edilip antlaşmalar imzalanmıştı. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı yönetimi bu bölgede Osmanlı mülki idaresini kurmaya başlamıştı. Ancak bu çalışmalar sürdürülürken 1. Dünya Savaşı'nın aleyhine neticeleneceğini anlayan Osmanlı Devleti Kars, Ardahan ve Batum'un öncelikli olarak korumak istediği için,

(Arslan, 1997, s.114) Ahıska-Ahılkelek bölgesinden geri çekilmek durumunda kalmıştı.

Ancak Gürcü ve Ermenilerin egemenliğini kabul etmek istemeyen bölge halkı, kendi devletlerini kurmak üzere harekete geçerek, Ahıska Hükümet-i Muvakkatı (29 Ekim 1918–30 Kasım 1918)'nı kurdu. Bu hükümete, 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile 3. Fırka Kumandanı Halit Bey asker, subay ve mühimmat açısından yardımda bulunarak bu hükümetin bir milis teşkilatı kurmasına katkıda bulundular. Bu hükümet, daha sonra Kars merkezli olarak 30 Kasım 1918'de kurulan Milli Şura Hükümetine katıldı. Milli Şura bir süre sonra daha güçlü bir hükümet kurma çalışmaları neticesinde, 17/18 Ocak 1919'da Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetine dönüştürüldü. Bu arada Osmanlı ordusunun çekilmesini sabırsızlıkla bekleyen Gürcüler, Ahıska'ya saldırmışlar fakat milislerin karşı koyması üzerine Ahıska'yı işgal edememişlerdi. Gürcüler, nihayet İngilizlerin Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'ne 12 Nisan 1919'da son vermelerinin akabinde, 20 Nisan 1919'da Ahıska-Ahılkelek'i işgale muvaffak olmuşlardı (Arslan, 1997, s.114).

Bolşeviklerin Tiflis'i ele geçirmeleri üzerine, Ankara Hükümeti Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya emir vererek Batum, Ahıska ve Ahılkelek'i ele geçirmesini istedi. Yerli milislerin de desteğiyle 14 Mart 1921'de Türk askeri kuvvetleri tarafından ele geçirilen Ahıska-Ahılkelek'te yeni idare kurulmaya başlandı. Ancak Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Antlaşması ile Ahıska-Ahılkelek Sovyetlere bırakılmak zorunda kalındı (Arslan, 1997, s.114). Bu kararda yeni Türkiye'nin doğu cephesinde barışı sağlayarak yoğunluğunu batıya kaydırma isteği etkili olmuştur.

1938 Sovyet Anayasası'nın kabulünden sonra, bu bölgedeki Ahıskalılar kayıtlara Azerbaycanlı, dilleri ise Azeri olarak geçirilmiştir. 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olmuştur (Kantarıcı, 2006, s.94).

5.4.3.6.2. Ahıskalıların Sürgünü

Gürcistan içinde otonom bir statü kazanmaya çalışan Ahıskalılara, ne yazık ki bu gayelerini gerçekleştirebilmelerine müsaade edilmedi. Ahıskalılar nihayet 1944 yılında casusluk yaptıkları gerekçesiyle Sovyet lideri Stalin tarafından Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldüler (Arslan, 1997, s.115). Diğer Kafkas milletleri ile aynı kaderi paylaşan Ahıskalılar sürgün esnasında ve sürgün edildikleri yerlerde çok büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.

Semerkant'tan, Almaata'ya kadar uzanan uçsuz bucaksız büyük bir araziye dağıtılan Ahıska Türklerine, özel kamp hayatı yaşatılmış ve yerli halk onlara düşman kesilmiştir. Gerek Sibirya'ya gerekse Orta Asya'ya tehir edilenler, alışamadıkları hava şartları, açlık ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle, ölüme mahkûm olmuşlardır (Kantarıcı, 2006, s.94). Bu da Ahıska Türklerinin sayısını oldukça azaltmıştır.

Ahıska Türkleri 1944'de belki de Stalin'in bir türlü fırsat bulamadığı Türkiye'yi istila planının hazırlığı olarak Sovyet Gürcistan'ındaki köylerinden göçe zorlandılar ve Sovyetler Birliği'nin dört bir yana dağıtıldılar (Findley, 2006, s.224).

5.4.3.6.3. Ahıskalıların Dönüşü

1950'li yıllarda oluşmaya başlayan vatanlarına geri dönüş istekleri, SSCB döneminde olumlu karşılanmamıştır. Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşmasını müteakip, işbaşına gelen Zviad Gamsahurdiya döneminde ise, toplam nüfusu 370.000'e ulaşan Ahıska Türklerine, Gürcü kimliği ile ikamet etmek ve Mesheti Vilayeti dışında bir yere yerleşmek önerileri sunulmuştur. Devlet Başkanı E. Şevardnadze'nin, Temmuz 1996'da çıkardığı bir kararname ile Ahıska Türklerinin durumuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur (Kantarıcı, 2006, s.95).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından belirli dönemlerde gündeme gelen geri dönüş konusu, ancak Gürcistan'ın 1999 yılındaki şartlı Avrupa Konseyi üyeliği ile tekrar ve daha yoğun bir şekilde ele alınmış; geri dönüş sürecine müdahil ülkeler ve uluslararası örgütler çeşitli çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Bugün Ahıska

Türklerinin dönüş şartları onları eski topraklarına dönmekten alıkoymaktadır. Türkiye ise Azerbaycan ve Türkistan ile irtibatında Gürcistan'a bağımlı olması nedeniyle bu konuda Gürcistan'a çok fazla baskı oluşturamamaktadır.

5.4.3.6.4. Rusların Ahıska Türkleri Politikası

Ruslar, bu Türk uruğunun üzerinde oluşturmuş olduğu kültürel baskı ile nüfuzlarını benimsetmeye çalışmış fakat başarılı olmadığını görünce etnik olarak bu uruğun Gürcülere mensup olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce doğrultusunda, çok sayıda Rus ve Gürcü kökenli ilim adamı, hacim olarak oldukça kabarık olan eserler neşretmişlerdir. Gerçekleştirilen uygulamaların yanı sıra, Ahıska Türkleri'nin önde gelenlerine, zorla veya satın alarak kendilerini Gürcü olarak kabul edip halkı da bu düşünceye inandırmaları için çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır (Kalkan, 2007, s.115). Ancak Türk geleneklerine bağlı olan Ahıskalıları asimile edemeyeceğini anlayan Ruslar onları yaşadıkları topraklardan sürmüşlerdir. Mevcut durumda Rusya'nın bu konuyla ilgili aktif bir politikası olduğu söylenemez. Çünkü Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya konuları çok daha ön planda olmuştur.

6. TÜRKİYE’NİN MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ

6.1 Genel

Sovyetler Birliğinin dağılması ile en az iki yüz yıldan beri Kafkaslardan Türkiye’ye yönelen bir tehdit, yerini risklere ve belirsizliklere bırakmıştır. Kafkasya’daki çok faktörlülük, bir karmaşıklık ve bundan doğan siyasi istikrarsızlık ve özellikle etnik mücadeleler, Türkiye için tehlike değilse bile, endişe yaratacak sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kumkale, 1995, s.95). Bu ise Türk dış politikasına yeni bir aktivite alanı açmıştır. Kafkaslar Türkiye için çok önemli bir stratejik değere sahiptir (Pamuk, 1995, s.148). Türkiye, eline geçen bu imkânı en iyi şekilde kullanmak aynı zamanda riskleri ve belirsizlikleri iyi yönetmek zorundadır.

SSCB’nin çözülmesinden sonra Türkiye, dış politikasının şeklini, içeriğini ve kapsamını değiştirmiş, Kafkasya ve Türkistan’da ortaya çıkan bağımsız Cumhuriyetlerin ortaya çıkışını büyük bir coşku ile karşılamıştır. Türkiye’nin önüne çıkan bu yeni jeopolitik ortam, gerçekte uluslar arası ortamda, Türk kimliğinin ağırlığını hissettirebilecek bir olgu olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki, ülke ve topluluklarla kültür, dil, tarih, soy birliği ve coğrafi yakınlığı ön plana çıkmıştır (Kantarıcı, 2006, s.146). Ancak, Türkiye’nin, Kafkasya ve Orta Asya’da aktif bir politika yürütme arzusu, Rusya ve İran’ın Türkiye’ye karşı ortak tavır almasına neden olmuştur.

Bu bölge; Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların (özellikle etnik ve dini çatışmalar başta olmak üzere) ortaya çıktığı, Türkiye’nin yanı başında ve onun milli menfaatleri ile milli güvenliğini etkileyen bir bölgedir (Kantarıcı, 2006, s.16).

Ciddi ekonomik, sosyal, etnik ve siyasi problemleri olan Kafkasya’daki her türlü menfi gelişme Türkiye’yi doğrudan etkileyecek hususlardır (Fırtına, 2002,

s.118). Netice itibari ile bu coğrafyaya gerekli ehemmiyeti vermek en başta Türkiye'nin güvenliği için zaruridir.

Ancak, Anadolu dışındaki Türk ve Türkiye'ye yakınlık duyan Müslümanlar ile ilgisi, sadece Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs ve Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarla sınırlı olan ve bu nedenle, Kafkasya'daki ülkeler hakkında belirli bir hazırlığı olmayan, Türkiye için, gelişmeler bir baskın niteliğinde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, Türkiye zorlamayla, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelme ihtiyacı duymuştur veya daha doğrusu ilgilenmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla alt yapıya sahip olmaksızın başlayan bu coşku dönemi, aynı zamanda Türkiye'nin iç ekonomik ve siyasi sorunlarının, Kafkasya ve Orta Asya'da beklendiği ölçüde, aktif bir politika yürütmesini zor olduğunun anlaşılmasıyla sonuçlanmıştır. Zira Türkiye, ciddi ekonomik ve finansal sorunlarının yanı sıra, mevcut maddi imkânlarının önemli kısmını kullandığı “Güney Doğu Anadolu sorunu” ile uğraşmak zorunda bırakılmıştır (Kantarıcı, 2006, s.148).

6.2. Kafkasya'nın Türkiye İçin Anlamı

Üç bin yıllık tarihi süreç içerisinde Türk toplumları Kafkasları göç, konma ve yerleşme alanı olarak kabul ettiler ve kullandılar. Orta Asya kökenli bu Türk kavimleri Kafkasları denizlere açılan, kendilerine yeni kaynaklar ve yeni imkânlar hazırlayan topraklar şeklinde değerlendirmişlerdir. Kuzeyden-Güneye, Doğudan-Batıya gelişen hareket stratejilerini Kafkaslara ve çevresine hâkim olma temel düşüncesine dayandırdılar. Kafkasları, kurdukları devletlerin toprakları içerisine aldılar. Bölgeye yeni bir hayat tarzı, siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel düzen getirip, geliştirdiler ve kökleştirdiler. Bölgenin her alanda ilerlemesini, değişimini sağladılar. Burada yaşayan topluluklara adalet, huzur ve refah getirdiler. Bizans'ın özellikle Güney Kafkasya'nın doğu bölgelerindeki zulümlerine son vererek başta dağınık Ermeni toplulukları olmak üzere diğer azınlıkları kurtardılar.

Üç bin yıl içinde büyük mücadeleler, kanlı savaşlarla devam eden bu hâkimiyet Kafkasların büyük bir bölümünün Türk-Müslüman özelliklerine kavuşmasını gerçekleştirdiği gibi, Anadolu'nun Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası

olarak Türk birlik ve bütünlüğünü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin var oluş nedenini sağladı (Uslu, 2002, s.13).

6.2.1. Kafkasya'nın Türkiye İçin Stratejik Önemi

Kafkasya, Doğu Anadolu coğrafyasının doğal bir uzantısı durumundadır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti için Kafkasya'nın özel bir stratejik önemi vardır. Bu nedenle Türkiye'nin jeostratejik ufku ve stratejik ilgi alanı Kafkasya'ya kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin güvenliği, ekonomik geleceği ve Türk dünyasına yönelik politikaları açısından Kafkasya hayati öneme haizdir. Kafkas Dağlarının güneyinde kalan bölge, Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılından itibaren Türkiye için stratejik bir önem kazanmıştır. Çarlık Rusyası'nın bölgede gittikçe artan nüfuzu ve hâkimiyeti sonucu Güney Kafkasya Rus saldırılarının yığınak bölgesi ve çıkış noktası olmuştur (Şahinoğlu, 2002, s.76).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti topraklarına yönelik talepleri (Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesini ilişkin) Kafkasya'nın stratejik önemini bir kez daha ortaya koymuştur (Şahinoğlu, 2002, s.76). Bu talepler Türkiye'nin Batı Bloğunda yer almasına neden olmuş ve Türkiye'nin elli yıllık dış politikasının temelini oluşturmuştur.

Orta Asya'da yeni bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin temasının sağlanmasında Kafkaslar adeta bir köprü vazifesi görmektedir (Kumkale, 1995, s.177).

Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar; Türkiye'nin uluslararası dış politikalarına etkisi yanında bölgedeki Türk unsurların varlığı ile iç politikasında da önemli rol oynamaktadır (Kumkale, 1995, s.177). Türkiye'de Kafkas kökenli vatandaşların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir.

Rusya Federasyonunun mevcut problemleri ve ekonomik sıkıntıları yanında, askeri gücü, kültürel, ekonomik, demokratik yapısı çerçevesinde teşkil ettiği potansiyel tehlike karşısında Kafkasların bir "barış kuşağı" ve Rusya ile bir tampon

bölge teşkil etmesi Türkiye için son derece önemli görülmektedir (Kumkale, 1995, s.177). Ancak bu yönde politikalar izlenirken Rusya'nın tepkisinin asgari düzeyde tutulması gerekmektedir.

Kafkaslar coğrafi yakınlık, ekonomik işbirliği imkânları ve doğal kaynakları nedeni ile Türkiye için önemli bir ilgi alanı oluşturmaktadır ve oluşturmaya da devam edecektir (Kumkale, 1995, s.177). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasından sonra, Türkiye'nin bu bölge ile bağlantısı daha da önem kazanmıştır (Kumkale, 1995, s.178).

Türkiye'nin çok yönlü olarak ilgilenmek zorunda olduğu Kafkasya: Doğu Anadolu bölgesinin savunması ve güvenliğinin sağlanması; Orta Asya ve İdil-Ural bölgesindeki, Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile irtibatını sağlaması ve ilişkilerini güçlendirmesi; Çoğu Türk ve Müslüman olması ve genel olarak, Türkiye'ye yakınlık duyan bölge halkı ile sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler kurulmasının temin edilmesi; Stratejik yeraltı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle uygun ham madde ve pazar alanı oluşturulması; RF'nin; Güneye sıcak denizlere ulaşmasının engellenmesi ve Türkiye için tehdit olmaktan çıkartılması gibi temel konularda, avantajlar sağlayacak bir bölgedir (Kantarıcı, 2006, s.146).

6.2.2. Küresel Güçlerin “Türk” Politikası

Türk dünyası tek tek ülkeler halinde alındığında bir tehdit ve etki gücü oluşturamazlar. Ama bu cumhuriyetlerin kendi aralarında bir entegrasyon süreci içine girmeleri bu gücü sağlar. Bunun olabirlik düzeyi şimdi zayıftır. Ancak böyle bir eğilim oluşturulabilir. Bu bölgede etkinlik kurmaya çalışan bütün güçler için böyle bir entegrasyon süreci kabul edilemez bir seçenektir. Buradaki stratejik hammadde kaynakları bu ülkelerin eline bırakılmaz. Dolayısıyla bu bölgelerde Balkanlaştırma süreci her zaman gündemde tutulmaktadır (Özgen, 1998, s.235). Oluşturulması muhtemel bir Türk Birliği küresel politikalara bir güç olarak çıkacaktır. Bunun gerçekleşmesi ne Rusya'nın, ne ABD'nin ne de Çin gibi diğer büyük güçlerin istemediği bir konudur.

6.2.3. Kafkasya’da Türkiye’nin Avantajları

Türkiye, Kafkaslarda büyük ölçüde soy birliği ve dil benzerliği olma avantajına sahip bir ülkedir. Türkiye, bölgenin en disiplinli, en modern ve en deneyimli, kısaca en etkili muharebe gücüne erişmiş ordusuna sahip bir ülkedir. Türkiye, Avrasya’nın enerji koridoru ve terminalidir. Türkiye, yetişmiş ve girişimci genç bir insan gücü potansiyeline sahiptir. Batı dünyası ile iyi ilişkiler geliştirebilmiş, Batı değerlerini, demokrasiyi ve insan haklarını ülkesinde yerleştirebilmiş nadir Müslüman devletlerinden biridir. Bu yönüyle de bölge ülkelerine örnek olabilecektir.

Güçlü bir devlet olma yolunda çabalarını sürdüren ve bölgesel bir güç durumunda bulunan Türkiye Cumhuriyeti büyük çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin yaşandığı bu coğrafyayla tarihsel, kültürel, din, dil ve soy bağlantısı nedeniyle, ortaya çıkan yeni fırsatları iyi değerlendirdiği takdirde, dünya çapında bir güç olma yolunda önemli mesafeler kaydedecektir. Türkiye bölge ile tarihi, kültürel, dinsel, dilsel ve siyasi yakınlığı olan bir ülke konumuyla, bu avantajının ve tarihi misyonunun bir gereği olarak Kafkasya ile ilgilenmek durumundadır (Kantarcı, 2006, s.15). Uluslar arası ticaretin ve ekonominin ön plana çıktığı son yıllarda Türkiye’nin önemi bir kat daha artmıştır.

6.3. Türkiye-Rusya İlişkileri

İmparatorluklar döneminin Türk-Rus ilişkileri, genellikle Türk tarafının aleyhine gelişen savaşların tarihidir. Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu tarafından asli düşman olarak tanımlanmış, Ruslar da Karadeniz’den Kafkasya’ya, Balkanlar’dan Doğu Avrupa’ya kadar yayılan Osmanlı toprakları üzerinde bir hâkimiyet mücadelesi yürütmüştür. Bu mücadelelerin modern Türkiye ve Rusya’ya en önemli mirası günümüz dünyasının siyasi ve demografik yapısıdır. Başka bir deyişle Balkanlar’dan Kafkasya’ya uzanan hatta ortaya çıkan çeşitli devletler/devletçikler ile göçlerle oluşan karmaşık ve sorun yaratıcı demografik yapı, bu mücadelenin ilk ve en somut sonuçlardır. Söz konusu çekişmenin modern dönem ikili siyasi ilişkilerine doğrudan yansımaları, karşılıklı güvensizliktir (Çelikpala, 2007,

268). Buna rağmen Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi her geçen sene artmaktadır.

16 Mart 1921 tarihinde, bugün dahi Türk ilişkilerinin temelini teşkil eden, Türkiye ile Rusya'nın sınırlarının belirlendiği Moskova Anlaşması imzalanmıştır. 16 maddelik bu anlaşmayla Türkiye, Kafkas Cumhuriyetleri ile ilişkilerini Moskova aracılığı ile yürütmeyi kabul etmiştir (Hekimoğlu, 2007, s.27).

6.3.1. Ekonomik İlişkiler

SSCB'nin çöküşü ile ilişkilerde yeni bir hukuki ve siyasi başlangıç söz konusu olmuştur. Yeni Rusya Orta Doğu politikasında Stalin dönemine benzer bir öncelik sıralaması yapmış ve öncelikli ülkeler olarak Türkiye ve İran'ı belirlemiştir. Yeni anlayışın önceliği eski Sovyet coğrafyasında etkinliğin kaybedilmemesi ve bu bağlamda Türkiye'nin (ve İran'ın) Kafkaslar ve Orta Asya'da etkinlik kazanmasını önlemektir. Geçen dönemde ikili ilişkilerdeki süreci jeopolitik nüfuz alanlarında ve ikili ilişkilerde kontrollü gerginlik ve rekabet dönemi (1992–1999) olarak nitelenmek mümkündür. Fakat burada dikkati çeken husus taraflar bir yandan jeopolitik rekabeti sürdürürken, öte yandan yoğun bir ekonomik işbirliği sürecinde bulunmasıdır. Her iki taraf ekonomik alanda işbirliğinin mümkün olduğu kadar geliştirilmesi yönünde net bir tavır sergilemiş, özellikle Rusya tarafı bu konuda çok istekli olmuştur.

1997'de Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin Türkiye'nin ekonomik anlamda stratejik ortakları olduğunu ifade etmiş, Ekim 2000'de Türkiye'yi ziyaret eden Başbakan Mihail Kasyanov da ticaret hacminin 3 milyar dolardan 10 milyar dolara çıkarılmasını önermiştir. Ekonomik alanda sıkı işbirliği sonucu bugün geldiğimiz noktada Mavi Akım projesi gerçekleşmiş, toplam 40 milyar dolara varan ticaret hacmine ulaşılmış ve Türk şirketleri Rusya'da 6 milyar dolarlık yatırım yapmışlardır. Mavi Akım ile alınan doğalgazın etkisiyle iki ülke arasındaki ticarete dengesizlik vardır; ancak Türkiye'ye gelen Rus turistlerle ve Rusya ile devam eden "bavul ticareti" ile bu dengesizlik giderilmektedir.

6.3.2. Sorunlu Alanlar

1990'ların başlarındaki ikili ilişkilerin sorunlu alanları olarak şunlar sıralanabilirdi. “Kanat” olarak adlandırılan Kafkasya’da Rusya’nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşmasına (AKKA) uymaması. Türkiye’nin Çeçen, Abhaz ve Dağlık Karabağ sorunlarındaki tutumuna karşılık Rusya’nın PKK’ya bakışı. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’da Rus askeri üslerinin durumu ve NATO’nun etkinlik kurma girişimleri. Kıbrıs ve S-300’ler bağlamında silahlanma sorunu. Karadeniz’de Türk donanmasının hâkimiyeti ve İran-Rusya ilişkileri. Bu faktörlerin yanı sıra Boğazlar ve enerji nakil hatları da ikili ilişkilerdeki potansiyel sorun kaynakları olarak varlığını sürdürmekteydi (Çelikpala, 2007, 270). Ancak tüm sorunlu alanların varlığına rağmen Türk-Rus ilişkileri karşılıklı menfaatler doğrultusunda gelişmeye devam etmektedir.

6.3.3. İzlenmesi Gereken Politikalar

Moskova ile ekonomik bağların geliştirilmesi siyasal diyalogun da kapısını açacaktır. Türkiye’nin böyle bir politika izlemesi bölge dışı ülkelerin bölgeye müdahalelerini azaltacaktır.

Türkiye'nin Rusya politikasının esasında ikili ilişkilerin ve işbirliğinin her alanda ileriye götürülmesi yatmaktadır. Karşılıklı anlayış ve güvenin zedelenmemesine dikkat edilmelidir; bölge barış ve istikrarının sağlanmasında işbirliği ve karşılıklı destek esas alınmalıdır; bölge ülkeleri ile ilişkilerde iki ülkenin rekabet içinde değil dayanışma içinde olması anlayışının güç kazanması gerekmektedir.

RF ile işbirliğini artırmak, Avrasya’da stratejik işbirliği olanakları için gayret sarf etmek gerekmektedir. Çünkü Türkiye’nin jeopolitik konumu, ulusal çıkarları gereği, çok yönlü politikalar uygulamayı gerektirmektedir.

6.4. Türkiye'nin Kafkasya Stratejisi ve Politikaları

6.4.1. Türkiye'nin Kafkaslar İle İlgili Politikalarının Hedefleri

Türkiye'nin Kafkaslar ile ilgili politikalarının ana ve ara hedeflerini şu şekilde tespit etmek mümkündür.

Ana Hedefler: Kafkasya'yı Orta Asya ve Rusya Federasyonu ile ulaşım yollarımız bakımından rahat geçit veren bir köprü durumuna getirmek; Rus yayılmacılığının yeniden canlanması ihtimaline karşı bu bölgeyi bir tampon bölge haline getirmek; Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için karşılıklı çıkar ilkesi korunmak kaydı ile bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak (Kumkale, 1995, s.180).

Yukarıda belirtilen ana hedeflere ulaşmak için seçilebilecek ara hedefler olarak şunlar tespit edilebilir: Ermenistan ve Gürcistan'ın her bakımdan nötralize edilerek, Türkiye'ye güven duymalarını sağlamak; Azerbaycan'ın Kafkas komşuları ile sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak ve onu her alanda desteklemek; Kafkaslarda barış sağlandıktan sonra bu ülkelerle savunma ağırlıklı güvenlik bağları oluşturmak; Ekonomik sistem alışverişi ve işbirliğinin gerçekleşmesine her bakımdan yardımcı olmak ve her türlü özel girişimleri teşvik etmek; Azerbaycan'ın kültür, ekonomi ve sosyal bakımdan Türkiye'ye yaklaşmasını sağlayarak İran'ın dinci ve Rusya'nın ekonomik nüfuzu altına girmesine mani olmaktır (Kumkale, 1995, s.180).

RF'nin bölge üzerindeki nüfuzunu azaltıcı ve potansiyel bir tehdit oluşturabilecek Ermenistan'ın aleyhimize yönelik faaliyetlerini sınırlayıcı politikalar izlemek ve Kafkas ülkeleri ile her alanda iyi ilişkiler tesis etmek suretiyle, Türkiye'nin bölgedeki güç ve etkisini artırmak, böylece hem özellikle Azerbaycan'ın gelişmesine imkân sağlamak, hem de bölgenin, dolayısıyla doğu sınırlarımızın emniyetini temin etmek ve pekiştirmek (Sungunay, 2003, s.73) diğer ara hedefler olmalıdır.

6.4.2. Ekonomi Politikaları

Ekonomik alanda her ne kadar küresel bir ekonomik kriz ortamı söz konusu ise de bugün Türk müteşebbisler bölgede faaliyet göstermektedir. Bölgedeki Türk ve yabancı müteşebbisler arasında kıyasıya rekabet sürmektedir. Birkaç şirketin dışında genelde küçük çaplı olan bu müesseselerin ileride dev yabancı firmalarla rekabet edebilecek duruma gelebilmeleri için, organize olmaları ve kurumsallaşmaları için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bölgeye özel sektör yatırımları teşvik edilmelidir. Hatta ABD tarafından İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'ya yapılan Marshall yardımı gibi bir plan hazırlanmalı, bölgeye yapılan yatırımlara devam edilmelidir (Uslu, 2002, s.96). Bu politikaları Türkiye'nin uygulamaması durumunda bu ülkeler batılı sermayedar ülkelerin etkisi altına girecektir.

Bu ülkelerde etnik karışıklık, ticari ilişkilerin gelişmesini, potansiyel kaynakları işleyecek kitlesel yatırımların yapılmasını engellemektedir. Tarihsel ticaret yolu olarak Güney Kafkasya bölgesinin rolü son çatışmalar, ablukalar ve diğer istikrarsızlıklar nedeniyle sarsılmaktadır. Son dönemlerde uygulamaya konan yeni "ipek yolu" projesi bu ülkelerde ekonomik alanda olumlu etki yaratabilecek niteliktedir. Azerbaycan'da ve Gürcistan'da istikrarın sağlanmasına bağlı olarak gerçekleştirilecek bu projenin hayata geçmesiyle Orta Asya ülkelerinin mallarının Batı pazarlarına sunulmasının yanı sıra Kafkas ülkelerinde de yeni istihdam olanakları yaratacak yatırımların yapılmasına yol açacaktır. Türkiye'nin bu projede gerçekleşmesi yönünde çalışmalarına devam etmektedir.

Türkiye Kafkaslar bölgesi ile siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri sürdürürken Orta Asya Cumhuriyetleri ile sosyo-kültürel ve özellikle ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi bakımından bölgeyi bir köprü olarak kullanabilmek amacıyla bölgenin siyasi istikrarına katkıda bulunmalı ve bu suretle aynı zamanda ham petrol-doğal gaz yollarının ve ulaşımın açık bulundurulmasını sağlamalıdır (Sungunay, 2003, s.73).

Sovyetler Birliği'nin Ağustos 1991'de dağılmasına kadar çıkmaz bir sokak konumunda olan Kafkasya, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile giderek Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bir köprü haline gelmiştir. Ancak, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalini sürdürmesi ve Türkiye'nin olumlu yaklaşımlarına cevap vermemesi, Güney Kafkasya'da Soğuk Savaş sonrasında istikrar ve güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının açılması halinde bile Türkiye ile Ermenistan arasında güven ortamının tesis edilememesi olasılığı Türkiye'yi, Ermenistan'ı devreden çıkaracak enerji, iletişim ve ulaşım yollarını oluşturma arayışına sevk etmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan petrolünü, Ermenistan'ı by-pass ederek Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkânı veren BTC ve Şahdeniz (Bakü-Tiflis-Erzurum) Doğal Gaz Boru Hattı inşa edilmiş, Gürcistan üzerinden karayolu ulaşımının rahatlaması için Türkiye ile Gürcistan arasındaki sınır kapıları üçe (Sarp, Türkgözü, Aktaş) çıkarılmıştır (Kanbolat, 2007, s.66).

6.4.3. Eğitim ve Kültür Politikası

Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile ilişkilerde temel taşlardan birisinin eğitim olduğu düşünülmektedir. Dünyada en verimli yatırımın insana yapılan yatırım olduğu bilinci ile hareket edilerek bu ülke gençlerinin Türkiye'de eğitim yapma imkânlarının sağlanmasına devam edilmelidir. Bu anlamda, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini düzenleyen bir teşkilatın oluşturulması ve geçmişte yaşanan başarısızlıklara meydan verilmemesi için tedbir alınması, bölgedeki Türk okullarının çağdaş normlara uygun ve pozitif bilimin ışığında, gaye birliği yapmış olarak eğitim yapmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması, faaliyetlerin Milli Eğitim Bakanlığı ile koordine edilmesi gerekmektedir. Üniversiteler ve diğer bilimsel kuruluşlar arasında karşılıklı bilimsel işbirliği geliştirilmeli, müşterek araştırma kurumları kurulmalı, bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerine önem verilmelidir. Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye'de çeşitli dil kursları açılmalı, konferanslar verilmeli, ortak etkinlikler (sinema, sergi, müzik gibi) planlanmalıdır.

Türkiye'de üniversitelerde, Türk lehçe ve şiveleri ile ilgili olarak eğitim veren

kürsüler yaygınlaştırılmalı, halen kullanılan diller ile tüm dillerin eğitimine önem verilmelidir. Günümüzün en güçlü iletişim araçlarından biri olan televizyondan daha fazla yararlanarak, özlemle Türkiye'ye bakan, Türk televizyonlarını seyretmek isteyen bölge insanların gereksinmelerini daha fazla karşılamak için tedbir alınmalı, özellikle Türkiye'yi tanıtıcı programlar hazırlanmaya devam edilmeli ve kamuoyu araştırmaları yapılarak istenen tipte programlar yapılmalıdır (Uslu, 2002, s.97).

Kuzey Kafkasya'dan gelerek Türkiye'ye yerleşen Türk kökenli grupların kurduğu derneklerin faaliyetleri desteklenmeli, bu dernekler vasıtası ile bölgedeki gruplarla temasa geçilerek dil birliğinin sağlanması, kültürümüzün tanıtılması ve kimliklerini muhafaza etme gibi konularda destek sağlanmalı, bu amaçla bölgedeki gruplara kitap, broşür, dergi gazete vb. dokümanlar gönderilmelidir.

6.5. Türkiye'nin Kafkas Cumhuriyetleri Stratejisi

Bölgenin öneminin etkisiyledir ki, 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla, Türkiye, Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını, hiçbir ayırım gözetmeden tanımış, bölge ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile işbirliği arzusunu ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Türkiye, söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesine, toprak bütünlüklerinin korunmasına ve ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesine önem atfetmektedir. Türkiye, ayrıca bölge ülkelerinin NATO, AGİT ve Avrupa konseyi gibi Avrupa-Atlantik ve KEİ gibi bölgesel örgütlerle bütünleşmelerini aktif biçimde desteklemektedir. Bu desteğin temel nedeni; Türkiye'nin, SSCB sonrası, bağımsız olmuş yeni Cumhuriyetlerin dünya ile bütünleşmelerini istemesidir (Kantarıcı, 2006, s.153). Bu bütünleşme bölge ülkelerinin güçlenmelerine ve böylece Rusya'nın bu Cumhuriyetler üzerindeki etkisini azalmasına neden olacaktır.

6.5.1. Türkiye'nin Azerbaycan Stratejisi

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasından sonra, Türkiye'nin bu bölge ile bağlantısı da önem kazanmıştır (Kumkale, 1995, s.178). Bu bağlantı üç

yol üzerinden sağlanabilir: İran, Kafkaslar ve Rusya Federasyonu. Bu yollardan şu anda en güvenlisi, Kafkaslardaki Azerbaycan'dır. Dolayısıyla Türkiye, Azerbaycan'a kanat germek zorundadır (Kumkale, 1995, s.178). Azerbaycan ile bazı engellerin mevcudiyetine rağmen dostluk, kardeşlik ve işbirliğinin sınırsız bir şekilde geliştirilmesi mümkün görülmektedir (Kumkale, 1995, s.177).

Kafkasların heterojen, yani çok faktörlü yapısı, Türkiye'nin bu bölgedeki güvenliği için bir olumsuzluk sebebidir. Bu olumsuzluk sebebinin unsurları da İran, Ermenistan ve Rusya'dır. Tek olumlu faktör Azerbaycan'dır. Türkiye'nin Kafkas politikası, birinci planda Azerbaycan üzerine inşa edilmek zorundadır. Türkiye için söz konusu olan olumsuz faktörler, aynen Azerbaycan için de gündeme geldiğinden bu kardeş cumhuriyet de güvenliğini birinci planda Türkiye'ye dayandırma ihtiyacını hissetmiştir. Bu sebeple Türkiye, Azerbaycan'ı her zaman için güçlü tutmak zorundadır (Kumkale, 1995, s.178). Türkiye'nin Azerbaycan üzerindeki ilginin azalması durumunda yerini anında Rusya dolduracaktır.

Azerbaycan'ın tam bağımsız, kalkınmış, Karadağ dâhil tüm sorunlarını çözümlenmiş ve Nahcivan ile bütünleşerek milli birliğini sağlamış, Türklük bilincine sahip insanların yaşadığı, bölgenin güçlü bir Türk Devleti haline gelmesi (Sungunay, 2003, s.73) Türkiye için olabilecek en uygun durumdur ve bu hedeflenmelidir.

Azerbaycan Türkiye için genel olarak Kafkaslarda, özel olarak ta Güney Kafkasya'da en önemli stratejik müttefiktir. Bölgesel bağlantılar açısından bir mukayese yapmak gerekirse Kafkaslarda Azerbaycan, istikrarlı ve güçlü bir bölgesel konum kazanmadıkça, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını arttırabilmesi de yakın deniz havzası içinde olmakla birlikte sınır-ötesi etkinlik alanları içinde kalan Hazar'a yönelik politikalar geliştirebilmesi de mümkün olamaz (Davutoğlu, 2001, s.128).

6.5.2. Türkiye'nin Gürcistan Stratejisi

Gürcistan konusunda Türkiye'nin dikkatli bir strateji izlemesi gerektiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bütün olası sorunlar öngörülmesi ve gerekli önlemler mutlaka

alınmalıdır. Bölgede söz konusu olabilecek herhangi bir istikrarsızlığın, başta Türkiye ve Gürcistan olmak üzere, birçok ülkenin çıkarlarını zedeleyecek nitelikte olabileceği göz ardı edilmemelidir (Aydingün, 2008, s.3).

Türkiye, Gürcistan için; Batı'ya açılan bir kapı ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilecek önemli bir ekonomik güç, aynı zamanda RF'nin nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşudur. Bu nedenle, Gürcistan yönetimi, Türkiye ile ilişkilere büyük önem vermektedir. Bu önemin bir yansıması olarak, Gürcü-Türk siyasi ilişkileri en üst seviyede pürüzsüz bir şekilde devam etmektedir. 1997 yılından itibaren askeri ilişkiler ivme kazanmış, halen çok iyi seviyede devam etmektedir (Kurakhçişvili, 2002, s.81).

Bağımsızlığı perçinlenen ve dostane ilişkiler kurulan bir Gürcistan sayesinde Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasının sunabileceği imkânlardan büyük oranda yararlanılabilir. Mevcut kara ve demir yollarına yenilerinin ilave edilmesiyle Gürcistan üzerinden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin yer aldığı Türkistan coğrafyasına kolayca erişilip çok yönlü ilişkiler içine girebilme imkânı kazanılabilir (Şahinoğlu, 2002, s.77). Bu cumhuriyetler için de bu bağlantı Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinde ve Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılmasında son derece önemlidir.

6.5.2.1. Türkiye'nin Ahıska Türkleri Stratejisi

Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşü sürecinde Türkiye ve Gürcistan'ın sürekli ve sağlıklı bir iletişim içinde olması gerekmektedir. Geri dönüş sürecinin başarısı ve sürekliliği, Gürcistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve Ahıska Türkleri ile Gürcistan halkının refahını arttıracak çalışmaların yapılmasına bağlıdır (Aydingün, 2008, s.3). Aynı zamanda bu süreçte ekonomik konular göz önünde bulundurulmalıdır.

6.5.3. Türkiye'nin Ermenistan Stratejisi

Azerbaycan-Ermenistan sorununun çözülmesi ve Türkiye'nin de bu çözümün

bir parçası olması Türkiye'nin milli hedefleri için zorunludur. Bu sorunun çözülmesi durumunda Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde bir gelişme yaşanabilir. Ermenistan ile Türkiye arasında muhtemel bir barış ve dostluk sürecinin doğması ve devamının sağlanması bu ülkelerin yararına olacaktır.

Kafkaslarda mevcut durumda Türkiye'nin başını ağrıttacak ülke Ermenistan'dır. Çünkü bu devlet, kendi siyasi ve emperyalist emelleri için, Kafkasların zaten karmaşık olan çok faktörlü yapısına, dış faktörleri, çekmeyi, dış politikasının ilkesi haline getirmiş bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye-Ermenistan münasebetleri düzgün bir yapıya girmediği sürece, Türkiye'yi bölge dışı ve özellikle Batılı devletlerle karşı karşıya bırakabilecektir. Türkiye buna daima hazır olmak zorundadır (Kumkale, 1995, s.178). Nitekim her yıl sözde Ermeni Soykırımını tanıyan ülke sayısı artmaktadır.

Ermenistan'ın Türkiye karşısında en zayıf tarafı, sınırlarının tamamen kara ile çevrilmiş bulunması ve Karadeniz ile (yani Avrupa ile) deniz bağlantısının ancak Türkiye üzerinden yapılabilecek olmasıdır. Bu nokta, Ermenistan'ın en hassas handikabı iken, Türkiye'nin de her zaman elinde tutacağı potansiyel bir güçtür. Ermenistan, Türkiye'ye karşı emperyalist nitelikli politikasını değiştirmedikçe ve birtakım hayallerin peşinde koşmaktan vazgeçmedikçe, Türkiye, Karadeniz konusunda Ermenistan'a karşı durum üstünlüğüne sahiptir (Kumkale, 1995, s.101).

Türkiye, Ermenistan politikasında, bu ülkenin deniz bağlantısının olmamasından kendisi için doğan avantajını titizlikle korumak ve kullanmak zorundadır. Bu konuda kendisine yönelecek baskılara kolaylıkla boyun eğmemelidir (Kumkale, 1995, s.178). Birtakım dostluk heveslerine ve gereksiz iyi niyet gösterilerine kapılmamalıdır. Bu konuda taviz vermek zorunda kalındığında da, bunun bedelini çok yüksek tutmalıdır (Kumkale, 1995, s.178). Ermenistan ile sınırının açılması konusunda Karabağ şartını koymalıdır.

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalini sürdürmesi ve Türkiye'nin olumlu yaklaşımlarına cevap vermemesi, Güney Kafkasya'da Soğuk Savaş sonrasında istikrar ve güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının açılması halinde bile Türkiye ile Ermenistan arasında

güven ortamının tesis edilememesi olasılığı Türkiye'yi, Ermenistan'ı devreden çıkaracak enerji, iletişim ve ulaşım yollarını oluşturma arayışına sevk etmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan petrolünü Ermenistan'ı by-pass ederek Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkânı veren BTC ve Şahdeniz (Bakü-Tiflis-Erzurum) Doğal Gaz Boru Hattı inşa edilmiş, Gürcistan üzerinden karayolu ulaşımının rahatlaması için Türkiye ile Gürcistan arasındaki sınır kapıları üçe (Sarp, Türkgözü, Aktaş) çıkarılmıştır (Kanbolat, 2007, s.66).

6.5.4. Türkiye'nin Kuzey Kafkasya Stratejisi

Kuzey Kafkasya'daki Türk ve akraba toplulukları arasında iyi ilişkiler tesis edilerek bu toplulukların kendi kimliklerini geliştirmeleri ve müreffeh yaşamaları yönünde uzun vadeli siyaset izlenmelidir (Sungunay, 2003, s.73). Bu politikalar sivil toplum örgütleri vasıtasıyla yürütülmeli Rusya'nın tepkisi asgari düzeyde tutulmalıdır.

Kuzey Kafkasya'dan gelerek Türkiye'ye yerleşen Türk kökenli grupların kurduğu derneklerin faaliyetleri desteklenmeli, bu dernekler vasıtası ile bölgedeki gruplarla temas geçilerek dil birliğinin sağlanması, kültürümüzün tanıtılması ve kimliklerini muhafaza etme gibi konularda destek sağlanmalı, bu amaçla bölgedeki gruplara kitap, broşür, dergi gazete vb. dokümanlar gönderilmelidir.

9.6. Değerlendirme

Türkiye'nin yakın çevresinin Kuzeydoğusunu oluşturan Kafkasya ile Türkiye arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş yıllarının sona ermesinden sonra yeniden başlamıştır. Irak, Kıbrıs ve AB gündemiyle yorgun düşen Türkiye'nin Kafkasya coğrafyasındaki tarihsel mirasa ve sorumluluğuna sahip çıkması, bu bağlamda Kafkasya'daki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlaması gereği her zamankinden daha çok öncelik arz etmektedir. Çünkü aynı zamanda bir Kafkasya ülkesi olan Türkiye'nin Kafkasya halkları ile tarih, dil, din, kültür, etnik bağlara dayanan akrabalığı bulunmaktadır.

Rusya sahip olduğu büyük toprak parçası ve geçirdiği tarihi deneyimlerle her zaman bir güç odağı olmaya devam edecektir. Ancak Türkiye, Rusya'ya rağmen ve gerektiğinde Rusya ile beraber karşılıklı çıkar dengelerini koruyarak, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile arasındaki ilişkileri en üst düzeye çıkarmalı ve ekonomik bir birlik kurmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, büyük çıkar çatışmalarının yaşandığı bu coğrafyada ortaya çıkan yeni fırsatları iyi değerlendirdiği taktirde global bir güç olma yolunda önemli ilerlemeler kaydedecektir (Uslu, 2002, s.100).

Bilindiği gibi Kafkasya Türkiye için olduğu kadar Rusya içinde son derece önemlidir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu bölge ile ilişkilerini sürdürürken daima göz önünde bulundurması gereken genel prensipleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Kafkas ülkelerine yaklaşımın Pan-Türkist olmamasına dikkat edilmelidir. İlişkilerin geliştirilmesinde Rusya'nın karşımıza alınmamasına özen gösterilmelidir. Uluslararası kuruluşlar ve batı ülkeleri nezdinde Türkiye'nin yayılmacı bir ülke imajı yaratmamasına dikkat edilmelidir. Bölge ülkelerinin Rusya ile ilişkileri ve bağımsızlıklarının derecesi takip edilerek Türkiye'nin politikaları buna göre şekillendirilmelidir (Kumkale, 1995, s.179).

Türkiye ekonomik ve siyasi sorunlarını çözüp, Avrupa ile bütünleşme sürecinde ilerlediği oranda, Kafkasya ve Orta Asya'daki ülke ve topluluklar için, bir çekim merkezi haline gelebilecek ve RF'nin etkisi ortadan kaldırılacaktır. Ancak, Türkiye'nin kısa ve orta vadede Kafkasya ve Orta Asya'da önemli roller oynayacağı kesin olmakla birlikte, Azerbaycan petrollerini paylaşılması konusunda görüldüğü gibi, Batı'nın desteğini elde edemediği sürece zorlanacaktır (Kantarıcı, 2006, s.150).

Sonuç olarak, Türkiye, bölgesinde veya yakın çevresinde (Kafkasya, Karadeniz), bir istikrar adası yaratmak zorundadır. Bu Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan bağlantılıdır. Siyasi, ekonomik ve askeri boyutuyla güçlü bir Türkiye, hem kendi güvenliğini ve istikrarını sağlamış olacak, hem de bölgedeki diğer güçlere karşı caydırıcılık, denge, güven ve istikrar sağlamış olacaktır. Politikalarını caydırıcılık üzerine oturtmuş bir Türkiye bölgesinin huzur, refah ve güvenliğini sağlayan güvenilir, modern ve istikrarlı bir ülke olma rolünü sürdürmüş olacaktır (Kantarıcı, 2006, s.204).

SONUÇ

SSCB, farklı bir çerçevede Çarlık Rusya'sının imparatorluk geleneklerini devam ettirmiştir. SSCB, niteliği itibariyle bir imparatorluktu ve bu imparatorluk dağıldı. SSCB kendisini tasfiye ederken, Rusya Federasyonu biraz küçülerek millî devlete (Slav Birliği) ulaşan bir imparatorluk olmayı hedeflemiştir. Bu süreç devam etmektedir ve sürecin önemli ayaklarından birini de Rusya'nın Kafkasya politikası oluşturmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, uluslararası ilişkilerde belirleyici rolü, Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışı ve ideolojik mücadelenin yerine ticaret yollarının kontrolü, enerji, nüfus, gibi klasik konular almıştır.

SSCB'nin bölgelere yalnızca jeopolitiğe dayanan bir bakış açısı ile bakması, çöküş sürecinde hızla çözülmesinin nedenlerinden birini oluşturmuştur. Geniş toprakları merkezden denetlemenin zorluğu hem siyasal hem de ekonomik yükü beraberinde getirmiştir. Azerbaycan, Gürcistan ve diğer ülkelerin ulusal ekonomi haline gelmeleriyle aslında Rusya'nın sırtından ekonomik yük kalkmıştır. Bu durum bir anlamda, Rusya'nın hantallıktan kurtulup daha hızlı hareket etmesi avantajını sağlamaktadır. Öte yandan, gelişen Rus sermayesinin yayılabileceği boş alanlardan biri Kafkasya'dır. Çünkü Rus sermayesinin Avrupa'da rekabet şansı zayıftır.

Moskova Kafkasya'nın etnik haritasını birçok sefer değiştirmiştir. Çarlık dönemi ve Sovyet döneminde Rusların politikaları genel olarak süreklilik göstermiştir. Zaten Rus olmayan halklar Sovyetler Birliği'ni Rusya olarak görmüşlerdir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusların politikaları kısmen değişmiş fakat Rus stratejik zihniyetinin temel yönelimleri süreklilik arz etmiştir.

Sovyetler Birliğinin çöküşü Kafkasya'da bir güç boşluğu oluşturmuştur. Uluslararası politikada Kafkasya stratejik önemini hiç kaybetmeden sürdürmektedir. Hazar havzasındaki yeraltı kaynaklarının keşfi ile birlikte önemi daha da artmıştır. Batılı devletlerin alternatif enerji hatları aradığı bir dönemde Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının tamamlanması bölgede Rusya'nın etkinliğini azaltmıştır; ancak kaldırmamıştır.

Kafkasya bölgesinde Rusya'nın jeopolitik amacı şu şekilde özetlenebilir: Merkezci eğilimlerin tahkim edilmesi, tüm bu alanın Moskova'nın stratejik denetimi altında tutulması; esnek kontrol sistemi ve çok faktörlü metodlar sayesinde daima kendi nüfuzunu ve stratejik varlığını koruyacak ve kuvvetlendirecek bir yapının kurulmasıdır.

Rusya, Avrasya'nın geçiş yolları üzerindeki geleneksel hâkimiyetini sürdürme ve orta dönemde küresel bir stratejiye temel olarak kullanma çabası içerisinde. Rusya Federasyonu'nun genişleme ve sıcak denizlere inme şeklindeki tarihi hedeflerinde köklü bir değişiklik yoktur. Rusya Federasyonu dış politikasının esasını, eski birliğin farklı bir biçimde yeniden canlandırılması teşkil etmektedir denebilir. Bu kapsamda, RF birbiri ile bağlantılı "Yakın Çevre" ve "Uzak Çevre" politikalarını uygulamaktadır. Yakın çevre politikası, tüm BDT ülkeleri ile Moskova'nın hâkimiyeti altında politik, ekonomik ve askeri bir birliktelik kurulmasını amaçlamaktadır. Uygulamada Tacikistan, Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester, Dağıstan, Çeçenistan gibi BDT içi krizlerde etkin ve yönlendirici bir rol üstlenilmiştir. "Uzak Çevre" politikası ile de, BDT sınırları ötesinde ikinci bir güvenlik kuşağının oluşturulmasını ve RF'ye yeniden "Süper Devlet" statüsü kazandırılmasını amaçlamaktadır.

Rusya Federasyonu'nun uyguladığı Yakın Çevre Politikası, Kafkasya'ya olan ilgisini yeniden ön plâna çıkarmıştır. Buna paralel olarak, Acaristan, Abhazya, Yukarı Karabağ ve Güney Osetya ile ilgisini devam ettirmektedir. Rusya Federasyonu, Güney Kafkasya'daki bölgesel ve etnik problemlere yönelik politikalar uygulayarak bölge ülkelerini kendi etkisinde tutmaya devam etmektedir. Sovyet döneminde sahip olduğu bölgesel kontrolün yokluğunda bütün bu ayrılıkçı bölgeler, Rusya'ya tüm Kafkaslarda etkisini sürdürebilmesine imkân sağlamaktadır. Bu yapı Rusya'nın Orta Asya ve Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının yakın kontrolüne ulaşmasını sağlamaktadır.

"Yakın Çevre" politikası kapsamında hareket eden Rusya Federasyonu'nun önümüzdeki dönemde Kafkasya'da hâkimiyetini devam ettirmek için Ermenistan'daki askerî varlığını sürdüreceği; Kuzey Kafkasya'da, özellikle

Çeçenistan'da, baskıcı ve dış dünyaya kapalı yönetimini devam ettireceği; Gürcistan'ın iç işlerine müdahale etmeye devam edeceği ve İran ile savunma alanındaki iş birliğini geliştirmeye çalışacağı değerlendirilmektedir.

Rusya'nın ekonomisini iyileştirdiği ölçüde "yakın çevre"deki çıkarlarını koruma eğilimi artacak, ekonomik ve siyasi yollarla Kafkasya'da bağımsızlığını kazanmış devletler üzerindeki etkisini sürdürmeye çalışacaktır.

Rusya bölgede güçlenmek ve Batı'nın çabalarını önlemek amacıyla Ermenistan'ı daha fazla etkisi altına alma uğraşında ve ona her türlü askeri yardımı yapmaktadır. Ayrıca Rusya, Kuzey Kafkasya'ya çok sayıda askerini yerleştirerek bölgedeki bağımsızlık hareketlerini bastırmak ve böylece Güney Kafkasya'nın Kuzeyinde kontrolü altında bir kuşak oluşturmak istemektedir.

Ermenistan ile stratejik ortaklığını pekiştirmek, Gürcistan'daki etnik problemleri koz olarak kullanarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmek ve Azerbaycan'ın Hazar Havzasındaki enerji kaynakları ve terminallerini kontrol altına almak maksadıyla Dağlık Karabağ çözümü için Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı koz olarak kullanmak Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliği korumak için uyguladığı politikalaradır.

Kafkas Cumhuriyetlerinin, Rusya Federasyonu'nun ağırlığını dengeleyecek politikalar geliştirmeye, eski dönemin izlerini mümkün olduğunca silmeye çalıştıkları bir gerçektir. Bugün Kafkasya'da, siyasi açıdan Rusya Federasyonu'na en bağımlı ülke, Dağlık Karabağ sorunu ile Ermenistan'dır. Gürcistan ise Abhazya, Güney Osetya ve Çeçen mülteci sorunu nedenleriyle belirli ölçüde Rusya Federasyonu'nun etkisi altında kalmaktadır.

Kafkasya'da, istikrarın sağlanması için Rusya Federasyonu'na karşı ya da onun bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik ortaya çıkması muhtemel bir bloklaşma, Rusya'nın bölge ile doğrudan bağlantılı ekonomik, siyasi çıkarlarını ve büyük olasılıkla da toprak bütünlüğünü tehdit edecektir. Bu sebeple Rusya, bölgedeki "dondurulmuş istikrarsızlık" durumundan yararlanarak, Kafkasya ve Hazar

Havzası'ndaki petrolü kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek ve bölgedeki sorunları arzu ettiği bir şekilde çözüme ulaştırmak istemektedir.

Rusya her zaman Kuzey Kafkasya'daki otonom Cumhuriyet ve Bölgelerin Rusya'nın ayrılmaz parçaları oldukları konusunda ısrarcı olacaktır.

Rusya Kafkaslardaki etkinliğini mümkün olduğunca kaybetmemek istemektedir; çünkü Kafkaslar, Rusya için yaşamsal önemlidir. Bu durumun, Rusya'nın bölge içindeki rolü ve küresel düzlemdeki iddiaları açısından nasıl bir ortama dönüşeceği, bölgesel çatışmanın mı, yoksa bölgesel ittifakların mı alanı olacağı sorusu kuşkusuz Rusya'nın olduğu kadar Avrasya geneli ve bu genel içinde etkinlik kurmaya çalışan tüm devletleri yakından ilgilendirmektedir.

KAYNAKLAR DİZİNİ

Acar, Kezban, **“Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi’ne Kadar Rusya Tarihi”**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Adıbelli, Barış, **“Büyük Avrasya Projesi ABD, Rusya Ve Çin’in Var Olma Mücadelesi”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Agayev, Merdanguli, **“Rusya Federasyonu’nda Etnik Kökenli Suç Örgütleri Ve Organize Suçlar”**, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, 2004.

Ağacan, Kamil, **“AB’nin Güney Kafkasya Politikası”**, Stratejik Analiz, Ocak 2007.

Ağacan, Kamil, **“ABD’nin Gürcistan’a Asker Göndermesi: Terörle Mücadelede Üçüncü Cephe mi, Yoksa Köprü Başının Tutulması mı?”**, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:24, Nisan 2002.

Ağacan, Kamil, **“Değişim Zamanı: Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası”**, Stratejik Analiz, Mayıs 2005.

Ağacan, Kamil, **“Ermenistan-Gürcistan İlişkileri”**, Ermeni Araştırmaları, Cilt:5, Sayı:19, 2005.

Ağacan, Kamil, **“Genişleyen Nato Ve Güney Kafkasya”**, Stratejik Analiz, Temmuz 2003.

Ağacan, Kamil, **“Güney Kafkasya”**, Asam Yayınları, Ankara, 2006.

Ağacan, Kamil, **“Gürcistan’da Örtülü Devrim”**, Stratejik Analiz, Ocak 2004.

Ağacan, Kamil, **“İran’ın Kafkasya Politikası”**, Stratejik Analiz, Temmuz 2007.

Ağacan, Kamil, **“Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakmak”**, Avrasya Dosyası, Cilt:13, Sayı:1, 2001.

Akaş, Cem-Okuyay, Sevin, **“Gorbaçov’un Rusya’sı”**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

Altınbaş, Deniz, **“Avrupa Enerjide Rusya’ya Bağımlılığı Kırmaya Çalışıyor”**, Stratejik Analiz, Haziran 2006.

Alguire, Michael, **“The Turkish-Iranian Rivalry In Central Asia And The Caucasus And Its Impact On Russia”**, 2007, [Http://www.Aspeninstitute.com](http://www.Aspeninstitute.com).

Arı, Tayyar, **“Uluslararası İlişkiler Ve Dış Politika”**, Alfa Yayınları, 1999, İstanbul.

Arslan, Ali, **“I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska-Ahılkelek (1914–1921)”**, Kafkas Araştırmaları, No 3, 1997.

Aydingün, Ayşegül Baydar, **“Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Dönüşü”**, Asam Bakış, No:6, Temmuz 2008.

Brzezinski, Zbigniew, **“Büyük Satranç Tahtası Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri”**, Çev. Ertuğrul Dikbaş-Ergun Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

Baddaley, John F., **“Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil”**, Çev. Sedat Özden, İstanbul, 1989.

Bal, Halil, **“Kuzey Kafkasya’nın İstiklali Ve Türkiye’nin Askeri Yardımı, 1917–1918”**, Kafkas Araştırmaları, No 3, 1997.

Bozkuş, Yıldız Deveci, **“ABD Terörizm Raporu’nda Ermenistan”**, Stratejik Analiz, Haziran 2008.

Büyükakıncı, Erhan, **“Değişen Dünyada Rusya Ve Ukrayna”**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Cabbarlı, Hatem, **“Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri”**, Asam Yayınları, Ankara, 2004.

Can, Sönmez, **“Jeopolitik Açıdan Kafkasya”**, Avrasya Dosyası Rusya-Kafkasya Özel, Cilt:3, Sayı:4, 1996.

Caşın, Mesut Hakkı, **“Rus İmparatorluk Stratejisi”**, Asam Yayınları, Ankara, 2002.

Cicioğlu, Filiz, **“Azerbaycan-Ermenistan Çatışması: Kafkasya’da Bitmeyen Mücadele”**, Dünya Çatışma Bölgeleri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Cornell, E. Svante, **“Georgia After The Rose Revolution: Geopolitical Predicament And Implications For Us Policy”**, 2007, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil>.

Çelikpala, Mithat, **“1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”**, Avrasya Dosyası, Cilt:13, Sayı:1, 2007.

Çelikpala, Mithat, **“Rus Enerji Stratejisi”**, Stratejik Analiz, Şubat 2008.

Çelikpala, Mithat, **“Ermenistan Devlet Başkanlığı Seçimleri, İç Ve Dış Politikadaki Değişimin Habercisi Olabilir mi?”**, Stratejik Analiz, Mart 2008.

Çiloğlu, Fahrettin, **“Rusya Federasyonu’nda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar”**, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1993.

Çomak, İhsan, **“Rusya, Putin ve Avrasyacılık”**, Rusya Stratejik Araştırmalar-I’, İstanbul, 2006.

Çomak, İhsan, **“Rusya Stratejik Araştırmalar-I”**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

Davutoğlu, Ahmet, **“Küresel Bunalım”**, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

Davutoğlu, Ahmet, “**Stratejik Derinlik**”, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Demir, Abdullah, “**Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**”, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Demir, Bekir, “**Rusya Federasyonu Cumhuriyetlerindeki Siyasi, Ekonomik ve Etnik Yapının Federasyon Milli Güvenliği zerindeki Etkisi**”, Rusya Stratejik Araştırmalar-I’, İstanbul, 2006.

Dugin, Aleksandr, “**Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**”, Çev. Vgor İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.

D’enceusse, Helene Carrere, “**Tamamlanmamış Rusya**”, Çev. Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, 2003.

D’enceusse, Helene Carrere, “**Lenin**”, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

Earle, Edward Mead, “**Lenin, Trotsky, Stalin: Sovyet Savaş Düşüncesi**”, Modern Stratejinin Yaratıcıları, Ankara, 2003.

Earle, Edward Mead, “**Modern Stratejinin Yaratıcıları**”, Çev. Demirhan Erdem-Çiğdem Erdem-Gülçin lgezen, Asam Yayınları, Ankara, 2003.

Ekici, Gökçen, “**Rusya Federasyonu’nun Terör Kartı: Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?**”, Stratejik Analiz, Mayıs 2003.

Eren, Oya, “**BM Kararı Azerbaycan’ı Sevindirdi**”, Stratejik Analiz, Mayıs 2008.

Eren, Oya, “**Minsk’in Havası Kadar Sisli Bir Buluşma: Aliyev-Koçaryan Görüşmesi**”, Stratejik Analiz, Ocak 2007.

Erişen, Cengiz, “**Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler**”, Değişen Dünyada Rusya Ve Ukrayna, Ankara, 2004.

Erol, Seyfettin Mehmet, **“Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Avrasyacılık Tartışmaları”**, Rusya Stratejik Araştırmalar-I”, İstanbul, 2006.

Ertan, Fikret, **“Rusya’nın Dönüşümü (1990-)”**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Findley, Carter V. **“Dünya Tarihinde Türkler”** Çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

Georgeon, François, **“Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900–1930”**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Gül, Nazmi- Ekici, Gökçen, **“Ortak Tehdit Algılamaları ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran- Ermenistan İlişkileri”**, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:22, Şubat 2002.

Gül, Nazmi- Ekici, Gökçen, **“Stratejik Ortaklar Arasında Bir Sorun mu Var? Putin’in Ermenistan Ziyareti ve Moskova-Erivan İlişkileri”**, Stratejik Analiz, Cilt:2, Sayı:19, Kasım 2001.

Gürün, Kamuran, **“Türk-Sovyet İlişkileri”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Haas, De Marcel, **“Current Geostrategy In The South Cucasus”**, 2006, <http://www.pinr.com>.

Haas, De Marcel, **“Geo-Strategy In The South Cucasus Power Play And Energy Security Of States And Organisations”**, Netherlands Institute Of International Relations, 2006.

Hart, B. H. Liddell, **“Strateji Dolaylı Tutum”**, Çev. Cemal Enginsoy, Asam Yayınları, Ankara, 2002.

Hekimoğlu, Asem Nauşabay, **“Rusya’nın Dış Politikası I”**, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

Henze, V. Paul, **“Russia And The Caucasus”**, 1996, <http://www.circassianworld.com>.

Henze, V. Paul, **“The North Caucasus Barrier Circassian Resistance To Russia”**, 1996, <http://www.circassianworld.com>.

İbrahimli, Haleddin, **“Değişen Avrasya’da Kafkasya”**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.

İlhan, Suat, **“Türkiye'nin Ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği”**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1997.

İnat, Kemal-Duran, Burhanettin-Ataman, Muhittin, **“Dünya Çatışma Bölgeleri”**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Kalafat, Yaşar, **“Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları”**, Asam Yayınları, Ankara, 1999.

Kalkan, Mustafa, **“Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları”**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2007.

Kamalov, İlyas, **“Putin'in Rusyası KGB'den Devlet Başkanlığına”**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004.

Kamalov, İlyas, **“Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası”**, Stratejik Analiz, Kasım 2006.

Kalkavan, Feryal, **“Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartışmaları”**, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, 2004.

Kamalov, İlyas, **“Rusya Federasyonu”**, Asam Yayınları, Ankara, 2006.

Kanbolat, Hasan, **“Kuzey Kafkasya’da Yer Adlarında Dönüşüm Süreci”**, Kafkas Araştırmaları, No 3, 1997.

Kanbolat, Hasan-Gül, Nazmi, **“Kafkasya’da Cavaheti (Gürcistan) İle Krasnodar (Rusya) Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları”**, Stratejik Analiz, Cilt 1, No 6, Ekim 2000.

Kanbolat, Hasan, **“Abhazya Örneğinde Kosova’nın Güney Kafkasya Yansımaları”**, Stratejik Analiz, Nisan 2008.

Kanbolat, Hasan, **“Abhazya ve Güney Osetya Sorunu Çatışmaya Yönelebilir mi?”**, Stratejik Analiz, Haziran 2008.

Kanbolat, Hasan, **“Gürcistan Rusya İle Gerilimini NATO’ya Taşımak İstiyor”**, Stratejik Analiz, Aralık 2006.

Kantarcı, Hakan, **“Kısaçtaki Bölge Kafkasya”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Karakoç, Ekrem, **“Beslan’ın Rus İç ve Dış Politikasına Etkisi”**, Küresel Güçler, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Kasım, Kamer, **“Rusya-Ermenistan İlişkileri: Bölgesel Hegemon Güç İle Stratejik Ortağı Arasındaki İlişki”**, Rusya Stratejik Araştırmalar-I”, İstanbul, 2006.

Keskin, Arif, **“İran’ın Kafkasya Politikası”**, Stratejik Analiz, Şubat 2008.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, **“Osmanlıların Kafkas-Elleri’ni Fethi”**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Kissenger, Henry, **“Diplomasi”**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.

Kibaroglu, Mustafa, **“Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”**, Avrasya Dosyası Rusya Özel, Cilt:2, Sayı:1.

Kocaman, Doğan, **“Rusya’nın Ermenistan Politikasında Değişim Sinyalleri: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete mi?”**, Rusya Stratejik Araştırmalar-I”, İstanbul, 2006.

Kurat, Akdes Nimet, **“Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Larrabee, F. Stephen – Lesser, Ian O., **“Türk Dış Politikası”**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

Lewis, Bernard, **“Modern Türkiye’nin Doğuşu”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

Lütem, Ömer Engin, **“Kafkasların Yalnız Ülkesi: Ermenistan”**, Stratejik Analiz, Mayıs 2007.

Mert, Okan, **“Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Nation, R. Craig, **“Russia, The United States And The Caucasus”**, 2007, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil>.

Naumkin, V. Vitaly, **“Russian Policy İnthe South Caucasus”**, The Quarterly Journal, No:3, Eylül 2002.

Nıkıtın, Alexander, **“Sovyet-Sonrası Alan Konseptinin Sonu ve Yeni Bağımsız Devletlerin Jeopolitik Yönelimlerindeki Değişim”**, Çev. Emil Ahmadov, Stratejik Analiz, Eylül 2007.

Olçar, Kemal, **“Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Onay, Yaşar, **“Rusya Ve Değişim”**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2002.

Özbay, Fatih, **“Tarihsel Süreç İçerisinde Ruslar ve Rusya”**, Rusya Stratejik Araştırmalar-I”, İstanbul, 2006.

Özcan, Sevinç Alkan, **“Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar”**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Öztürk, Osman Metin, **“Rusya Federasyonu Askeri Doktrini”**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.

Pamir, Necdet, **“Enerji Güvenliği”**, Asam Yayınları, Ankara, 2006.

Pamuk, Mustafa, **“Kafkasya Ve Azerbaycan’ın Dünü-Bugünü-Yarını”**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.

Politkovskaya, Anna, **“Putin’in Rusyası”**, Çev. Kemal Ülker, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

Purtaş, Fırat, **“Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu”**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Roughneen, Simon, **“Blowback-Russia Needs To Rethink North Caucasus”**, Ocg Security Recommendation, No:1, Ocak 2004.

Rumer, B. Eugene, **“American, Russian And European Interests In Central Asia And The Caucasus”**, 2001, <http://www.aspeninstitute.com>.

Safrastyan, Ruben, **“On The Caucasus Russia And Turkey”**, 2006, <http://www.globalpolitician.com>.

Saray, Mehmet, **“Gürcistan Ve Gürcüler”**, Kafkas Araştırmaları, No 3, 1997.

Saray, Mehmet, **“Kafkas Araştırmalarının Türkiye İçin nemi”**, Kafkas Araştırmaları, No 1,1988.

Saray, Mehmet, **“Kafkas Araştırmaları-I”**, etin Matbaası, İstanbul, 1988.

Saray, Mehmet, **“Kafkas Araştırmaları-III”**, etin Matbaası, İstanbul, 1997.

Saray, Mehmet, **“Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi”**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999.

Saydam, Abdullah, **“Kırım Ve Kafkas Gleri (1856–1876)”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Seiffert, Wolfgang, **“Vladimir V. Putin”**, ev. Zerrin Yılmaz, Gendaş Kültür, İstanbul, 2004.

Tişkov, V. A.- Filippova, E. İ. **“Eski Sovyet lkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)”**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.

Topuz, Yusuf Volkan, **“Çeçenistan: Avrasya’nın Kalbindeki Yara”**, Dünya atışma Bölgeleri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Turhan, Fatma Sel, **“Küresel Güçler”**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Yakubovskiy, A. Yu., **“Altın Ordu ve çöküşü”**, ev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Yenigün, Cüneyt-Bolat, Mehmet Ali, “ ”, Dünya atışma Bölgeleri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Yıldırım, Hüsamettin, **“Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri(1914–1918)”**, Kök Yayınları, Ankara, 1990.

ÖZGEÇMİŞ

Konya ili Sarayönü ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. 06.04.1983 tarihinde, Selçuklu/Konya'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Konya'da lise öğrenimini; Kuleli Askeri Lisesi'nde (İstanbul, 1997-2001) tamamlamıştır. Lisans eğitimini Kara Harp Okulu'nda almıştır.(Ankara, 2001-2005) 2009 yılında Bosna-Hersek'te EUFOR(European Union Force-Avrupa Birliği Gücü) bünyesinde görev yapmıştır. Evlidir ve iyi seviyede İngilizce bilmektedir.